

Internationaliseringsmonitor

De eurozone

2022-I

Internationaliseringsmonitor

De eurozone

2022-I

Verklaring van tekens

niets (blanco)	een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
0 (0,0)	het cijfer is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
*	voorlopige cijfers
**	nader voorlopige cijfers
-	(indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
2016-2017	2016 tot en met 2017
2016/2017	het gemiddelde over de jaren 2016 tot en met 2017
2016/'17	oogstjaar, boekjaar, schooljaar, enz. beginnend in 2016 en eindigend in 2017
2004/'05-2016/'17	oogstjaar enz., 2004/'05 tot en met 2016/'17

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress: Textcetera, Den Haag en CCN Creatie, Den Haag
Ontwerp: Edenspiekermann
Omslagfoto: ANP / David Rozing

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2022.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits CBS als bron wordt vermeld.

Inhoud

Executive summary 5

De eurozone – Een introductie 10

1 Eurozone – verleden, heden en toekomst 14

- 1.1 Inleiding 15
- 1.2 De eurozone in cijfers 17
- 1.3 Eurozone: van voorbereiding tot nu 25
- 1.4 Onderliggende problemen 35
- 1.5 Nieuw vertrouwen 38
- 1.6 Samenvatting en conclusie 41
- 1.7 Bijlage 43
- 1.8 Literatuur 44

2 De Nederlandse handel met de eurozone 49

- 2.1 Inleiding 50
- 2.2 De goederenhandel met de eurozone in breder perspectief 51
- 2.3 De goederenhandel met de eurozone en andere regio's in meer detail 56
- 2.4 De eurozone versus andere handelsregio's 62
- 2.5 Nederlandse goederenhandel met nieuwe toetreders eurozone 66
- 2.6 Belang van de eurozone voor de Nederlandse dienstenhandel 72
- 2.7 Samenvatting en conclusie 77
- 2.8 Bijlage 78
- 2.9 Literatuur 81

3 De Nederlandse handel met de eurozone in mondiale waardeketens 83

- 3.1 Inleiding 84
- 3.2 Bijdrage van de export naar de eurozone aan de Nederlandse economie 85
- 3.3 Nederlandse export naar de eurozone in mondiale waardeketens 95
- 3.4 Export van de eurozone naar Nederland in mondiale waardeketens 103
- 3.5 Samenvatting en conclusie 107
- 3.6 Data en methoden 109
- 3.7 Literatuur 110

4 Welk effect had EMU-deelname op de Nederlandse goederenexport? 111

- 4.1 Inleiding **112**
- 4.2 De eurozone en handel: eerdere resultaten **114**
- 4.3 Synthetische schatting: methode en data **115**
- 4.4 Synthetische schatting: resultaten **116**
- 4.5 De Nederlandse goederenhandel met de gehele eurozone **123**
- 4.6 Samenvatting en conclusie **127**
- 4.7 Data en methoden **128**
- 4.8 Bijlage **130**
- 4.9 Literatuur **130**

5 Exporteren naar de eurozone; wat karakteriseert deze bedrijven en hun export? 133

- 5.1 Inleiding **134**
- 5.2 Kenmerken van export naar de eurozone **136**
- 5.3 Kenmerken van exporteurs; ingezoomd op eurozonelanden **143**
- 5.4 Starters naar de eurozone **149**
- 5.5 Samenvatting en conclusie **152**
- 5.6 Data en methoden **153**
- 5.7 Literatuur **154**

Begrippen **156**

Reeds eerder verschenen kwartaaledities **161**

Dankwoord **163**

Medewerkers **164**

Executive summary

The Internationalisation Monitor describes trends in globalisation and the consequences thereof for the Dutch economy and society. It is published quarterly as part of the Globalisation research agenda at Statistics Netherlands (CBS), commissioned by the Dutch Ministry of Foreign Affairs.

With the ratification of the Maastricht Treaty in 1992, the European Monetary Union (EMU) was officially established. It also created the European Central Bank (ECB) and laid the foundation for the introduction of the euro as the Union's single currency. On 1 January 2002, enterprises and individuals in the Eurozone could pay with euro banknotes and coins for the first time. Today, the Eurozone encompasses 19 EU Member States. According to Eurostat, the Eurozone is currently home to more than three quarters of all EU residents and almost 85% of combined GDP. The euro has become the world's second most widely used currency after the United States dollar.

The introduction of the euro and EMU was a political process spanning several decades and accompanied by ups and downs. This Internationalisation Monitor deals with the historical run-up, the starting position of the participating countries, the convergence criteria, the economic developments – notably in international trade – after the introduction of the euro, the Euro crisis and the challenges ahead. The most recent developments, such as high inflation due to surging energy prices and the war in Ukraine, will once again pose major economic challenges – among other things – to the Eurozone. Time will tell what the future has in store for the Eurozone economies and the Dutch economy; at the time of writing this publication it is too early to say.

Despite the shortcomings and risks of a single currency and monetary policy, there have been major benefits for both consumers and businesses. Through increased trade and investments, the introduction of the euro added to the benefits of the internal market. Mutual transactions become cheaper as enterprises are no longer exposed to exchange rate risk. This Internationalisation Monitor shows, among other things, how Dutch goods trade within the Eurozone has developed since 2002 and describes the characteristics and developments of Dutch enterprises with exports inside the Eurozone. These developments are set against the trade with the rest of the world, with a particular focus on trade with EU countries that have recently adopted the euro. In addition, we examined what the introduction of the euro has meant for Dutch goods trade within the Eurozone and to what extent the increase in trade can be attributed to the additional benefits of the Eurozone over and above the benefits of the internal market.

The introduction of the euro gave European integration and cooperation an even deeper dimension. The economies of the participating countries became even more intertwined through increased trade and investment. The interconnectedness of the Netherlands with the other Eurozone countries, through participation and integration in production chains, is also discussed in this Internationalisation Monitor. We not only look at how much the Netherlands earns from direct and indirect exports of goods and services inside the Eurozone, but also vice versa.

Listed below is a summary of the main findings presented in this edition:

Chapter 1: The Eurozone – past, present and future

- The founding of the Eurozone or EMU with a single common currency, by then twelve EU countries, was the result of political and economic aspirations such as European integration, greater influence on the world stage, elimination of exchange rate risks, price transparency, greater monetary stability and ultimately more prosperity.
- The average GDP per capita (constant prices) in the Eurozone increased by 15% between 1999 and 2007. However, there was no change in the period between 2007 and 2020. The first period showed overall decreasing differences (convergence) between Eurozone countries, whereas the second period showed increasing differences (divergence). A similar pattern held true for unemployment.
- The convergence criteria, which measure a country's preparedness to adopt the euro, served to build trust before the start of the euro system with candidate countries fulfilling strict requirements with respect to their government budgets, national debts, inflation, interest rates and exchange rates. However, although not all countries managed to fulfil all these requirements in time, they were still accepted as Eurozone members. The most prominent example is Greece. The convergence criteria have given a good indication of the state of the Eurozone and the differences between EMU members, but the deteriorating performances since the Euro crisis were for most EMU members a consequence of the crisis rather than a cause.
- There were many underlying problems in the Eurozone that became apparent during the Euro crisis, from intrinsic weaknesses to a suboptimal focus and from errors in the architecture to barriers to big solutions.
- Since 2012, the Eurozone has made significant improvements with respect to its economic stability thanks to effective ECB policies, a European Stability Mechanism, the beginnings of a European Banking System and a European Capital Market Union, and stimulus packages.

Chapter 2: Dutch trade within the Eurozone

- Imports from Eurozone countries amounted to €216 bn in 2021. That is 41% more than in 2015 and 129% more than in 2002. Goods imports from euro area countries grew less than those from non-euro countries. Due to growing globalisation, the Netherlands is increasingly trading outside the euro area. The import share of countries outside the Eurozone has increased by 5 percentage points over the past 20 years to 59% in 2021. This is mainly due to a significantly larger import share of European countries outside the EMU and East Asian trading partners (e.g., China, Japan, Taiwan and South Korea).
- In 2021, with €322 bn, 55% of Dutch goods exports went to euro area countries, making the Eurozone the most important sales area. The value of exports to Eurozone countries more than doubled between 2002 and 2021. Due to a doubling of the importance of the East Asian trade region in Dutch exports, the share of exports to non-Eurozone countries increased by 6.5 percentage points over the period 2002–2021.
- The most important trading partners within the Eurozone are Germany, Belgium and France. In this order, they are the most important for our goods import and export.

- From the Eurozone, the Netherlands mainly imports manufactured goods such as iron and steel and clothing, but also chemical products, which include medicinal and pharmaceutical products. Manufactured goods, chemical products and machinery and equipment are the most important goods that the Netherlands exports to other Eurozone countries.
- In terms of the importance of Dutch goods trade, the enlargement of the Eurozone with the accession of seven EU Member States between 2007 and 2015 had a modest impact. Conversely, joining the Eurozone proved to be very important for the recently acceded countries (Slovenia, Malta, Cyprus, Slovakia, Estonia, Latvia and Lithuania). The latter saw their combined share of Dutch goods imports and exports increase in the period 2015–2021. Nevertheless, these seven newly acceded countries play a limited role in the Dutch trade in goods.
- The Netherlands imported services worth €85.1 bn from the Eurozone in 2021 (42.4% share). The main import partners for the Dutch market are countries that have been part of the Eurozone from the beginning. The most imported services from the other Eurozone countries are business services, transport services, use of intellectual property and travel services. Dutch services imports are mainly focused on the non-Eurozone countries. Nevertheless, in the period 2014–2021, imports from the Eurozone grew faster than those from countries outside the EMU.
- Dutch services exports to the Eurozone amounted to €88.0 bn in 2021, with an export share of 41.8%. Again, countries like Germany, Ireland, Belgium, France and Italy are the most important export markets in the Eurozone.

Chapter 3: The Netherlands and the Eurozone in global value chains

- In 2020 €56.4 bn of value added was generated due to domestically produced exports to the Eurozone, €21.2 bn due to re-exports, €38.7 bn due to the exports of services and €4.2 bn due to travel traffic.
- In both 2015 and 2020 wholesale was the most important sector, measured by value added due to exports. IT services grew particularly hard over this period.
- In 2020 €45 bn of value added was generated by exports to Germany, €21 bn by exports to Belgium and €16 bn by exports to France.
- 1.1 million jobs were dependent on exports to the Eurozone. Of these 1.1 million jobs, almost half, around 450 thousand were dependent on exports to Germany.
- Besides direct exports to the Eurozone, the Netherlands also earns from exports to the Eurozone via other trading partners, in which Dutch intermediate goods and supporting services are further processed and used in the exports of these other trading partners, with the Eurozone as destination. According to OECD figures, in 2018 the Netherlands earned €8.2 bn from indirect exports to the Eurozone. In the same year, the Netherlands earned €144.9 bn from direct exports to the Eurozone. The Netherlands thus earned a total of approximately €153.1 bn in direct and indirect exports to the Eurozone in 2018.
- Although export earnings as a percentage of GDP rose from 19.4% in 1995 to 20.8% of GDP in 2018, the share of earnings from exporting to the Eurozone decreased from 56,8% in 1995 to 52,6% in 2018, despite enlargement.
- Around 78% of Dutch export earnings in the Eurozone was due to final consumption, such as household consumption and investments. The remaining 22% was due to Dutch intermediate goods and supporting services that were used in the exports of Eurozone

countries to markets outside the Eurozone. The most important final destinations of Dutch value added embedded in Eurozone exports to other countries were the US, the UK and China.

- Most direct and indirect earnings from exports within the Eurozone were generated by the wholesale and retail trade sector, followed by business services. In the manufacturing sector, export earnings were highest in the chemical industry and the food, beverages and tobacco industry.
- Measured in terms of value added, the Netherlands also has a trade surplus with the Eurozone. The trade surplus amounted to €22.9 bn in 2018. Germany earned the most from directly and indirectly exporting to the Netherlands, followed by France and Belgium.
- Around 64.4% of Eurozone export earnings in trade with the Netherlands was due to consumption and investments in the Netherlands. The remaining 35.6% was due to exports by the Netherlands to other countries. 41.9% of Eurozone exports that went on from the Netherlands had a final destination within the Eurozone. Other important destinations were the US, the UK and China.

Chapter 4: Which effects did EMU participation have on Dutch goods trade?

- In this chapter, we isolate the effect of EMU participation on the goods trade between the Netherlands and its trading partners. We apply two complementary analyses. In the first analysis, we compare Dutch trade with the original EMU-6 countries (apart from the Netherlands, Italy, France, Germany, Belgium and Luxembourg) with a counterfactual, based on the synthetic control method. In a second and rather descriptive analysis, we examine how Dutch goods trade developed with all original EMU-12 countries combined since the introduction of the euro, compared to a group of control countries (i.e. US, UK and Japan). The second analysis also highlights a small number of new EU and EMU Member States and their development.
- Using the synthetic control method (SCM), we analyse the development of Dutch trade with each individual EMU-6 trading partner taking into account the heterogeneity in trade determinants that may persist across trading partners.
- The results of the SCM overall indicate that an increase in trade as a result of EMU participation cannot be confirmed. On the contrary, for Germany, France and Italy, the value of trade with comparable non-EMU partners developed more positively. On the other hand, the EMU effect on trade with Belgium and Luxembourg is positive, as trade after the introduction of the euro was higher compared to trade with similar countries that are not part of the EMU.
- The conflicting findings that emerge from this first analysis can be reconciled with factors other than EMU participation, e.g. position in the value chain, which may explain these heterogeneous effects across the original EMU-6 countries.
- The results from the second analysis suggest that the growth of Dutch trade with the accession countries (new EMU-12) was very similar to trade development estimations based on a comparable group of non-EMU countries. This clearly reconfirms the results from the first analysis.

- The development of Dutch exports to Slovakia as well as Lithuania shows an accelerated growth since their EU membership in 2004 in comparison with the control group of the US, the UK and Japan.
- At a later stage, when the euro was adopted, the effect of EMU membership on trade was sluggish but remained positive.
- The relatively positive EMU effect for countries like Slovakia and Lithuania, that adopted the euro years after EU membership, suggest that the marginal gains from trade from EMU membership is larger for countries that initially do not trade a lot with each other.

Chapter 5: Exporting goods inside the Eurozone: what characterises these enterprises and their exports?

- Despite an increase in both the total number of exporters and the number of enterprises exporting goods inside the Eurozone from 2016 to 2021, in the same period the share of enterprises exporting inside the Eurozone decreased from 80 to 75%.
- The share of exports that were destined for the Eurozone fell from 55% in 2016 to 53% in 2021, in favour of goods exports to Asia and the US.
- The share of exports conducted by large enterprises going to the Eurozone decreased from 53% in 2016 to 50% in 2021 in favour of exports to Asia, the US and other countries in Europe. The share of exports from medium sized enterprises going to the Eurozone remained stable during this period.
- The number of exporters increased with respect to every country in the Eurozone between 2016 and 2021. With an average annual growth rate of 6.7%, the largest relative growth was seen in the number of enterprises exporting goods to Lithuania.
- The further away the destination, the larger the share becomes of large enterprises. Nearly 90% of exporters to Belgium and Germany are SMEs; however, exports to destinations such as Malta, Cyprus, Slovakia and Lithuania are more often carried out by large enterprises with a share between 25 and 30%.
- Around 73% of the enterprises that began exporting inside the Eurozone in 2016 exported to one Eurozone country only. Just over half started exporting to Belgium and just under one in three started exporting to Germany. Of the enterprises that continued exporting successfully beyond 2016, some managed to expand the number of export markets. In 2021, slightly more than half were still exporting to only one country, while 14% of successful exporters were exporting to six or more countries (possibly including non-Eurozone countries).

De eurozone – Een introductie

'Within our mandate, the ECB is ready to do whatever it takes to preserve the euro. And believe me... it will be enough.' *Mario Draghi, president ECB, 26 juli 2012*

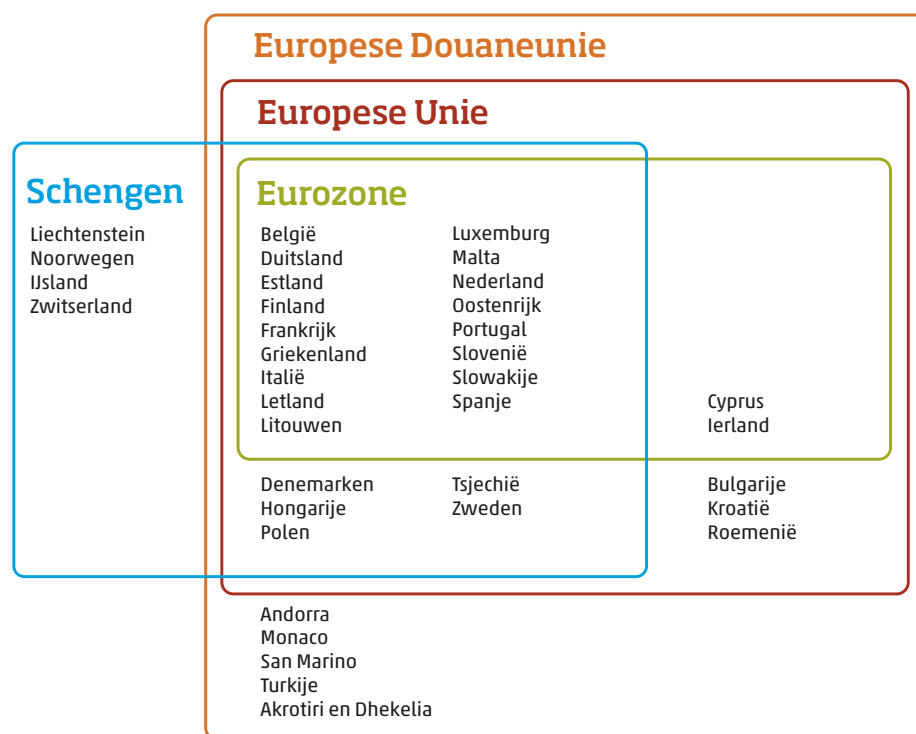
Deze woorden van Mario Draghi tijdens de Global Investment Conference in Londen vormden een keerpunt in de eurocrisis, waar de eurozone zich sinds 2009 in bevond (De Waard, 2021). Terwijl Europese landen nog aan het herstellen waren van de wereldwijde kredietcrisis, ontstond eind 2009 de eurocrisis, toen bleek dat Griekenland haar staatsfinanciën jarenlang te rooskleurig had voorgesteld (CBS, 2019). Financiële markten begonnen te twijfelen of Griekenland nog aan haar betalingsverplichtingen kon voldoen en de rente op Griekse staatsobligaties nam sterk toe. Door de grote economische en financiële verwevenheid kwamen in de daaropvolgende jaren ook andere eurozonelanden in de problemen, zoals Ierland, Portugal, Italië, Spanje en Cyprus, elk om andere redenen. Maar het gevolg was hetzelfde; enorme financiële druk op de getroffen eurozonelanden, die alleen tegen (hele) hoge rente geld konden lenen en hun staatsschulden steeds moeilijker konden terugdringen (Ballegeer, 2022). Financiële steunpakketten van de EU en het IMF aan diverse eurozonelanden voorkwamen het uiteenvallen van de eurozone maar er was in die tijd regelmatig acute twijfel aan de houdbaarheid van de euro. Tot de beroemde *'whatever it takes'* speech van Mario Draghi, toenmalig president van de Europese Centrale Bank. Draghi maakte duidelijk dat de ECB zoveel staatsleningen zou accepteren als nodig was om de euro overeind te houden. Ook al was de eurocrisis daarmee niet direct voorbij, hij bracht het vertrouwen terug in het 'euro-project' (Ballegeer, 2022). Ook nu zijn de oorspronkelijke weeffouten bij de start van de euro nog steeds actueel (Brakman & Garretsen, 2020). Mede door de coronacrisis zijn staatsschulden in sommige eurozonelanden tot grote hoogte opgelopen. Door de lage rentestand, het opkoopbeleid van de ECB en de coronanoodsteun heeft dit echter nog niet tot een nieuwe eurocrisis geleid (Ballegeer, 2022). De huidige hoge inflatie, door de hoge energie- en grondstofprijzen, en de economische onzekerheid door de recente oorlog in Oekraïne, stellen de ECB opnieuw voor grote uitdagingen. Om de inflatie in de eurozone niet verder aan te wakkeren, kondigde de ECB op 11 maart 2022 aan fors minder staatsschulden te zullen gaan opkopen en houdt de optie open – voor het eerst sinds 2011 – de rente te verhogen (NOS, 2022). De Nederlandse centrale bank houdt rekening met een inflatie van 6,5 procent voor 2022, tot 9,5 procent, in het geval van het slechtste scenario dat de oorlog in Oekraïne verder escaleert en voortduurt (DNB, 2022). Dit hangt samen met de grote Europese afhankelijkheid van Rusland wat betreft minerale brandstoffen als olie en gas, verstoringen in de wereldhandel door enerzijds sancties tegen Rusland en anderzijds productietekorten van bijvoorbeeld graan of kritieke grondstoffen als neon uit Oekraïne, en enorme prijsstijgingen van energie en grondstoffen op de wereldmarkt. Ook het CPB becijferde dat een somber scenario in Oekraïne de Nederlandse economie hard kan raken, door een daling in de koopkracht, daling van de wereldhandel en lagere investeringsbereidheid (CBP, 2022).

De eurozone is onderdeel van, maar niet synoniem voor de Europese Unie. Het is de verzamelnaam voor EU-landen die de euro als munteenheid hebben ingevoerd.

Op 1 januari 2002 kwam de euro in twaalf EU-landen in omloop, drie jaar na de officiële introductie van de nieuwe munteenheid. Momenteel bestaat de eurozone uit 19 van de

27 EU-lidstaten, zoals onderstaande figuur laat zien (ECB, 2022). Ook worden in deze figuur de landen van de Europese Douaneunie en het Schengengebied getoond. Het VK heeft de EU op 31 januari 2020 verlaten en behoort daarmee niet meer tot één van deze gebieden.

Landen behorend tot de eurozone, Europese Unie, Europese Douaneunie en het Schengengebied, 2021.

Eurozone verleden, heden en de toekomst

Ondanks de eurocrisis heeft een groot deel van de EU-bevolking de euro inmiddels al twintig jaar in handen. De euro is na de dollar de tweede valuta ter wereld en inmiddels gebruiken 60 landen wereldwijd de euro of hebben deze landen hun munt eraan gekoppeld (Europese Raad, 2021). De introductie van de euro en de Europese Monetaire Unie was echter een politiek proces van vele decennia, en ging gepaard met ups en downs. Hoofdstuk 1 in deze publicatie gaat in op de historische aanloop, de uitgangspositie van de deelnemende landen, de convergentiecriteria, de economische ontwikkelingen na de introductie van de euro, de eurocrisis en de uitdagingen voor de toekomst.

Bilaterale handel tussen Nederland en de eurozone

Ondanks de tekortkomingen en risico's van één gezamenlijke munt en monetair beleid, heeft het ook grote voordelen voor burgers en bedrijven. Door enerzijds het wegvallen van omwisselkosten en daarmee gepaard gaande onderlinge wisselkoersonzekerheid, en

anderzijds grotere prijstransparantie heeft de euro de internationale goederen- en dienstenhandel tussen eurozonelanden verder vergemakkelijkt, bovenop de voordelen van de interne markt. Hoofdstuk 2 in deze publicatie laat zien hoe de Nederlandse goederenhandel met andere eurozonelanden zich sinds 2002 heeft ontwikkeld. Deze ontwikkeling wordt afgezet tegen de groei in de handel naar andere regio's in de wereld, en is er is speciale aandacht voor de handel met EU-landen die recent de euro hebben ingevoerd. De dienstenhandel tussen Nederland en andere landen binnen het eurogebied voor de periode 2014–2021 komt ook aan bod.

Exportverdiensten: direct versus indirect

Door de introductie van de euro heeft de Europese integratie en samenwerking een nog diepere dimensie gekregen. De economieën van de deelnemende landen zijn door meer handel en investeringen nog verder met elkaar vervlochten geraakt en een veel gehoorde uitdrukking is dan ook dat 'eenmaal geklutst zijn de eieren onmogelijk uit de omelet terug te halen' (Europa Nu, 2011; Ballegeer & Hekking, 2021). De verwevenheid van Nederland met de eurozonelanden, door middel van deelname en integratie in productieketens, staat centraal in het derde hoofdstuk van deze publicatie. Hier wordt niet alleen vanuit het Nederlands oogpunt gekeken wat Nederland verdient aan directe en indirecte export van goederen en diensten naar de eurozone, maar ook andersom.

Effect van EMU-deelname op de Nederlandse export

Of de euro ook daadwerkelijk tot meer internationale handel heeft geleid dan wanneer elk land zijn eigen nationale munt had behouden, lijkt een retorische vraag. Toch lopen de schattingen van de additionele handelsgroei door de euro fors uiteen, en variëren bovendien over tijd. Zo lijkt de krediet- en eurocrisis in sommige handelsrelaties een kantelpunt, en lijkt de euro niet bepalend voor de groei in de handel met sommige niet-eurozonelanden. Dit blijkt uit hoofdstuk 4, waarin wordt onderzocht wat de invoering van de euro voor de Nederlandse goederenhandel met de eurozone betekende en in hoeverre de toename toe te schrijven is aan de additionele voordelen van de eurozone bovenop de voordelen van de interne markt.

Kenmerken eurozone exporteurs langs intensieve en extensieve marge

Met de introductie van de euro viel voor bedrijven met handel in de eurozone een deel van de transactiekosten weg en was er grotere prijstransparantie en daarmee concurrentie tussen landen. De literatuur op dit vlak laat zien dat dit een impuls heeft gegeven aan zowel het aantal bedrijven dat internationaal handelt binnen de eurozone alsook aan de omvang van de transacties. Het vijfde en laatste hoofdstuk van deze publicatie zoomt in op

Nederlandse bedrijven met export naar de eurozone, en beschrijft hun kenmerken en ontwikkelingen.

In deze editie van de Internationaliseringsmonitor staat de eurozone centraal. Het laatste nieuws en rapporten op het gebied van internationale handel en globalisering, alsook eerdere edities van de Internationaliseringsmonitor zijn te vinden in het dossier [Globalisering](#).

Literatuur

Ballegeer, D. (2022). [*Meer staatsschulden dan ooit, maar niemand lijkt bezorgd. Dreigt een herhaling van de eurocrisis?*](#) De Volkskrant.

Ballegeer, D. & Hekking, H. (2021). [*De lessen van dertig jaar euro*](#). FD.

Brakman, S. & Garretsen, H. (2020). [*Coronavirus legt een nieuwe bom onder de euro*](#). Expertisecentrum In the Lead. Rijksuniversiteit Groningen.

CBS (2019). [*Schuldenzone eurozone nog steeds hoger dan voor de crisis*](#). Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CPB (2022). [*Verdieping Centraal Economisch Plan 2022*](#). Den Haag: Centraal Planbureau.

DNB (2022). [*Economische gevolgen van de oorlog in Oekraïne*](#). Amsterdam: De Nederlandsche Bank.

ECB (2022). [*Ons geld*](#). Europese Centrale Bank, Eurosysteem.

Europa Nu (2011). Geraadpleegd op de website: [*De euro afschaffen? Er is geen weg terug! – Europa Nu \(europa-nu.nl\)*](#)

Europese Raad (2021). [*Internationale rol van de euro*](#). Europese Raad; Raad van de Europese Unie.

NOS (2022). [*Europese Centrale Bank gaat veel minder leningen opkopen, rente wellicht omhoog*](#).

Waard, de, P. (2019). [*20 jaar euro: De dag dat Mario Draghi de gemeenschappelijke munt redde*](#). De Volkskrant.

1 Eurozone - verleden, heden en toekomst

Auteurs: Pascal Ramaekers, Marjolijn Jaarsma, Janneke Rooyakkers

14,7% groei bbp per hoofd in de eurozone tussen 1999 en 2007, tussen 2007 en 2020 geen groei

15,1% bedroeg het Griekse overheidstekort in 2009 als percentage van het bbp

Dertig jaar na de ondertekening van het Verdrag van Maastricht blikken we terug op hoogte- en dieptepunten in de nog relatief jonge geschiedenis van de eurozone. Hoe hebben de euro-economieën zich ontwikkeld? Zijn de onderlinge verschillen groter of kleiner geworden? Wat waren de intrinsieke kwetsbaarheden tijdens de eurocrisis die de eurozone nog vele jaren in zijn greep zou houden? En waar staan we nu: is het eurogebied sterk genoeg om een volgende eurocrisis te overleven?

1.1 Inleiding

Veel Europeanen zullen zich de jaarwisseling 2001–2002 nog goed herinneren. Niet alleen werd het nieuwe jaar feestelijk ingeluid, ook kregen de inwoners van twaalf EU-landen de tot dan toe rekenkundige munteenheid 'de euro' voor het eerst in handen.¹⁾ Formeel was de euro al op 1 januari 1999 een feit, maar deze werd in de tussenliggende drie jaren alleen als rekenvaluta gebruikt. Banken voerden sindsdien onderlinge transacties in euro's uit, elektronische betalingen en nieuwe overheidsschuld werden voortaan in euro's weergegeven (Europa Nu, 2002). Maar voor burgers en de meeste bedrijven werd de euro pas op 1 januari 2002 een feit. Voor veel mensen was het een periode van dubbele beprijzing van producten, voortdurend omrekenen naar de oude nationale valuta en grote discussie over geldontwaarding. In het geval van Nederland betekende de introductie van de euro namelijk dat niet alleen de prijs van goederen en diensten in euro's ruim tweemaal kleiner werd dan in guldens, maar ook het inkomen werd zogenaamd 'gehalveerd'. Kon je met een euro nog wel evenveel kopen als voorheen met de gulden?

Een lange aanloop

De oprichting van de EMU en de introductie van de euro vond niet van vandaag op morgen plaats. Na de Tweede Wereldoorlog werd de wederopbouw en internationale samenwerking vormgegeven op basis van het 'Bretton-Woods' systeem. Dit was een internationaal monetair systeem van stabiele wisselkoersen, met de Amerikaanse dollar gekoppeld aan goud ter waarde van 35 dollar per ounce (De Waard, 2021). De VS had de verantwoordelijkheid om de goudprijs stabiel te houden en – samen met het nieuw opgerichte IMF en de Wereldbank – de wereldwijde vraag naar, en aanbod van dollars te reguleren om het vertrouwen in het systeem te behouden (EUR-Lex, 2011). Daarmee werd de dollar wereldwijd de belangrijkste valuta. Door grote Amerikaanse uitgaven (zoals voor de Vietnamoorlog en de ruimte-wedloop) en het bijdrukken van dollars, kwam de dollar-goudstandaard onder enorme druk te staan (Europese Goudstandaard, 2003). Het einde van het Bretton-Woods systeem begin jaren '70 ging wereldwijd gepaard met een periode van financiële onzekerheid en grote fluctuaties tussen wisselkoersen (EUR-Lex, 2011). Dit bracht de economische en monetaire samenwerking van zes Europese landen, die in de jaren '50 al de grondvesten van de latere Europese Unie legden²⁾, echter in een stroomversnelling. Het daaropvolgende Europese Monetaire Stelsel (EMS) in 1979 bracht uiteindelijk weer grotere stabiliteit tussen (Europese) wisselkoersen en vormde daarmee een grote stap naar een gemeenschappelijk, Europees monetair beleid. De politieke wens om de Europese economieën verder te laten

¹⁾ Tevens ook in Andorra, Monaco, San Marino en Vaticaanstad, maar behoren niet tot de eurozone.

²⁾ Met het ondertekenen van het Verdrag voor de oprichting van de Europese Gemeenschap voor kolen en staal, het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap en het Verdrag tot de oprichting van de Europese Gemeenschap voor atoomenergie, legden België, Luxemburg, Duitsland, Frankrijk, Nederland en Italië de bouwstenen voor de latere EU en EMU.

convergeren, was hiermee verder verankerd (EUR-Lex, 2011). In veel opzichten was de introductie van de euro een technisch, politiek en monetair hoogstandje; nooit eerder werd er op zo'n grote schaal en voor zoveel landen, instellingen en inwoners tegelijk een nieuwe munteenheid in omloop gebracht.

Voordelen voor burgers, bedrijven en Europa

Voor burgers en ondernemers bestonden de voordelen van de Economische en Monetaire Unie (EMU) en de nieuwe valuta er vooral uit dat er binnen de EMU geen wisselkoersrisico meer was (Europese Unie, 2021a). Kosten die samenhangen met het omruilen van de ene nationale valuta in de andere vielen weg – bijvoorbeeld voor toeristen – en er was grotere prijstransparantie tussen landen. De euro maakte handel tussen deelnemende landen gemakkelijker en goedkoper, en het strenge monetaire beleid van de Europese Centrale Bank zou zorgen voor een stabiele en sterke munt. Naast de economische voordelen en doelstellingen had men met de euro ook grote politieke en diplomatieke aspiraties, zoals verdere Europese integratie, meer invloed op de wereldeconomie en een symbool van Europese identiteit (Europese Unie, 2021a). De oprichting van de EMU was een verdere verankering van onderling vertrouwen in de Europese interne markt en economische integratie (Segers, 2020). Landen als het Verenigd Koninkrijk en Denemarken maakten gebruik van een zogenaamde *opt-out* clausule. Dit maakte het mogelijk dat de Europese Unie het proces van economische integratie kon voortzetten ondanks dat sommige lidstaten zich niet aan bepaalde plannen wilden committeren (Europa Nu, 2021). Dat er ook nadelen en risico's kleefden aan het samensmelten van diverse nationale munten van variërende hardheid, het niet weggewerkt hebben van macro-economische onevenwichtigheden tussen de deelnemende landen, en het uit handen geven van nationaal monetair beleid, was op voorhand duidelijk. De gevolgen daarvan zouden in de komende decennia blijken.

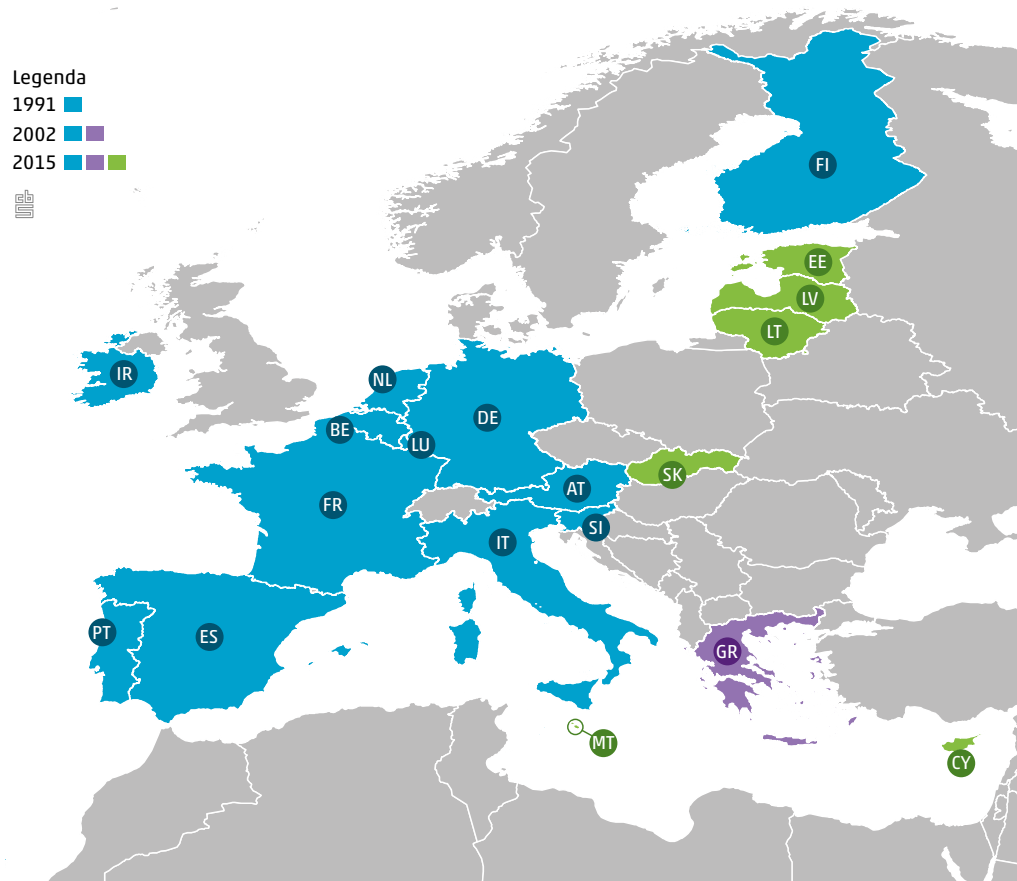
Leeswijzer

Zoals de titel al suggereert, wordt in dit hoofdstuk het heden, verleden en de toekomst van de eurozone beschreven. De euro en de Economische en Monetaire Unie (EMU) kent namelijk niet alleen een lange aanloop maar maakt inmiddels ook al ruim twintig jaar deel uit van ons dagelijks leven. Paragraaf 1.2 presenteert – aan de hand van een aantal economische variabelen zoals het bbp, het handelssaldo, investeringen en de werkloosheid – een algemeen beeld van 'de eurozone' en de groeiende groep deelnemende landen in de afgelopen twintig jaar. Paragraaf 1.3 gaat vervolgens dieper in op de historische aanloop en de voorwaarden van deelname aan de euro (convergentiecriteria) komen uitgebreid aan bod. In de periode van ruim twintig jaar dat negentien EU-lidstaten deel uitmaken van de EMU waren er rustige tijden, maar ook moeilijke perioden, zoals tijdens de Europese staatsschuldencrisis (eurocrisis). De onderliggende problemen worden besproken in paragraaf 1.4. Welke lessen hieruit getrokken zijn, maar ook de nog resterende uitdagingen en onevenwichtigheden staan centraal in paragraaf 1.5. Het hoofdstuk besluit met een samenvatting en conclusie.

1.2 De eurozone in cijfers

De landen die vandaag de dag de eurozone vormen, zijn een diverse groep. Zowel qua cultuur, oppervlakte, geografie als economie, zijn er grote verschillen, waarbij die laatste voor de eurozone de belangrijkste factor is. Want de theorie schrijft voor dat het belangrijk is dat de economieën van de deelnemers van een monetaire unie vergelijkbaar zijn om een monetaire unie goed te laten functioneren, zodat ze op dezelfde manier op (exogene) schokken reageren, en dezelfde monetaire en fiscale beslissingen nodig hebben.

Deelnemende landen aan de eurozone, 1991, 2002, 2015

De eurozone of Economische en Monetaire Unie werd in 1991 opgericht (maar werd pas in 1999 functioneel) en bestond toen uit elf EU-landen. In 2001 voegde Griekenland zich als twaalfde land bij de EMU. Sindsdien traden nog zeven landen toe en sinds 2015 omvat de eurozone negentien landen, zie bovenstaande figuur.³⁾ Ook al maken ze allen deel uit van Europa én de Europese Unie, de EMU-landen lijken niet zo op elkaar. Zo is het bbp per inwoner van Luxemburg ruim 6 keer zo hoog als dat van Griekenland en is het werkloosheidspercentage van Spanje circa 4 keer zo hoog als dat van Nederland. Deze paragraaf werpt een blik op de economieën van de eurozone-landen, aan het begin van de monetaire unie, en hoe deze zich de afgelopen jaren ontwikkeld hebben. Een belangrijke doelstelling van Europese samenwerking is het verkleinen van de verschillen tussen de ontwikkelingsniveaus van de verschillende landen en de achterstand van de minst

³⁾ Hier bekijken we de stand van de eurozone op drie tijdstippen: 1) 1991, het jaar van de Intergouvernementele Conferentie over de EMU in Maastricht, 2) 2002, het jaar waarin de euro in omloop kwam en 3) 2015, het jaar waarin tot nu toe de laatste EU-landen toetraden tot de EMU.

begunstigde regio's (Dolls et al. 2018). Zijn de eurozonelanden in economisch opzicht nader tot elkaar gekomen sinds de aanvang van de EMU, of juist niet?

Bbp per hoofd van de bevolking

Tabel 1.2.1 geeft het bbp per hoofd van de bevolking per eurozoneland weer, voor 1999 en 2007. Hoewel de eurozone in 1999 nog maar uit elf landen bestond, nemen we in deze paragraaf alle landen die nu de EMU vormen, al mee, waarbij ze ook meegenomen zijn bij het gemiddelde van de eurozone. We zien dat de verschillen in 1999 tussen de lidstaten van dat moment relatief beperkt waren. Portugal valt op met een bbp per hoofd van de bevolking van bijna 39 procent onder het gemiddelde, net als Griekenland en Spanje met respectievelijk 34 en 20 procent onder het gemiddelde van de voltallige eurozone. Luxemburg steekt er bovenuit met een bbp per capita dat ruim 2 keer het gemiddelde is.⁴⁾ Nederland had aan het begin van de EMU een bbp per hoofd van de bevolking dat 32 procent boven het gemiddelde van de eurozone lag. Meer dan 30 procent (negatief of positief) waken andere landen toen niet van het gemiddelde af (met uitzondering van de landen die nog geen onderdeel waren van de EMU in 1999).

In 2007, vlak voor de financiële- en vervolgens eurocrisis, was het bbp per hoofd in de (toekomstige) eurozone als geheel (EMU-19) bijna 15 procent hoger dan in 1999. Griekenland en Slovenië zijn inmiddels ook onderdeel van de EMU. Een deel van de landen liet onderlinge convergentie zien: het bbp per hoofd van enkele landen die onder het gemiddelde zat, groeide tussen 2007 en 2015 harder dan het EMU-gemiddelde. Dat gold voor Griekenland, Spanje en Slovenië. Duitsland en Frankrijk aan de andere kant, groeiden juist minder hard dan de EMU dat gemiddeld deed, waardoor ook zij in 2007 dichter rond het gemiddelde zaten. Nederland, Luxemburg en Ierland groeiden echter bovengemiddeld, waardoor zij verder van het gemiddelde afdreven. Portugal en Italië, landen met een relatief laag bbp per hoofd van de bevolking, groeiden in die jaren ook met lagere cijfers dan het gemiddelde van de totale eurozone. Uiteindelijk is het bbp per hoofd van Luxemburg, Nederland en Ierland in 2007 (fors) hoger dan het gemiddelde, en dat van Portugal, Griekenland en Slovenië behoorlijk veel lager. De landen die binnen enkele jaren toe zouden treden tot de EMU, kenden ook een bovengemiddelde groei in hun bbp per hoofd van de bevolking. De economie van Estland, Letland, Litouwen en Slowakije was in 2007 ruim 1,5 keer zo groot als in 1999.

4) Het relatief hoge bbp per hoofd van de bevolking in Luxemburg wordt grotendeels verklaard door het feit dat Luxemburg een groot aantal buitenlandse/niet-ingezetene kenniswerkers en werknemers heeft, die dus bijdragen aan het bbp, maar niet meetellen in de bevolking. In Ierland speelt de aanwezigheid van grote buitenlandse multinationals die veel internationaal intellectueel eigendom in beheer hebben, een hele grote rol in het hoge bbp per capita. Internationale instituties geven aan dat daarmee de welvaart in Ierland wordt overschat, en bnp per capita in dit geval een beter beeld geeft.

1.2.1 Bbp per hoofd van de bevolking in 1999 en 2007, in constante prijzen

	Verskil met het eurozone- gemiddelde 1999		Verandering 1999-2007	Verskil met het eurozone- gemiddelde 2007	
	1999			2007	
	euro	%	%	euro	%
België	28 890	12,9	16,9	33 760	12,8
Duitsland	28 100	9,8	13,6	31 920	9,1
Finland	28 900	12,9	28,8	37 210	15,2
Frankrijk	28 030	9,5	12,0	31 400	9,2
Griekenland	16 840	-34,2	33,6	22 500	-34,2
Ierland	30 810	20,4	33,9	41 240	25,6
Italië	26 440	3,3	8,7	28 740	3,5
Luxemburg	68 710	168,4	28,2	88 120	173,8
Nederland	33 890	32,4	15,4	39 120	32,4
Oostenrijk	30 750	20,1	16,7	35 870	19,7
Portugal	15 750	-38,5	9,4	17 230	-38,7
Spanje	20 480	-20,0	19,0	24 380	-19,0
Cyprus	19 200	-25,0	27,2	24 420	-24,0
Estland	6 960	-72,8	90,1	13 230	-71,5
Letland	4 920	-80,8	108,9	10 280	-80,2
Litouwen	5 010	-80,4	95,0	9 770	-80,3
Malta				15 470	-48,1
Slovenië	13 530	-47,1	37,3	18 570	-47,2
Slowakije	7 700	-69,9	55,3	11 960	-70,6
Eurozone-19 gemiddelde	25 600		14,7	29 370	

Bron: Eurostat

In 2015 was de eurocrisis voor de meeste landen ten einde, zie tabel 1.2.2 met de bbp-cijfers voor 2015 en 2020. Ondertussen behoren negentien EU-landen tot de eurozone, en de meeste landen hebben een grote economische klap gehad. Waar tussen 1999 en 2007 álle landen groei van het bbp per hoofd lieten zien, zijn er tussen 2007 en 2015 eurozonelanden waarvan het bbp per hoofd juist is afgenomen. Voor de eurozone als geheel kromp het bbp per hoofd zelfs met 0,3 procent. Vooral de zuidelijke lidstaten (Spanje, Italië, Cyprus, Griekenland en Portugal) groeiden (fors) minder of vertoonden krimp, waardoor er divergentie binnen de EMU-19 plaatsvond. De nieuwste lidstaten van de EMU, Letland, Litouwen, Slowakije, Estland en Malta lieten echter wel opnieuw (hoge) groeicijfers zien (op Slovenië na), waardoor zij voor wat betreft bbp per hoofd wel wat dichterbij het gemiddelde uitkwamen. Uiteindelijk zien we in 2015 enorme verschillen, met als uitschieters opnieuw Luxemburg, Nederland en Ierland en anderzijds Estland, Malta, Slowakije, Griekenland, Litouwen en Letland met bbp per hoofd cijfers ruim onder het gemiddelde.

Tussen 2015 en 2020 ten slotte, zien we hetzelfde beeld als een periode eerder maar dan wat minder extreem. Het bbp per capita van de voltallige eurozone bleef ongewijzigd tussen die jaren, waarbij het cijfer van de nieuwe lidstaten (Estland, Slovenië, Slowakije, Litouwen, Letland en Cyprus) harder groeide dan dat van de 'gevestigde' lidstaten (België, Duitsland, Luxemburg, Frankrijk en Oostenrijk). Van de latere toetreders liet alleen Malta krimp zien. Ierland sprong eruit met een groeicijfer van bijna 27 procent tussen 2015 en 2020.⁵⁾ De Zuid-Europese landen die hard geraakt werden in de voorgaande crisisjaren (Spanje, Italië,

⁵⁾ Het hoge en sterk gegroeide bbp per hoofd van de bevolking in Ierland heeft deels te maken met de fiscaal gunstige regels voor grote multinationals in dat land. Ierland is een land met een lage belasting op winst (vennootschapsbelasting). Grote multinationals hebben vestigingen in Ierland, en laten een deel van hun wereldwijde winst boekhoudkundig naar Ierland verplaatsen. Met name vanaf 2015 hadden zulke ontwikkelingen een grote opwaartse impact op het Ierse bbp (Krugman, 2021).

Griekenland) zijn echter nog niet hersteld, en krompen nog verder in die jaren. Daarmee glijden ze ook steeds verder weg van het gemiddelde inkomen per hoofd van de bevolking in de EMU. Luxemburg en Ierland steken er nog altijd fors bovenuit, en ook Nederland lijkt zich daarbij te gaan voegen met een groepspad dat steevast hoger is dan het EMU-gemiddelde.

1.2.2 Bbp per hoofd van de bevolking in 2015 en 2020, in constante prijzen

	Verskil met het eurozone-gemiddelde 2015			Verandering 2015-2020	Verskil met het eurozone-gemiddelde 2020	
	2015				2020	
	euro	%	%		euro	%
België	34 360		11,6	-1,4	33 880	12,6
Duitsland	34 130		8,9	0,5	34 310	8,1
Finland	34 460		15,8	4,6	36 050	17
Frankrijk	31 540		8,6	-2,9	30 610	8,6
Griekenland	16 900		-33,1	-4,3	16 170	-31
Ierland	49 620		27,8	26,9	62 980	32,5
Italië	25 860		3,6	-3,7	24 900	3,2
Luxemburg	82 820		174,0	-0,7	82 250	178,7
Nederland	39 170		32,0	2,5	40 160	30,9
Oostenrijk	36 140		18,6	-2,1	35 390	19,5
Portugal	16 620		-39,1	2,7	17 070	-39,2
Spanje	23 080		-17,8	-3,2	22 350	-17,2
Cyprus	21 050		-23,3	12,9	23 770	-21,6
Estland	13 230		-70,2	13,5	15 010	-68,1
Letland	10 750		-79,1	13,0	12 150	-77,4
Litouwen	11 620		-79,2	20,7	14 030	-77,7
Malta	19 920		-50,0	2,5	20 410	-49,3
Slovenië	17 990		-46,6	9,6	19 720	-45,0
Slowakije	14 300		-70,1	6,2	15 180	-68,9
Eurozone-19 gemiddelde	29 290			0	29 290	

Bron: Eurostat

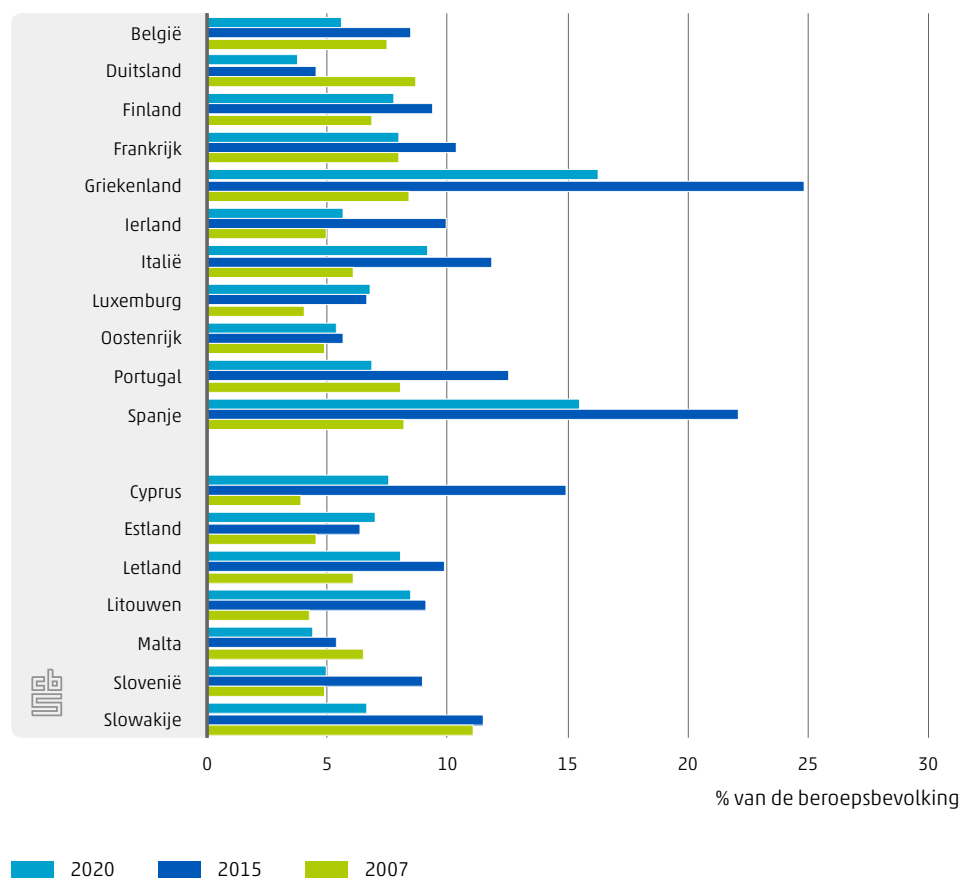
Grote en hardnekkige verschillen werkloosheid eurozone

Ook de werkloosheidscijfers liepen ver uiteen tussen de verschillende eurozonelanden aan het begin van de monetaire unie. Bij de introductie van de euro in 1999 was de totale werkloosheid 9,7 procent in de eurozone. Deze daalde tot 7,5 procent in 2007, het jaar vóór de financiële crisis, om daarna toe te nemen tot 11,6 procent in 2014 (Ghoshray et al., 2016). De zuidelijke landen van de eurozone, zoals Spanje, Italië, Griekenland, hadden aan de start van de monetaire unie de hoogste werkloosheidspercentages, al deden sommige noordelijke landen als Duitsland, Finland en België het niet veel beter. De werkloosheid in landen als Portugal, Spanje, Griekenland en Ierland verdubbelde in 2014 ten opzichte van 1999. Een deel daarvan mondde uit in langdurige werkloosheid, vooral onder jongeren (Duell, 2016). Ook de noordelijke en Scandinavische eurozonelanden hadden te maken met hoge en verder oplopende werkloosheid, maar niet in die mate als in de zuidelijke landen.

Dolls et al. (2018) laten zien dat eurozonelanden met een hoge werkloosheid aan het einde van de vorige eeuw over het algemeen een grotere daling in werkloosheid kenden in de eerste twee decennia van deze eeuw. Dit beeld gold echter vooral voor Oost-Europese (nieuwe) eurozonelanden en niet voor de zuidelijke landen. Zij concluderen dat de structurele hervormingen in deze landen niet voldoende waren om de grote verschillen in

werkloosheid op te heffen. De strenge bezuinigingen en structurele hervormingen die landen als Griekenland en Italië ondergingen om het vertrouwen in de euro en de eurozone te herstellen, hebben een grote impact gehad op bestedingen, sociale vangnetten en daarmee ook werkloosheid (Marelli & Signorelli, 2015).

1.2.3 Werkloosheid

Bron: Eurostat

Totale werkloosheidscijfers of het werkloosheidspercentage op landniveau kunnen ontwikkelingen op het individuele niveau maskeren. Zo was in de meeste landen de toename in werkloosheid onder jongeren zelfs nog groter, en ontwikkelde deze zich soms in een andere richting dan die onder ouderen. Daarnaast doen deze enkele cijfers geen recht aan de complexiteit van het fenomeen werkloosheid en de verschillen tussen landen, bijvoorbeeld wat betreft arbeidsmarktomstandigheden, deelname van vrouwen op de arbeidsmarkt, het onderwijssysteem, wetgeving en sociale uitkeringen, de kracht van vakbonden, de omvang van de werkverschaffing in het informele circuit in sommige eurozonelanden (Dolls et al., 2018; Ghoshray, 2016). Maar het geeft een indruk van waar de landen stonden aan het begin van de eurozone, welke uitdagingen en nadelen er waren voor sommige landen door deelname aan de monetaire unie.

Na een gestage daling van het werkloosheidspercentage in de nasleep van de eurocrisis, schoot de werkloosheid in 2020, het coronajaar, in de meeste landen omhoog. Nederland en Duitsland hadden met 3,8 procent in 2020 het laagste percentage werklozen in de beroepsbevolking; Griekenland en Spanje met respectievelijk 16,3 en 15,5 procent het hoogste. Sindsdien is de werkloosheid in de eurozone spectaculair gedaald, en bereikte eind

2021 zelfs het laagste werkloosheidspercentage in haar bestaan (Eurostat, 2022). Desondanks zijn er in 2021 nog steeds grote verschillen tussen landen, met 3,2 procent werkloosheid in Duitsland en 13,0 procent in Spanje.

Aandeel handel met eurozone afgenomen

Een verdere toename van de economische verwevenheid tussen de eurozonelanden was een belangrijke reden voor de oprichting van de monetaire unie. Het grootste deel van de import binnen de eurozone gebeurt door enkele landen: België, Duitsland, Frankrijk, Italië en Nederland, de export binnen de eurozone wordt door diezelfde groep landen gedomineerd. In tabel 1.2.4⁶⁾ zien we het aandeel van de totale goederenimport en -export dat met de andere EMU-landen verhandeld is. Voor veel EMU-19 landen geldt dat het aandeel van de eurozone in de totale goederenhandel kleiner is geworden. Tussen 1999 en 2020 was er toenemende wereldwijde globalisering en, heel belangrijk, de opkomst van China en andere Aziatische handelspartners. We zien dan ook dat het belang van de eurozone voor de import van veel eurozonelanden (Nederland, Oostenrijk, België, Duitsland, Spanje, Italië, Slovenië, Slowakije) kleiner is geworden. Voor enkele andere landen (veelal landen die later toetraden tot de EMU), geldt dat de goederen uit de eurozone wel een groter aandeel in hun totale import kregen (Litouwen, Letland, Estland, Cyprus, Finland, Frankrijk, Ierland, Luxemburg). Bij de export zien we zelfs dat enkel voor Letland en Malta de uitvoer naar het eurogebied een groter aandeel in hun totale goederenuitvoer vertegenwoordigt; bij alle andere landen nam het intra-EMU exportaandeel af. In hoofdstuk 2 van deze Internationaliseringsmonitor wordt de Nederlandse goederenhandel met de andere eurozonelanden verder uitgelicht.

1.2.4 Aandeel van de totale goederenhandel afkomstig van andere leden van de EMU

	1999		2007		2015		2020	
	import	export	import	export	import	export	import	export
	%							
België	59,1	64,2	59,4	64,2	52,3	56,6	54,9	56,9
Duitsland	49,0	46,5	46,2	46,5	45,0	36,3	44,5	36,6
Finland	41,1	40,3	39,3	40,3	44,8	37,9	45,7	38,0
Frankrijk	56,8	51,2	58,5	51,2	58,1	45,7	58,7	46,3
Griekenland	57,6	50,4	48,9	50,4	41,7	38,1	46,3	43,0
Ierland	22,4	41,8	28,1	41,8	31,8	35,6	34,3	38,1
Italië	54,1	50,7	47,2	50,7	46,5	40,1	48,5	41,6
Luxemburg	78,7	75,4	70,3	75,4	68,9	71,9	85,0	73,3
Nederland	42,7	65,4	38,3	65,4	34,6	57,4	35,2	55,7
Oostenrijk	70,2	59,7	68,1	59,7	63,4	52,3	63,5	53,1
Portugal	69,4	68,1	69,8	68,1	69,2	61,6	69,3	65,6
Spanje	58,6	61,7	53,4	61,7	49,4	51,4	49,7	54,5

6) De cijfers in dit hoofdstuk zijn afkomstig van Eurostat zodat we informatie over alle landen hebben. Eurostat hanteert een bredere definitie van internationale handel, namelijk inclusief quasi-doorvoer, waardoor de handelscijfers van Nederland hoger zijn dan die in hoofdstuk 2.

1.2.4 Aandeel van de totale goederenhandel afkomstig van andere leden van de EMU (vervolg)

	1999		2007		2015		2020	
	import	export	import	export	import	export	import	export
	%							
Cyprus	43,8	34,6	55,4	34,6	49,9	34,9	52,1	28,5
Estland	53,6	52,1	55,9	52,1	57,9	47,0	56,2	47,7
Letland	54,4	42,2	58,2	42,2	58,1	47,7	57,4	46,5
Litouwen	39,7	51,4	45,7	51,4	45,9	38,3	48,6	39,5
Malta	53,7	39,2	57,1	39,2	53,1	37,6	53,7	42,4
Slovenië	64,4	63,5	62,7	63,5	52,8	52,4	44,3	44,5
Slowakije	48,9	57,5	42,2	57,5	43,9	47,3	44,3	48,3

Bron: Eurostat

Ook in de wereldwijde handel spelen de landen van de eurozone een diverse rol. Zo hebben België, Duitsland, Italië, Nederland en Ierland (enorm) grote handelsoverschotten. Deze economieën zijn erg gericht op de handel en de buitenwereld. Landen als Griekenland, Spanje, Portugal en Frankrijk hebben juist weer grote tekorten op de handelsbalans. Ze zijn vaak afhankelijker van de import van goederen en/of ze exporteren zelf relatief weinig. De meeste andere landen van de EMU hebben een relatief klein tekort of overschot. Sinds het ontstaan van de eurozone groeiden vooral de handelsoverschotten van Nederland, Duitsland en Italië; Frankrijk kreeg juist een tekort waar het voorheen nog een overschot had.

De rol van het handelssaldo

Het handelssaldo is het verschil tussen de uitvoer van een land en de invoerwaarde.

Dit handelssaldo is een van de belangrijkste onderdelen van de lopende rekening van een land, die naast het handelssaldo uit het saldo van aan buitenland betaalde en ontvangen inkomens en het saldo overdrachtsinkomens bestaat.

Lopende rekening = handelssaldo + saldo betaalde/ontvangen inkomens uit het buitenland + saldo inkomensoverdrachten

De tegenhanger van de lopende rekening is de kapitaalrekening. Op de kapitaalrekening worden internationale investeringen (directe buitenlandse investeringen), leningen en beleggingen geboekt. Samen vormen de lopende en kapitaalrekening de betalingsbalans van een land. De betalingsbalans geeft daarmee alle transacties van huishoudens, bedrijven en overheid weer met het buitenland.

Landen met een handelsoverschot of overschot op de lopende rekening accumuleren vermogen en vorderingen ten opzichte van het buitenland, terwijl landen met een structureel handelstekort of tekort op de betalingsbalans vooral schulden opbouwen. Hier liggen veel nationale factoren en internationale ontwikkelingen aan ten grondslag. Zo is Nederland een open economie, gericht op handel, gunstig gelegen (veel wederuitvoer), concurrerend en goed geïntegreerd in internationale logistieke en productieketens. Dit verklaart deels het grote Nederlandse overschot op de lopende rekening (Suyker & Wagteveld, 2019). Aan de andere kant heeft Nederland ook grote spaartegoeden – inkomen dat niet wordt ingezet voor consumptie (import), bedrijfsinvesteringen of overheidsuitgaven. Daarnaast maakt de toegenomen globalisering, het financiële reilen en zeilen van multinationals en daarmee definitie- en

meetproblemen het in toenemende mate ingewikkeld om eenduidige conclusies te verbinden aan het Nederlandse overschot. Niettemin heeft de eurocrisis wel evident duidelijk gemaakt dat grote verschillen op de lopende rekening tussen eurozonelanden het moeilijk maakt eenduidig Europees monetair beleid te voeren, bij gebrek aan de mogelijkheid tot onderlinge wisselkoersaanpassingen.

Directe buitenlandse investeringen als percentage van bbp veelal gegroeid

Naast internationale handel zijn internationale investeringsstromen ook een belangrijke vorm van grensoverschrijdende activiteit. Met de liberalisering van kapitaalstromen wereldwijd (in de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw) en het vrije verkeer van kapitaal als één van de vier pijlers van de EU, hebben internationale investeringen een enorme groei doorgemaakt. Het vrije verkeer van kapitaal binnen de EU betekent dat bedrijven mogen investeren in bedrijven in andere EU-landen en deze mogen overnemen, en daar kapitaal mogen aantrekken waar dat het goedkoopst is.

Investeren in, of het overnemen van een bedrijf in het buitenland, betekent dat er een belang wordt genomen in het buitenland. Niet alleen voor het investerende bedrijf (land) heeft dit voordelen, bijvoorbeeld in de vorm van dividend en winstdeling, toegang tot een nieuwe markt en klanten, toegang tot goedkopere of betere productiemiddelen, ook voor het ontvangende bedrijf (land) kunnen directe investeringen voordelen hebben. Zo kan het de productiviteit verhogen in het ontvangende bedrijf maar ook verderop in het netwerk van toeleveranciers of afnemers, bijvoorbeeld door de introductie van nieuwe technologie en kennis-spillovers, of door het verbeteren van de werkomstandigheden. Carrill-Caccia & Pavlova (2018) laten zien dat landen met een hoog 'absorberend vermogen' vooral in staat zijn de voordelen van zulke directe buitenlandse investeringen (DBI) te gelde te maken. Zij laten ook zien dat toetreding van een land tot de EU de inkomende directe buitenlandse investeringen uit andere EU-landen met gemiddeld 43,9 procent verhoogde. Het invoeren van de euro verhoogde de DBI-stromen uit andere EMU-landen gemiddeld met 73,3 procent.

Tabel 1.2.5 laat zien hoe de DBI (exclusief investeringen door bijzondere financiële instellingen) als percentage van het bbp zich hebben ontwikkeld voor alle EMU-19 landen. De DBI van en naar het eurogebied zijn de afgelopen vijftien jaar enorm toegenomen, maar ook de investeringen kenden een dip tijdens de crises waar de EMU-landen mee te maken kregen. Ook vallen de grote verschillen tussen de landen op. Behalve dat Luxemburg er bovenuit steekt, heeft ook Nederland heel hoge investeringen ten opzichte van het bbp, gevolgd door België. Wellicht dat het gunstige vestigingsklimaat voor multinationals hier een rol in speelt (Suyker & Wagteveld, 2019).

1.2.5 Ingekomen en uitstaande directe investeringen, als percentage van het bbp

	Ingekomen				Uitstaand			
	2005	2010	2015	2020	2005	2010	2015	2020
	%							
België	.	.	113	101	.	.	126	113
Duitsland	23	28	24	29	29	41	41	51
Finland	.	.	.	33	.	.	.	53
Frankrijk	17	24	28	37	28	44	52	59
Griekenland	12	12	14	22	5	14	14	7
Ierland ¹⁾	77	128	305	325	49	153	312	281
Italië	12	15	19	25	16	23	25	31
Luxemburg	.	.	460	767	.	.	394	1 319
Nederland	70	69	166	312	93	114	249	411
Oostenrijk	27	42	43	48	24	48	55	57
Portugal	29	38	62	77	20	22	30	26
Spanje	19	22	29	38	9	17	14	16
Cyprus	-	-	-	-	-	-	-	-
Estland	79	79	80	110	13	28	24	34
Letland	29	46	54	61	2	4	7	8
Litouwen	32	42	.	43	3	7	9	10
Malta	-	-	-	-	-	-	-	-
Slovenië	19	22	29	38	9	17	14	16
Slowakije	60	56	52	61	2	4	3	5

Bron: OESO

¹⁾ Inclusief investeringen via bijzondere financiële instellingen.

De nieuwste eurozone-lidstaten (Litouwen, Letland, Slowakije) hebben relatief weinig uitstaande directe investeringen als percentage van het bbp, maar doen na toetreding tot de EMU volop mee bij de inkomende directe investeringen. Estland valt daarbij ook op, met vooral heel hoge inkomende investeringen ten opzichte van het bbp. Ook Slovenië en Griekenland ontvingen de laatste jaren meer investeringen, zowel absoluut en als percentage van het bbp. Tabel 1.2.5 laat ook zien dat met name de grotere eurozonelanden een groter deel van hun bbp in het buitenland investeren dan de kleinere en nieuwe eurozonelanden.

1.3 Eurozone: van voorbereiding tot nu

In 1957 werd met ondertekening van het Verdrag van Rome afgesproken Europa om te vormen tot een 'gemeenschappelijke markt', de Europese Economische Gemeenschap (wat later de Europese Unie werd). De doelstelling was om de economische welvaart te verhogen en te komen tot een hechter verbond tussen de Europese volkeren. Er was toen nog geen sprake van concrete ideeën over een economische en monetaire unie (EMU) of een eenheidsmunt. In de jaren '70 stelde de Europese Economische Gemeenschap de invoering van een monetaire unie voor het eerst concreet in het vooruitzicht, maar door onder meer monetaire turbulenties⁷⁾ werd een Europese eenheidsmarkt met een eenheidsmunt pas in 1985 echt een concreet voorstel (NBB, 2021).

⁷⁾ De monetaire turbulenties startten met een harde devaluatie van de dollar en de ondergang van het 'Bretton-Woods'-stelsel, dat tot dat moment de koersschommelingen van de belangrijkste munten bepaalde. Europa reageerde met het oprichten van een eigen wisselkoersstelsel, het EMS (Europees Monetair Stelsel). Het EMS zou later, in de jaren '90, echter flink aan betekenis verliezen na het noodgedwongen verruimen van marges rond de spilkoers na steeds nieuwe onrusten op de financiële markten (Trouw, 1998). In 1992 werd het Britse pond gedwongen het Europese

Tijdslijn totstandkoming eurozone

In juni 1988 bevestigde de Europese Raad de doelstelling van een daadwerkelijke EMU. De Raad gaf aan Jacques Delors (toenmalige voorzitter van de Europese Commissie) de opdracht om een concreet stappenplan op te stellen. In het resulterende Delors-plan werd geadviseerd om in drie fasen de EMU te realiseren:

1. 1990–1993: volledig vrij kapitaalverkeer, samenwerking tussen centrale banken, gebruik van de ECU (European Currency Unit, voorloper van de euro) in bepaalde financiële transacties, verbetering van economische convergentie;
2. 1994–1998: oprichting Europees Monetair Instituut (EMI)⁸⁾, verbod op monetaire financiering door centrale banken, meer coördinatie van monetair beleid, versterking van economische convergentie, proces tot onafhankelijke centrale banken;
3. 1999: invoering van de euro, onherroepelijke vaststelling van de wisselkoersen, voeren van gemeenschappelijk monetair beleid, inwerkingtreding nieuw wisselkoersmechanisme binnen de EU (ERM II)⁹⁾ en inwerkingtreding van het Stabiliteits- en Groeipact (DSG)¹⁰⁾ (ECB, 2021a).

De eerste drie jaar was er slechts een onzichtbare, boekhoudkundige euro, maar op 1 januari 2002 werden in twaalf landen tegelijk euromunten en eurobankbiljetten ingevoerd. Het werd de grootste valutaomschakeling in de geschiedenis (EU, 2021).

Voordelen gemeenschappelijke munt

De voordelen van de euro zijn in theorie groot. De belangrijkste zijn:

1. Meer handel door dalende transactiekosten, geen wisselkoersrisico (met eurozonelanden), lagere prijzen door meer concurrentie en transparantie;
2. Meer investeringen, meer transparantie en het beter kunnen spreiden van investeringsrisico's;
3. Minder risico, omdat consumenten en bedrijven door bijvoorbeeld kleinere wisselkoersschommelingen minder bloot staan aan de financiële gevolgen van allerlei schokken zoals de varkenspest of een groot faillissement. Daarnaast is er sprake van een meer onafhankelijke centrale bank en een lagere inflatie (CPB, 2011).

Het Centraal Planbureau (CPB) schatte in 2011 in dat de voordelen van de eurozone voor de gemiddelde burger jaarlijks ongeveer een weksalaris bedragen, terwijl de voordelen van de Europese interne markt (EU-lidmaatschap) een stuk groter zijn, jaarlijks ongeveer een maandsalaris (CPB, 2011). Elf jaar later worden de voordelen van de euro relatief wat conservatiever ingeschat, ongeveer 10–12 procent van de totale EU-handelsbaten voor Nederland (Freeman et al. 2022; Jongsma, 2022). Hoofdstuk 4 van deze publicatie geeft een actuele CBS-schatting van de gevolgen van deelname aan de eurozone voor de handel van

Wisselkoersmechanisme te verlaten. In 1993 werden de marges sterk verruimd van 2,25 tot 15 procent rond de spilkoers van elke munt en toch lukte het de Spaanse peseta en de Portugese escudo in 1995 niet om binnen deze brede marge te blijven. Het zorgde voor twijfels over het succes van het toekomstige euro-project (Trouw, 1995).

⁸⁾ Het EMI was een cruciale tussenstap tot oprichting van de Europese Centrale Bank (ECB) in 1998. Het EMI richtte zich vooral op de totstandbrenging van een Europees Stelsel van Centrale Banken met uiteindelijk één monetair beleid, één geldmarkt en één munteenheid (ECB, 2021b).

⁹⁾ De landen die de euro gingen gebruiken hebben in de jaren '80 en '90 deelgenomen aan het Exchange Rate Mechanism (ERM-I). De meeste EU-lidstaten die nog geen euro hadden, beloofden in de toekomst wel tot de eurozone toe te treden en namen deel aan ERM-II. De valuta van de niet-eurozonelanden kregen een spilkoers die maximaal 15 procent mocht afwijken van de euro, bij grotere afwijking grijpt de ECB in (Europa-Nu, 2021e).

¹⁰⁾ In 1997 zijn er op EU-niveau afspraken gemaakt om negatieve gevolgen van begrotingsbeleid bij individuele landen te voorkomen en buitensporige overheidstekorten of overheidsschulden te corrigeren (EC, 2021a). Zie verder: convergentiecriteria.

Nederland. Er zijn naast voordelen ook kosten en risico's verbonden aan lidmaatschap van de eurozone. Dat was onder andere terug te zien bij het ontstaan van de eurocrisis. De onderliggende economische problemen in de eurozone worden beschreven in paragraaf 1.4.

Convergentiecriteria

De EU-lidstaten die deelnamen aan de derde fase van het Delors-plan moesten voldoen aan zogenaamde convergentiecriteria. Ze worden ook wel de Maastricht-criteria genoemd, omdat ze voor het eerst werden vermeld bij het tot stand komen van het Verdrag van Maastricht. Dit verdrag vormde in 1993 de Europese Gemeenschap om tot de Europese Unie en legde definitief de basis voor de eurozone en de invoering van de euro (Europa Nu, 2021a).

De convergentiecriteria betroffen de volgende:

- Het jaarlijkse **begrotingstekort** van lidstaten mag niet groter zijn dan 3 procent van het bbp, tenzij het gaat om een tijdelijke en uitzonderlijke overschrijding dan wel een tekort dat daalt en zich dicht bij de 3 procent bevindt.
- De **staatsschuld** van lidstaten mag niet groter zijn dan 60 procent van het bbp (dan wel in een spoedig tempo naar de 60 procent toe bewegen). Voor dit en het vorige criterium geldt dat landen met lage schulden liever niet in een unie willen stappen met landen met hoge schulden of landen met minder begrotingsdiscipline. Deze kunnen namelijk in tijden van crisis moeite hebben om hun schulden terug te betalen en bovendien baat hebben bij hoge inflatie om de schulden te verlagen terwijl landen met lage schulden niet gebaat zijn bij hoge inflatie (De Grauwe, 2005).
- De **inflatie** mag niet meer dan 1,5 procentpunt boven de inflatie van de drie laagste inflaties binnen de eurozone liggen. In een monetaire unie met maar één centrale bank (en maar één ECB-rente om inflatie te beteugelen) was het met name voor Duitsland (met haar hyperinflatie-trauma) belangrijk dat landen met hoge inflatie deze in toom houden (De Grauwe, 2005).
- De **rente** op langlopende staatsobligaties mag niet hoger zijn dan 2 procentpunt boven het gemiddelde renteniveau van de drie landen met de laagste inflatie. Het idee van dit criterium was dat grote verschillen in rente zouden leiden tot verstoringen in de nationale kapitaalmarkten voor de start van de eurozone (De Grauwe, 2005).
- **Wisselkoers.** Gedurende de laatste twee jaar vóór de overgang naar de euro moest de wisselkoers van de lidstaten ten opzichte van ECU zonder veel inspanningen binnen de normale bandbreedte van de ERM (Europees wisselkoersmechanisme) blijven (Venema, 1997). Het belangrijkste punt hier is dat bijna-eurozonelanden niet op het laatste moment zorgen voor een betere (competitievere) uitgangspositie door devaluatie van hun munt (De Grauwe, 2005).

In de eerste plaats konden landen met een zwakke monetaire traditie door te voldoen aan de convergentiecriteria vertrouwen winnen van landen met een sterke discipline op monetair gebied. Ten tweede boden de criteria gelegenheid om nog hervormingen in specifieke landen door te voeren. Tenslotte ging er van de criteria een disciplinerende signaalwerking uit naar de financieel zwakkere landen. Naast monetaire argumenten waren er ook economische argumenten (makkelijker en goedkoper om gelijkaardige economieën samen te voegen) en politieke argumenten (creëren van draagvlak bij de bevolking) (Venema, 1997). Toch hadden en hebben veel economen hun bedenkingen bij nut en

noodzaak van deze criteria (zie verder paragraaf 1.4). Niettemin werden de eerste twee convergentiecriteria in 1997 vastgelegd in het zogenaamde Stabiliteits- en Groeipact.

Voldeden alle lidstaten aan de criteria op het moment van officieel toetreden tot de eurozone? Het begrotingstekortcriterium werd in 1999 alleen niet gehaald door Griekenland. Het land had in 1999 een tekort van 5,8 procent van het bbp en dat was bijna dubbel de toegestane drempelwaarde (Eurostat, 2021b). Ook toen het in 2001 officieel toetrad tot de eurozone (de andere oorspronkelijk eurozonelanden vanaf 1999) was het tekort veel te hoog met 5,5 procent van het bbp. De overheidsschuld (feitelijk de historische accumulatie van overheidstekorten) was in 1999 zelfs voor vier landen te hoog. Dat waren Oostenrijk (67 procent van het bbp), Griekenland (99 procent), Italië (113 procent) en België (115 procent). De twee laatstgenoemde landen hadden dus een schuld die bijna 2 keer zo hoog was als formeel toegestaan. Tegelijkertijd waren er nog vier landen (Duitsland, Spanje, Frankrijk en Nederland) die alle moeite hadden om onder de norm te blijven. Met een schuld van slechts 8 procent van het bbp noteerde Luxemburg in 1999 de laagste staatsschuld.

Het inflatiecriterium werd door maar liefst zes landen geschonden in januari 1999 (Eurostat, 2022b). Het gemiddelde van de laagste inflaties was toen slechts -0,3 procent (deflatie) en daarmee was 1,2 procent op dat moment de drempelwaarde. De zes landen die daarboven zaten waren Spanje en Italië (beiden 1,4 procent), Ierland (2 procent), Nederland (2,1 procent), Portugal (2,5 procent) en Griekenland (3,3 procent). Ook als we 1999 als geheel bekijken (met een gestegen drempelwaarde naar 2 procent) zijn het dezelfde zes landen die boven de norm uitkwamen. Het gaat hier echter wel om minimale overschrijdingen en bescheiden inflatieniveaus. Bovendien speelt mee dat de drempelwaarde heel laag was door een tijdelijke sterke deflatie in Luxemburg in 1999. Griekenland had overigens in 2001, het jaar van toetreding, ook nog een te hoge inflatie. De drempelwaarde ten aanzien van de rente op langjarige staatsobligaties werd in 1999 door één land overschreden en dat was Griekenland, met een rente op leningen van 6,32 procent in januari 1999 (Eurostat, 2022c). In januari 2001 voldeed het land met 5,35 procent wel net aan de eisen.

Tenslotte het wisselkoerscriterium. Vóór 1999 hadden alle Europese landen nog hun eigen munt (zoals de Nederlandse gulden) en dat was voor de burgers nog het geval tot 2002, toen iedereen euromunten in de portemonnee kreeg en de gulden spoedig waardeloos werd. Officieel is 1999 echter het ingangsjaar van de euro. De overgang naar de euro werd zeer accuraat en uitvoerig voorbereid. Al op 13 maart 1979 kwam het Europese Wisselkoersmechanisme in werking met als doel om de Europese wisselkoersen ten opzichte van de ECU te stabiliseren voor een zachte landing richting de adoptie van de euro. Eurostat (2021a) laat zien dat dit goed heeft gewerkt: in de laatste jaren voor 1999 was er geen sprake van grote wisselkoersschommelingen voor de landen die als eerste de eurozone betraden. In 1998 was er wel nog een devaluatie van de Griekse drachme met 7 procent, gevolgd door een revaluatie met 2 procent in 1999 en weer een devaluatie in 2000 met 3 procent. Ook was er nog een devaluatie van het Ierse pond met 5 procent in 1998 ten opzichte van 1997. Alle overige landen hebben de schommelingen sterk binnen de perken gehouden en in 2000 was Griekenland het enige land met nog een wisselkoerswijziging. Dat was nog net mogelijk want het land trad pas in 2001 toe. Alle andere landen hadden al in 1999 de officiële wisselkoers met de euro bereikt. Voor Nederland werd dat 2,20371 gulden voor 1 euro.

Daarmee is te zien dat zelfs bij het allereerste begin van de eurozone al overschrijdingen van de door de eurozonelanden zelf opgelegde normen plaatsvonden.¹¹⁾ Griekenland spande daarbij de kroon en was het slechtst presterende eurozoneland op vier van de vijf convergentiecriteria. Dit blijkt achteraf een voorbode van wat later komen zou.

Eurocrisis: oplopende schulden en rentes

Eind 2009 brak de eurocrisis uit, na een Griekse crisis in 2009. Beleggers waren van mening dat Griekenland niet in staat was om haar leningen terug te betalen, waardoor het land in een nog slechtere situatie terecht kwam (vicieuze vertrouwenscirkel). Het probleem sloeg over naar Ierland, Portugal, Spanje, Italië en Cyprus, waarmee het een probleem voor de hele eurozone werd (Ryckvelde, 2016).

Een belangrijke oorzaak van de eurocrisis is de wereldwijde kredietcrisis die eind 2008 ontstond en daarmee de stabiliteit van Europese banken aantastte en financiële posities van zuidelijke eurolanden verzwakte. Ook het ontbreken van een echte economische unie of organen die de eurozonelanden aan de regels, zoals de convergentiecriteria, hielden, liggen aan de oorsprong van de eurocrisis (Ryckvelde, 2016). In de volgende paragrafen gaan we dieper in op de oorzaken van de eurocrisis, de reeds aangereikte oplossingen en de uitdagingen voor de toekomst.

Convergentiecriteria na toetreden tot de eurozone

In de resterende deel van deze paragraaf gaan we kijken hoe de eurozonelanden verder hebben gepresteerd op basis van de eerdergenoemde convergentiecriteria. We gebruiken daarvoor een lange tijdreeks vanaf 1997 tot en met 2020, 2021 of januari 2022 (afhankelijk van de databeschikbaarheid). Het wisselkoerscriterium valt daarbij af, omdat met de introductie van de euro de nationale wisselkoersen waren verdwenen. Het rentecriterium is na de start van de eurozone daarnaast minder relevant geworden (was vooral bedoeld voor het monitoren van stabiliteit voor de start), maar we zullen zien dat de rente op meerjarige staatsleningen wel een goede signaalfunctie had tijdens de eurocrisis. Daarom wordt deze variabele hier wel door de tijd gevolgd.

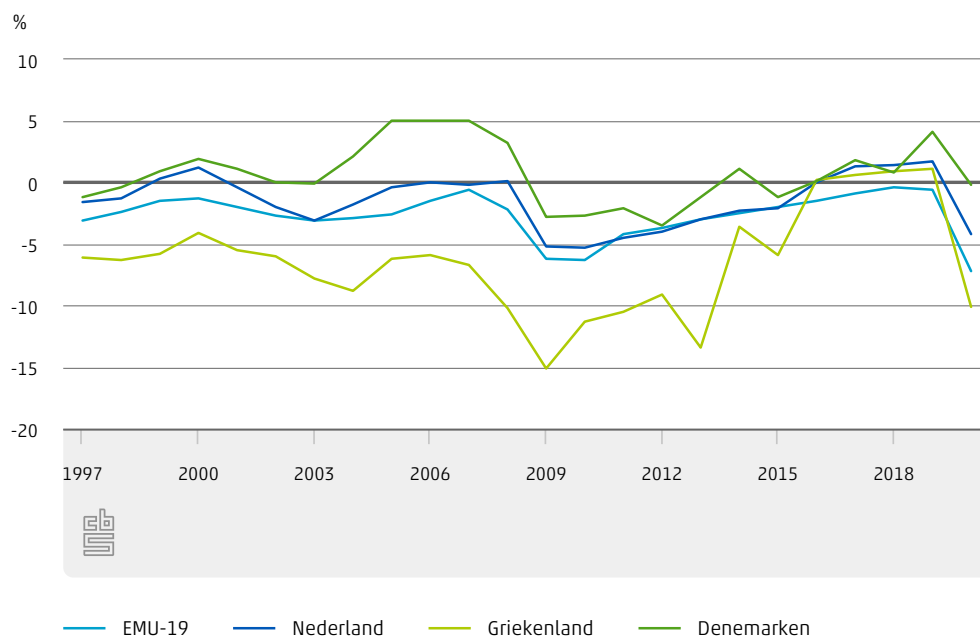
Overheidssaldo

We starten met het bekijken van het overheidssaldo (of begrotingssaldo) in de eurozone. Het saldo is voor de hele tijdreeks 1997–2020 beschikbaar en de prestaties van de eurozone als geheel en Nederland, Griekenland en Denemarken (als niet-eurozoneland dat vergelijkbaar is met Nederland) zijn apart zichtbaar in figuur 1.3.1. Daarbij is het opvallend dat de eurozone als geheel in de gehele periode nooit een overheidsoverschot heeft gekend. Nederland heeft het in vrijwel alle jaren beter gedaan dan de eurozone, maar heeft ook slechts in zes van de 24 jaar een overschot gehad. Griekenland heeft in vier jaren een overschot gekend, in 2016 tot en met 2019, ruim na de eurocrisis. In alle twintig jaar dat Griekenland een tekort had, overschreed het ook ruimschoots de drempelwaarde van –3 procent van het bbp. Op het hoogtepunt van de eurocrisis (2013) bedroeg het Griekse tekort 13,4 procent van het bbp, bij de grote economische crisis in 2009 was het zelfs

¹¹⁾ Dit was in Europa natuurlijk ook bekend, maar in mei 1998 werd desondanks besloten dat elf van de twaalf kandidaat-eurozonelanden voldoende voldeden aan de convergentiecriteria om toe te treden tot de eurozone. Alleen Griekenland bleef nog even in de wachtkamer, maar mocht uiteindelijk toch toetreden zodat het ook op 1 januari 2002 euromunten mocht gebruiken, net als de andere EMU-11 landen (De Grauwe, 2005).

15,1 procent van het bbp. Als gevolg van de coronapandemie zijn de tekorten in de hele eurozone in 2020 weer sterk opgelopen, maar de begrotingsregels zijn door de uitzonderlijke omstandigheden wel tijdelijk opgeschort, tot 2023. In 2020 waren de Nederlandse overheidsuitgaven maar liefst 44 miljard euro hoger dan in 2019, met name door grote subsidies aan bedrijven en instellingen vanwege de coronacrisis (CBS, 2021). Niet-eurozoneland Denemarken heeft gedurende bijna de hele beschreven periode beter gepresteerd dan Nederland op dit criterium en vaak grote overschotten laten zien.

1.3.1 Overheidssaldo als percentage van het bbp

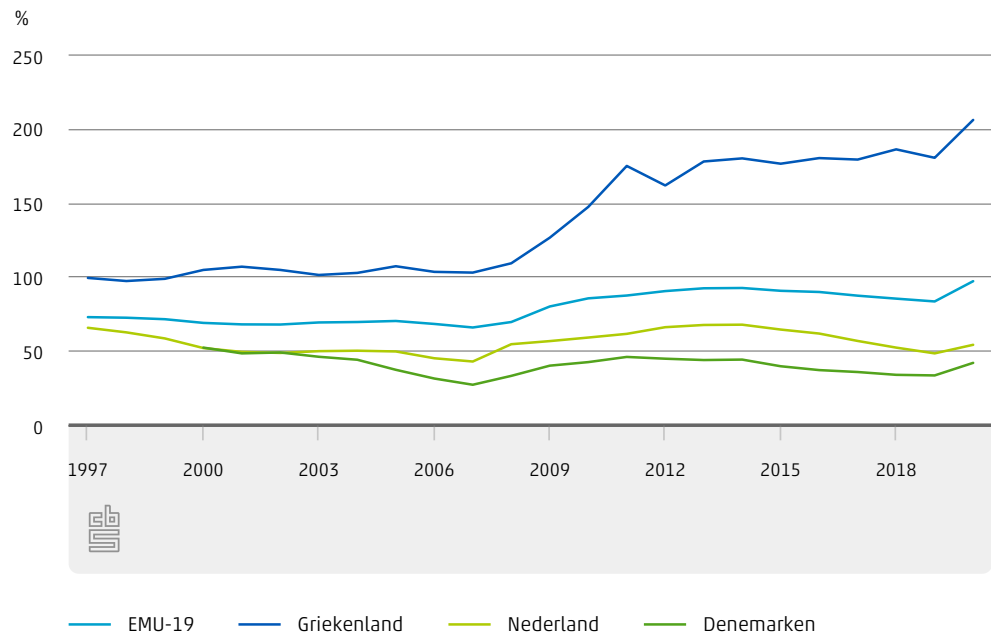

Bron: Eurostat (2021b)

Staatsschuld

In figuur 1.3.2 is te zien dat de Griekse overheidsschuld (of staatsschuld) inmiddels is opgelopen tot boven de 200 procent van het Griekse bbp, een gevolg van de aanzienlijke overheidstekorten in de jaren ervoor. De eurozone als geheel zit nu ook ver boven de 60 procent norm en tikte in coronajaar 2020 zelfs bijna de 100 procent aan. Daarmee is de collectieve staatsschuld van het eurogebied inmiddels bijna even groot als de omvang van de economie van de eurozone (Eurostat, 2022a). In Nederland is de overheidsschuld sinds 1999 maar 6 keer boven de 60 procent norm gekomen. Het ging daarbij om lichte overschrijdingen in de jaren 2011 tot en met 2016. Mede door streng begrotingsbeleid en de nodige bezuinigingen is de Nederlandse overheidsschuld daarna weer onder de norm gekomen en gebleven, ondanks de coronapandemie (53 procent in het 3^e kwartaal van 2021). Naast Griekenland (206 procent) zitten Italië (156 procent), Portugal (135 procent), Spanje (120 procent), Frankrijk (115 procent) en België (113 procent) boven of rond het dubbele van de 60 procent norm. De gezamenlijke staatsschuld van de eurozone als geheel is door de diverse crises en de nasleep ervan nooit meer op het niveau van voor de crises gekomen. Daarbij speelt natuurlijk ook dat de zeer lage ECB-rentes in de afgelopen tien jaar de noodzaak van het terugdringen van schulden hebben verkleind. Denemarken heeft het als niet-eurozoneland beter gedaan dan Nederland en heeft zelfs nog geen enkel jaar deze eeuw de 60 procent norm overschreden.

1.3.2 Overheidsschuld als percentage van het bbp

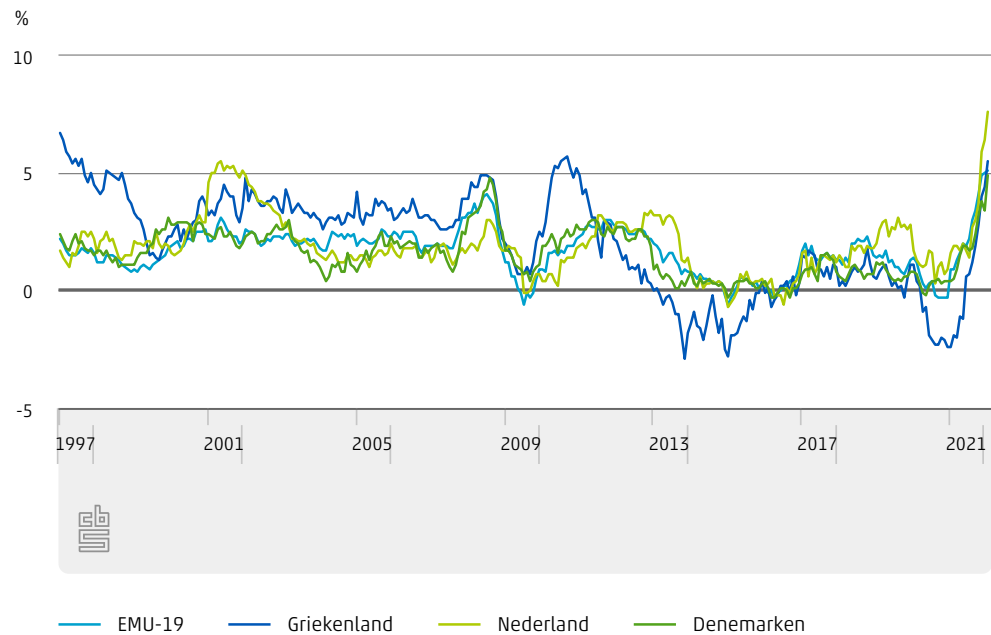
Bron: Eurostat (2021b)

Inflatie

In figuur 1.3.3 is het grillige verloop te zien van de inflatie in de eurozone, Nederland, Griekenland en Denemarken. Hoge inflatiepieken werden afgewisseld met diepe dalen tot zelfs forse deflatie in sommige landen. Griekenland zat lange tijd ver boven de 2 procent inflatie, kende een sterke daling begin 2009 gevolgd door weer enkele jaren met hele hoge inflatie en daarna een jarenlange afnemende inflatie. Eind 2013 werd dit deflatie van soms wel 3 procent. Bij het begin van de coronapandemie volgde een nieuwe deflatiegolf. De inflatie in niet-eurozoneland Denemarken is gemiddeld lager geweest dan in Nederland, Griekenland en de eurozone als geheel, maar volgt wel dezelfde patronen.

Recentelijk hebben alle eurozonelanden juist weer te maken met een hoge inflatie die voortkomt uit een zeer snel herstel van de eerste coronapaniek en de oorlog in Oekraïne, met schaarse grondstoffen, problemen in de aanvoer (hoge containerprijzen) en vooral ongekend hoge energieprijzen als direct gevolg. Nederland noteerde in januari 2022 volgens de Europese definities een inflatie van 7,6 procent door een prijsstijging van energie van maar liefst 90 procent in vergelijking met januari 2021. De eurozone als geheel noteert een inflatie van 5,1 procent. Het verschil tussen de inflatie in Nederland en de eurozone is na december 2001 niet zo groot geweest (CBS, 2022).

1.3.3 Inflatie

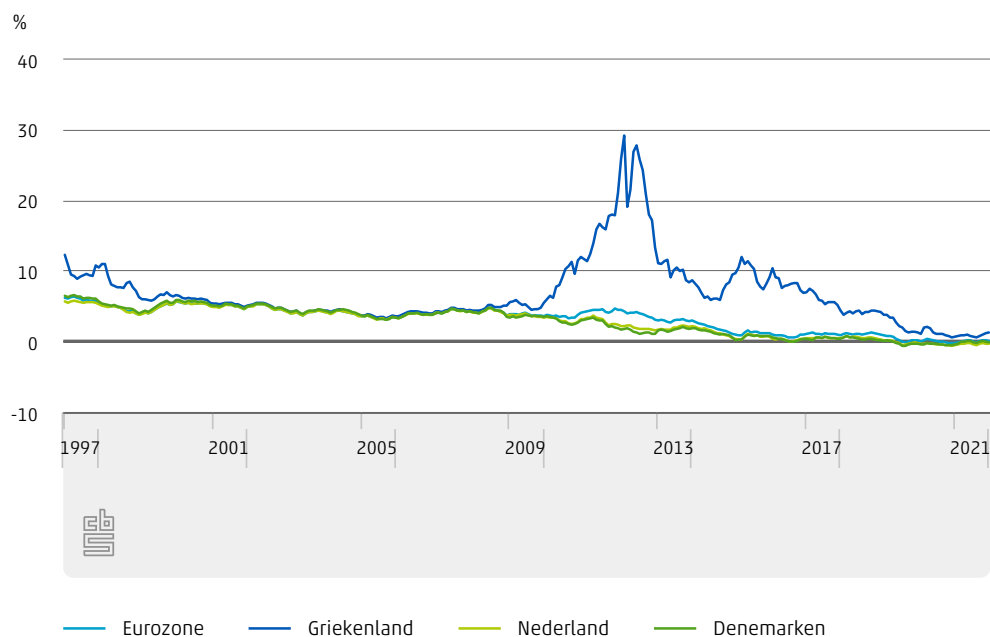

Bron: Eurostat (2022b)

Rente op staatsleningen

De eurocrisis is echter het meest zichtbaar bij het verloop van de rentes op langjarige staatsleningen. De snel oplopende rentes op staatsleningen van Spanje, Portugal, Griekenland, Italië en Ierland stonden zelfs symbool voor de verdieping van de eurocrisis van 2009 tot en met 2012. Figuur 1.3.4 toont voor Griekenland het verloop van de lange rente. De verschillen met Nederland of zelfs de eurozone als geheel werden uitzonderlijk hoog. De Griekse rente steeg van 3,6 procent in januari 2010 tot een recordhoogte in februari 2012 van 29,1 procent. Na fors ingrijpen door de ECB kalmeerden de financiële markten en zakte de Griekse rente zelfs tot een lager niveau dan ooit. Landen als Nederland en Duitsland hebben van de grote paniek geprofiteerd met hele lage rentes voor hen. Dit enerzijds door een vlucht van de financiële markt naar stabiele leningen zoals die van deze twee landen en anderzijds profiteerden ze ook van het voortdurende ECB-ingrijpen. Dankzij de ECB is de rente op Nederlandse staatsleningen nu al zeven jaar rond de 0 procent. Recentelijk is er echter een kleine kentering zichtbaar. Zo was op 19 januari 2022 de Duitse rente op tienjarige Duitse staatsleningen voor het eerst sinds 2019 positief. Sterker dan verwacht herstel van de coronapandemie, hoge inflatie en de verwachting dat de ECB hierop gaat reageren zorgen voor de geleidelijk stijgende rentes in de gehele eurozone (Van Kuppeveld, 2022). De rente op staatsleningen van niet-eurozoneland Denemarken is gedurende de hele periode vrijwel gelijk geweest aan de Nederlandse rente.

1.3.4 Rente op langjarige staatsleningen

Bron: Eurostat (2022c)

Overschrijdingen convergentiecriteria

Indien we de gehele periode bekijken, vanaf 1997 tot nu, dan is het mogelijk om alle overschrijdingen van de drempelwaarden op te tellen. Van de twaalf eurozonelanden die er vanaf het begin bij waren, heeft Griekenland, zoals ook al bij het ontstaan van de eurozone, de meeste overschrijdingen gehad.¹²⁾ Ook andere landen die in de problemen kwamen tijdens de eurocrisis (Spanje, Italië en Portugal) hadden in de onderzochte periode vaak moeite om aan de convergentiecriteria te voldoen. Ierland had ook te maken met sterk oplopende rentes op staatsleningen, maar heeft over de gehele periode sinds 1997 de criteria relatief weinig overschreden. Nederland heeft de convergentiecriteria, na Luxemburg, het minst vaak overschreden. De 'nieuwe zeven eurozonelanden' kwamen pas in de periode 2007–2015 bij de eurozone. Deze landen hebben als geheel over de hele periode 1997–2021 iets beter gepresteerd dan de twaalf landen die vanaf het begin de euro delen. Letland (sinds 2014 lid) heeft van deze landen de criteria het minst vaak overschreden en Cyprus (sinds 2008) het meest. Cyprus kwam ook tijdens de eurocrisis flink in de problemen.

Macro-economische onevenwichtigheden in 2020

De convergentiecriteria geven echter maar een beperkt beeld van de economische positie van de verschillende eurozonelanden. Bovendien hebben de criteria primair betrekking op de periode rond toetreding tot het eurogebied. Eurostat monitort de laatste jaren een breder en relevanter palet van veertien indicatoren ten aanzien van mogelijke macro-economische

¹²⁾ Inflatie en lange rente zijn hier per maand beoordeeld (300 observaties per land tot en met eind 2021) en overheidsschuld en -tekort per jaar (respectievelijk 25 en 24 observaties per land tot en met respectievelijk 2021 en 2020). Hier is een gemiddelde genomen van het percentage overschrijdingen voor overheidstekort, overheidsschuld, inflatie en lange rente.

onevenwichtigheden (Eurostat, 2021c). Het is een scoreboard gekoppeld aan een gelijknamige EU-procedure met als doel om macro-economische onevenwichtigheden te identificeren, te voorkomen en onder de aandacht te brengen bij lidstaten. Lidstaten krijgen specifieke aanbevelingen om aanwezige onevenwichtigheden te reduceren (EC, 2016). Men onderscheidt hierbij drie hoofdcategorieën: externe onevenwichtigheid en concurrentiekracht (zoals de ontwikkeling van nominale loonkosten per eenheid product), interne onevenwichtigheid (zoals het niveau van private schulden) en werkgelegenheid (zoals de ontwikkeling van de jeugdwerkloosheid).¹³⁾

België heeft van alle eurozonelanden de minste macro-economische onevenwichtigheden in de 2020-cijfers. Het gaat om slechts één onevenwichtigheid: een te grote overheidsschuld (zie ook het begin van de paragraaf). Spanje heeft met zeven de meeste onevenwichtigheden in 2020: een te negatieve internationale investeringspositie, een te sterk afgenomen aandeel in de wereldexport, te sterk gestegen nominale loonkosten per eenheid product, te hoge private schuld, te hoge overheidsschuld, te hoge werkloosheid en een te sterk afgenomen actieve beroepsbevolking. Ook Griekenland en Portugal staan hoog genoteerd met zes macro-economische onevenwichtigheden. Ierland (vier onevenwichtigheden) en Italië (twee) doen het juist relatief goed vanuit dit bredere perspectief bekeken. Zie de bijlage (paragraaf 1.8) voor een volledig overzicht van de macro-economische onevenwichtigheden in de eurozone.

Nederland zit met vier onevenwichtigheden in een brede middengroep. In de eerste plaats is dat een te groot overschot op de lopende rekening, ook al is dat overschot gedaald ten opzichte van 2019. In een eurozone met leden die juist grote tekorten op de lopende rekening hebben kan dat leiden tot internationale spanningen of suboptimale economische ontwikkelingen, zoals de opbouw van grote spaaroverschotten (Suyker & Wagteveld, 2019). De nuances daarbij zijn dat een deel van het handelsoverschot te maken heeft met wederuitvoer van goederen (geen eigen productie) en dat slechts een beperkt deel van het overschot te maken heeft met handel met eurozonelanden met grote tekorten (Suyker & Wagteveld, 2019; CBS, 2017). Bovendien is er met een groot overschot op de lopende rekening juist ruimte voor Nederland om de lonen te laten stijgen en dat nuanceert de tweede onevenwichtigheid, namelijk dat de loonkosten per eenheid product in Nederland te hard gestegen zijn. Een continu sterkere stijging van de lonen in Nederland dan in andere eurozonelanden, zoals in 2020 al het geval was, kan de Nederlandse concurrentiepositie evenwel op een gegeven moment onder druk zetten (Hinrichs, 2020). De overige twee onevenwichtigheden in de Nederlandse economie, te hoge private schulden en te snelle stijging van huizenprijzen, hebben met elkaar te maken. Nederlanders hebben internationaal gezien hoge hypotheekschulden en dat leidt tot risico's voor huishoudens (minder buffer, kans op restschuld) en de economie als geheel (grote rem op consumptie in tijden van huizenprijsdaling) (DNB, 2021).

¹³⁾ Daarbij dient te worden opgemerkt dat de monitor van Eurostat (2021) een mix van niveaus en ontwikkelingen is. Zo gaat het bijvoorbeeld bij langdurige werkloosheid om een ontwikkeling in de periode 2017-2020 en niet om een niveau van de langdurige werkloosheid in 2020. Omdat het om een ontwikkeling gaat, heeft geen enkel eurozoneland hier een macro-economische onevenwichtigheid, terwijl er wel eurozonelanden zijn met een structureel hoge langdurige werkloosheid zoals Griekenland.

1.4 Onderliggende problemen

In 2022 hebben we 20 jaar de fysieke euromunt, 23 jaar de EMU, en zitten we 30 jaar na het Verdrag van Maastricht en 65 jaar na de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap. De eurozone heeft zich hersteld van een zware eurocrisis, maar de littekens zijn nog zichtbaar. De eurocrisis heeft onderliggende problemen blootgelegd, die grotendeels al vanaf de start van de eurozone speelden. We onderscheiden hier problemen als gevolg van intrinsieke kwetsbaarheden, een suboptimale focus en weeffouten in de euro-architectuur. De paragraaf eindigt met het beschrijven van barrières voor grote oplossingen.

Intrinsieke kwetsbaarheden

Een veel geciteerde theorie is de *Theory of Optimum Currency Areas*. In de originele theorie van Mundell (1961) is geopperd dat landen zullen profiteren van een gemeenschappelijke munt zolang er sprake is van hoge mobiliteit van arbeid en kapitaal, flexibiliteit van prijzen en lonen, gelijkaardige economische structuur en conjunctuur, integratie van productie en de aanwezigheid van gemeenschappelijk fiscaal beleid (Casagrande, 2021). De landen die samen de eurozone vormen voldoen hier slechts ten dele aan en dat betekent dat de eurozone geen optimale muntunie is en dus niet de ideale samenstelling van het eurogebied. Verschillen in economische structuur en conjunctuur en hoge mate van industriële specialisatie maken de EMU kwetsbaar voor asymmetrische schokken. Het uitblijven van onder andere een structureel stabilisatiesysteem met overdrachten tussen lidstaten en een lage internationale arbeidsmobiliteit¹⁴⁾ maken het herstel van asymmetrische schokken bovendien lastig (Jager & Hafner, 2013). Amerikaanse praktijkervaringen laten zien dat de houdbaarheid van een monetaire unie kan draaien om krachtige correctieve mechanismen zoals arbeidsmobiliteit, financiële integratie en federaal budget om te kunnen omgaan met asymmetrische schokken (Monteverdi, 2016).

Daarnaast hebben eurozonelanden een nadeel dat niet-eurozonelanden niet hebben en ook dat maakt de eurozone intrinsiek kwetsbaar. In economische analyses van de eurocrisis wordt dat geïllustreerd aan de hand van een vergelijking tussen eurozoneland Spanje en niet-eurozoneland het Verenigd Koninkrijk (De Grauwe, 2011). Zo bleken overheidsfinanciën 'an sich' geen goede voorspeller van uiteindelijke crisisbestendigheid (De Grauwe 2011; 2013a; 2018). Zo hadden Spanje en het VK rond 2010 vergelijkbare schuldenratio's ten opzichte van hun bbp, maar kwam Spanje zwaar in de problemen tijdens de eurocrisis en het VK helemaal niet. Een belangrijk verschil is dat Spanje als eurozoneland (naast het kwijtraken van een eigen rente en wisselkoers) geen staatsobligaties meer in de eigen munt kan verkopen. Er ontstaat een geloofwaardigheidsprobleem, omdat Spanje geen eigen centrale bank meer heeft die voor liquiditeit kan zorgen op het moment van financiële problemen (De Grauwe, 2011). Onderzoek heeft aangetoond dat een groot deel van de sterk oplopende rentes van staatsleningen in Griekenland, Spanje, Portugal, Italië en Ierland tijdens de eurocrisis te maken had met negatieve zichzelf versterkende marktsentimenten, wat overigens versterkt werd door een marktperceptie van historische zwakke financiële discipline in deze landen. Landen met vergelijkbare en vergelijkbaar verslechterende

¹⁴⁾ De geringe Europese grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit (in vergelijking met bijvoorbeeld de VS) komt enerzijds door taal- en cultuurverschillen en anderzijds door institutionele barrières (CPB, 2000).

financiële posities buiten het eurogebied, zoals het Verenigd Koninkrijk, kwamen in de periode van de eurocrisis juist niet in de problemen (De Grauwe, 2013a).

Suboptimale focus

De EMU was bij de oprichting naast een groot economisch project ook een politiek compromis met Frankrijk en Duitsland als hoofdrolspelers. Frankrijk wilde haar twijfels over een Duitse eenwording opgeven in ruil voor greep op het Duitse monetaire beleid en Duitsland wilde met het opgeven van de D-Mark laten zien dat het streefde naar een Europees Duitsland en niet een Duits Europa. Afstel van het EMU-project zou Europese desintegratie kunnen betekenen (Trouw, 1997). Tegelijkertijd vond er een groot debat plaats tussen 'monetaristen' en 'economisten'. Monetaristen waren ervan overtuigd dat de introductie van de euro zou leiden tot economische en politieke convergentie, terwijl de economisten overtuigd waren van het tegendeel: eerst convergentie en dan pas een unie vormen met de landen die voldoen aan de criteria (Casagrande, 2021). De vorige paragraaf liet zien dat er weliswaar strenge convergentiecriteria zijn ingevoerd, maar dat niet alle landen eraan voldeden en toch mochten meedoen.

Hoewel de convergentiecriteria zeker hebben bijgedragen aan financiële discipline, vertrouwen en draagvlak in het eurogebied, zijn ze niet altijd met gejuich ontvangen. Het idee dat convergentie 'an sich' bijdraagt aan een veerkrachtigere eurozone wordt breed gedragen door te waarschuwen voor divergentie. Zo maken grotere verschillen tussen eurozonelanden het monetair beleid van de ECB minder effectief en brengen ze landen op verschillende groeipaden. Daarnaast kunnen problemen overspringen tussen eurozonelanden en kunnen burgers het vertrouwen in het euro-project kwijtraken (Van Loon, 2018). Daarbij is de vraag welk type van convergentie precies relevant is. Zo wordt economische convergentie meer gezien als middel om het doel van sociale convergentie te bereiken, gefaciliteerd door institutionele convergentie (Eurofound, 2021; Landesmann & Székely, 2021). Daarbij gaat het om reële economische convergentie zoals afnemende verschillen in bbp per hoofd van de bevolking in koopkrachtpariteiten en sociale convergentie zoals kleinere werkloosheidsverschillen. De EU als geheel heeft sterke economische convergentie gekend sinds 1960, maar tijdens de eurocrisis kwam de EU-convergentiemachine tijdelijk tot stilstand en werden de verschillen juist groter (Bisciari et al., 2020).

Een veel gehoorde kritiek betreft de focus op targets zoals bij het overheidstekort (maximaal 3 procent van het bbp) of overheidsschuld (maximaal 60 procent van het bbp). In plaats daarvan kan er mogelijk beter worden ingezet op een toekomstbestendigheidanalyse van schulden gebaseerd op de inschatting van toekomstige economische groei, inflatie, rente, belastingontvangsten en overheidsschuld (De Grauwe, 2021). Financiële discipline dient daarbij pas weer te worden toegepast zodra de economische groei van de eurozonelanden weer op het pre-pandemie-groeipad uitkomt. Dit wordt niet eerder verwacht dan in het jaar 2024. De inval van Rusland in Oekraïne legt daarbij nog verder druk op het herstel van de Europese economie. DNB en CPB verwachten dat door de hoge inflatie, door met name de hoge energieprijzen, verstoring van de wereldhandel en grote onzekerheid, niet alleen Oost-Europese economieën maar ook de Nederlandse economie sterk geraakt kan worden. Tenslotte is het zo dat juist het doen van massale overheidsuitgaven cruciaal is gebleken in het begin van de uitbraak van de coronapandemie (De Grauwe, 2021). Bezuinigingen in de

eurozone hebben de eurocrisis juist vergroot door de te snelle en intense bezuinigingen in het zuiden en onnodig grote bezuinigingen in het noorden van Europa (De Grauwe, 2013b).

Weeffouten in de euro-architectuur

Volgens economen hebben weeffouten in de euro-architectuur de eurocrisis verergerd. Zo was er geen liquiditeitssteun vanuit een lener-in laatste-instantie voor solvabele (intrinsiek gezonde) overheden in nood. Ook was er geen crisisresolutieregime of noodfonds om overheidsschulden van insolvabele overheden te herstructureren en landen tijdelijk te helpen onder strikte condities (Jacobs, 2014). Het vanaf de start ontbreken van één financieel systeem met een Europese bankenunie en kapitaalmarktunie en het ontbreken van eurobonds als financieel sluitstuk worden ook genoemd als weeffouten (Van Riet, 2016). Tenslotte ontbreekt het aan een systeem en cultuur van sterke naleving en handhaving van Europese regels, zowel met betrekking tot de begrotingsregels als de procedure rondom macro-economische onevenwichtigheden. Van de bevoegdheid om sancties op te leggen is zelden of nooit gebruik gemaakt en lidstaten hebben aanbevelingen vanuit Europa slechts in beperkte mate opgevolgd (Raad van State, 2017).

Barrières voor 'grote oplossingen'

Ten tijde van de eurocrisis is er, in lijn met de *Theory of Optimum Currency Areas*, geopperd om twee euro's te creëren: één voor de zuidelijke eurolanden (zeuro) en één voor de noordelijke eurolanden (neuro). Dat bleek een onbegaanbaar pad. Problemen die daarmee gepaard gaan zijn bijvoorbeeld een run op banken in het zeurogebied, bankproblemen in de neurolanden vanwege een faillissement van banken in de zeurolanden, betalingsproblemen vanwege het hebben van twee centrale banken, de noodzaak van het herzien van contracten, kapitaalvlucht en een uiteindelijke verarming van de eurozone (De Leus, 2012).

Wat in theorie wel nog voorstelbaar is, maar in deze tijd politiek geheel onhaalbaar is het creëren van een gemeenschappelijke fiscale en politieke unie met Europese belastingen, een transferunie en het opgeven van nationale soevereiniteit tot het vormen van een 'Verenigde Staten van Europa'. Witteveen, de Nederlandse minister van financiën in de jaren '60 zag een gemeenschappelijke munt als de euro juist als het sluitstuk van een proces waarbij eerst een politieke unie tot stand zou komen en waarin het begrotings- en loonbeleid zou worden gecoördineerd. Pas als er dan economische convergentie was gerealiseerd kon er een gemeenschappelijke munt worden ingevoerd. Bij de onderhandelingen die leidden tot het Verdrag van Maastricht stelde Den Haag in 1991 dan ook een politieke unie voor, maar dat kwam er niet van door tegenstand van andere landen (Boekstijn, 2020). De eurozone wordt daarom ook nu nog gezien als een muntunie zonder politieke unie die kwetsbaar is voor asymmetrische schokken en voor divergerend begrotings- en loonbeleid of zelfs een incomplete muntunie met onderliggende instabiliteit en een voorlopig onvermogen om een plan voor compleetheid te ontwikkelen (DGAP, 2021).

Voor het goed functioneren van de eurozone lijkt het echter niet nodig om staatsschulden op Europees niveau gemeenschappelijk te maken, een permanente 'transferunie' in te stellen of stappen te zetten richting een federaal Europa. Het is wel zo dat afspraken in de eurozone onvermijdelijk zachter zijn zonder verdere integratie in Europa. Ongeloofwaardige Europese afspraken, met mogelijke nadelige economische gevolgen, zijn namelijk de prijs voor het

niet willen opgeven van nationale soevereiniteit (Jacobs, 2014). Een mogelijke oplossing zonder fiscale of politieke unie ligt in het volledig integreren van private financiering op Europees niveau en het juist overlaten van publieke financiering aan de individuele eurozonelanden. Zo kunnen landen toch profiteren van financiële integratie, is er ruimte voor nationale keuzes en is Brussel niet meer degene die vraagt om te bezuinigen met alle mogelijke gevolgen van dien (Rodrik, 2018).

1.5 Nieuw vertrouwen

Ondanks alle onderliggende problemen is de eurozone opvallend effectief geweest in het voorkomen van nieuwe problemen sinds de eurocrisis. Hoe komt dat? Feit is dat er in de afgelopen tien jaar hard is gewerkt om langzaam het vertrouwen in het euro-project te herstellen. Tijdens de eerste jaren van de eurocrisis (2010–2011) zijn er door de eurozonelanden grote reddingsplannen uit de kast getrokken. Zo zijn er massaal staatsleningen opgekocht van zuidelijke eurozonelanden, zijn de schulden van Griekenland gekort en zijn er langjarige leningen gegeven aan grote banken. Op 26 juli 2012 kondigde ECB-president Draghi in een speech aan, alles te zullen doen wat nodig was ('whatever it takes') om het voortbestaan van de euro te verzekeren. Impliciet verzekerde Draghi met deze speech ongelimiteerde steun aan financiële instituties, markten en landen in de eurozone. Door de enorme schaal en de verrassing van deze boodschap had de speech een groot positief effect op de aandelenmarkt en de risico-inschatting van banken en overheden (Alcaez et al., 2019). Precies vanaf dit moment zijn de verschillen van de rente op staatsleningen in de eurozone sterk gaan dalen (KfW, 2017).

In maart 2020 verruimde de ECB haar opkoopprogramma voor obligaties om de impact van de financiële crisis door het coronavirus te verzachten.¹⁵⁾ Tijdens de coronacrisis zijn de begrotingsregels voor eurozonelanden versoepeld tot minstens eind 2022 (Europa Nu, 2021b). In september 2021 heeft de ECB aangekondigd dat de bank de steun langzaam gaat afbouwen. Op dat moment werd er nog elke maand voor 80 miljard euro aan obligaties opgekocht (Europa Nu, 2021c).

Hervormingen

Welke fundamentele hervormingen zijn sinds de eurocrisis doorgevoerd? In de eerste plaats is er nu een permanent financieel noodfonds dat leningen verstrekt aan EMU-landen (en ook andere EU-landen) die in financiële problemen komen. Dit Europees Stabiliteitsmechanisme (ESM) is sinds oktober 2012 actief en is de opvolger van het tijdelijke noodfonds tijdens de eurocrisis (EFSF). In december 2020 stemde de Europese Raad in met een hervorming van het ESM waardoor het ook kan worden ingezet als vangnet voor probleebanken in de eurozone (Europa Nu, 2021d).

In de tweede plaats wordt er sinds 2012 gewerkt aan een Europese bankenunie en sinds 2014 aan een Europese kapitaalmarktunie. De bankenunie moet ervoor zorgen dat voor alle banken dezelfde regels gelden (zoals een minimale kapitaalbuffer), dat banken niet in

¹⁵⁾ Het gaat om het Pandemic Emergency Purchase Programm (PEPP) met een massale aankoop van staatsobligaties en bedrijfsobligaties. Het idee is dat markttrentes dalen, kredietverlening en bestedingen stijgen en daarmee ook de economische groei (DNB, 2021).

de financiële problemen kunnen komen (zodat ze moeten worden gered door overheden) en dat burgers hun spaargeld tot 100 duizend euro niet kunnen kwijtraken. Alle banken dragen bij aan een noodfonds dat eind 2023 gevuld moet zijn en de grootste Europese banken komen onder toezicht van de ECB (Rijksoverheid, 2021). In september 2020 bracht de Europese Commissie een plan uit om de Europese kapitaalmarktunie verder te ontwikkelen met als doelen: betere toegang tot financiering voor Europese bedrijven, veilig sparen en beleggen voor burgers en een echte interne markt door samenvoeging van de nationale kapitaalmarkten (Rijksoverheid, 2021).

In de derde plaats zijn er eerste plannen voor een budgettair instrument voor convergentie en concurrentie (BICC) in Europa. Het is onderdeel van het '*comprehensive plan to strengthen the euro*' en gaat over het financieren van structurele hervormingen en publieke investeringen door eurozonelanden (EP, 2020). Het is een antwoord op de kritiek dat de EMU geen begrotingspijler heeft om het gemeenschappelijk monetair beleid te flankeren. Met het BICC ontstaat een nieuw begrotingsinstrument voor de eurozone. Door de convergentie en het concurrentievermogen te bevorderen, wil dit instrument de economieën van de eurozone dichter bij elkaar brengen, het monetair beleid doeltreffender maken en de bezorgdheid over de noodzaak van permanente begrotingsoverdrachten tegengaan (Europese Raad, 2020). Op EU-niveau is er ook het NextGenerationEU-plan, het grootste stimuleringspakket ooit (2 018 miljard euro) voor de heropbouw naar een groener, meer digitaal en veerkrachtiger Europa na de coronacrisis (EC, 2021b).

Zijn de hervormingen voldoende?

Met het oprichten van een groot noodfonds, een Europese bankenunie en een begrotings-/stimuleringsinstrument pakt de eurozone de eerder geconstateerde problemen in het eurogebied aan, maar is het voldoende? De economische literatuur biedt de volgende antwoorden:

1. *Europese stimulering*: De zeer ambitieuze plannen voor stimulering van de economie in de eurozone en ook de EU als geheel (noodfonds, BICC, NextGenerationEU plan) worden gezien als een grote stap voorwaarts. Het resterende probleem is daarbij dat de Europese Commissie met relatief kleine belastinginkomsten grote plannen financiert, terwijl het nationale overheden, met grote belastinginkomsten, nog bemoeilijkt om dat zelf te doen (De Grauwe, 2021). Investerings in de Europese publieke zaak worden algemeen toegejuicht, zoals bijvoorbeeld slimme en verzwaarde elektriciteitsnetwerken en hogesnelheidslijnen voor treinen. De gewenste investeringen voor een toekomstbestendig Europa liggen vooral op het terrein van digitalisering, onderwijs, verduurzaming en investeringen die zowel de concurrentiekracht als de eenheid van de Europese economie versterken (Wijffels et al., 2021).
2. *Bankenunie*: Op dit punt is veel vooruitgang geboekt, maar de bankenunie is nog niet voltooid. In december 2021 is er een commitment uitgesproken om de unie af te ronden, maar er is nog geen datum genoemd voor feitelijke afronding. De 100 duizend euro-garantie is bijvoorbeeld nog 'work in progress' en een land als Duitsland wil vooraf meer zekerheden krijgen ten aanzien van het voorkomen van omvallende banken (Reuters, 2021). Met een Europees depositogarantiestelsel vervalt voor alle Europese banken de noodzaak om in alle landen buffers aan te houden, overnames worden

makkelijker en ook het afzetten van bancaire producten en diensten over de grens wordt eenvoudiger (De Boer, 2021).

3. *Kapitaalmarktunie*: Ook op dit punt is progressie gemaakt, maar een vergaande harmonisatie van de verschillende nationale kapitaalmarkten heeft nog niet plaatsgevonden. Er zijn nog meer toezichthouders op kapitaalmarktactiviteiten dan lidstaten, fiscale regimes verschillen van land tot land en ook het faillissementsrecht is nog niet geharmoniseerd (Boonstra, 2020).
4. *Eurobonds*: Eurobonds worden vaak genoemd als schokdemper van problemen en als fundament van een Europese kapitaalmarktunie. Eurobonds zijn obligaties die door alle eurozonelanden gezamenlijk worden uitgebracht. Door sterke en zwakke obligaties te mengen worden de risico's beperkt en is de te betalen rente lager. Zowel de stabiliteit voor de eurozone als de cohesie tussen landen wordt ermee vergroot, maar het kan een negatief effectief hebben op de financiële discipline van de zwakkere landen. Al sinds 2011 wordt er in Europa over gepraat, maar ze zijn nog steeds niet geïntroduceerd vanwege onenigheid tussen de eurozonelanden. Positief is dat er een grote stap is gezet richting eurobonds met het lenen door de EU van 750 miljard euro op de obligatiemarkt in 2020. Van zuivere schulddeling, zoals bij eurobonds, is echter nog geen sprake (Engelhart, 2020).
5. *Hervorming economisch beleid*: Explicitering van het monetair beleid van de ECB (inflatiestrategie, opkoopstrategie) en hervorming van het stabiliteits- en groeipact (wijzigen 60 procent norm, fiscaal beleid gekoppeld aan ECB-rente, permanente eurobonds) wordt gezien als nodig. Samen creëren ze een coherent en effectief economisch beleid met minder nadruk op bezuinigingen en minder verschillen tussen de eurozonelanden (El País, 2021). Het toekomstbestendig maken en houden van Europese staatsschulden wordt daarbij gezien als lastig zolang overheidsuitgaven in tijden van crisis worden gereguleerd door EMU-limieten. Het is gebleken dat forse overheidsuitgaven vaak nodig zijn om uit een crisis te komen en zo op een hoger groeipad te komen dat uiteindelijk wel de schulden terugbrengt (De Grauwe, 2021). Heel recent zien we dat Europese regeringsleiders inderdaad meer en meer deze lossere lijn kiezen en mogelijk willen afwijken van de strenge EMU-eisen met betrekking tot overheidsfinanciën die weer gelden vanaf 2023 (tijdelijk uitgesteld in verband met de pandemie) (Euractiv, 2022). Ook in Nederland gaan er steeds meer stemmen op voor een minder rigide standpunt voor wat betreft de EU-begrotingsregels. Draconische bezuinigingen om met name de zuidelijke lidstaten weer aan de normen te laten voldoen, zouden deze landen opnieuw in een diepe recessie kunnen storten. Als de economie sterker krimpt dan de schuld, schieten de maatregelen hun doel voorbij (Wijffels et al., 2021).

Gevolgen sterk oplopende inflatie en oorlog in Oekraïne

De recent sterk oplopende inflatie in Europa vraagt om het 'loslaten van het gas' (afbouwen ECB's opkoopprogramma) en daarna 'het gebruiken van de rem' (verwachte rentestijging door de ECB in het vierde kwartaal van 2022). De zuidelijke eurozonelanden zullen daar echter niet zomaar mee akkoord gaan. In anticipatie op de afbouw van het opkoopprogramma beginnen de rentes op Italiaanse en Griekse staatsleningen namelijk al weer voorzichtig op te lopen, wat de herinnering aan de eurocrisis langzaam doet opleven

(Schinkel, 2022). Ook bij het gebruiken van de rem is het oppassen: zo zal het vasthouden aan de huidige ECB-doelstelling van 2 procent inflatie bij een mogelijke structureel hoge inflatie van 4 procent in de komende jaren zorgen voor een te sterke renteverhoging en daarmee economische instabiliteit (Suyker, 2022). Het is aan de eurozone om voorbereid te zijn op economische neergang of zelfs een mogelijke nieuwe eurocrisis door de noodzakelijke hervormingen en beleidsaanpassingen waarmee het gestart is snel, daadkrachtig en compleet af te ronden.

Op 24 februari viel Rusland buurland Oekraïne binnen. Naast de enorme humanitaire gevolgen van deze oorlog, met grote stromen vluchtelingen naar andere Europese landen, zijn de economische consequenties potentieel enorm. Enerzijds door de sancties die westerse landen instelden op de handel met, en financiële middelen van Rusland. Anderzijds door de directe afhankelijkheid van Europa en de eurozone van Russische olie en gas en talloze verstoringen in productieprocessen, zoals bijvoorbeeld Oekraïens graan voor de wereldmarkt. Dit resulteerde al in gigantische prijsstijgingen van brandstoffen wereldwijd, alsook van andere grondstoffen en voedingsmiddelen. Om de toch al hoge inflatie in de eurozone te beteugelen, had de ECB op 10 maart 2022 al aangekondigd het opkoopprogramma versneld af te bouwen. Welke acties er in de toekomst ondernomen zullen moeten worden om de inflatie verder te dempen en tevens de stabiliteit van de euro te waarborgen, zijn op dit moment nog ongewis. De al voor de oorlog aangekondigde renteverhoging door de ECB voor het einde van dit jaar zal door het uitbreken van de oorlog en een sterker oplopende inflatie mogelijk vervroegd worden.

1.6 Samenvatting en conclusie

De eurozone kent een lange voorgeschiedenis, maar werd in 1988 pas echt concreet met het Delors-plan waarin een fasering ten aanzien van de transitie naar eenheidsmunt werd afgesproken. In de periode 1999–2007 zijn de economische verschillen (bbp per hoofd) tussen de huidige negentien eurozonelanden kleiner geworden en was er sprake van een algemeen sterke economische groei. Vanaf 2007 (de crisisjaren) zijn de verschillen tussen de eurozonelanden juist groter geworden. Het gemiddelde bbp per hoofd van de bevolking is bovendien tussen 2007 en 2020 niet gegroeid. Een vergelijkbaar patroon is zichtbaar voor werkloosheid met convergentie vóór de crisisjaren, maar divergentie in de crisisjaren. Positief is wel dat de eurozone als geheel eind 2021 het laagste werkloosheidspercentage in haar bestaan noteerde.

Kandidaat-lidstaten werden bij toetreden tot de eurozone getoetst aan de hand van convergentiecriteria (begrotingstekort, overheidsschuld, inflatie, rente en wisselkoers) en hoewel niet alle landen aan de criteria voldeden, gingen twaalf landen vanaf 2002 betalen met de euro. De criteria geven sinds 2002 een goede indicatie van de stand van de eurozone en de onderlinge verschillen, maar de steeds grotere verschillen zijn meer een gevolg van de latere eurocrisis dan een oorzaak van de problemen. In het geval van Griekenland is dat wat minder duidelijk. Het land is vanaf het begin van de eurozone de grootste schender van de convergentiecriteria geweest en is niet geheel toevallig het land waar de eurocrisis begonnen is. Toch geldt ook hier dat strikte begrotingsregels de problemen ten tijde van de eurocrisis eerder vergroot dan verkleind hebben zonder grote oorzaken van de eurocrisis (met name bankproblemen en systeemdefecten) weg te nemen.

Nederland heeft sinds 2002 aanmerkelijk beter gepresteerd dan Griekenland of andere zuidelijke eurozonelanden op grond van de convergentiecriteria. Daarbij is het opvallend dat de zeven nieuwe eurozonelanden als groep iets beter hebben gepresteerd dan de originele twaalf eurozonelanden. Een andere vaststelling is dat een niet-eurozoneland als Denemarken het dan weer iets beter heeft gedaan dan euroland Nederland (beter overheidssaldo, lagere staatsschuld). Een bredere en relevantere analyse van de verschillen tussen eurozonelanden, op grond van de monitor van macro-economische onevenwichtigheden van Eurostat, laat zien dat uit de eurocrisis bekende eurozonelanden (Spanje, Griekenland en Portugal) de meeste onevenwichtigheden hebben. Echter, andere verwachte landen (Italië en Ierland) scoren juist een stuk beter. Het aantal onevenwichtigheden is over de eurozonelanden gelijkmatiger verdeeld dan bij de convergentiecriteria en Nederland zit in een brede middengroep met vier onevenwichtigheden (ten aanzien van huizenprijzen, private schulden, stijging loonkosten en een groot overschot op de lopende rekening).

De eurozone heeft gezorgd voor extra welvaart in de eurozonelanden: meer handel, meer investeringen en minder risico's voor landen, bedrijven en burgers in het eurogebied. Het is tegelijkertijd ook een incomplete, imperfecte muntunie gebleken die ternauwernood een grote crisis overleefd heeft. De eurozone is een unie met intrinsieke kwetsbaarheden, een suboptimale focus en weeffouten in de architectuur. Er zijn daarnaast tal van barrières die grote oplossingen verhinderen, zowel economisch als politiek. Toch is er veel veranderd na de eurocrisis. De eurozonelanden zijn namelijk op de goede weg met het creëren van Europese stimuleringsplannen, noodfondsen, een Europese bankenunie, een Europese kapitaalmarktunie, het mogelijk toekomstig uitbrengen van eurobonds en de hervorming van economisch beleid. Er is op alle terreinen wel nog werk aan de winkel om verzekerd te zijn van een eurozone die is voorbereid op een mogelijke nieuwe eurocrisis. Sterke en snelle vooruitgang op al deze terreinen maakt het waarschijnlijk dat de euro de volgende eurocrisis wel zal overleven. De ultieme Europese droom van een 'Verenigde Staten van Europa' (volwaardige politieke en fiscale unie) blijft voorlopig echter onbereikbaar.

1.7 Bijlage

1.7.1 Macro-economische onevenwichtigheden eurozone (cijfers 2020)

Variabele	Drempel	Te laag/te hoog volgens EU	Aantal
Externe imbalans en concurrentiekracht			
Balans op de lopende rekening (% van bbp, gemiddelde 3 jaar)	-4% en +6%	Cyprus (-6,6%), Ierland (-5,8%), Slovenië (+6,4%), Duitsland (+7,4%), Nederland (+9,1%)	5
Netto internationale investeringspositie (% van bbp)	-35%	Griekenland (-175%), Ierland (-174%), Cyprus (-137%), Portugal (-107%), Spanje (-86%), Slowakije (-66%)	6
Reële effectieve wisselkoers (3-jaarsverandering)	-5% en +5%	Estland en Slowakije (+5,3%), Letland (+5,9%), Litouwen (+6,9%)	4
Exportmarktaandeel (% van wereldexport, 5-jaarsverandering)	-6%	Griekenland (-10,1%), Frankrijk (-6,9%) en Spanje (-6,8%)	3
Nominale loonkosten per eenheid product (2010=100, 3-jaarsverandering)	9%	Spanje (+11,0%), Duitsland en Luxemburg (+11,1%), Oostenrijk (+12,2%), Nederland (+14,0%), Slovenië (+14,9%), Portugal (+16,2%), Slowakije (+16,4%), Estland (+17,1%), Litouwen (+18,3%), Letland (+18,4%), Malta (+19,7%)	12
Interne imbalans			
Huizenprijsindex (2015=100, gedefleerd, 1-jaarsverandering)	6%	Nederland (+6%), Oostenrijk (+6,2%), Litouwen (+6,4%), Estland (+6,9%), Duitsland (+7,1%), Slowakije (+7,2%), Portugal (+7,7%), Luxemburg (+13,8%)	8
Private sector, kredietstroom, geconsolideerd (% van bbp)	14%	Luxemburg (+44,5%)	1
Private sector schuld, geconsolideerd (% van bbp)	133%	Malta (139%), Spanje (146%), Finland (155%), Portugal (164%), Frankrijk (174%), Ierland (189%), België (192%), Nederland (234%), Cyprus (261%), Luxemburg (317%)	10
Overheidsschuld (% van bbp)	60%	Duitsland (69%), Finland (70%), Slovenië (80%), Oostenrijk (83%), België (113%), Frankrijk en Cyprus (115%), Spanje (120%), Portugal (135%), Italië (156%), Griekenland (206%)	11
Werkloosheid (3-jaarsgemiddelde)	10%	Spanje (15%), Griekenland (18%)	2
Financiële sector schulden, niet geconsolideerd (1-jaarsverandering)	16,5%	Estland (18%), Griekenland (27%), Litouwen (29%)	3

1.7.1 Macro-economische onevenwichtigheden eurozone (cijfers 2020) (vervolg)

Variabele	Drempel	Te laag/te hoog volgens EU	Aantal
Werkgelegenheid			
Actief tussen 15 en 64 jaar (3-jaarsverandering in procentpunten)	-0,2 pp	Portugal (-0,4), Frankrijk (-0,5), Ierland (-0,8), Griekenland (-0,9), Italië (-1,3), Spanje (-1,7)	6
Langdurige werkloosheid tussen 15 en 74 jaar (3-jaarsverandering in procentpunten)	0,5 pp		0
Jeugdwerkloosheid tussen 15 en 24 jaar (3-jaarsverandering in procentpunten)	2 pp	Slovenië (3,0), Estland (5,8), Litouwen (6,3), Luxemburg (7,8)	4

Bron: Eurostat

Noot: Per land; België (1), Finland, Malta en Italië (allen 2), Oostenrijk en Letland (elk 3), Cyprus, Ierland, Slovenië, Duitsland, Nederland, Frankrijk en Slowakije (allen 4), Estland, Luxemburg en Litouwen (allen 5), Griekenland en Portugal (elk 6), Spanje (7).

1.8 Literatuur

Alcaez, C., et al. (2019). *Whatever it takes: what's the impact of a major nonconventional monetary policy intervention?* (europa.eu). Working paper series European Central Bank, no. 2249, maart 2019.

Bisciari, P., Essers, D. & Vincent, E. (2020). *Functioneert de convergentiemachine van de EU nog?* *Economisch tijdschrift*, juni 2020.

Boekestijn, A.-J. (2020). Geraadpleegd op de website van NPO Radio: *Witteveen had gelijk: geen euro zonder politieke unie* | *NPO Radio 1*.

Boer, de, M. (2021). *Banken van buiten de EU maken beter gebruik van de interne markt dan de Europese* (fd.nl). Het Financieel Dagblad: Amsterdam.

Boonstra, W. (2020). *De Europese Kapitaalmarktunie heeft een breder fundament nodig*. Rabobank Special. 14 oktober 2020.

CBS (2022). *Inflatie stijgt naar 6,4 procent in januari*. Centraal Bureau voor de Statistiek: Den Haag/Heerlen/Bonaire.

CBS (2021). *Overheidstekort over 2020 uitgekomen op 34 miljard euro*. Centraal Bureau voor de Statistiek: Den Haag/Heerlen/Bonaire.

CBS (2017). *Handelsoverschot zonder wederuitvoer 20 miljard lager*. Centraal Bureau voor de Statistiek: Den Haag/Heerlen/Bonaire.

Carrill-Caccia, F. & Pavlova, E. (2018). *Foreign direct investment and its drivers: a global and EU perspective*. *ECB Economic Bulletin*, Issue 4/2018.

Casagrande, S. (2021). *Understanding EMU asymmetries and their economic and political implications*. *Journal of European economy*, 20, January–March 2021.

CPB (2011). *Europa in crisis. Het Centraal Planbureau over schulden en de toekomst van de eurozone*. Paperback. Uitgeverij Balans, Amsterdam. November 2011. Centraal Planbureau: Den Haag.

CPB (2000). *Internationalisering en Europese integratie. Trends, dilemma's en beleid: essays over ontwikkelingen op langere termijn*. Centraal Planbureau: Den Haag.

DGAP (2021). *A New Roadmap for the Euro Area* | [DGAP](#). Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik: Berlin.

DNB (2021). *Onze hoge hypotheekschulden – risico's en oplossingen*. De Nederlandsche Bank: Amsterdam.

DNB (2021). *Monetair beleid: wat is het en hoe werkt het?* De Nederlandsche Bank: Amsterdam.

Dolls, M., Fuest, C., Krolage, C., Neumeier, F. & Stöhlker, D. (2018). *Convergence in EMU: What and how?* Directorate-General for Internal Policies of the Union. Economic Governance Support Unit. European Parliament.

Duell, N., Thureau, L. & Vetter, T. (2016). *Long-term unemployment in the EU: Trends and Policies*. Bertelsmann Stiftung.

ECB (2021a). *Economische en Monetaire Unie (EMU)*. Europese Centrale Bank: Frankfurt.

ECB (2021b). *Het Europees Monetair Instituut (1994–1998)*. Europese Centrale Bank: Frankfurt.

El País (2021). *European Central Bank: The necessary reform of the eurozone*. El País.

Engelhart, E. (2020). Geraadpleegd op de website van Beleggersbelangen: *Corona-herstelfonds | Een stap richting eurobonds? – BeleggersBelangen.nl*. 28 augustus 2020.

Euractiv (2022). *Coalition against EU debt rule reform shows cracks*. Euractiv.com.

EUR-Lex (2011). *De weg naar een eenheidsmunt: kort historisch overzicht van de EMU*.

Eurofound (2021). *Monitoring convergence in the European Union: Looking backwards to move forward – Upward convergence through crises. Eurofound flagship report*. Europese stichting tot verbetering van de levens- en arbeidsomstandigheden. December 2021.

Europa Nu (2002). *De totstandkoming van de euro*.

Europa Nu (2021a). *Convergentiecriteria*.

Europa Nu (2021b). *Opkopen staatsobligaties door ECB*.

Europa Nu (2021c). *Opkopen staatsobligaties door ECB*.

Europa Nu (2021d). *Europees Stabiliteitsmechanisme (ESM)*.

Europa Nu (2021e). *Wisselkoersmechanisme II (ERM-II)*.

Europa Nu (2021f). [Opt-out](#).

Europees Parlement (2020). [What do we know about the BICC today?](#) Briefing European Parliament: Brussel.

Europese Commissie (2021a). [Het stabiliteits- en groeipact](#). Europese Commissie: Brussel.

Europese Commissie (2021b). [Herstelplan voor Europa](#). Europese Commissie: Brussel.

Europese Commissie (2016). [The macroeconomic imbalance procedure. Rationale, process, application: a compendium](#). Institutional paper. Economic and Financial Affairs. Europese Commissie: Brussel.

Europese Goudstandaard (2003). [Bretton Woods akkoord – Herinvoering Goudstandaard in 1944](#).

Europese Raad (2020). [Toelichting bij het begrotingsinstrument voor de eurozone](#). Raad van de Europese Unie: Brussel.

Europese Unie (2021a). [Voordelen \(europa.eu\)](#)

Europese Unie (2021b). [Geschiedenis en doel van de euro \(europa.eu\)](#)

Eurostat (2022a). [Government debt down to 97.7 percent of GDP in euro area](#). Euro indicators. Eurostat: Luxemburg.

Eurostat (2022b). Database: Harmonized Index of Consumer Prices (HICP) – monthly data, annual rate of change (laatste update: 2 februari 2022). Eurostat: Luxemburg.

Eurostat (2022c). Database: Interest rate – long term government bond yields (Maastricht definition), laatste update 14 januari 2022. Eurostat: Luxemburg.

Eurostat (2021a). Database: former euro area national currencies vs. euro/ECU – annual data (laatste update: 5 april 2016). Eurostat: Luxemburg.

Eurostat (2021b). Database: government deficit/surplus, debt and associated data (laatste update: 22 oktober 2021). Eurostat: Luxemburg.

Eurostat (2021c). Database: Macroeconomic Imbalance Procedure Scoreboard (geraadpleegd in januari 2022). Eurostat: Luxemburg.

Eurostat (2022). [Euro area unemployment at 7.0%](#). Euroindicators.

Freeman, D., Meijerink, G. & Teulings, R. (2022). [Handelsbaten van de EU en de interne markt](#). CPB Notitie. Centraal Planbureau: Den Haag.

Ghoshray, A., Ordóñez, J. & Sala, H. (2016). [Euro, crisis and unemployment: Youth patterns, youth policies?](#) *Elsevier Economic Modelling*, 58, pp. 442–453.

Grauwe, de, P. (2021). [*Euro-area fiscal policies and capacity in post-pandemic times*](#). Think thank European Parliament. In-depth analysis requested by the ECON committee.

Grauwe, de, P. (2018). [*Core-periphery in the Eurozone*](#). Presentation based on joint paper with Yuemei Ji. Conference 'the future of banking' at Frankfurt on May 16 and 17 2018.

Grauwe, de, P. & Ji, J. (2013a). [*Self-fulfilling crises in the Eurozone*](#). *Journal of International Money and Finance*, 34, April 2013.

Grauwe, de, P. & Ji, J. (2013b). [*Panic-driven austerity in the Eurozone and its implications*](#). Vox EU CEPR. Research-based policy analysis and commentary from leading economists.

Grauwe, de, P. (2011). [*The governance of a fragile Eurozone*](#). Center for European Policy Studies. 4 mei 2011.

Grauwe, de, P. (2005). *Economics of monetary union*. Paperback. 12e druk. Oxford University Press: Oxford.

Hafner, K. A. & Jager, J. (2013). [*The Optimum Currency Area Theory and the EMU – Intereconomics*](#). *Intereconomics*, 48(5), 315–322.

Hinrichs, J. (2020). [*Concurrentiepositie Nederland onder druk door stijgende cao-lonen en deeltijd-WW \(fd.nl\)*](#). Het Financieele Dagblad: Amsterdam.

Jacobs, B. (2014). De Toekomst van de Euro. In: Egbert Kalse en Kees Vendrik (red.), *Het Crisisdiner*. Amsterdam: Prometheus, pp. 85–101.

Jongsma, M. (2022). [*CPB: Nederland profiteert als geen ander van de interne markt \(fd.nl\)*](#). Het Financieele Dagblad: Amsterdam.

KfW Research (2017). [*Five years of 'whatever it takes': three words that saved the euro \(kfw.de\)*](#). Economics in brief. No. 139, 26 juli 2017. Kreditanstalt für Wiederaufbau: Frankfurt.

Krugman, P. (2021). [*Leprechaun economics key to understanding US corporate tax proposal. Bribing corporations with low taxes isn't the way to create jobs*](#). The Irish Times.

Kuppeveld, van, J. (2022). [*Duitse tienjaarsrente voor het eerst sinds 2019 positief \(fd.nl\)*](#). Het Financieele Dagblad: Amsterdam.

Landesmann, M. & Székely, I. P. (2021). [*Does EU membership facilitate convergence? The experience of the EU's eastern enlargement, Vol II: Channels of interaction*](#), Palgrave Macmillan, Cham, Switzerland.

Leus, de, K. (2012). [*De onzin van de Neuro en de Zeuro*](#). De Standaard.

Loon, van, Y. (2018). [*Economic convergence as the cornerstone of EMU resilience*](#). Clingendael report. Clingendael.

Marelli, E. & Signorelli, M. (2015). [Convergence, crisis and unemployment in Europe: The need for innovative policies](#). *Croatian Economic Survey, The Institute of Economics, Zagreb*, 17(2), 5–56.

Monteverdi, A. (2016). [Optimum currency area theory and EMU: lessons from the euro crisis](#). CROIE Working papers. December 2016.

Mundell, R. (1961). A theory of optimum currency areas. *The American Economic Review*, 51(4), 657–665.

NBB (2021). [Beknopte geschiedenis van de euro](#). Nationale Bank van België: Brussel.

Raad van State (2017). [De staat van de euro](#). Raad van State: Den Haag.

Reuters (2021). [EU leaders set no date for banking union, ask for plan to get there](#). Reuters.

Riet, van, A. (2016). [Safeguarding the euro as a currency beyond the state](#). Occasional paper series European Central Bank. No 173, May 2016.

Rijksoverheid (2021). Geraadpleegd op de website: [De Europese kapitaalmarktunie | Financiën Europese Unie | Rijksoverheid.nl](#)

Ryckvelde (2016). [Dossier 'De eurocrisis' | Europahuis Ryckvelde](#). Europahuis Ryckvelde: Brugge. 1 april 2016.

Rodrik, D. (2018). [Does Europe Really Need Fiscal And Political Union?](#) Social Europe.

Schinkel, M. (2022). [Een nieuw schisma dreigt bij de ECB](#). NRC.

Segers, M. (2020). [Europa's grote draai. Essay Corona: Hoe komen we uit de vertrouwenscrisis](#). De Groene Amsterdammer.

Suyker, W. (2022). [Consequenties van een structureel hogere inflatie](#). *Economisch Statistische Berichten (ESB)*.

Suyker, W. & Wagteveld, S. (2019). [A fresh look at the Dutch current account surplus and its driving forces](#). CPB Background Document.

Trouw (1998). [Geschiedenis van de Europese munt](#). Trouw.

Trouw (1997). [EMU was en is politiek onontkoombaar](#). Trouw.

Trouw (1995). [Devaluaties zetten Europa voor schut](#). Trouw.

Waard, de, P. (2021). [Komt de gouden standaard weer dichtbij, vijftig jaar nadat die werd geslecht?](#) De Volkskrant.

Wijffels, H., Benink, H. & Sanders, M. (2021a). [EU-begroting vereist nieuwe visie, ook in Nederland](#). Het Financieele Dagblad.

2 De Nederlandse handel met de eurozone

Auteurs: Sarah Creemers, Hans Draper

41% van Nederlandse goederenimport in 2021 afkomstig uit eurogebied

70% groeide de dienstenimport uit de eurozone in 2021 t.o.v. 2014

Dit hoofdstuk start met een overzicht van de goederenhandel tussen Nederland en de eurozone. Welke producten spelen een belangrijke rol in de Nederlandse handel met het eurogebied? Wat is het belang van de handel met de eurozone in vergelijking met andere handelsregio's? Hoe belangrijk zijn de nieuw toegetreden landen, in het bijzonder Litouwen en Slowakije, voor de Nederlandse goederenhandel? En wat is het Nederlandse aandeel in de goederenhandel van deze landen? Welke goederen springen daarbij in het oog? Tot slot kijken we hoe de Nederlandse dienstenhandel met het eurogebied zich heeft ontwikkeld.

2.1 Inleiding

Met de ondertekening van het Verdrag van Maastricht in 1992 werd de Europese Monetaire Unie (EMU) officieel opgericht. Door het verdrag ontstond ook de Europese Centrale Bank (ECB) en werd de basis gelegd om de euro als eenheidsmunt in de EU te introduceren. Op 1 januari 2002 konden bedrijven en particulieren in de eurozone voor het eerst met eurobiljetten en -muntstukken betalen. Eigenlijk was de euro al op 1 januari 1999 van start gegaan. Tussen 1999 en 2002 werd de euro alleen gebruikt voor boekhoudkundige doeleinden en elektronische betalingen. In 1999 werd de wisselkoers definitief vastgelegd: 1 euro was 2,20371 Nederlandse gulden. Een brood van voorheen 3 Nederlandse gulden kostte in 2002 opeens 1,36 euro. Toen de euro geïntroduceerd werd in 1999, bestond de eurozone uit elf van de vijftien toenmalige EU-lidstaten. Griekenland trad toe in 2001, één jaar vóór de invoering van de euromuntstukken en -biljetten. Griekenland werd gevolgd door Slovenië in 2007, Cyprus en Malta in 2008, Slowakije in 2009, Estland in 2011, Letland in 2014 en Litouwen in 2015. De eurozone telt vandaag de dag negentien EU-lidstaten; acht EU-lidstaten¹⁾ zijn niet toegetreden tot het eurogebied en hanteren hun eigen munt. Volgens Eurostat omvat de eurozone daarmee inmiddels ruim drie kwart van alle EU-inwoners en bijna 85 procent van het gezamenlijke bbp. De euro is, na de Amerikaanse dollar, uitgegroeid tot de meest gebruikte munt ter wereld. De dominantie van de dollar wordt geïllustreerd door het aandeel in de internationale valuta-reserves: cijfers van het Internationaal Monetair Fonds (IMF) laten zien dat het aandeel van de dollar in de valuta-reserves van centrale banken in 2020 daalde naar 59 procent, het laagste peil sinds 1995. Het aandeel van de euro in de valuta-reserves van centrale banken steeg naar 21,2 procent, het hoogste niveau sinds 2014 (Arslanalp & Simpson-Bell, 2021).

Door meer handel en investeringen heeft de invoering van de euro de voordelen van de interne markt verder vergroot. Onderlinge transacties worden goedkoper doordat bedrijven geen wisselkoersrisico meer lopen. Door het wegvallen van kosten in verband met het wisselen van valuta en gerelateerde transactiekosten, wordt verwacht dat het hebben van éénzelfde valuta de prijzen verlaagt en tot meer handel tussen lidstaten leidt (Gullstrand & Olofsdotter, 2019; De Jong, 2012; Nitsch & Pisu, 2008). Door de introductie van de euro werd ook het leven voor toeristen, reisorganisaties, studenten en werknemers die naar andere eurozonelanden reizen eenvoudiger en goedkoper. De kosten en rompslomp voor het wisselen van geld zijn verdwenen (Europese commissie, 2018). Een nadeel van een gezamenlijke munt is dat het deelnemend land instrumenten verliest om zelfstandig in te grijpen in de economie. Het gaat daarbij om de rente van de centrale bank en de wisselkoers (De Jong, 2012). Hoofdstuk 4 van deze Internationaliseringsmonitor onderzoekt in hoeverre

¹⁾ Dit zijn Bulgarije, Denemarken, Hongarije, Kroatië, Polen, Roemenië, Tsjechië en Zweden.

de introductie van de euro een positief effect heeft gehad op de Nederlandse handel met de andere landen in de eurozone.

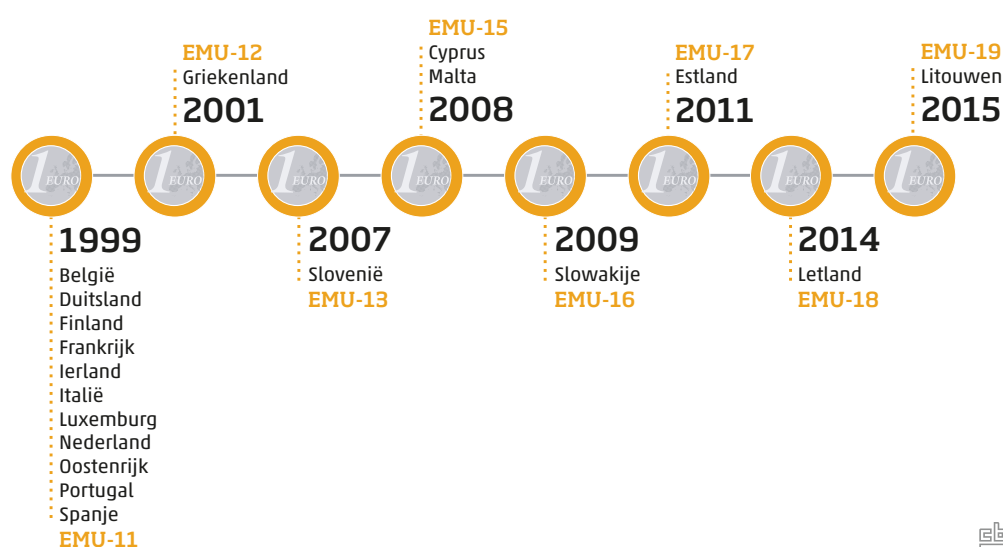
Leeswijzer

Dit hoofdstuk behandelt verschillende aspecten van de bilaterale handel tussen Nederland en de andere landen in de eurozone. Achtereenvolgens worden aspecten behandeld zoals het belang van andere eurozonelanden voor de Nederlandse goederenhandel, de ontwikkeling van import en export met landen binnen de eurozone en daarbuiten, de handelsoontwikkeling met de verschillende landen die sinds 2002 deel uitmaakten van de muntunie (EMU-12) en landen die later zijn toegetreden, in het bijzonder Slowakije en Litouwen. De Nederlandse handelsoontwikkeling met eurozonelanden wordt gespiegeld aan belangrijke andere handelsregio's zoals Europa (niet-eurozone), Noord-Amerika en Oost-Azië. Ten slotte wordt aandacht besteed aan de dienstenhandel tussen Nederland en andere landen binnen het eurogebied.

2.2 De goederenhandel met de eurozone in breder perspectief

In 2002 werd in twaalf landen van de toenmalige Europese Unie de euro ingevoerd als nationaal betaalmiddel. Sindsdien zijn daar zeven landen bijgekomen. Per 1 januari 2015 bestaat de eurozone uit: België, Cyprus, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Ierland, Italië, Letland, Litouwen, Luxemburg, Malta, Nederland, Oostenrijk, Portugal, Slovenië, Slowakije en Spanje. Anno 2022 bestaat de eurozone nog steeds uit dezelfde groep van negentien landen.

2.2.1 Eurozone tijdlijn, jaar van toetreding

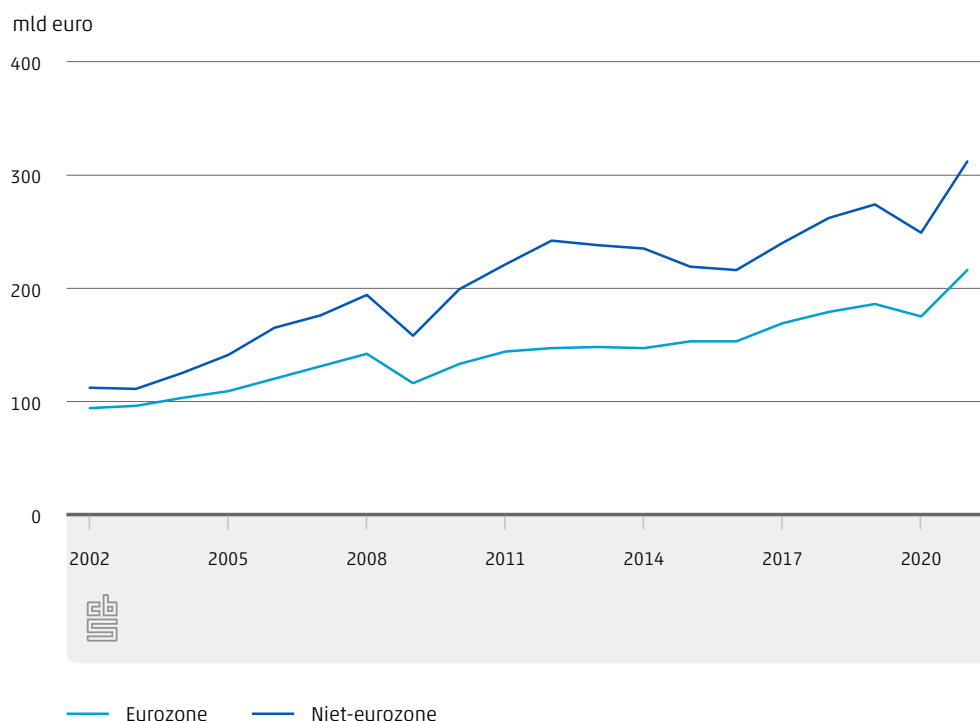

Import uit eurogebied groeit minder hard dan die uit landen zonder euro

Sinds 2002 is het aandeel van de Nederlandse import uit de eurozone gedaald, met 5 procentpunt, naar 41 procent in 2021. Na de kredietcrisis werd het verschil tussen import uit enerzijds eurozonelanden en anderzijds niet-eurozonelanden steeds groter, in het voordeel van die laatste groep landen. Het verschil in groeitempo komt door de sterke opkomst van andere handelspartners op het wereldtoneel, zoals de BRICS-landen²⁾ en andere Aziatische handelspartners (Creemers et al., 2020; Creemers & Draper, 2021; zie ook paragraaf 2.4).

In 2021 bedroeg de totale Nederlandse import 528 miljard euro, zoals blijkt uit figuur 2.2.2. Dat is 2,6 keer meer dan in 2002. De Nederlandse goederenimport is, met een aandeel van ruim 59 procent in 2021, overwegend gericht op de niet-eurozonelanden. Dat was in de voorgaande negentien jaar ook het geval. De import uit eurozonelanden bedroeg in 2021 216 miljard euro. Dat is 41 procent meer dan in 2015 en 129 procent meer dan in 2002.

2.2.2 Nederlandse goederenimport uit eurozone versus niet- eurozone¹⁾

¹⁾ In 2002 bestond de eurozone uit 12 landen (EMU-12). In de loop van de tijd is de eurozone uitgebreid: in 2007 met Slovenië, in 2008 met Cyprus en Malta, in 2009 met Slowakije, in 2011 met Estland, in 2014 met Letland en in 2015 met Litouwen.

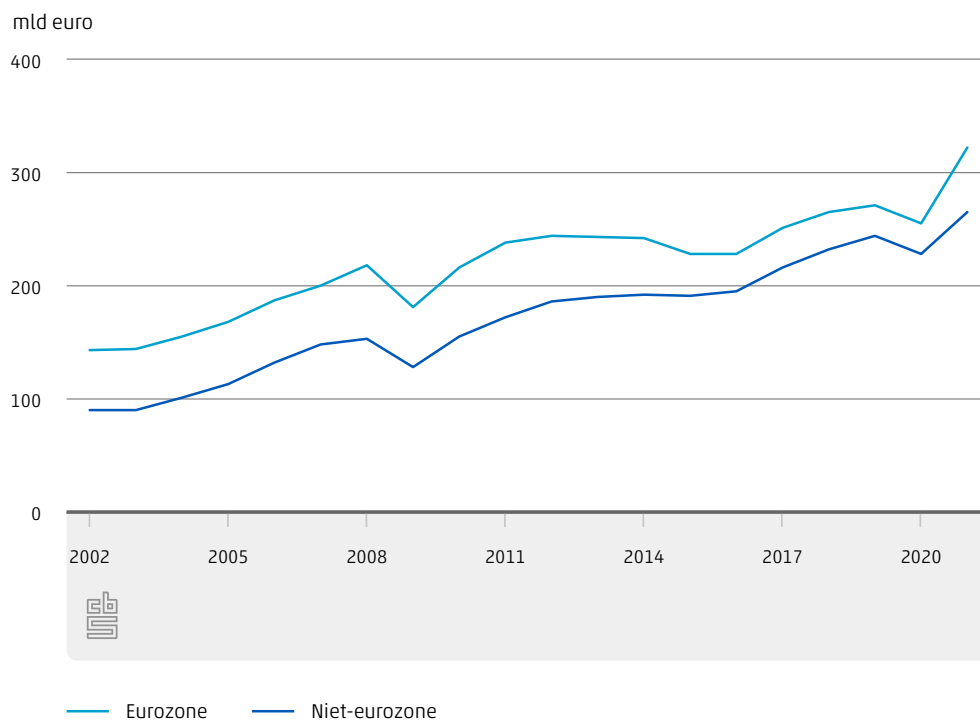
Eurozone-aandeel in goederenexport elk jaar net iets kleiner

In 2021 exporteerden Nederlandse bedrijven voor 587 miljard euro aan goederen. Dat is 2,5 keer meer dan vóór de introductie van de euro. In 2002 had nog 61 procent van de goederenexport een land binnen het eurogebied als bestemming. Negentien jaar later ging, met 322 miljard euro, 55 procent van de Nederlandse goederenexport naar deze groep

²⁾ BRICS is een acroniem gevormd uit de beginletters van de Engelstalige namen voor de vijf landen Brazilië, Rusland, India, China en Zuid-Afrika.

landen. Daarmee is de eurozone het belangrijkste afzetgebied. De exportwaarde naar de eurozonelanden verdubbelde ruimschoots tussen 2002 en 2021.

2.2.3 Nederlandse goederenexport naar eurozone versus niet- eurozone¹⁾

¹⁾ In 2002 bestond de eurozone uit 12 landen (EMU-12). In de loop van de tijd is de eurozone uitgebreid: in 2007 met Slovenië, in 2008 met Cyprus en Malta, in 2009 met Slowakije, in 2011 met Estland, in 2014 met Letland en in 2015 met Litouwen.

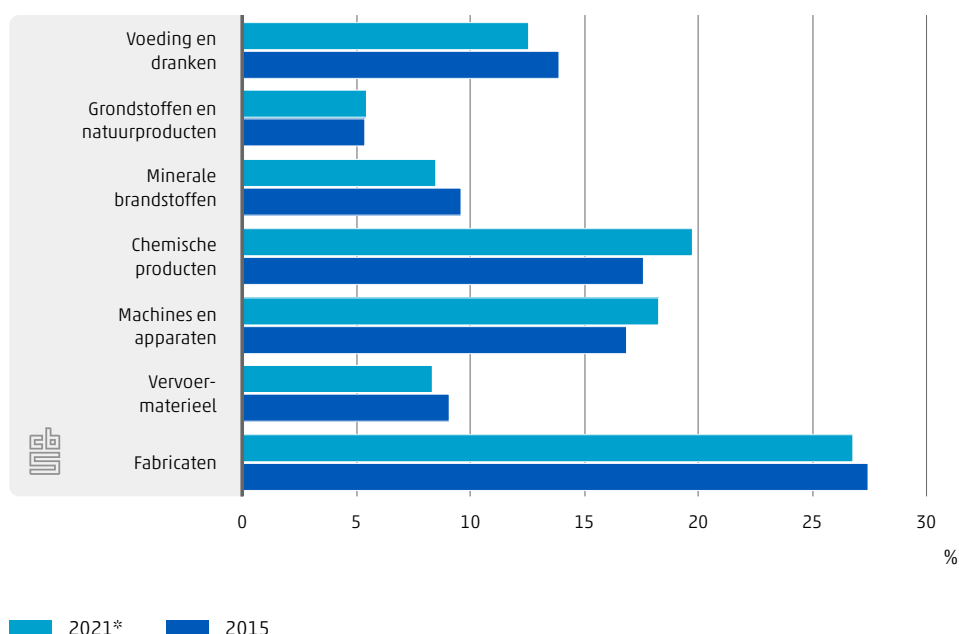
Dip in handel door krediet- en coronacrisis

De Nederlandse goederenhandel kende in 2009 en 2020 een ernstige terugval, zie figuur 2.2.2 en 2.2.3. Deze afnames zijn zichtbaar voor de goederenhandel met zowel de eurozonelanden als de niet-eurozonelanden. Het jaar 2020 kenmerkt zich door de uitbraak van de coronacrisis die veel impact had op menselijk en economisch vlak. De wereld werd al eerder met een economische crisis van deze omvang geconfronteerd: de kredietcrisis van 2009 en de daaruit volgende eurocrisis. Het wereldwijde financiële systeem wankelde en de Europese euro- of staatsschuldencrisis duwde de Nederlandse economie – en ook die van vele andere eurozonelanden – in een diepe recessie. De eurocrisis brak uit in 2009 toen de Griekse overheidsschuld ontspoorde tot 127 procent van het bbp (Eurostat, 2022) en het land niet meer aan haar betalingsverplichtingen kon voldoen. Ook andere eurozonelanden zoals Ierland, Portugal, Spanje, Italië en Cyprus kwamen in de problemen met hun overheidsfinanciën, waardoor het probleem verschoven werd naar de hele eurozone. In hoofdstuk 1 van deze Internationaliseringsmonitor wordt ingezoomd op de oorzaken van de eurocrisis, de gerealiseerde maatregelen en de uitdagingen voor de toekomst. De kredietcrisis betekende voor Nederland een krimp in het Nederlandse bbp van 3,7 procent (2009). De eurocrisis leidde tot een krimp van 1,0 en 0,1 procent in respectievelijk 2012 en 2013. De coronacrisis had met 3,8 procent krimp (2020) de grootste impact op het Nederlandse bbp. Een jaar na het dieptepunt van de coronacrisis was de goederenhandel de crisis weer te boven. Ook tijdens de kredietcrisis trok de Nederlandse handel relatief snel aan, zie ook Jaarsma et al. (2021).

Nederland haalt relatief veel fabricaten uit eurozone

Van alle goederen die Nederland importeert uit het eurogebied zijn dat qua waarde het meeste fabricaten, zie figuur 2.2.4. Dit komt neer op 27 procent van de totale goederenimport uit het eurogebied. Hierbij kan gedacht worden aan onder andere ijzer en staal, kleding, papier en karton, meubelen, medische instrumenten en apparaten. Andere belangrijke productcategorieën in de goederenimport uit de eurozonelanden zijn chemische producten (20 procent aandeel), machines en apparaten (18 procent) en voeding en dranken (13 procent). Tot de chemische producten behoren bijvoorbeeld chemicaliën, maar ook parfum, zeep, medicinale en farmaceutische producten, geneesmiddelen en kunststof in primaire vormen. Onder import van voeding en dranken vallen bijvoorbeeld groenten en fruit, granen, zuivel en alcoholische dranken zoals bier en wijn.

2.2.4 Goederenimport uit eurozone naar aandeel per productcategorie

In het importpakket zijn in 2021 chemische producten en machines en apparaten belangrijker geworden dan in 2015. Nederlandse bedrijven kochten vooral meer medicinale en farmaceutische producten, geneesmiddelen, gespecialiseerde machines, chips en halfgeleiderelementen in landen waar men met de euro betaalt. Tegelijkertijd was het aandeel voeding en dranken en vervoermaterieel in 2021 kleiner dan zes jaar eerder. Qua waarde importeert ons land uit de eurozone meer van iedere hoofdgroep dan in 2015. Detailinformatie over de import van goederen uit de andere eurozonelanden is te vinden in tabel 1.8.1 in de bijlage.

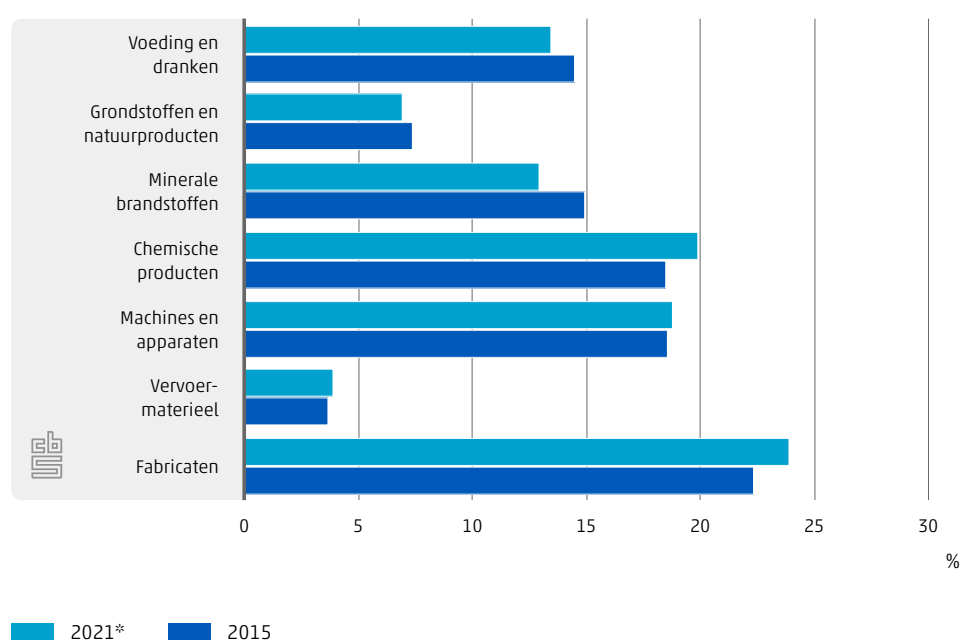
5,2 miljard euro aan chips en halfgeleiders naar eurozone

In 2021 1,2 miljard euro meer aan personenauto's naar eurozone t.o.v. 2015

Figuur 2.2.5 laat zien dat fabricaten, chemische producten en machines en apparaten de belangrijkste goederen zijn die Nederland naar andere eurozonelanden exporteert. Deze productgroepen zijn, met 202 miljard euro, goed voor bijna 63 procent van de totale uitvoer bestemd voor het eurogebied. Bovendien steeg de uitvoer hiervan ten opzichte van 2015. Tussen 2015 en 2021 vond de grootste exportgroei plaats onder chips en halfgeleiderelementen (129 procent), medicinale en farmaceutische producten (102 procent), meubelen (91 procent) en medische instrumenten plus apparaten (89 procent) en de export van personenauto's (86 procent). De productcategorie minerale brandstoffen heeft 2,1 procentpunt aan belang ingeboet in zes jaar tijd. Detailinformatie over de export van goederen naar de andere eurozonelanden is te vinden in tabel 1.8.2 in de bijlage.

2.2.5 Goederenexport naar eurozone naar aandeel per productcategorie

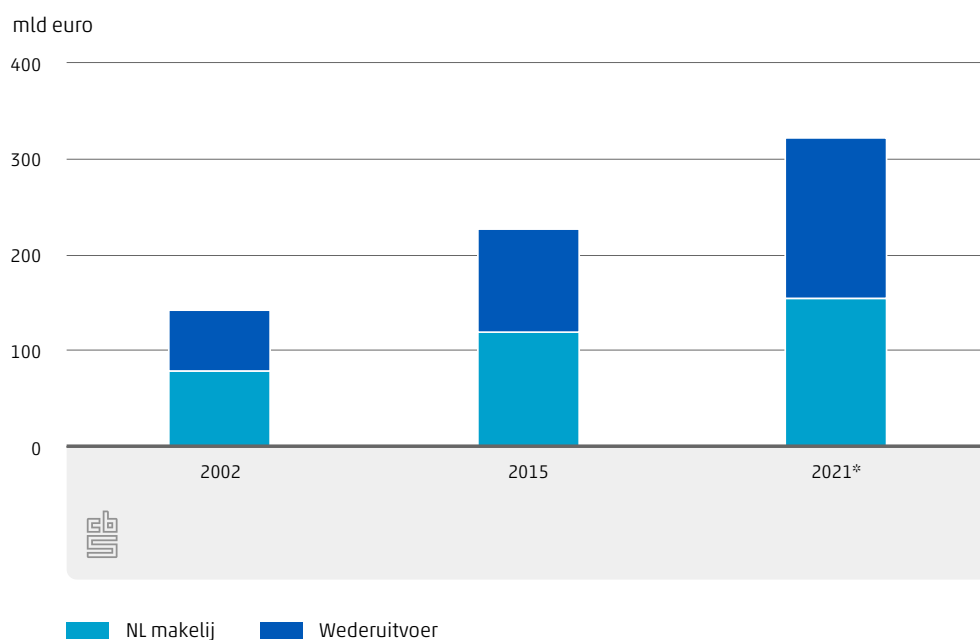
Wederuitvoerstroom steeds belangrijker voor export naar eurozone

In de handel met de andere eurozonelanden heeft Nederland een fors handelsoverschot (+ 107 miljard euro), en in de handel met niet-eurozonelanden juist een handelstekort (- 48 miljard euro). Wederuitvoerstromen spelen hierbij een belangrijke rol. Denk bijvoorbeeld aan goederen die door een Nederlandse ingezetene geïmporteerd worden en hooguit een kleine behandeling krijgen om vervolgens te worden uitgevoerd.

Figuur 2.2.6 laat de samenstelling van de Nederlandse goederenexport naar de eurozone zien in 2002, 2015 en 2021. De totale exportwaarde van goederen van Nederlandse makelij bestemd voor de eurozone was in 2021 155 miljard euro. Dat is 2 keer meer dan in 2002 en 29 procent meer dan in 2015. De wederuitvoer van goederen naar de andere eurozonelanden was in 2021 167 miljard euro. Dat is 2,6 keer meer dan in 2002 en ruim de

helpt meer dan in 2015. Daarmee is het aandeel wederuitvoer in de totale goederenexport naar het eurogebied in bijna twintig jaar van 45 procent gestegen naar 52 procent. Nederland maakt hiermee zijn naam als toegangspoort van Europa waar. Bij de enorme toename van de wederuitvoer ligt een belangrijke rol weggelegd voor goederen die in Oost-Azië zijn geproduceerd. De toegevoegde waarde van wederuitvoer is echter beduidend lager dan de uitvoer van producten die daadwerkelijk in Nederland zijn geproduceerd. Aan één euro wederuitvoer naar andere landen binnen de eurozone verdiende Nederland in 2020 gemiddeld 14 cent. Dat is 4 keer minder dan aan de export van goederen van Nederlandse makelij (zie ook hoofdstuk 3 van deze Internationaliseringsmonitor).

2.2.6 Export naar eurozone¹⁾, Nederlandse makelij versus wederuitvoer

¹⁾ In 2002 bestond de eurozone uit 12 landen (EMU-12). In de loop van de tijd is de eurozone uitgebreid: in 2007 met Slovenië, in 2008 met Cyprus en Malta, in 2009 met Slowakije, in 2011 met Estland, in 2014 met Letland en in 2015 met Litouwen.

2.3 De goederenhandel met de eurozone en andere regio's in meer detail

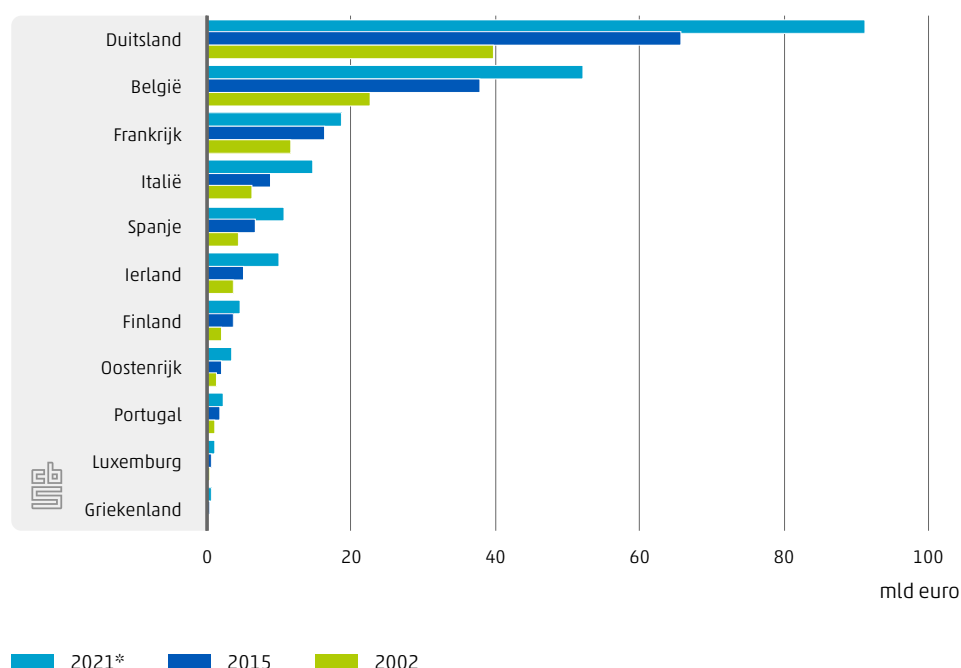
Import uit EMU-12 meer dan verdubbeld

In vergelijking met het jaar waarin de euro in omloop kwam (in 2002) is in 2021 de importwaarde van de elf landen die samen met Nederland als eerste toetraden tot de eurozone (EMU-12) met 123 procent toegenomen tot 210,3 miljard euro. Het importaandeel van de EMU-12 in de totale goederenimport was in 2002 45,7 procent. Dat is beduidend meer dan in 2015 en 2021 toen het aandeel respectievelijk 40,2 en 39,8 procent was.

In de periode 2015–2021 was de importgroei uit de EMU-12 41 procent. Uit figuur 2.3.1 blijkt dat Duitsland, België en Frankrijk de drie belangrijkste importpartners zijn. De importtoename uit deze drie landen was lager dan de gemiddelde importgroei uit de

eurozone. Nederland importeerde in 2021 uit Duitsland, België en Frankrijk respectievelijk 39, 38 en 15 procent meer dan in 2015. De import uit de Zuid-Europese eurozonelanden groeide in deze periode bovengemiddeld hard. De import uit Griekenland groeide tussen 2015 en 2021 zelfs met 91 procent. Ook de import uit Italië en Spanje kende mooie groeicijfers (respectievelijk 66 en 58 procent). Portugal bleef hier met een toename van de import met 28 procent bij achter. Van de andere EMU-12 landen valt de importgroei uit Ierland op. In de afgelopen zes jaar is de import uit Ierland vrijwel verdubbeld door een forse groei van medicinale en farmaceutische producten.

2.3.1 Import uit EMU-12

Import uit Slovenië bijna verdubbeld ten opzichte van 2015

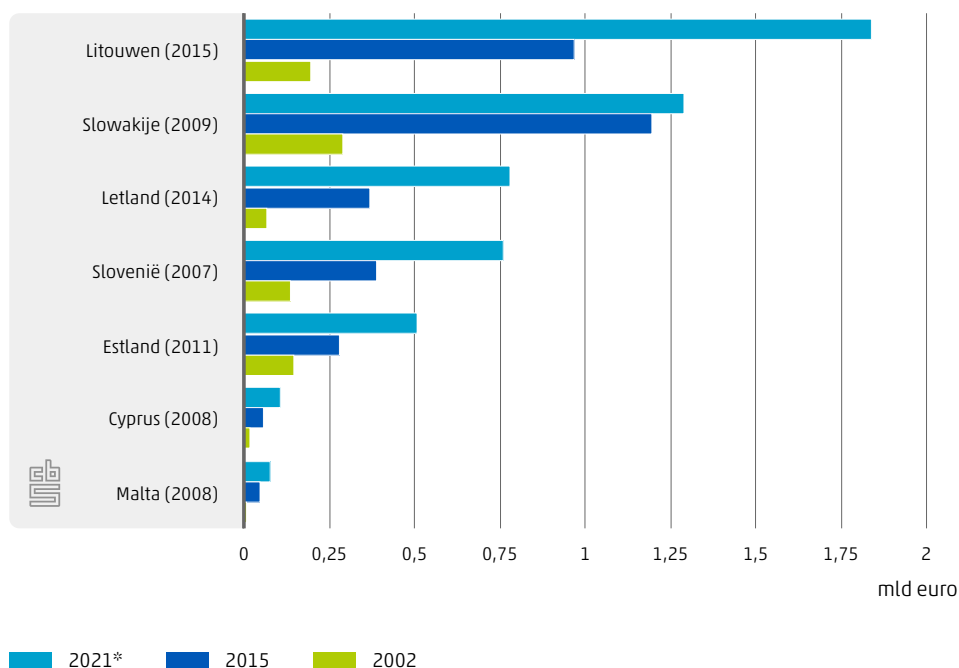
Nederlandse bedrijven importeren tegenwoordig fors meer goederen uit de zeven later toegetreden landen (Cyprus, Estland, Letland, Litouwen, Malta, Slovenië en Slowakije), zie figuur 2.3.2. Litouwen was met een importwaarde van 1,8 miljard euro in 2021 de grootste leverancier van goederen aan Nederland. Daarmee heeft Litouwen Slowakije ruimschoots ingehaald, dat in 2015 nog de meeste goederen aan Nederland leverde maar sindsdien weinig groei wist te behalen. Tussen 2015 en 2021 werd de grootste groei gerealiseerd in de invoer uit de Baltische staten en Slovenië. Zo was, ten opzichte van 2015, de Nederlandse goederenimport uit Slovenië in 2021 94 procent hoger. De waarde van de Nederlandse goederenimport uit Litouwen groeide in dezelfde periode met 84 procent.

Aandeel nieuwe EMU-toetreders in de invoer circa 1 procent in 2021

De import uit de landen die na 2002 toetraden tot de eurozone was in 2021 5,4 miljard euro. Het aandeel van deze zeven landen in de totale import was in 2021 met 1,0 procent bescheiden maar wel iets groter dan in 2015 (0,9 procent). Hierdoor nam het belang van

deze landen tussen 2015 en 2021 slechts heel beperkt toe. In 2002 toen deze landen nog niet bij de eurozone waren aangesloten was het importaandeel met 0,4 procent aanmerkelijk kleiner. In paragraaf 2.5 wordt uitgebreid aandacht besteed aan de goederenhandel tussen Nederland en deze nieuwe toetreders.

2.3.2 Import uit nieuwe landen eurozone

21 procent importaandeel Europese landen buiten eurogebied

De import uit Europese landen waar men niet met de euro betaalt, was in 2021 goed voor 111,5 miljard euro. Hiervan is circa een derde deel (36,7 miljard euro) afkomstig uit EU-lidstaten zoals Polen, Zweden en Tsjechië. Het resterend deel (74,8 miljard euro) komt uit niet-EU-lidstaten binnen Europa, waaronder het Verenigd Koninkrijk, Rusland³⁾ en Noorwegen.

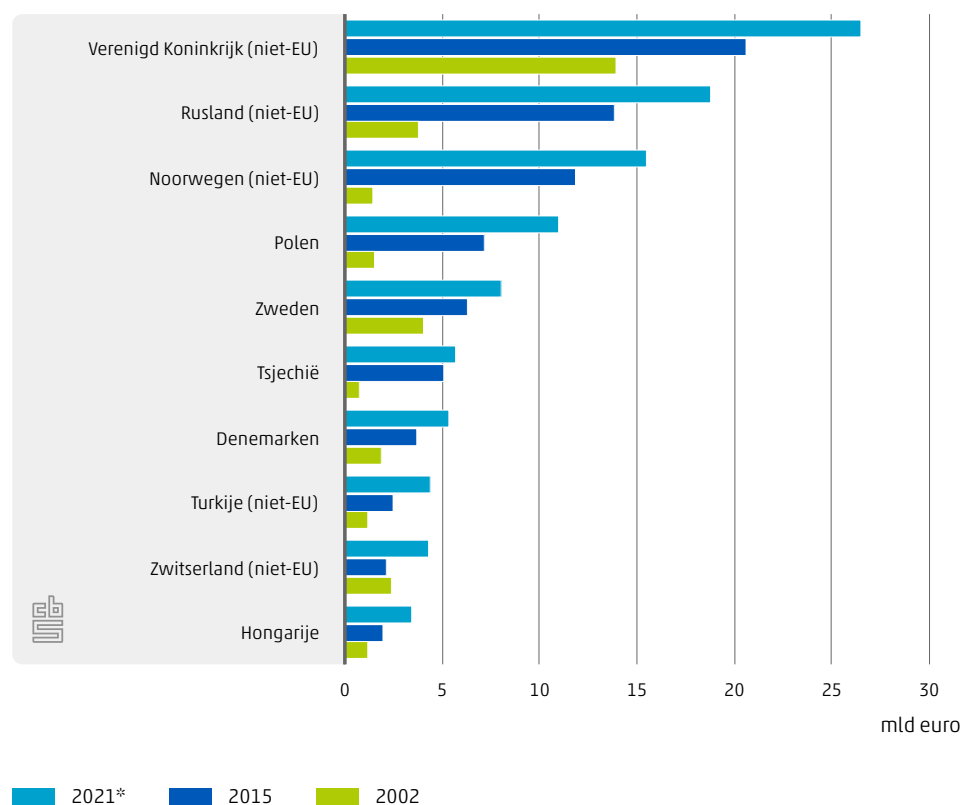
3^e leverancier is Tsjechië voor
personenauto's

³⁾ Zie ook CBS (2022a).

Sommige Europese landen die niet tot de eurozone behoren zijn belangrijke leveranciers voor de Nederlandse goederenimport. Zo is Nederland erg afhankelijk van het Verenigd Koninkrijk (importaandeel 5,0 procent), Rusland (3,6 procent) en Noorwegen (2,9 procent) voor de import van minerale brandstoffen. In 2021 kwam bijna de helft (46 procent) van alle door Nederland geïmporteerde minerale brandstoffen uit deze drie landen. Van de tien landen vermeld in figuur 2.3.3 valt verder de enorme Poolse importgroei op. Die groeide tussen 2002 en 2021 met 9,4 miljard euro (588 procent) naar circa 11 miljard euro. Polen is inmiddels in rangorde de 10^e importpartner van Nederland. Er komen steeds meer meubelen en televisies uit Polen. Ook de importgroei uit Tsjechië is opmerkelijk. Met een importwaarde van 5,7 miljard euro in 2021 is Tsjechië de 18^e importpartner van Nederland. Uit Tsjechië komen veel personenauto's (629 miljoen euro in 2021). Met dit resultaat is Tsjechië, na Duitsland en België, het 3^e importland van personenauto's met een aandeel van 6,3 procent. Zes jaar eerder was het aandeel 4,3 procent. De importgroei uit Oekraïne (op plaats 11, niet getoond) is eveneens opvallend. In 2021 importeerde Nederland voor 2,0 miljard euro aan goederen uit Oekraïne. Ruim een kwart van de import bestaat uit maïs (536 miljoen euro). Hiermee is Oekraïne de belangrijkste leverancier van maïs voor Nederland (zie ook CBS, 2022b). Het aandeel van Oekraïne in de Nederlandse import van maïs is 42 procent. Frankrijk volgt als tweede importland met 19 procent.

2.3.3 Import uit 10 belangrijkste Europese landen zonder euro

Aandeel export naar oorspronkelijke eurozonepartners met 7 procentpunt gedaald

Nederland zag gedurende het ruim twintigjarig bestaan van de euro de export naar de oorspronkelijke elf partners met 121 procent toenemen, tot 315,0 miljard euro.

Het exportaandeel nam in die periode af van 61,3 procent naar 53,7 procent. In 2015 was het exportaandeel met 53,3 procent een fractie kleiner dan in 2021.

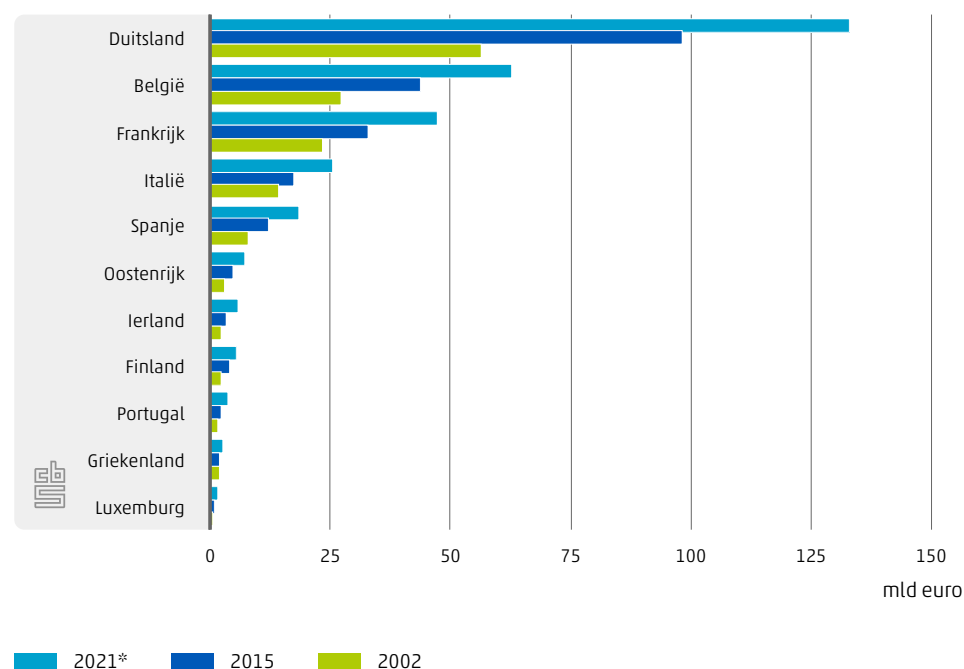
Export naar Frankrijk groeit bovengemiddeld en steekt VK voorbij als 3^e exportpartner

Tussen 2015 en 2021 groeide de export naar de EMU-12 landen met 41 procent.

Uit figuur 2.3.4 blijkt dat in die periode Ierland het land is dat als exportbestemming relatief het sterkst groeide (78 procent). De belangrijkste drie exportbestemmingen Duitsland, België en Frankrijk hadden een groei van respectievelijk 35, 44 en 43 procent. Daarmee groeide de export naar België en Frankrijk bovengemiddeld. Frankrijk stak met deze groei het Verenigd Koninkrijk in 2021 voorbij als 3^e exportbestemming. Van de Zuid-Europese landen groeide de export naar Portugal het sterkst (62 procent). De export naar Italië en Spanje nam met 47 en 52 procent eveneens bovengemiddeld toe. Griekenland was van de Zuid-Europese landen het land met de kleinste exportgroei (34 procent).

De olieprijs kan een grote invloed hebben op de exportwaarde. Deze was in 2021 gemiddeld 24 procent hoger dan in 2015 en had daardoor een sterk stuwend effect op de exportwaarde van olieproducten. Deze goederen gaan voor bijna de helft naar landen binnen de EMU-12.

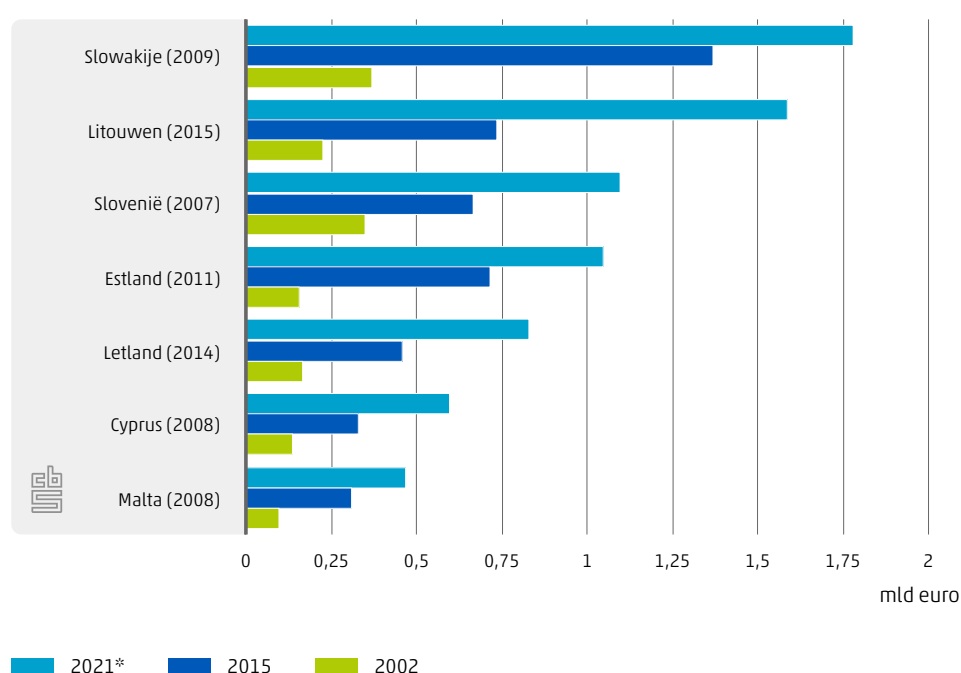
2.3.4 Export naar EMU-12

Estland 16 plaatsen vooruit als exportpartner

In 2021 exporteerde Nederland voor 7,4 miljard euro naar de zeven nieuwkomers. Ten opzichte van 2002 verdubbelde hun gezamenlijke exportbelang bijna tot 1,3 procent in 2021. Vooral naar Estland groeide de export fors. Nederland exporteerde in 2021 ongeveer 7 keer meer goederen naar Estland dan in 2002, zie figuur 2.3.5. Daarmee kon Estland opklimmen tot onze 48^e exportbestemming in 2021. Estland stond in 2002 op de 64^e plaats. Ook de goederenexport naar Litouwen en Letland nam toe, tot respectievelijk 1,6 miljard en 0,8 miljard euro in 2021. De groeisput van de export naar Litouwen is vrijwel even groot als die naar Estland. Ook de exportwaarde naar de andere nieuw toegetreden landen groeide sterk in de periode 2002–2021. Het totale exportbelang van de zeven landen die zich na 2002 aansloten bij de eurozone is relatief bescheiden, maar wel meer dan in 2015. Paragraaf 2.5 gaat specifiek in op de export naar de belangrijkste twee partners: Litouwen en Slowakije.

2.3.5 Export naar nieuwe landen eurozone

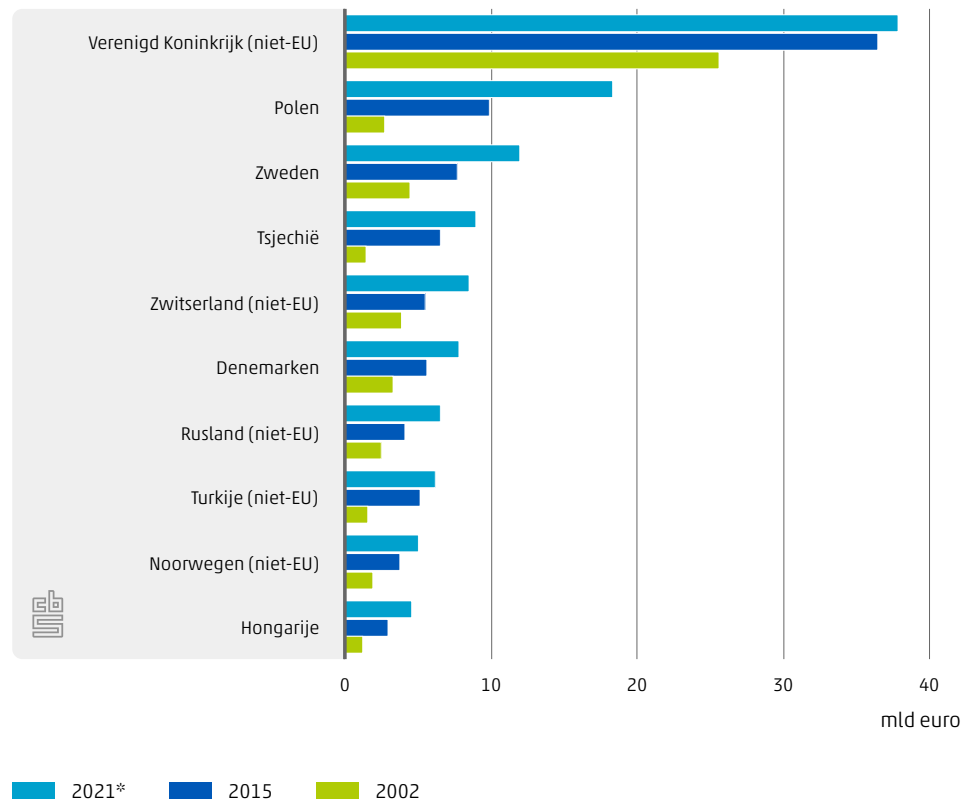

VK, Polen en Zweden belangrijkste Europese exportbestemmingen buiten eurogebied

Van de Europese landen buiten de muntunie is met name het Verenigd Koninkrijk bijzonder belangrijk voor de Nederlandse goederenexport, zie figuur 2.3.6. Met een export van 37,9 miljard euro is het VK van alle landen de 4^e exportbestemming (exportaandeel 6,5 procent), zie ook Creemers et al. (2021). Voor vlees en bloemen en planten is het VK na Duitsland de belangrijkste exportmarkt. Naast het VK speelt Polen een grote rol in de Nederlandse export. In 2021 was Polen met een export van 18,4 miljard euro de 8^e exportpartner (3,1 procent). Polen heeft van deze Europese landen buiten het eurogebied de grootste afzetmarkt van chips en halfgeleiders met een aandeel van 16 procent (2,3 miljard euro). Ook is Polen erg belangrijk voor de export van trucks, groenten en fruit en kleding en schoeisel. Tsjechië is de 12^e exportbestemming met een export van 9,0 miljard euro. Net als naar Polen gaan er veel chips en halfgeleiders naar Tsjechië (1,6 miljard euro). Het aandeel

van wederuitvoer in de export naar Polen en Tsjechië is bovengemiddeld hoog. Naar Zwitserland gaan veel geneesmiddelen en medische instrumenten en apparaten. Denemarken is belangrijk voor de export van vlees.

2.3.6 Export naar 10 belangrijkste Europese landen zonder euro

2.4 De eurozone versus andere handelsregio's

De afgelopen negentien jaar is de wereldhandel steeds belangrijker geworden voor Nederland. Dat maakt ons land met zijn open economie steeds meer afhankelijk van de staat waarin de wereldhandel verkeert. Nederland drijft het meeste handel met andere Europese partners en met name met de haar omringende buurlanden. Daar staat tegenover dat andere handelsregio's een steeds groter handelsbelang innemen. In deze paragraaf kijken we hoe het aandeel van enkele handelsregio's, zoals overig Europa (niet-eurozone), Noord-Amerika en Oost-Azië, zich sinds 2002 ontwikkeld heeft in de Nederlandse goederenhandel.⁴⁾

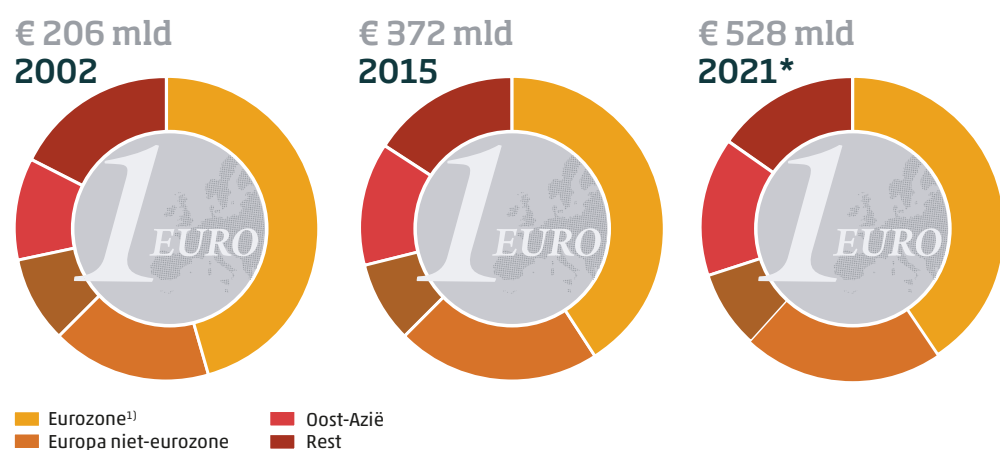
⁴⁾ De regio Noord-Amerika bestaat uit: de Verenigde Staten, Canada, Groenland en Saint-Pierre en Miquelon. De regio Oost-Azië bestaat uit: China, Hongkong, Japan, Macau, Mongolië, Noord-Korea, Taiwan en Zuid-Korea.

China stuwt aandeel Oost-Azië in Nederlandse import omhoog

In 2021 is voor ruim 78 miljard euro aan goederen uit Oost-Azië ingevoerd. Dat is 3,5 keer meer dan in 2002. Het importaandeel van Oost-Azië was in 2002 circa 10,7 procent, in 2021 is dit aandeel naar 14,8 procent gestegen. In dezelfde periode daalde het importaandeel van de eurozone van 45,8 naar 40,8 procent. De waarde van de goederenimport uit Noord-Amerika groeide met 23,6 miljard euro over de periode 2002–2021. Toch nam het Noord-Amerikaanse importaandeel af van 9,3 tot 8,1 procent. Duidelijk is dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden in onze goederenimport van de eurozone en de Verenigde Staten naar Oost-Azië, zie figuur 2.4.1.

Voorals de import uit China is sterk gestegen. Nadat China eind 2001 lid werd van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) zijn de belangrijkste handelsbarrières voor de handel met China verdwenen. 'Made in China' begon de wereld te veroveren. In 2021 was de Nederlandse import uit de 2e economie van de wereld bijna 6 keer hoger dan negentien jaar eerder toen China de 6e economie was. China is met afstand onze belangrijkste handelspartner van het Aziatische continent. Sinds 2002 passeerde China België, de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk en is daarmee na Duitsland de 2^e importpartner van Nederland. Nederlandse bedrijven zijn voor hun import daarmee afhankelijker geworden van China (zie ook Aerts et al., 2020). Nederland haalde in 2021 ook relatief meer goederen uit Hongkong, Zuid-Korea en Taiwan dan twintig jaar geleden. Daar staat tegenover dat de import uit Japan in die periode minder dan gemiddeld groeide. De rol van andere landen in Oost-Azië (Noord-Korea, Macau en Mongolië) in de Nederlandse goederenimport is verwaarloosbaar klein.

2.4.1 Ontwikkeling Nederlandse goederenimport naar regio

¹⁾ In 2002 bestaat de eurozone uit 12 landen (EMU-12). De eurozone is uitgebreid met Slovenië (2007), Malta en Cyprus (2008), Slowakije (2009), Estland (2011), Letland (2014) en Litouwen (2015).

Importbelang Europese landen zonder euro flink toegenomen

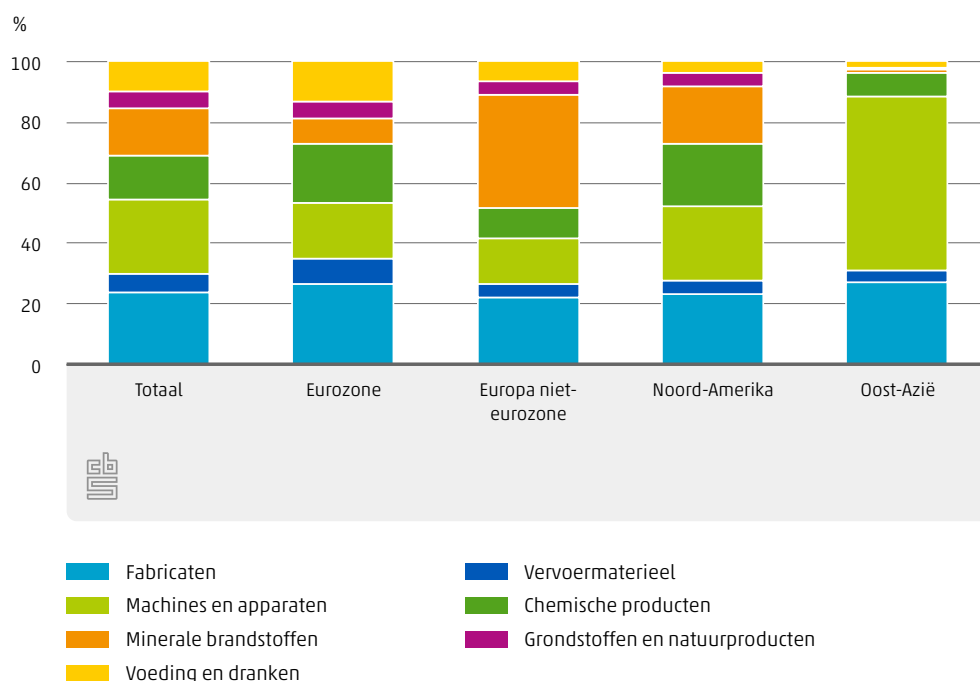
Terwijl in 2002 zo'n 16,8 procent van onze invoer uit Europese landen zonder euro kwam, is dit in 2021, mede door hogere inkoopprijzen, opgelopen tot 21,1 procent (zie figuur 2.4.1). Ook binnen Europa zijn verschuivingen zichtbaar. Het aandeel van onder andere Duitsland, België en Frankrijk nam af. Het importaandeel van Rusland (+1,7 procentpunt), Noorwegen

(+2,2 procentpunt), Polen (+1,3 procentpunt) en Tsjechië (+0,7 procentpunt) nam juist toe. Deze landen worden steeds belangrijker als goederenleverancier en Nederland wordt relatief iets minder afhankelijk van de buurlanden.

Machines en apparaten koploper in Oost-Aziatische importpakket

In figuur 2.4.2 is te zien dat het pakket aan goederen dat Nederland uit de verschillende handelsregio's importeert sterk verschilt. Machines en apparaten worden naar verhouding weinig uit Europa (eurozone en niet-eurozone) geïmporteerd. Machines en apparaten worden door Nederland wel relatief veel uit Oost-Azië geïmporteerd. Minerale brandstoffen spelen een belangrijke rol in de goederenimport uit Europese niet-eurozonelanden als Rusland, Noorwegen en het VK. Uit Noord-Amerika halen Nederlandse bedrijven eveneens relatief veel minerale brandstoffen maar ook machines en apparaten.

2.4.2 Samenstelling importpakket naar handelsregio, 2021*

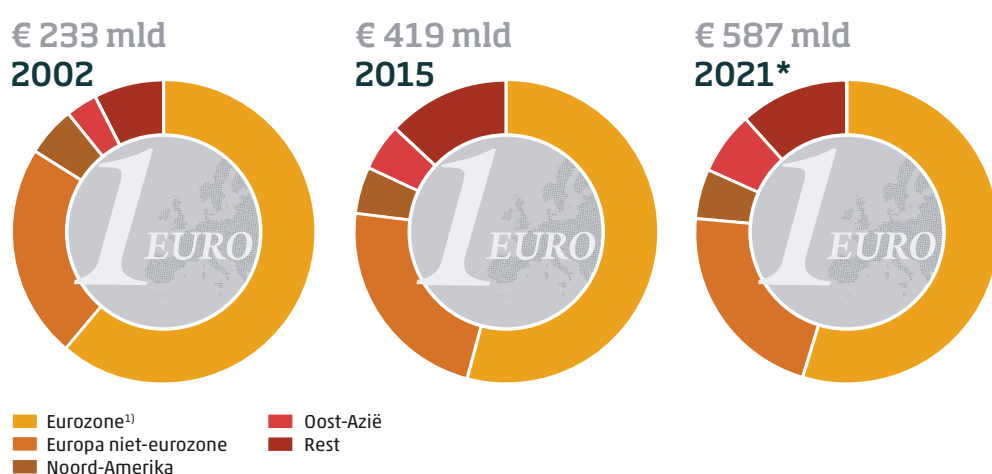
55% is het exportbelang van de eurozone in de totale goederenexport

Exportaandeel Oost-Azië zit in de lift

Terwijl in 2002 nog 61,3 procent van onze uitvoer als bestemming het eurogebied had, is dit aandeel in 2021 naar 55,0 procent gedaald (zie figuur 2.4.3). Het exportaandeel van alle EMU-12 landen individueel nam af. Wel werden alle zeven nieuw toegetreden eurozonelanden belangrijker als klant voor Nederlandse exportgoederen. Het Oost-Aziatische exportaandeel verdubbelde tussen 2002 en 2021 naar 6,6 procent. In 2021 exporteerden Nederlandse bedrijven voor bijna 39 miljard euro aan goederen naar Oost-Azië. Dat is ongeveer 5 keer meer dan in 2002. Met name China, Taiwan en Zuid-Korea wonnen aan exportbelang. Het exportaandeel van landen die niet tot een van de vier handelsregio's behoren, is ook gegroeid sinds 2002. Dit komt vooral door het groter geworden exportaandeel van handelspartners zoals Nigeria, Australië, Brazilië, Saoedi-Arabië, de Verenigde Arabische Emiraten, Mexico, India en Zuid-Afrika.

2.4.3 Ontwikkeling Nederlandse goederenexport naar regio

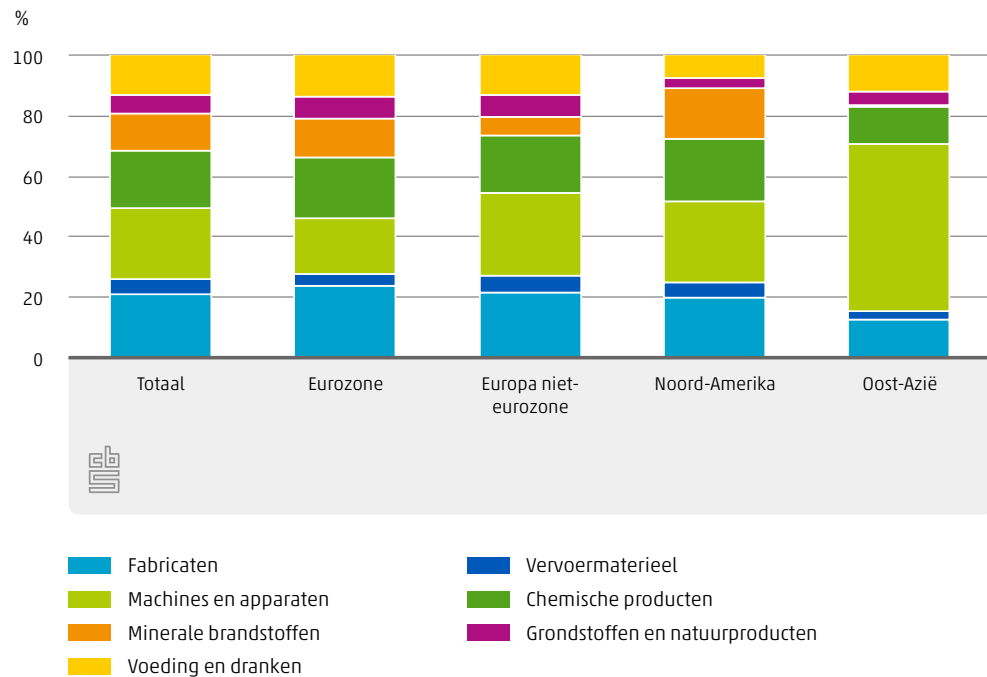
¹⁾ In 2002 bestaat de eurozone uit 12 landen (EMU-12). De eurozone is uitgebreid met Slovenië (2007), Malta en Cyprus (2008), Slowakije (2009), Estland (2011), Letland (2014) en Litouwen (2015).

Noord-Amerika relatief belangrijke afzetmarkt voor minerale brandstoffen

De samenstelling van de Nederlandse exportgoederen naar de andere eurozonelanden komt grotendeels overeen met het gemiddelde exportpakket naar alle landen, zie figuur 2.4.4. In het exportpakket van Noord-Amerika nemen minerale brandstoffen een belangrijke positie in. Deze productgroep vormt 16,3 procent van de Nederlandse uitvoer naar Noord-Amerika, tegen 13,0 procent naar de andere eurozonelanden. Het exportaandeel van machines en apparaten ligt met 56 procent beduidend hoger voor Oost-Azië dan bij de totale export (24 procent). Oost-Azië is een bijzonder belangrijke afzetmarkt van gespecialiseerde machines.

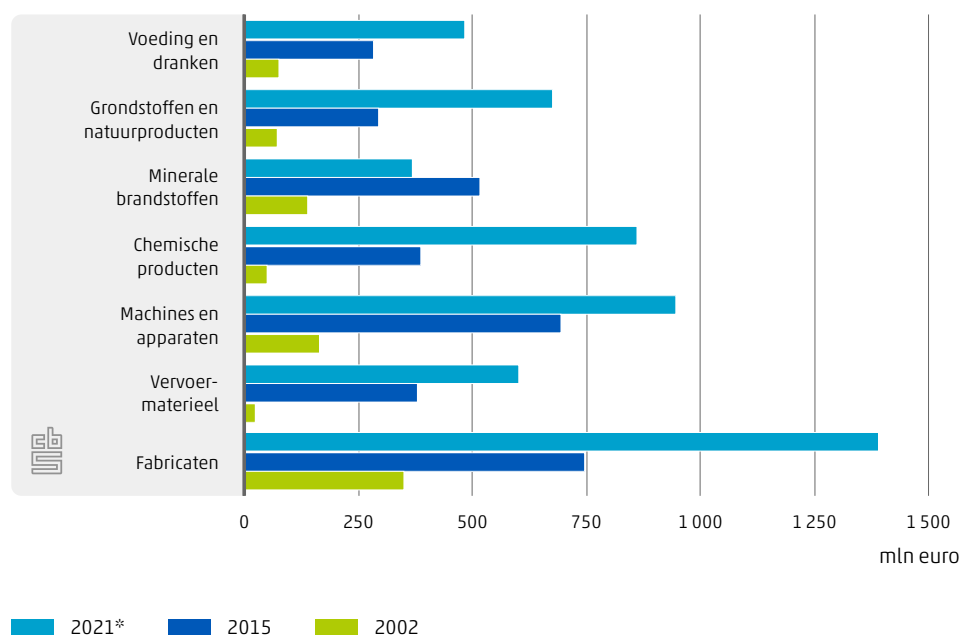
2.4.4 Samenstelling exportpakket naar handelsregio, 2021*

2.5 Nederlandse goederenhandel met nieuwe toetreders eurozone

De Nederlandse import uit de nieuwe eurozonelanden Slovenië (toegegetreden in 2007), Malta en Cyprus (2008), Slowakije (2009), Estland (2011), Letland (2014) en Litouwen (2015) was 5,3 miljard euro in 2021. Uit figuur 2.5.1 blijkt dat meer dan de helft van deze import bestaat uit fabricaten, machines en vervoermaterieel. In vergelijking met 2002 is de import van fabricaten door de nieuwe eurozone toetreders bijna 4 keer hoger. Ook de import van de andere productcategorieën groeide fors in negentien jaar tijd. Uitzondering hierop is de invoer van minerale brandstoffen, deze daalde tussen 2015 en 2021.

2.5.1 Import uit nieuwe landen eurozone naar productcategorie

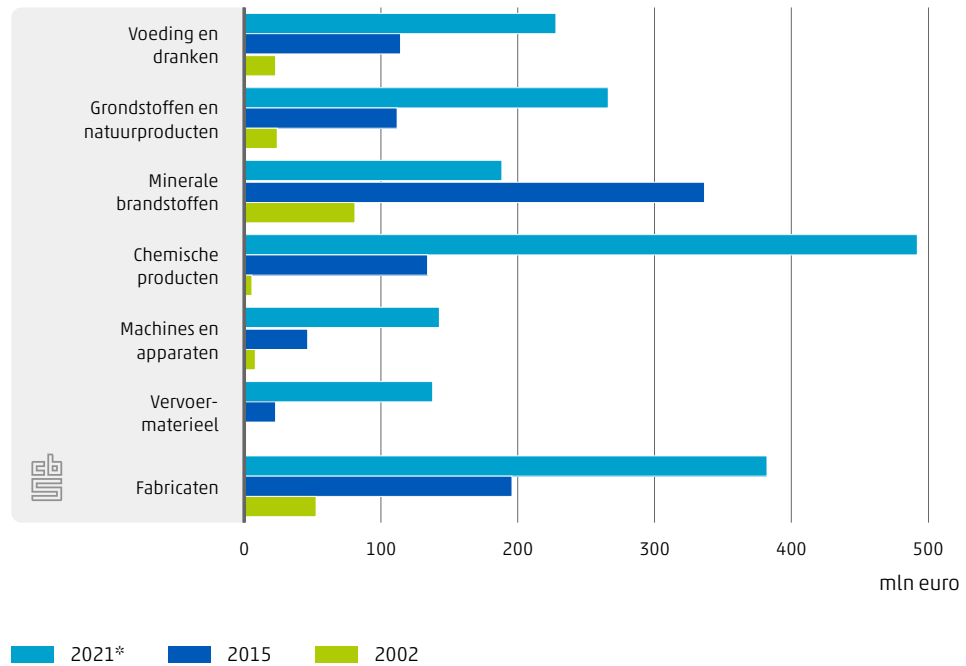
Zoals bij figuur 2.3.2 besproken, zijn Litouwen en Slowakije van de zeven nieuwe eurozonelanden de belangrijkste importpartners van Nederland. Daarom zoomen we in de rest van deze paragraaf wat dieper in op de handel met deze twee landen.

Nederland in rangorde 5^e exportbestemming voor Litouwen

Van de Baltische staten importeert Nederland het meeste uit Litouwen. De Nederlandse importwaarde uit Litouwen is circa 3,6 keer hoger dan de importwaarde uit Estland en 2,4 keer hoger dan die uit Letland. Met een importwaarde van 1,8 miljard euro maakt Litouwen 0,3 procent uit van de totale Nederlandse import. In rangorde is Litouwen de 41^e goederenleverancier van Nederland. In 2015 stond Litouwen nog op de 49^e plaats. Het is een divers palet aan chemische producten en fabricaten die Nederland importeert, zoals uit figuur 2.5.2 blijkt. Meer inzoomend op de productcategorie fabricaten blijkt dat Litouwen een belangrijke leverancier is van meubelen. De import van meubelen bedroeg in 2021 147 miljoen euro. Hiermee heeft Litouwen een aandeel van 2,3 procent in de Nederlandse meubelimport en staat het in rangorde op de 9^e positie van importpartners. Bezien vanuit het perspectief van Litouwen is Nederland, na Rusland, Letland, Duitsland en Polen de 5^e belangrijkste exportbestemming voor Litouwse bedrijven. Het aandeel van Nederland in de Litouwse goederenexport was in 2020 5,3 procent (UN Comtrade, 2020).

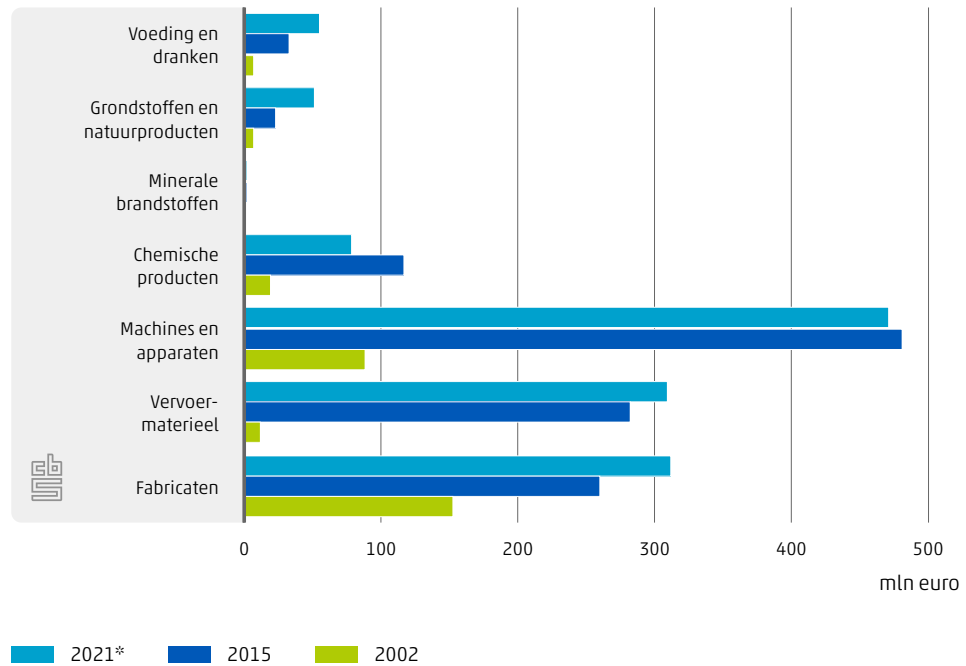
2.5.2 Import uit Litouwen naar productcategorie

Een van de belangrijkste leveranciers van personenauto's is Slowakije

Slowakije maakt, met een importwaarde van 1,3 miljard euro, circa 0,2 procent uit van de totale Nederlandse import van goederen. Daarmee bezet Slowakije de 52^e plaats als goederenleverancier. De import bestaat voor 85 procent uit machines, vervoermiddelen en fabricaten (figuur 2.5.3). Nederland importeert uit Slowakije vooral veel personenauto's. Met een importwaarde van 279 miljoen euro is Slowakije de 8^e leverancier van personenauto's. Vanuit het perspectief van Slowakije staat Nederland op de 13^e plaats van belangrijkste exportbestemmingen (UN Comtrade, 2020).

2.5.3 Import uit Slowakije naar productcategorie

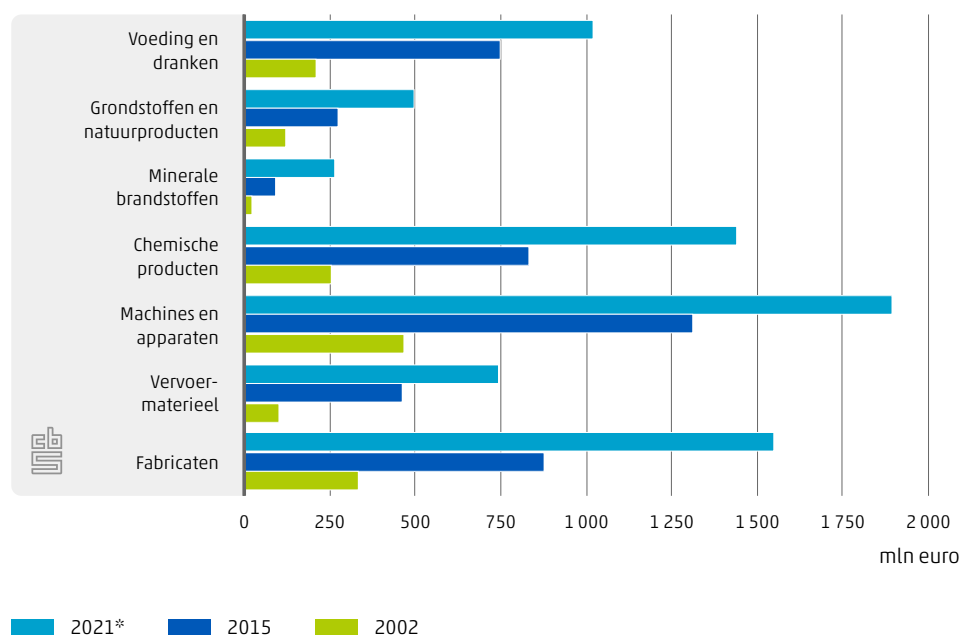

61% meer export naar
nieuwkomers eurozone in 2015-2021

De Nederlandse goederenexport naar de zeven nieuwe eurozonelanden bedroeg in 2021 7,4 miljard euro. De export van alle goederen samen is met 61 procent gegroeid ten opzichte van 2015. Uit figuur 2.5.4 blijkt dat circa twee derde deel van deze export bestaat uit fabricaten, machines en chemische producten. Ten opzichte van 2002 was in 2021 de export van fabricaten, machines en chemische producten naar de nieuwe toetreders circa 4,6 keer hoger. Ook de overige productcategorieën hadden exportgroei.

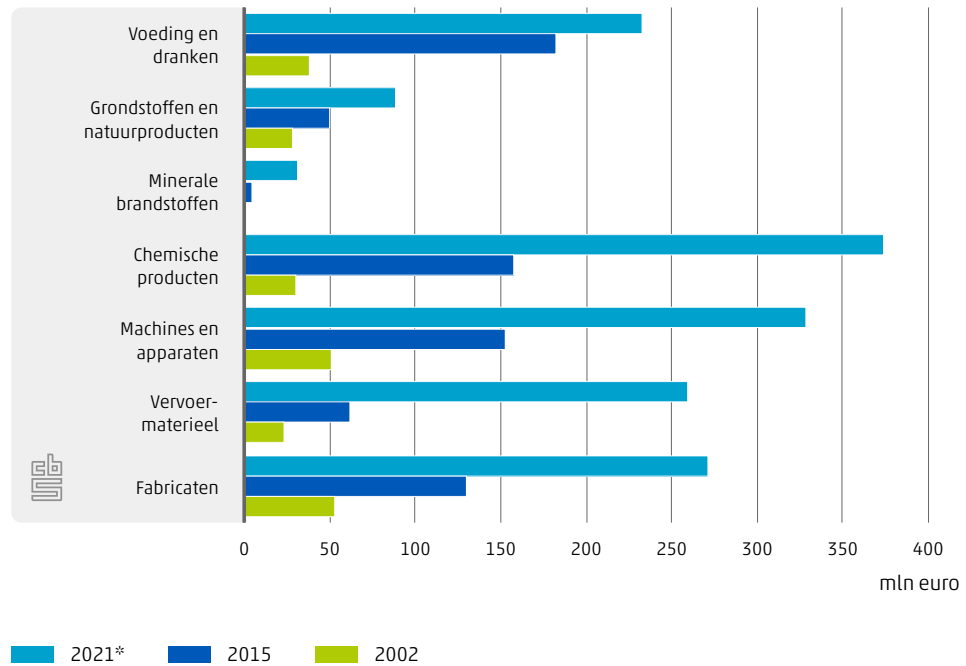
2.5.4 Export naar nieuwe landen eurozone naar productcategorie

Litouwen belangrijkste klant van de Baltische staten

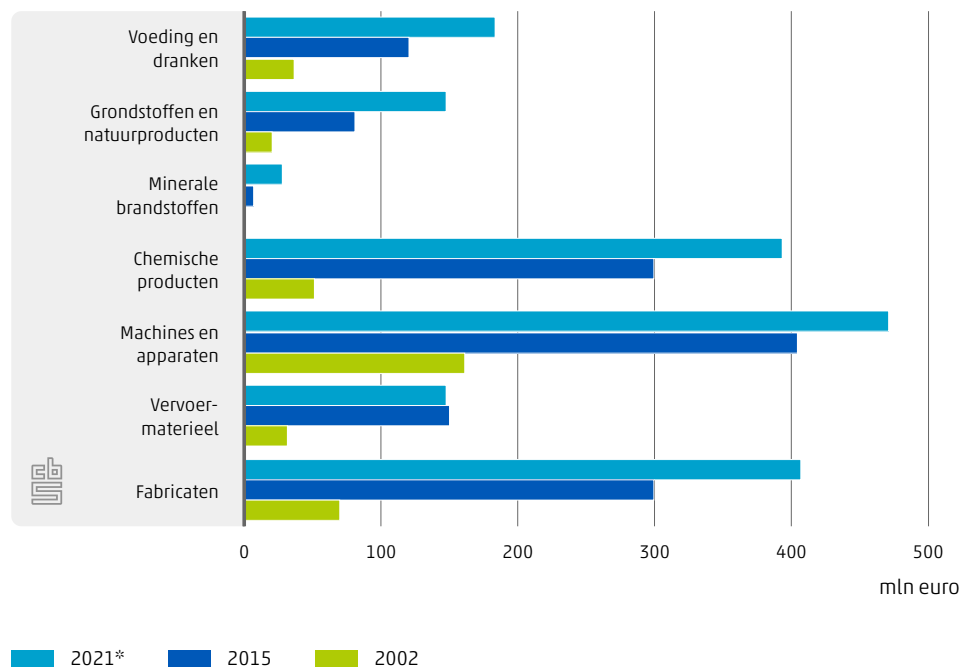
Naast Slowakije is Litouwen van de nieuwe eurozonelanden het meest belangrijk voor de Nederlandse goederenexport. De bereikbaarheid over zee maakt van Litouwen een strategische toegangspoort. Litouwen heeft daarmee een belangrijke distributiefunctie tot Scandinavische landen. De export naar Litouwen bedroeg in 2021 1,6 miljard euro. Hiermee is het belang van Litouwen in de Nederlandse export een kleine 0,3 procent. In rangorde is Litouwen de 44^e afnemer van goederen. Zes jaar eerder, vóór het toetreden tot de eurozone, stond Litouwen nog op plaats 50. Het is een groot scala aan producten dat Nederland naar Litouwen exporteert, zoals uit figuur 2.5.5 blijkt. Als leverancier neemt Nederland voor Litouwen met een aandeel van 5,5 procent een belangrijke positie in. Na Polen, Duitsland, Rusland en Letland is Nederland de belangrijkste goederenleverancier voor Litouwse bedrijven (UN Comtrade, 2020).

2.5.5 Export naar Litouwen naar productcategorie

In 2021 exporteerden Nederlandse bedrijven voor 1,8 miljard euro goederen naar Slowakije. Daarmee is het belang van Slowakije voor de Nederlandse export 0,3 procent. Hiermee is het land de 41^e exportbestemming. In 2015 stond Slowakije nog twee plaatsen hoger. 80 procent van de export naar Slowakije bestaat uit chemische producten, machines, vervoermiddelen en fabricaten. Ten behoeve van de Slowaakse auto-industrie levert Nederland veel onderdelen. Andersom is Nederland voor Slowakije de 15^e importpartner met in 2020 een aandeel van 1,3 procent (UN Comtrade, 2020).

2.5.6 Export naar Slowakije naar productcategorie

2.6 Belang van de eurozone voor de Nederlandse dienstenhandel

Het eurogebied was in 2020 goed voor een derde van de wereldwijde export en import van diensten. Binnen de eurozone is Nederland de 4^e grootste importeur en exporteur van diensten, voorafgegaan door Duitsland, Ierland en Frankrijk (UNCTAD, 2022). Diensten vormen een steeds groter aandeel in de internationale handel en met name sinds de kredietcrisis is de internationale handel in diensten van de eurozone als geheel harder gegroeid dan de goederenhandel (Gunnella et al., 2021). De introductie van de euro heeft niet alleen gevolgen voor de goederenhandel tussen eurozonelanden maar ook voor de onderlinge handel in diensten. De extra handelsprikkels van de euro, waardoor transactiekosten en wisselkoersrisico's in de eurozone zijn weggenomen, is bijvoorbeeld voor de Nederlandse dienstenhandel een stuk groter in vergelijking met de rest van de eurozone (Freeman et al., 2022). Deze paragraaf laat zien hoe de Nederlandse dienstenhandel met de eurozone zich heeft ontwikkeld ten opzichte van andere gebieden.

Methodebeschrijving tijdreeksen internationale dienstenhandel 2014 t/m 2021

Vanwege een herontwerp van de CBS internationale dienstenstatistiek in 2020 is er sprake van een breuk in de bestaande statistiekreeksen voor de internationale dienstenhandel. Feitelijk zijn er hierdoor twee afzonderlijke verzamelingen tijdreeksen ontstaan: een oorspronkelijke verzameling reeksen die lopen van 2014 t/m 2020, en een nieuwe verzameling reeksen die starten in 2020, het jaar waarin het herontwerp plaatsvond. Om toch ontwikkelingen over een langere tijdspanne in kaart te kunnen brengen zijn er speciaal voor deze editie van de Internationaliseringsmonitor nieuwe, teruggellegde tijdreeksen ontwikkeld waarin trendmatige ontwikkelingen uit de oorspronkelijke reeksen worden gekoppeld aan de waarden en ontwikkelingen uit de 'nieuwe' reeksen. Hierbij is gebruik gemaakt van het feit dat zowel de oorspronkelijke reeksen als de nieuwe reeksen beschikbaar zijn in 2020.

De teruggellegde reeksen nemen vanaf het eerste kwartaal van 2020 simpelweg de waarden uit de nieuwe reeksen over. Voor de berekening van alle voorgaande kwartalen wordt gebruik gemaakt van trendmatige ontwikkelingen in de oude reeksen, die vervolgens met terugwerkende kracht worden opgelegd aan de waarden uit de nieuwe reeksen. Hiervoor worden voor ieder kwartaal t/m het vierde kwartaal van 2019 eerst de verhoudingen tussen de waarden van dat kwartaal en de gemiddelde waarden over heel 2020 berekend op basis van de oorspronkelijke reeksen. Deze factoren passen we vervolgens toe op de gemiddelde waarden over 2020 volgens de nieuwe reeksen, waarmee de jaren vóór 2020 kwartaal voor kwartaal en reeks voor reeks worden gevuld. Bij een beperkt aantal dienst-stroom-land combinaties met een klein aandeel in de totale internationale dienstenhandel leidt deze methode tot instabiele schattingen waardoor we deze reeksen handmatig aanpassen. Omdat het om stromen gaat die qua omvang beperkt zijn, heeft dit geen substantiële invloed op de totaalstromen.

De beschreven methodiek legt individuele reeksen terug op het laagste aggregatieniveau voor wat betreft type dienst, partner (bestemmings of herkomst) en dienstenstroom (import en export). We gebruiken vervolgens een koppeltabel om de waarden uit

afzonderlijke reeksen op het laagste detailniveau te aggregeren naar bovenliggende diensten en landen (bijvoorbeeld van een specifieke dienst als 'zeevervaart' naar een overkoepelende dienst als 'vervoersdiensten' en tegelijkertijd van specifieke landen naar bijvoorbeeld werelddelen of de eurozone).

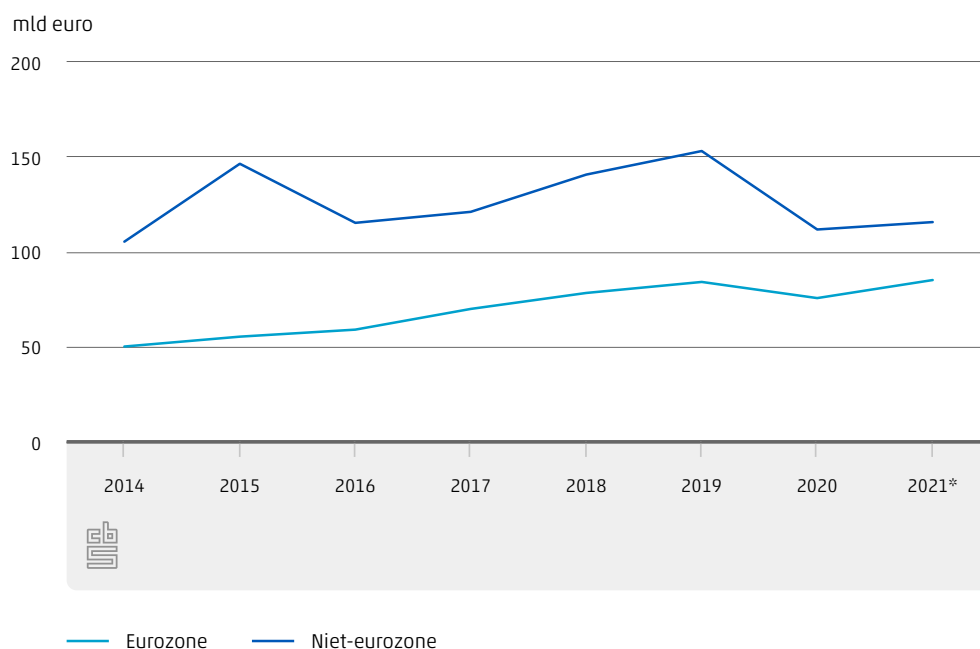
De huidige teruglegging is voorlopig en zal in de toekomst waar nodig en mogelijk nog verder verbeterd worden.

In 2021 bedroeg de totale Nederlandse dienstenimport 201 miljard euro. Dat is 29 procent meer dan in 2014. De Nederlandse dienstenimport is vooral afkomstig uit niet-eurozonelanden (57,6 procent), zoals ook voor de goederenimport het geval is (zie figuur 2.6.1). Nederlandse bedrijven importeerden in 2021 voor 85,1 miljard euro aan diensten uit de andere eurozonelanden. Dat is 70 procent meer dan in 2014. Tegelijkertijd groeide de waarde van de dienstenimport uit niet-eurozonelanden in 2021 met 10 procent ten opzichte van zeven jaar eerder.

Import van diensten uit eurozone groeide in 2021 veel harder dan uit landen zonder euro

Sinds 2014 is het aandeel van de eurozone in de totale dienstenimport met ruim 10 procentpunt gegroeid, naar 42,4 procent in 2021. In 2021 is de dienstenimport uit het eurogebied sterker gegroeid dan de import uit partners buiten de eurozone. Dit geldt zowel ten opzichte van 2020 als 2019. Zo ligt bijvoorbeeld de waarde van de dienstenimport afkomstig uit het eurogebied in 2021 1,2 procent hoger dan twee jaar eerder. Voor de import uit niet-eurozonelanden is het omgekeerde patroon zichtbaar: een krimp van 24,4 procent ten opzichte van 2019.

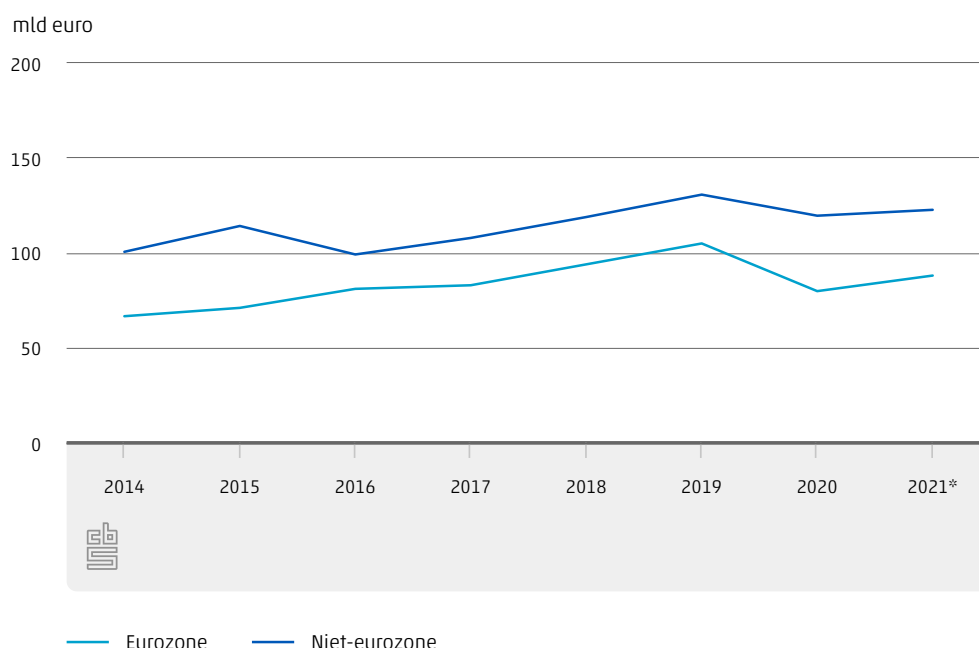
2.6.1 Nederlandse dienstenimport uit eurozone versus niet- eurozone

Exportaandeel eurozone dalend sinds 2016

Het belang van het eurogebied in de totale Nederlandse export van diensten kent sinds 2014 een minder stabiel patroon. Vanaf 2016 daalde het relatieve belang van de eurozone als afnemer van diensten uit Nederland, maar het eurogebied bereikte in 2021 wel weer een hoger exportaandeel dan in 2014. De dienstenhandel met de andere eurozonelanden bedroeg in 2021 41,8 procent van de totale Nederlandse export, goed voor een waarde van 88,0 miljard euro (zie figuur 2.6.2). Ook de Nederlandse dienstenuitvoer is sterk gericht op de niet-eurozonelanden.

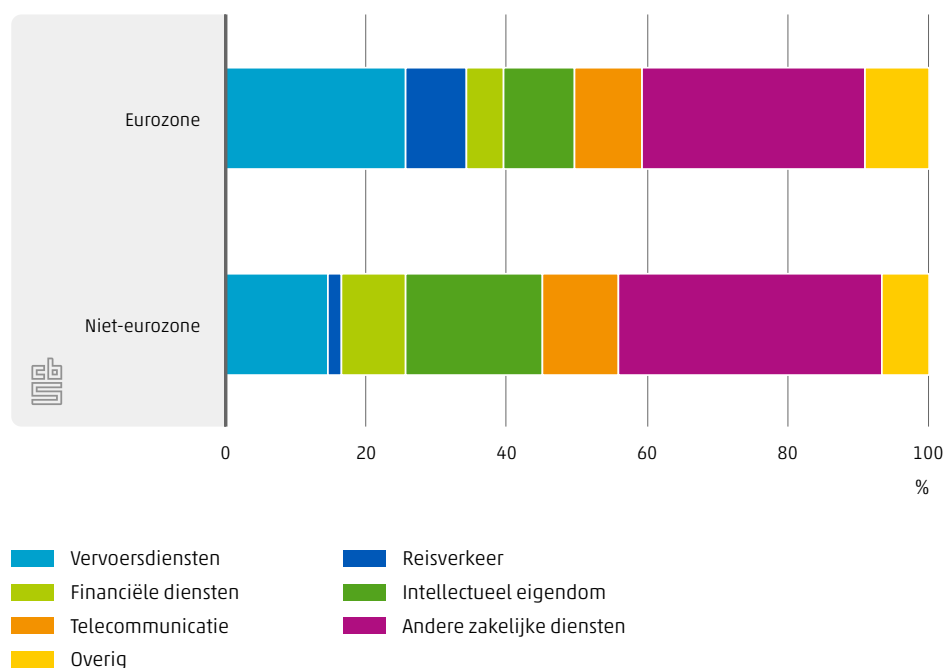
2.6.2 Nederlandse dienstenexport naar eurozone versus niet- eurozone

Vervoersdiensten opgeklommen tot 2^e grootste dienstensoort in eurozone-importpakket

In figuur 2.6.3 is te zien dat het pakket aan diensten dat Nederland uit de eurozone importeert sterk verschilt van dat uit niet-eurozonelanden. Vervoersdiensten (bijvoorbeeld een vlucht met een Franse luchtvaartmaatschappij naar een Franse badplaats) worden naar verhouding veel uit andere eurozonelanden geïmporteerd. Een kwart van de Nederlandse dienstenimport uit het eurogebied bestond in 2021 uit dit soort van diensten. Voor niet-eurozonelanden is dat aandeel 11 procentpunt kleiner. Ten opzichte van 2014 zijn de vervoersdiensten belangrijker geworden in het eurozone importpakket. In 2021 hebben vervoersdiensten, na zakelijke dienstverlening, zelfs het grootste aandeel in het importpakket met als herkomst de andere eurozonelanden. Ook reisverkeer (bijvoorbeeld de uitgaven van Nederlandse toeristen en zakelijke reizigers tijdens verblijf in of bezoek aan Spanje) speelt een grotere rol in het importpakket uit de eurozone dan uit de niet-eurozone. Omgekeerd zien we dat het gebruik van intellectueel eigendom en zakelijke diensten (bijvoorbeeld wetenschappelijke diensten of zakelijk advies) naar verhouding weinig uit andere eurozonelanden worden geïmporteerd.

2.6.3 Samenstelling Nederlandse dienstenimport, 2021*

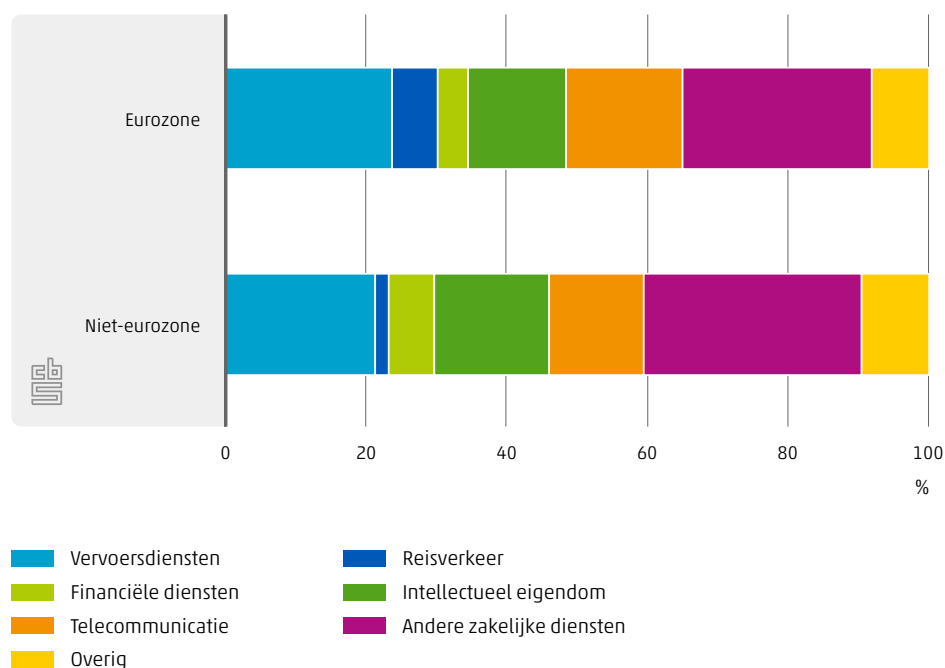

Top-3 diensten identiek in exportpakket eurozone versus niet-eurozone

De samenstelling van de Nederlandse uitvoer van diensten naar het eurogebied is vergelijkbaar met dat naar niet-eurozonelanden, zie figuur 2.6.4. Denk hierbij vooral aan zakelijke dienstverlening, vervoersdiensten, telecommunicatie en computerdiensten en het gebruik van intellectueel eigendom. Al wijken de relatieve verhoudingen tussen de eurozone en niet-eurozone wel af. Zo zien we dat vervoersdiensten, telecommunicatie- en computerdiensten naar verhouding vaker richting andere eurozonelanden gaan. Omgekeerd worden vergoedingen voor het gebruik van intellectueel eigendom en zakelijke diensten naar verhouding minder vaak naar andere eurozonelanden geëxporteerd.

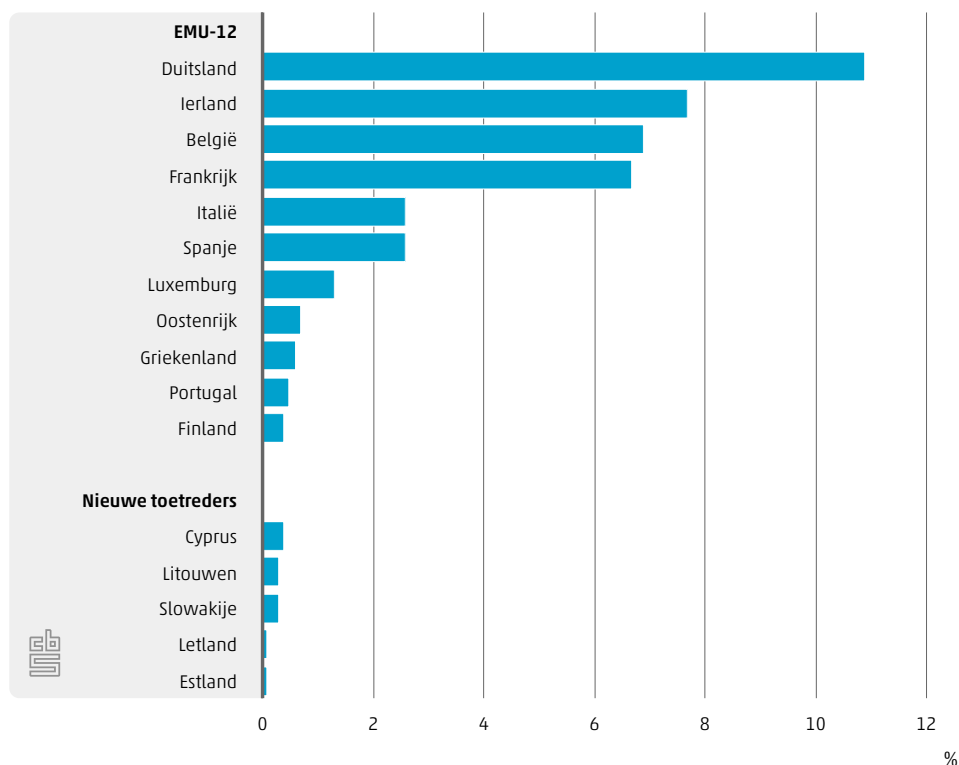
2.6.4 Samenstelling Nederlandse dienstenexport, 2021*

Kwart van dienstenwaarde afkomstig uit Duitsland, Ierland en België

Bijna 41 procent van de totale invoer van diensten was in 2021 afkomstig uit één van de oorspronkelijke EMU-12 lidstaten. Hierbij zijn Duitsland, Ierland, België en Frankrijk de belangrijkste herkomstpartners, zie figuur 2.6.5. Met een gezamenlijk importaandeel van 1,5 procent waren de zeven nieuw toegetreden landen als leverancier voor Nederlandse diensten een kleine speler. Dit gezamenlijke aandeel is vergelijkbaar met dat van Luxemburg. In rangorde neemt Luxemburg de 13^e positie in als importpartner. Het zijn met name vervoersdiensten en zakelijke diensten die Nederland uit deze zeven nieuwe landen importeert. Voor de export zien we een vergelijkbare ranking. Ook dan zijn Duitsland, Ierland, België, Frankrijk en Italië de vijf belangrijkste exportpartners.

2.6.5 Importaandeel per euroland¹⁾, 2021*

¹⁾ Malta en Slovenië worden niet getoond o.w.v. geheimhouding.

2.7 Samenvatting en conclusie

Nederland heeft een belangrijke rol als toegangspoort tot Europa. De haven van Rotterdam en Schiphol nemen een sleutelpositie in bij de distributie van goederen afkomstig uit andere continenten. Geïmporteerde goederen die niet als bestemming Nederland hebben, verlaten Nederland in de vorm van wederuitvoer met als bestemming het Europese achterland. Snelle, korte verbindingen zonder handelsbeperkingen zijn hiervoor van cruciaal belang.

Met de invoering van de euro in 2002 werd de Nederlandse handel met de andere 18 EU-landen die deel uitmaken van de eurozone nog minder gecompliceerd, door gebruik te maken van dezelfde wisselkoers. Over een lange periode gemeten blijkt dat door toenemende globalisering Nederland steeds meer handelt buiten het eurogebied. Het importaandeel van landen buiten de eurozone groeide de afgelopen negentien jaar met 5 procentpunt tot 59 procent in 2021. Dat komt vooral door een beduidend groter importaandeel van Europese landen zonder euro en Oost-Azië (waaronder China, Japan, Taiwan en Zuid-Korea). Het aandeel in de export van landen buiten het eurogebied nam in de periode 2002–2021 toe met 6,5 procentpunt. Dat komt vooral door een verdubbeling van het belang van de handelsregio Oost-Azië in de Nederlandse export.

De belangrijkste handelspartners binnen het eurogebied zijn Duitsland, België en Frankrijk. In deze volgorde zijn zij het meest belangrijk voor onze goederenimport en -export. Vanuit de eurozone importeert Nederland vooral fabricaten zoals ijzer en staal en kleding, maar ook chemische producten waartoe medicinale en farmaceutische producten behoren. Fabricaten,

chemische producten en machines en apparaten worden door Nederlandse exporteurs het meest verkocht aan klanten binnen de eurozone.

Voor het belang van de Nederlandse goederenhandel is de uitbreiding van de eurozone met zeven EU-lidstaten tussen 2007 en 2015 bescheiden gebleven. Andersom bleek aansluiting tot de eurozone voor de recent toegetreden landen wel erg belangrijk. Toen in 2015 Litouwen als meest recente land was toegetreden tot de muntunie was 41 procent van de totale Nederlandse import afkomstig uit de eurozone. Zes jaar later is dat aandeel vrijwel onveranderd. Tegelijkertijd zagen de nieuwe eurozonelanden hun gezamenlijke aandeel in de Nederlandse import toenemen. De Nederlandse export binnen de eurozone was in 2021 circa 55 procent. Dat is een fractie meer dan in 2015. Het exportaandeel van de zeven nieuwkomers groeide in dezelfde periode met 0,1 procentpunt.

Nederland importeerde in 2021 voor 85,1 miljard euro aan diensten uit het eurogebied (aandeel 42,4 procent). De belangrijkste importpartners voor de Nederlandse markt maken deel uit van de EMU-12. Deze groep landen neemt bijna 41 procent van de Nederlandse dienstenimport voor hun rekening. Met een gezamenlijk importaandeel van 1,5 procent spelen de zeven nieuw toegetreden landen een beperkte rol als dienstenleverancier. De belangrijkste geïmporteerde diensten uit de andere eurozonelanden zijn zakelijke diensten, vervoersdiensten, gebruik van intellectueel eigendom en reisverkeer. De Nederlandse dienstenimport is vooral gericht op de niet-eurozonelanden. Toch groeide in de periode 2014–2021 de import uit de eurozone harder dan die uit landen zonder euro. De Nederlandse dienstenexport naar de eurozone bedroeg in 2021 88,0 miljard euro, met een exportaandeel van 41,8 procent. Ook hier zijn landen zoals Duitsland, Ierland, België, Frankrijk en Italië de belangrijkste exportmarkten.

2.8 Bijlage

2.8.1 Import goederen uit eurozone

	Import uit eurozone				Aandeel in de totale import			
	2015	2019	2020	2021*	2015	2019	2020	2021*
	mln euro				%			
Voeding en dranken	21 237	23 935	24 243	27 218	53,4	52,3	53,3	55,0
<i>waarvan</i>								
vlees	2 646	2 706	2 637	2 937	56,2	56,2	58,5	60,3
zuivel	2 637	3 426	3 284	3 707	83,4	87,4	88,3	88,1
granen	3 053	3 475	3 383	4 103	70,2	66,5	66,9	69,6
groenten en fruit	4 178	4 873	5 029	5 260	42,8	40,3	40,2	40,9
cacao en chocolade	971	1 086	1 071	1 181	25,5	25,9	28,9	29,1
veevoeder	1 532	1 456	1 652	1 852	43,1	46,3	50,1	50,3
dranken	2 123	2 453	2 520	2 947	74,3	73,9	73,8	76,5
Grondstoffen en natuurproducten	8 234	9 577	9 784	11 961	41,5	42,0	41,5	41,0
<i>waarvan</i>								
hout	603	896	1 026	1 367	51,2	56,0	55,9	52,1
metaalertsen, metaalafval	1 794	2 162	1 888	2 580	51,8	47,3	48,8	46,3
bloemen en planten	1 097	1 302	1 403	1 635	40,1	40,3	42,7	43,0

2.8.1 Import goederen uit eurozone (vervolg)

	Import uit eurozone				Aandeel in de totale import			
	2015	2019	2020	2021*	2015	2019	2020	2021*
	mln euro				%			
Minerale brandstoffen	14 745	15 259	10 553	18 338	23,0	20,2	22,0	21,7
<i>waarvan</i>								
aardolie en olieproducten	12 819	13 191	8 895	14 871	24,6	21,4	22,8	24,5
Chemische producten	26 907	32 593	32 487	42 739	55,1	55,7	54,6	56,2
<i>waarvan</i>								
medicinale en farmaceutische producten	1 582	3 320	3 836	5 289	28,6	42,2	43,3	49,5
geneesmiddelen	4 764	5 788	6 582	7 750	58,7	62,9	62,3	65,9
parfumerieën en cosmetische artikelen	1 465	1 556	1 512	1 683	67,6	58,8	57,0	54,9
kunststof in primaire vormen	3 662	3 687	3 267	4 428	71,2	65,4	64,4	61,5
kunststofproducten	1 704	2 141	2 119	2 555	66,8	66,1	66,0	65,7
Machines en apparaten	25 871	36 164	34 534	39 512	28,8	30,6	29,6	30,4
<i>waarvan</i>								
generatoren en motoren	1 888	2 655	2 264	2 470	36,5	33,4	35,6	40,8
gespecialiseerde machines	4 018	5 356	5 634	6 795	52,9	48,9	51,5	52,0
pompen en elevatoren	1 461	1 951	1 946	2 237	52,6	48,9	49,5	48,0
kantoor machines	1 350	1 748	1 231	1 312	21,2	27,5	22,5	24,1
computers, laptops, tablets	1 898	2 212	2 318	2 718	18,5	16,5	16,2	17,7
televisies	501	360	318	365	16,5	11,3	9,7	9,1
chips, halfgeleider elementen, etc.	1 990	4 777	3 662	4 128	49,8	33,0	24,9	24,5
Vervoermaterieel	13 934	18 379	15 659	18 039	60,5	57,7	57,9	57,8
<i>waarvan</i>								
personenauto's	6 951	8 806	7 012	7 565	81,6	78,4	75,8	75,5
overige automobielen	2 022	2 561	2 120	2 752	74,1	75,8	74,2	76,0
delen en onderdelen voor automobielen	2 960	4 010	3 253	3 872	54,1	55,2	56,0	59,8
Fabricaten	41 979	49 804	47 806	57 819	48,5	46,4	46,3	45,3
<i>waarvan</i>								
papier, karton	3 154	3 344	3 167	3 796	70,6	69,5	69,7	69,4
ijzer en staal	5 935	6 444	5 545	7 669	71,6	69,4	69,9	67,5
non-ferrometalen	2 001	2 532	2 267	2 963	35,0	38,5	37,2	32,4
meubelen	1 562	2 153	2 243	2 637	46,6	43,4	42,7	40,4
kleding	3 660	5 073	4 595	5 491	36,9	36,7	36,4	35,8
schoeisel	1 767	2 222	2 118	2 529	50,5	51,8	54,9	56,6
medische instrumenten en apparaten	2 253	3 212	3 080	3 477	41,5	37,9	37,2	36,1
meet-, controle- en analyseinstrumenten	1 127	1 479	1 454	1 784	31,1	32,7	32,0	33,3
Totaal	152 907	185 712	175 067	215 626	41,1	40,4	41,3	40,8

2.8.2 Export goederen naar eurozone

	Export naar eurozone				Aandeel in de totale export			
	2015	2019	2020	2021*	2015	2019	2020	2021*
	mln euro				%			
Voeding en dranken	33 058	39 655	38 917	43 591	56,4	57,1	56,2	58,2
<i>waarvan</i>								
vlees	4 999	5 568	5 028	5 665	59,3	56,9	54,0	55,1
zuivel	3 866	5 080	4 793	5 263	60,2	64,4	62,8	64,3
granen	1 509	2 053	1 994	2 240	63,5	65,6	65,8	66,4
groenten en fruit	9 003	11 885	11 977	12 915	60,3	62,8	62,8	64,5
cacao en chocolade	2 627	2 717	2 464	2 819	57,9	58,2	56,2	57,5
veevoeder	3 146	3 227	3 320	3 613	67,3	67,6	65,8	65,3
dranken	1 354	1 639	1 611	1 984	33,7	34,3	33,4	36,2
Grondstoffen en natuurproducten	16 890	17 766	18 110	22 669	63,3	60,0	61,1	61,1
<i>waarvan</i>								
hout	366	379	363	451	69,9	68,8	51,1	41,4
metaalertsen, metaalafval	2 646	3 104	2 886	4 137	59,3	59,3	59,6	57,4
bloemen en planten	5 448	6 216	6 285	7 736	56,2	53,7	53,2	54,4
Minerale brandstoffen	34 226	35 046	23 357	41 774	60,1	51,8	52,6	58,1
<i>waarvan</i>								
aardolie en olieproducten	23 015	25 750	16 744	26 781	52,4	45,1	45,3	48,8
Chemische producten	42 109	48 802	48 435	64 097	56,5	55,8	54,5	58,0
<i>waarvan</i>								
medicinale en farmaceutische producten	3 571	4 700	5 336	7 205	41,0	42,9	40,8	46,7
geneesmiddelen	6 411	7 624	8 524	8 009	50,4	45,5	48,1	47,7
parfumerieën en cosmetische artikelen	986	1 337	1 289	1 615	52,9	50,3	48,8	51,1
kunststof in primaire vormen	8 203	8 254	7 497	10 726	60,0	61,8	59,9	60,7
kunststofproducten	1 776	2 045	1 910	2 433	64,6	61,8	59,7	63,5
Machines en apparaten	42 346	53 993	53 623	60 464	44,2	43,1	43,7	43,8
<i>waarvan</i>								
generatoren en motoren	1 397	2 626	2 407	1 700	28,7	31,3	35,2	26,7
gespecialiseerde machines	3 755	5 481	5 089	6 025	23,7	22,4	20,8	20,3
pompen en elevatoren	1 519	2 283	2 224	2 513	44,5	46,4	47,7	49,2
kantoormachines	4 644	4 636	3 941	4 230	60,7	59,9	61,8	62,0
computers, laptops, tablets	5 372	5 552	5 891	6 563	61,5	56,4	53,8	53,6
televisies	1 602	1 938	1 955	2 329	65,8	68,5	65,8	64,7
chips, halfgeleiderelementen, etc.	2 267	3 935	4 179	5 187	46,4	33,0	34,2	35,9
Vervoermaterieel	8 322	12 823	11 501	12 713	39,0	46,3	46,7	44,6
<i>waarvan</i>								
personenauto's	1 410	3 405	3 009	2 622	51,1	56,0	58,9	58,5
overige automobielen	2 948	4 031	2 970	3 679	42,1	46,5	43,9	43,8
delen en onderdelen voor automobielen	1 537	2 002	1 794	2 164	49,0	56,5	57,8	53,9

2.8.2 Export goederen naar eurozone (vervolg)

	Export naar eurozone				Aandeel in de totale export			
	2015	2019	2020	2021*	2015	2019	2020	2021*
	mln euro				%			
Fabricaten	50 936	63 258	60 893	77 098	59,8	58,5	59,1	61,4
<i>waarvan</i>								
papier, karton	2 953	3 190	3 130	3 824	62,2	63,8	64,5	64,0
ijzer en staal	6 245	6 046	5 203	7 762	65,7	63,6	64,3	66,8
non-ferrometalen	3 480	4 230	3 681	5 813	71,4	73,1	74,8	74,1
meubelen	1 380	1 883	2 081	2 637	72,0	72,7	73,1	74,9
kleding	5 097	7 461	7 074	9 054	72,6	69,5	67,4	70,6
schoeisel	2 011	2 447	2 024	2 685	73,1	70,5	68,0	71,7
medische instrumenten en apparaten	2 978	4 998	5 152	5 614	46,4	46,1	47,0	45,3
meet-, controle- en analyseinstrumenten	1 830	2 222	2 213	2 704	43,5	42,2	42,7	42,7
Totaal	227 886	271 343	254 835	322 406	54,4	52,7	52,8	55,0

2.9 Literatuur

Aerts, N., Bohn, T., Notten, T. & Wong, K. F. (2020). *De Nederlandse import- en exportafhankelijkheid van China, Rusland en de Verenigde Staten: Analyse van de bilaterale investerings- en handelsrelaties in goederen en diensten*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Arslanalp, S. & Simpson-Bell, C. (2021). *US Dollar Share of Global Foreign Exchange Reserves Drops to 25-Year Low*. IMF Blog.

CBS (2022a). *87 procent import uit Rusland betreft minerale brandstoffen*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2022b). *Import uit Oekraïne in 2021 voor het eerst boven 2 miljard euro*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Creemers, S. & Draper, H. (2021). Geografische dimensie van de Nederlandse goederenhandel. In: S. Creemers & M. Jaarsma (Red.), *Nederland handelsland 2021: export, import & investeringen*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Creemers, S., Draper, H. & Jaarsma, M. (2021). Nederlandse handel tijdens crises. In: S. Creemers, M. Jaarsma & J. Rooyakkers (Red.), *Internationaliseringsmonitor 2021, vierde kwartaal: Exogene schokken*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Creemers, S., Jaarsma, M., Notten, T. & Rooyakkers, J. (2020). De handels- en investeringsrelatie tussen Nederland en China. In: S. Creemers, M. Jaarsma & R. Voncken (Red.), *Internationaliseringsmonitor 2020, tweede kwartaal: China*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Europese Commissie (2018). *De euro: een goede zaak voor iedereen*. Brussel: Directoraat-generaal Economische en Financiële Zaken.

Eurostat (2022). [*Government deficit/surplus, debt and associated data*](#). [Dataset]. Geraadpleegd op 16 februari 2022.

Freeman, D., Meijerink, G. & Teulings, R. (2022). [*Handelsbaten van de EU en de interne markt*](#). CPB Notitie. Centraal Planbureau: Den Haag.

Gullstrand, J. & Olofsdotter, K. (2019). [*Trade and the Euro: effects on bystanders*](#). *Applied economics letters*, 26(9), 726–730.

Gunnella, V., Lebastard, L., Lopez-Garcia, P., Serafini, R. & Mattioli, A. Z. (2021). [*The impact of the euro of trade : two decades into monetary union*](#). ECB Occasional Paper Series, No 283.

Jaarsma, M., Langenberg, H. & Wijk, van, M. (2021). Exogene schokken: twee case studies. In: S. Creemers, M. Jaarsma & J. Rooyakkers (Red.), [*Internationaliseringsmonitor 2021, vierde kwartaal: Exogene schokken*](#). Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Jong, de, J. (2012). De euro en de onderlinge handel in Europa. In: H. Langenberg, R. Bhageloe-Datadin & F. Notten (Red.), [*De Nederlandse economie 2011*](#). Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Nitsch, V. & Pisu, M. (2008). [*The euro and trade: New evidence*](#). VOX EU CEPR.

UN Comtrade (2020). [*Trade Statistics*](#). [Dataset]. Geraadpleegd op 16 februari 2022.

UNCTAD (2022). Services (BPM6): [*Exports and imports by service-category and by trade-partner, annual*](#). [Dataset]. Geraadpleegd op 9 maart 2022.

3 De Nederlandse handel met de eurozone in mondiale waardeketens

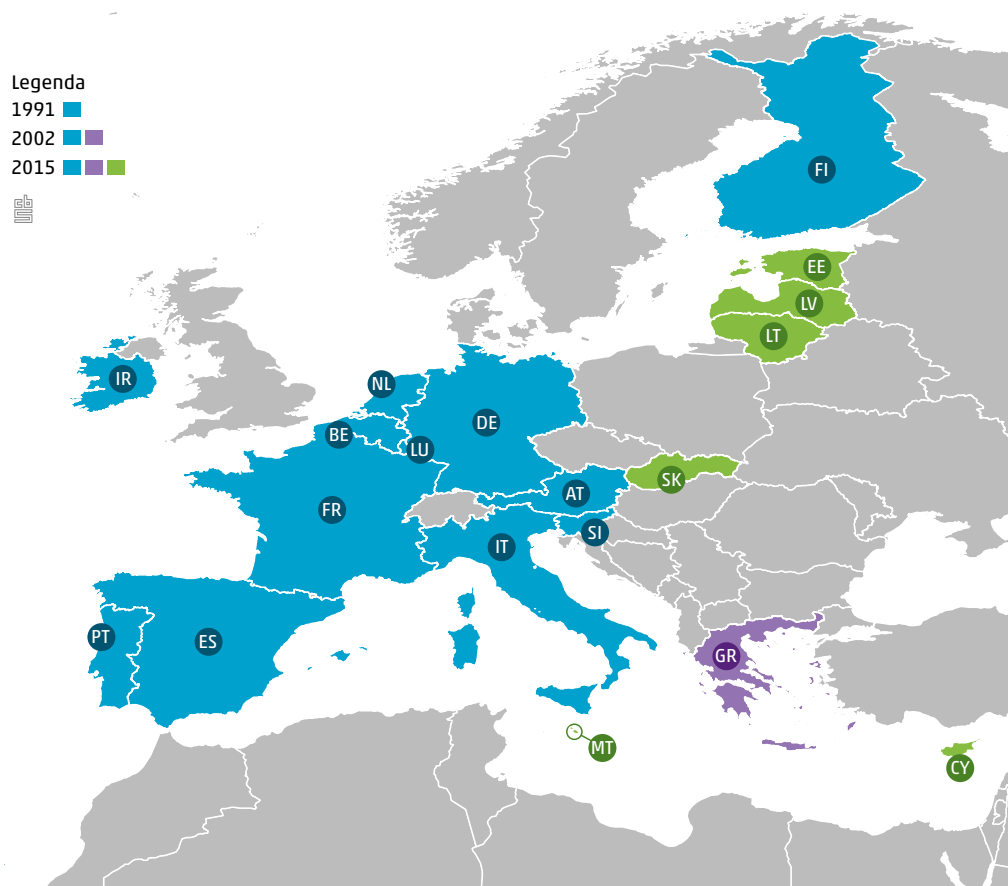
Auteurs: Dennis Cremers, Tom Notten, Leen Prenen

56 cent per euro export werd er verdiend aan de export van NL makelij naar de eurozone

33,1 miljard euro verdiende Nederland aan de export van de eurozone naar andere landen

Deelnemende landen aan de eurozone, 1991, 2002, 2015

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk richten we ons specifiek op de relatie tussen Nederland en de eurozone binnen mondiale waardeketens. Daarmee bouwt het hoofdstuk voort op de resultaten uit het voorgaande hoofdstuk, waarin onder meer aandacht was voor de bruto goederen- en dienstenhandel tussen Nederland en de eurozone. De vraag hoe Nederland direct en indirect met de eurozone verbonden is, staat centraal in dit hoofdstuk. Anders omschreven, in welke mate verdient Nederland aan de rechtstreekse export naar de eurozone, en hoeveel banen komen hieruit voort? Er wordt onderzocht in welke bedrijfstakken deze verdiensten neerslaan, en in welke mate ons land indirect verdient aan de export van andere handelspartners naar de eurozone. Maar ook omgekeerd, in welke mate en op welke wijze verdienen de eurozone als geheel en de eurozonelanden afzonderlijk aan de export naar Nederland?

De meest recente cijfers die inzicht bieden in de exportverdiensten van Nederland aan de eurozone dateren uit 2020. Wanneer we in de analyses de indirecte handelsstromen aan de hand van OESO cijfers meenemen, is 2018 het meest recente verslagjaar. Voordeel bij de OESO cijfers is wel dat de tijdreeksen teruggaan tot 1995, waardoor er een vergelijking kan worden gemaakt met de periode van vóór de invoering van de euro. Het gebruik van OESO cijfers is noodzakelijk om de activiteiten van de ketens waarvan Nederlandse bedrijven deel uitmaken in andere landen in kaart te brengen.

Samengevat staan de volgende drie onderzoeksvragen centraal in dit hoofdstuk:

1. Wat is het belang van de rechtstreekse export naar de eurozone voor de Nederlandse economie in termen van verdiensten en werkgelegenheid?
  - Wat verdiende het Nederlandse bedrijfsleven aan de directe export naar de eurozone in de periode 2015–2020? En hoeveel werkgelegenheid leverde dat op?
  - Hoe is de verhouding exportverdiensten en voltijdbanen dankzij de export van goederen van Nederlandse makelij, wederuitvoer en de export van diensten?
  - Welke bedrijfstakken verdienen het meest aan de directe export naar de eurozone? En hoeveel voltijdbanen zijn daarmee gemoeid?
2. Op welke wijze profiteert Nederland van de export naar de eurozone in mondiale waardeketens?
  - Wat verdiende het Nederlandse bedrijfsleven aan de directe en indirecte export naar de eurozone? Wat is het aandeel van de exportverdiensten in de totale exportverdiensten en in het bruto binnenlands product? Hoe hebben deze verdiensten zich ontwikkeld in de periode 1995–2018? Via welke andere handelspartners verloopt deze export en welke bedrijfstakken zijn hierbij betrokken?
  - In welke mate geldt de eurozone als eindbestemming voor de Nederlandse (in)directe export? Waar komt de Nederlandse indirecte export die is verwerkt in de export van andere eurozonelanden uiteindelijk terecht?
3. En omgekeerd, wat verdient de eurozone aan de directe en indirecte export van goederen en diensten naar Nederland?
  - Welke eurozonelanden verdienen het meest aan Nederland? En welke landen zijn voor hun exportverdiensten het meest afhankelijk van Nederland?
  - Wat is het verdere verloop van de mondiale waardeketen na de directe en indirecte export van de eurozone naar Nederland? Wat is de eindbestemming van de indirecte export van de eurozone via Nederland?

Leeswijzer

De opbouw van dit hoofdstuk volgt de onderzoeksvragen zoals hierboven beschreven. Paragraaf 3.2 richt zich op de eerste onderzoeksvraag en beschrijft de Nederlandse verdiensten en werkgelegenheid dankzij de rechtstreekse export naar het eurogebied. Paragraaf 3.3 behandelt de tweede onderzoeksvraag en belicht de mondiale waardeketen vanuit Nederland naar en via de eurozone. In paragraaf 3.4 beantwoorden we de derde onderzoeksvraag vanuit het eurozone perspectief. Paragraaf 3.5 besluit het hoofdstuk met een samenvatting en conclusie. Ten slotte wordt in paragraaf 3.6 een toelichting gegeven over de gebruikte data en methoden.

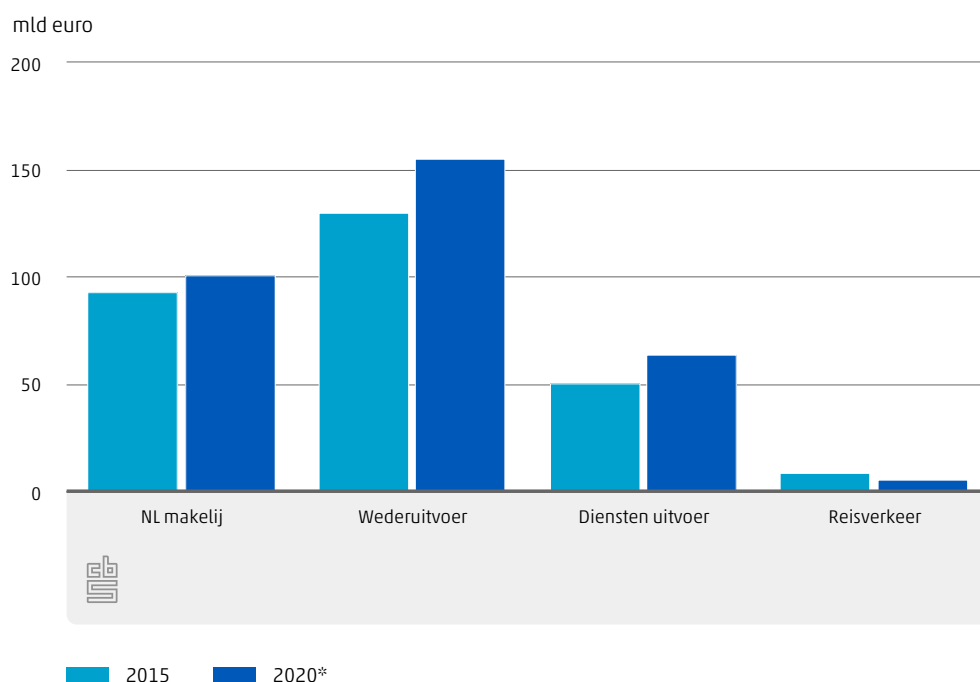
3.2 Bijdrage van de export naar de eurozone aan de Nederlandse economie

De cijfers in deze paragraaf zijn directe verdiensten van Nederland aan de export van goederen en diensten naar de andere eurozonelanden, gebaseerd op doorrekeningen van CBS-cijfers. In de volgende paragraaf wordt gekeken naar mondiale waardeketens en de rol van de EMU-landen hierin. Hierbij kunnen ook indirecte verdiensten worden berekend, maar

is de methode grover dan bij de directe verdiensten. Meer informatie over de methode kan gevonden worden in paragraaf 3.6 Data en methoden aan het eind van het hoofdstuk. Ten slotte wordt in deze paragraaf naar de periode 2015–2020 gekeken, aangezien 2015 het oudste en 2020 het meest recente jaar is dat op basis van deze methode berekend is.

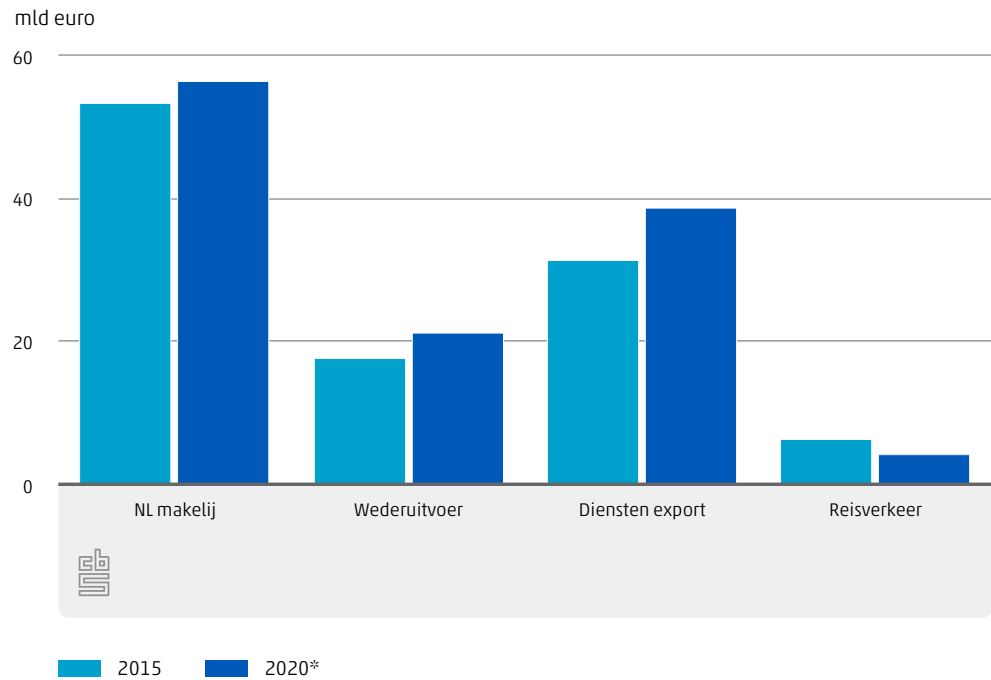
Nederland exporteerde in 2020 voor bijna 325 miljard euro aan goederen en diensten rechtstreeks naar de andere EMU-landen. Figuur 3.2.1 laat zien dat hiervan 100,5 miljard euro bestond uit goederen van Nederlandse makelij, 154,8 miljard euro uit wederuitvoer, 64,1 miljard euro aan diensten en 5,5 miljard euro aan opbrengsten uit reisverkeer. De bruto export van Nederlandse makelij, wederuitvoer en diensten nam toe, terwijl de export van reisverkeer afnam gedurende de periode 2015–2020. Dit is een logisch gevolg van de coronacrisis, waardoor reizen maar in beperkte mate mogelijk was voor een groot deel van 2020. In 2019 was de opbrengst uit reisverkeer namelijk bijna 2 keer zo hoog als in 2020.

3.2.1 Bruto export naar eurozone

De exportverdiensten namen ook toe gedurende de periode 2015–2020. De verdiensten aan de export van goederen van Nederlandse makelij groeiden van 53,4 miljard euro in 2015 tot 56,4 miljard euro in 2020. Als aandeel van het bbp is dat echter een afname, namelijk van 7,7 naar 7,0 procent. De verdiensten aan de wederuitvoer liepen op van 17,7 miljard euro in 2015 tot 21,2 miljard euro in 2020. Als aandeel van het bbp kan een lichte toename van 2,6 naar 2,7 procent opgemerkt worden. De verdiensten aan de export van diensten stegen het hardst, namelijk van 31,3 miljard euro in 2015 tot 38,7 miljard euro in 2020. Dit is wat betreft het aandeel van het bbp een stijging van 4,5 naar 4,8 procent. De verdiensten aan het reisverkeer daalden daarentegen in de periode 2015–2020 van 6,3 miljard euro tot 4,2 miljard euro. Per euro export werd er aan de export naar de eurozone 56 cent voor goederen van Nederlandse makelij, 14 cent voor de wederuitvoer, 60 cent voor de diensten en 8 cent voor het reisverkeer verdiend. Opvallend is dus dat alle verdiensten, behalve het reisverkeer, stegen, maar dat de bijdrage aan het bbp cumulatief licht is afgenomen. De export naar de andere EMU-landen heeft dus aan belang ingeboet voor de Nederlandse economie over de periode 2015–2020. Dit is voornamelijk een gevolg van de coronacrisis.

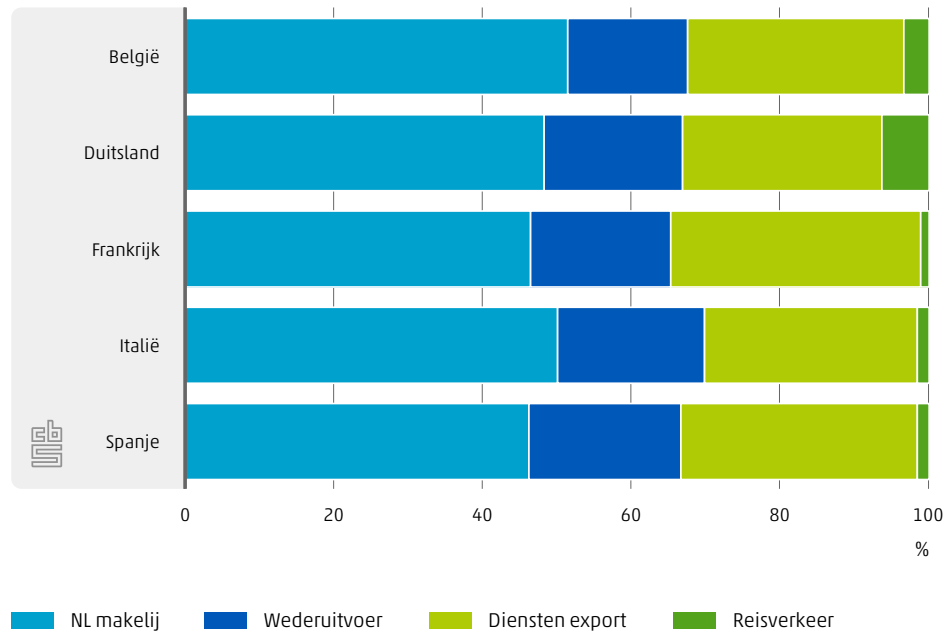
3.2.2 Verdiensten aan export naar eurozone

Duitse reizigers leveren een relatief grote bijdrage

Figuur 3.2.3 toont de exportverdiensten uitgesplitst naar type export, en dit voor de vijf belangrijkste handelspartners in termen van exportwaarde. Zo valt op dat de verdiensten aan wederuitvoer naar België een aanmerkelijk kleiner belang hebben dan het geval is bij de wederuitvoer naar Duitsland. De dienstenexport naar Frankrijk levert een relatief belangrijke bijdrage aan het Nederlandse bbp. Ten slotte leveren de bestedingen van Duitse toeristen en zakelijke reizigers tijdens hun verblijf in of bezoek aan Nederland (oftewel export van reisverkeer naar Duitsland) een relatief grote bijdrage aan de Nederlandse economie.

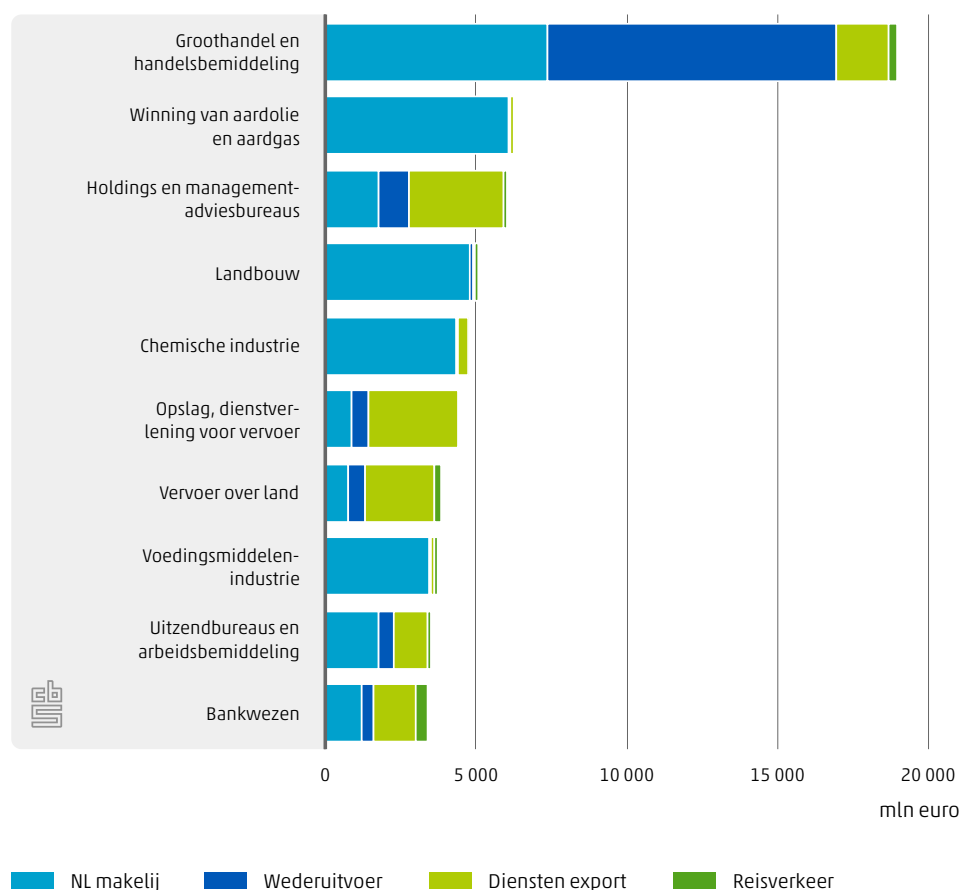
3.2.3 Verdiensten aan export naar individuele EMU-19 landen, 2020*

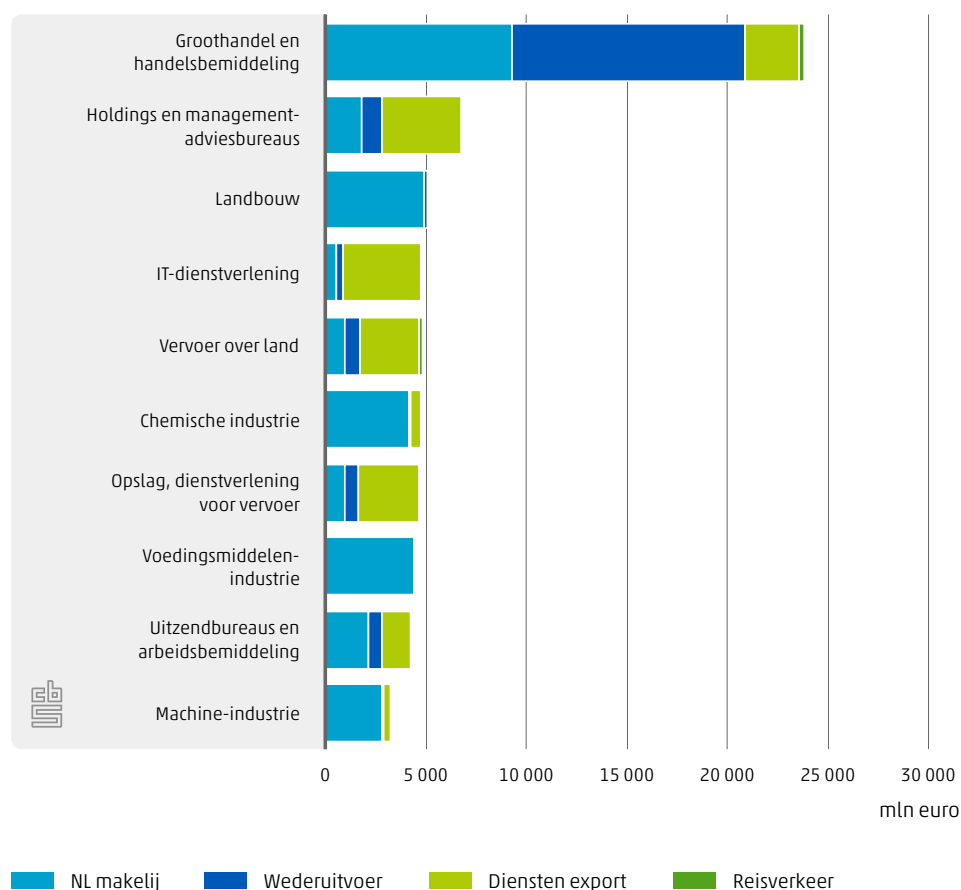
IT-dienstverlening levert steeds grotere bijdrage aan bbp

In figuur 3.2.4 en 3.2.5 zijn de top-10 belangrijkste bedrijfstakken op basis van verdiensten te zien voor 2015 en 2020. Voor beide jaren is de groothandel en handelsbemiddeling de bedrijfstak met de hoogste verdiensten aan export naar de eurozone. Daaronder zijn er grote verschillen tussen 2015 en 2020. Zo was in 2015 de winning van aardgas en aardolie erg belangrijk, terwijl deze in 2020 van minder belang is. Deze bedrijfstak valt namelijk van de 2^e plek naar buiten de top-10. De IT-dienstverlening groeit dan weer fors tussen beide jaren. Deze stijgt van buiten de top-10 in 2015 tot de 4^e plek in 2020. Voor de rest zijn grotendeels dezelfde bedrijfstakken belangrijk in 2015 en 2020.

3.2.4 Top-10 bedrijfstakken naar verdiensten aan export, 2015

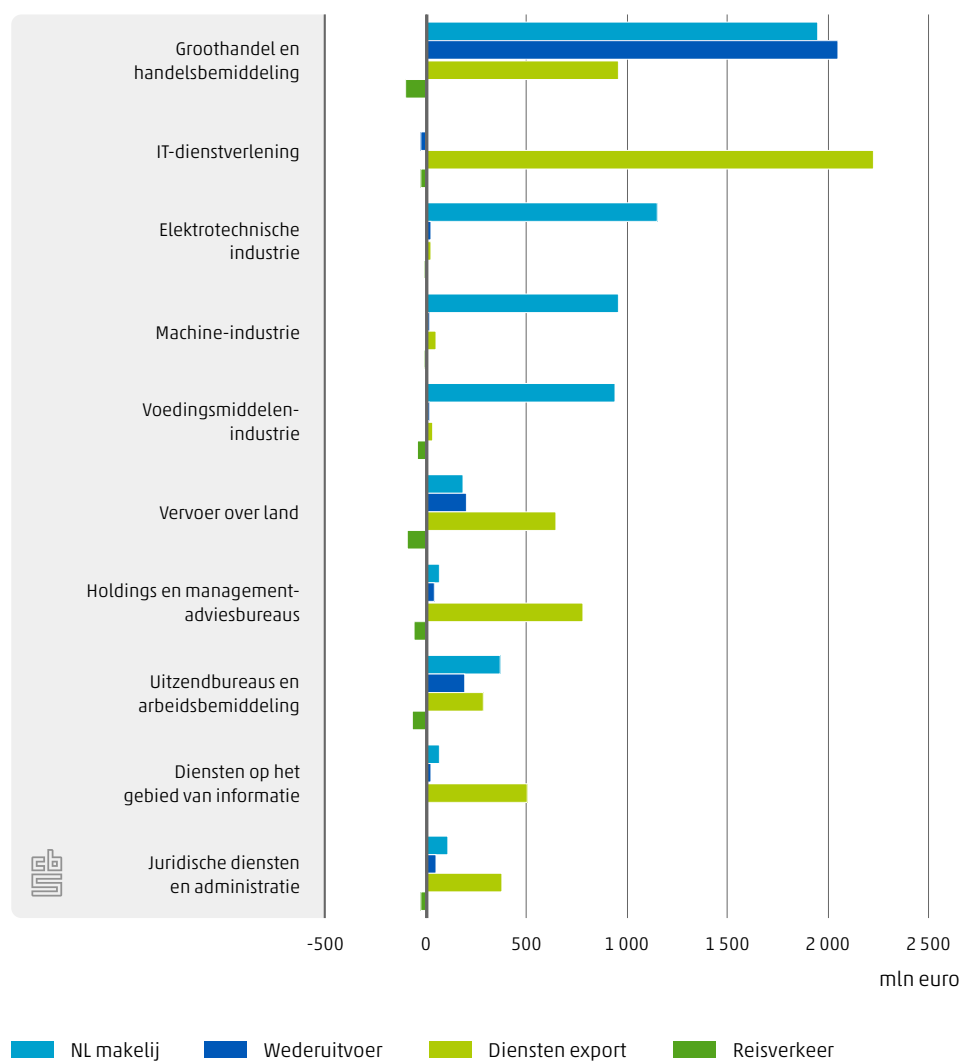

3.2.5 Top-10 bedrijfstakken naar verdiensten aan export, 2020*

In de figuren 3.2.6 en 3.2.7 presenteren we de top-10 bedrijfstakken met stijgende en dalende verdiensten aan de export naar het eurogebied. Duidelijk te zien valt, net als bij figuren 3.2.4 en 3.2.5, dat de IT-dienstverlening hard is gegroeid. Ook de groothandel is fors gegroeid, al was deze bedrijfstak natuurlijk in 2015 aanmerkelijk groter dan de IT-dienstverlening. Ook de elektrotechnische industrie en de machine-industrie laten mooie groeicijfers zien qua exportverdiensten. Bij de groep dalers is vooral de winning van aardolie en aardgas sterk vertegenwoordigd. Ook de verdiensten door het bankwezen en de verhuur van roerende goederen zijn flink afgenomen tijdens deze periode.

3.2.6 Top-10 bedrijfstakken met stijgende exportverdiensten, 2015-2020*

3.2.7 Top-10 bedrijfstakken met dalende exportverdiensten, 2015-2020*

In tabel 3.2.8 is een overzicht gepresenteerd van alle landen binnen de EMU. Voor elk land zijn de verdiensten aan de export van goederen van Nederlandse makelij, wederuitvoer, diensten en het reisverkeer weergegeven. De dominantie van Duitsland in de cijfers is duidelijk te zien, gevolgd door België, Frankrijk, Italië en Spanje. Duitsland is bij elk type export de belangrijkste handelspartner binnen de eurozone. De eurozonelanden waar het minste aan wordt verdiend zijn Cyprus, Estland, Letland, Malta en Litouwen.

3.2.8 Exportverdiensten per land, 2020*

	NL makelij	Wederuitvoer	Diensten export	Reisverkeer	Totaal	Verandering t.o.v. 2015
	mln euro					%
Land						
Duitsland	23 163,3	8 908,1	12 850,9	2 904,6	47 826,9	5,7
België	11 746,2	3 696,2	6 653,7	712,3	22 808,5	10,1

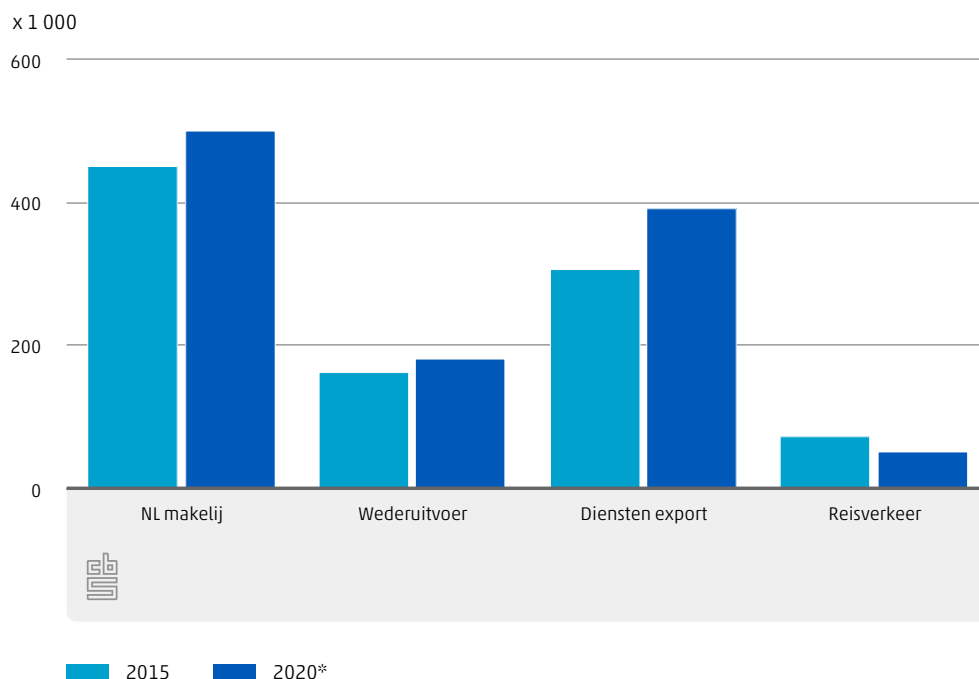
3.2.8 Exportverdiensten per land, 2020* (vervolg)

	NL makelij	Wederuitvoer	Diensten export	Reisverkeer	Totaal	Verandering t.o.v. 2015
	mln euro					%
Frankrijk	8 116,2	3 326,0	5 863,5	165,7	17 471,4	8,8
Italië	4 124,3	1 623,8	2 364,0	109,4	8 221,5	2,7
Spanje	3 048,3	1 359,7	2 093,3	84,7	6 586,0	22,1
Ierland	966,5	376,9	3 510,6	38,0	4 892,1	46,0
Finland	891,0	395,8	1 383,8	14,2	2 684,9	40,6
Oostenrijk	1 210,4	508,7	797,1	23,3	2 539,6	14,7
Luxemburg	318,0	114,6	1 726,6	17,0	2 176,1	54,8
Portugal	682,5	257,9	441,2	35,1	1 416,7	25,3
Griekenland	643,8	190,9	280,3	33,8	1 148,8	12,2
Slowakije	338,3	117,1	158,8	24,1	638,3	22,4
Litouwen	316,4	85,5	106,5	35,9	544,3	54,4
Cyprus	157,5	34,7	157,0	5,1	354,3	-14,8
Slovenië	211,1	62,6	57,5	5,5	336,8	42,7
Letland	152,8	59,8	77,4	23,5	313,4	42,7
Estland	159,7	80,7	59,1	5,1	304,5	29,1
Malta	134,7	29,9	124,9	2,1	291,7	22,8

Ruim 1,1 miljoen banen afhankelijk van de export

Ook voor de werkgelegenheid zijn de EMU-landen een belangrijke handelspartner, zoals te zien is in figuur 3.2.9. In 2015 waren bijna één miljoen banen afhankelijk van de totale export van goederen en diensten naar de andere achttien EMU-landen. In 2020 ging het om 1,1 miljoen banen. De export van in Nederland geproduceerde goederen naar de eurozone leverde in 2020 de meeste voltijdbanen op, namelijk 501 duizend. De werkgelegenheid die voortkomt uit de export van diensten naar de eurozonelanden liet de sterkste groei zien. Het aantal banen dat afhankelijk is van de export van diensten groeide van 308 duizend banen in 2015 naar 393 duizend banen in 2020, een toename van bijna 28 procent.

3.2.9 Werkgelegenheid dankzij export naar eurozone

In tabel 3.2.10 is tenslotte een uitsplitsing van de werkgelegenheid naar EMU-land gemaakt. Ook voor de werkgelegenheid is duidelijk de dominante rol van Duitsland te zien. Maar liefst 453 duizend banen zijn afhankelijk van de Duitse export. Op een tweede plek volgt België met 208 duizend afhankelijke banen. De top-3 wordt gecompleteerd door Frankrijk. Van de export naar Frankrijk zijn maar liefst 164 duizend banen afhankelijk. Ook wat betreft banen is Duitsland voor de individuele exporttypes telkens de belangrijkste handelspartner.

3.2.10 Werkgelegenheid per land, 2020*

	NL makelij	Wederuitvoer	Diensten export	Reisverkeer	Totaal	Verandering t.o.v. 2015
Land	mln euro					%
Duitsland	208,7	76,2	131,9	35,8	452,7	9,4
België	100,5	31,7	66,9	8,8	207,8	9,3
Frankrijk	72,8	28,6	60,3	2,0	163,7	11,5
Italië	35,7	13,9	25,3	1,3	76,2	12,3
Spanje	26,9	11,7	21,4	1,0	61,1	20,6
Ierland	9,1	3,3	35,2	0,5	48,1	47,6
Finland	7,6	3,4	12,9	0,2	24,1	36,6
Oostenrijk	11,3	4,4	8,0	0,3	24,0	11,6
Luxemburg	2,9	1,0	15,9	0,2	19,9	57,5
Portugal	5,8	2,2	4,4	0,4	12,9	23,7
Griekenland	5,8	1,6	2,9	0,4	10,7	7,6
Slowakije	3,1	1,0	1,7	0,3	6,0	20,7
Litouwen	2,7	0,7	1,1	0,4	5,0	43,8
Cyprus	1,5	0,3	1,5	0,1	3,4	-21,7
Letland	1,5	0,5	0,8	0,3	3,1	39,0
Slovenië	1,8	0,5	0,6	0,1	3,1	37,4
Malta	1,4	0,3	1,2	0,0	2,9	13,4
Estland	1,5	0,7	0,6	0,1	2,9	27,9

3.3 Nederlandse export naar de eurozone in mondiale waardeketens

In de vorige paragraaf richtten we ons op het belang van de directe of rechtstreekse Nederlandse export naar de eurozone. De Nederlandse export is echter ook op indirecte wijze verbonden met de eurozone, via andere handelspartners. Nederlandse producten en diensten kunnen namelijk ook als input dienen voor de export van andere handelspartners, net zoals Nederland gebruikmaakt van buitenlandse grondstoffen en halffabricaten om te kunnen exporteren (Bohn et al., 2021). In toenemende mate zijn productieprocessen opgeknipt in deelprocessen die in verschillende landen plaatsvinden. Twee derde van de wereldhandel bestaat inmiddels uit handel binnen mondiale waardeketens (World Bank & WTO, 2019). Dat betekent ook dat er steeds vaker meerdere landen betrokken zijn in het productieproces van een bepaald goed, voordat de eindbestemming bereikt wordt. In 2019 was 47 procent van de totale Nederlandse invoer van goederen en diensten bestemd voor verdere verwerking door Nederlandse bedrijven (Bohn et al., 2021). In deze paragraaf wordt onderzocht op welke wijze de Nederlandse export direct en indirect verbonden is met de eurozone in mondiale waardeketens, en in welke mate ons land hiervan profiteert. Daarbij maken we gebruik van cijfers van de OESO die teruggaan tot 1995 en die de hele periode van het bestaan van de eurozone bestrijken.

Indirecte export via andere landen

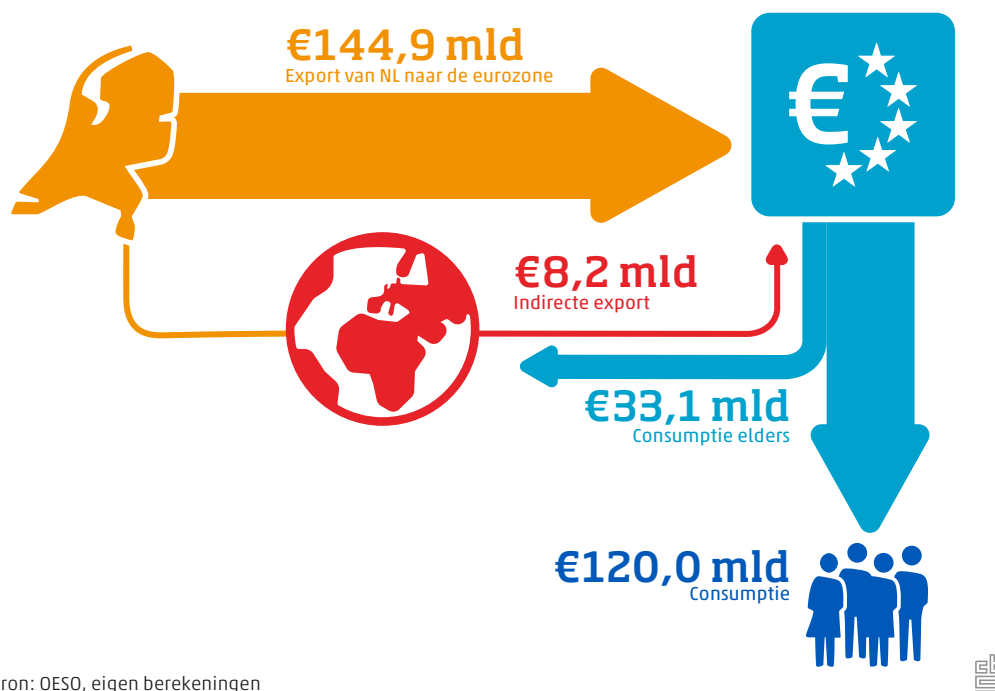
Om ook indirecte handelsstromen in beeld te krijgen – en de daaraan verbonden exportverdiensten – zijn de nationale cijfers van het CBS niet toereikend. Voor de analyses in paragraaf 3.3 en 3.4 wordt daarom gebruik gemaakt van internationale data van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OECD, 2021). Het meest recente verslagjaar is 2018. Omdat deze data voor alle landen onderling consistent is gemaakt, wijken deze cijfers enigszins af van de nationale cijfers van het CBS, zoals gepresenteerd in paragraaf 3.2. Bovendien kennen deze OESO-cijfers een minder gedetailleerde bedrijfstakindeling. Desondanks verschaffen deze data extra inzichten in de mondiale waardeketens waaraan Nederland deelneemt. Voor meer informatie wordt verwezen naar de technische toelichting in paragraaf 3.6.

De handelsstromen in de mondiale waardeketen die via Nederland en de eurozone verloopt, zijn grafisch weergegeven in figuur 3.3.1. Met de oranje pijl worden de directe of rechtstreekse exportverdiensten aangeduid. Deze stroom geeft de Nederlandse toegevoegde waarde van goederen en diensten die rechtstreeks van Nederland naar de eurozone gaan weer. Nederlandse bedrijven verdienen ook aan Nederlandse goederen en diensten die verwerkt zijn in de export van niet-eurozonelanden naar de eurozone. Deze indirecte verdiensten komen tot stand doordat er vanuit Nederland grondstoffen, tussenproducten en ondersteunende diensten naar niet-eurozonelanden worden geëxporteerd, die daar worden verbruikt of verder worden verwerkt, en vervolgens naar de eurozone worden geëxporteerd. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de uitvoer van ijzer en staal naar Polen door de Nederlandse basismetalenindustrie. De Poolse metaalproductenindustrie verwerkt deze basismetalen tot metaalproducten die vervolgens naar de Duitse machine-industrie worden geëxporteerd voor verdere verwerking tot machines. Daarbij maakt het in onze analyse niet uit of het eindgebruik van deze machines plaatsvindt in Duitsland of buiten de eurozone.

In figuur 3.3.1 wordt de Nederlandse toegevoegde waarde dankzij deze stroom goederen en diensten weergegeven met de dunne oranje lijn die vervolgens als rode pijl doorgaat naar de eurozonelanden.

3.3.1 Hoeveel en op welke wijze verdient Nederland aan de export van goederen en diensten naar de eurozone, 2018?

Nederland verdiende in 2018 153,1 miljard euro aan de directe en indirecte export naar de eurozone. De directe of rechtstreekse export naar de eurozone leverde in dat jaar 144,9 miljard euro op, zie figuur 3.3.1.²⁾ Aan de indirecte export verdiende Nederland toen circa 8,2 miljard euro. Daarmee was het aandeel van indirecte exportverdiensten in de totale exportverdiensten aan de eurozone een bescheiden 5,3 procent.

153,1 miljard euro verdiende
Nederland aan de directe en indirecte
export naar de eurozone

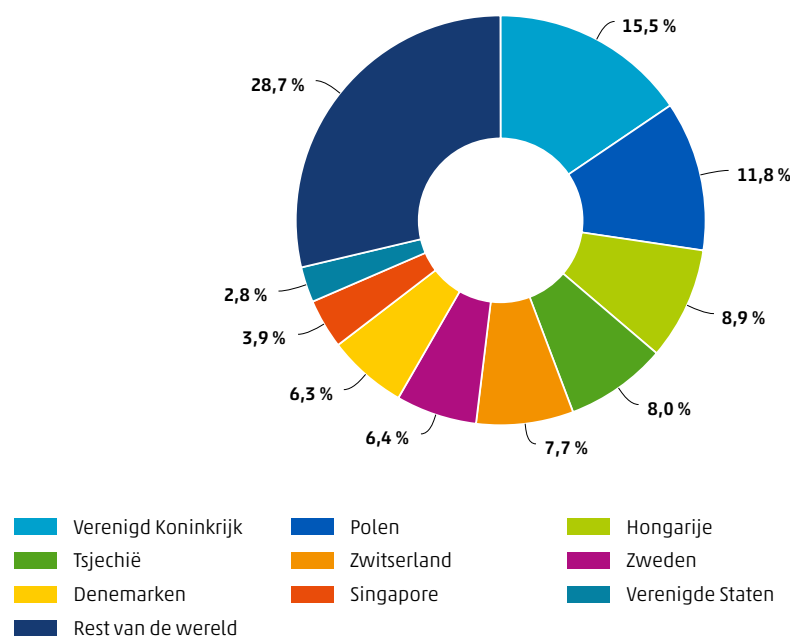

De belangrijkste landen waarmee Nederland in internationale waardeketens zit voor de export naar de eurozone zijn het Verenigd Koninkrijk, Polen en Hongarije, zie figuur 3.3.2. Door deze internationale verwevenheid zijn onderlinge afhankelijkheden tussen landen toegenomen. Als er zich bijvoorbeeld economische schokken voordoen in andere landen,

²⁾ De cijfers voor de directe exportverdiensten aan de eurozone vallen beduidend hoger uit dan de CBS-cijfers voor exportverdiensten aan de eurozone, die 124 miljard euro bedroegen in 2018. Dat komt omdat ook voor de afzonderlijke eurozonelanden de indirecte exportverdiensten via andere eurozonelanden tot de directe exportverdiensten aan de eurozone behoren.

zoals een recessie, een natuurramp of een pandemie, dan kan dat tot haperingen in productieketens leiden en consequenties hebben voor Nederlandse toeleveranciers.

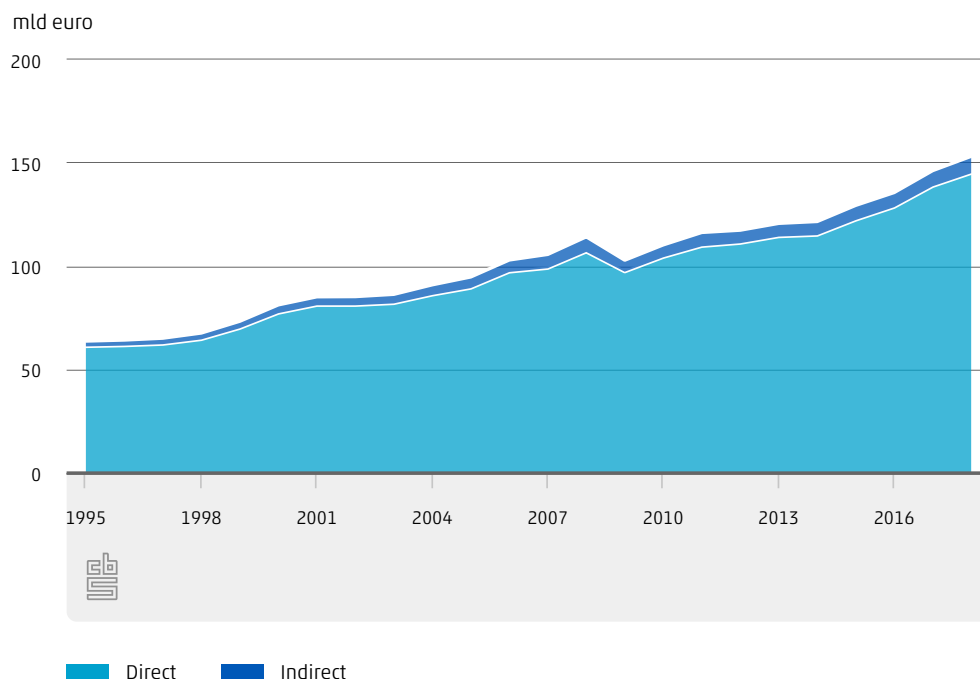
3.3.2 Nederlandse verdiensten aan export van andere landen naar de eurozone, 2018

Figuur 3.3.3 geeft een grafische weergave van de groei van de Nederlandse exportverdiensten (in lopende prijzen) aan de eurozone tussen 1995 en 2018. Sinds 1995 zijn de directe en indirecte exportverdiensten aan de eurozone gestaag toegenomen, waarbij de inflatie wel zorgt voor een opwaarts effect. De gestage groei is niet alleen te wijten aan inflatoire invloeden en de exportgroei naar de oorspronkelijke elf landen van de eurozone. In de loop van de tijd is de eurozone ook uitgebreid: in 2007 met Slovenië, in 2008 met Cyprus en Malta, in 2009 met Slowakije, in 2011 met Estland, in 2014 met Letland en in 2015 Litouwen. Het aandeel van de zeven nieuw toegetreden landen in de totale exportverdiensten is echter bescheiden in vergelijking met de exportverdiensten aan de oorspronkelijke EMU-12 landen.

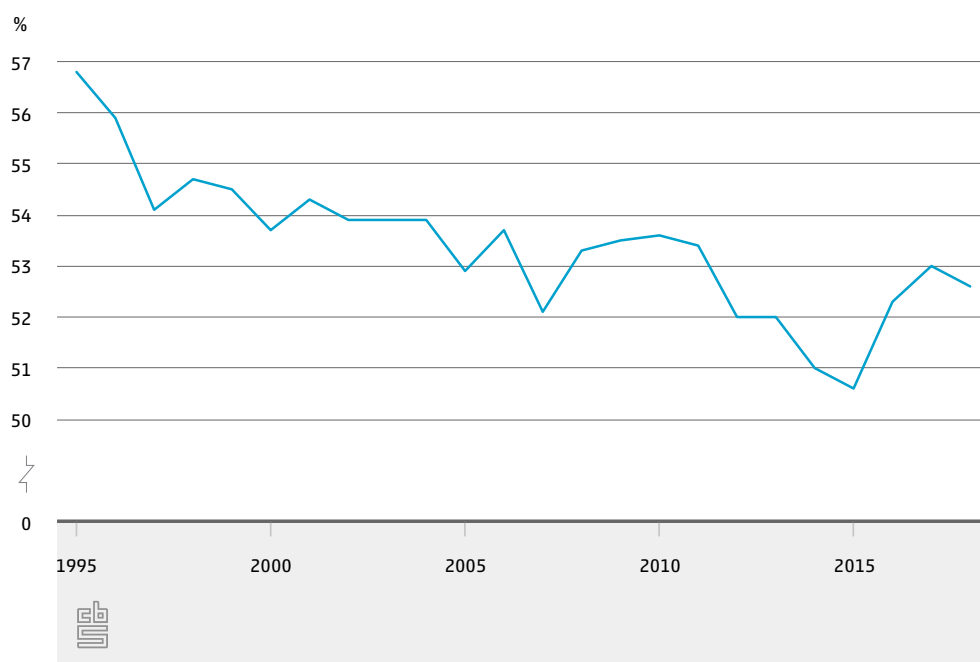
Wat opvalt aan figuur 3.3.3 is de stagnerende groei van de exportverdiensten in 2002 en 2003 in de nasleep van het uiteenspatten van de internetzeepbel in het begin van het millennium, waarbij de grootste economieën van de eurozone, Duitsland en Frankrijk, een kortstondige recessie doormaakten. De kredietcrisis in 2009 ging gepaard met een stevige terugval in exportverdiensten aan de eurozone. Pas in 2011 waren de exportverdiensten weer op het niveau van 2008 teruggekeerd. Daarna volgde een aantal jaren van bescheiden groei in exportverdiensten aan de eurozone, mogelijk gerelateerd aan de stagnatie als gevolg van de eurocrisis, waaraan van de grootste eurozone economieën alleen Duitsland wist te ontsnappen. Vanaf 2015 trok de groei weer aan.

3.3.3 Exportverdiensten (direct en indirect) aan de eurozone

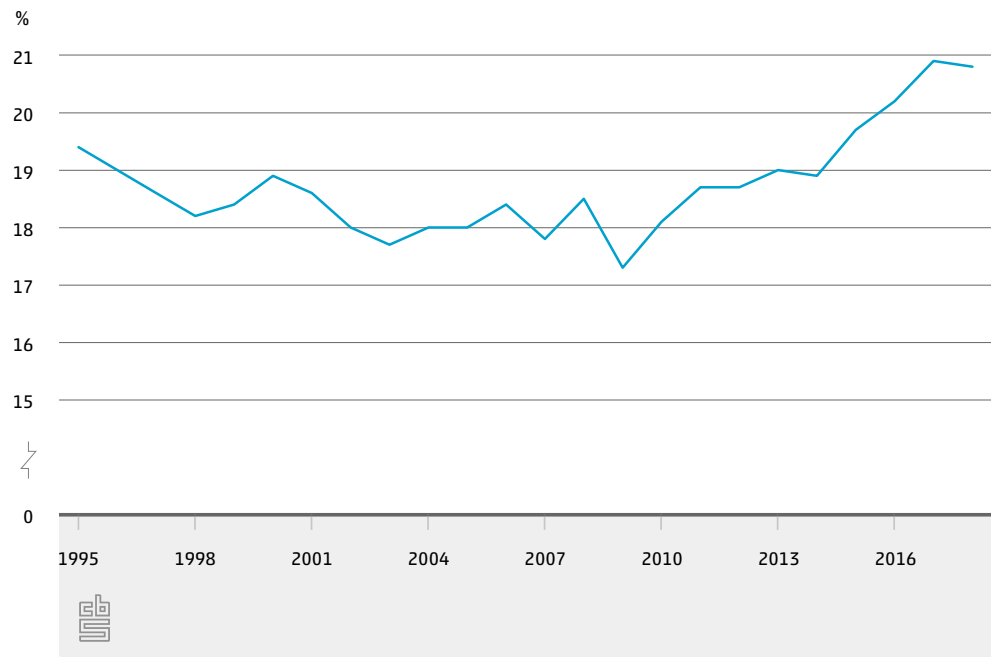
In 2018 was het aandeel van de EMU-19 in de totale Nederlandse exportverdiensten 52,6 procent, zie figuur 3.3.4. Het aandeel van de eurozone in de totale exportverdiensten is tussen 1995 en 2018 afgenomen. In 1995 maakten de exportverdiensten aan de elf oorspronkelijke lidstaten van de eurozone nog 56,8 procent uit van de totale exportverdiensten. Nederland is dus relatief meer gaan verdienen aan de export naar niet-eurozonelanden, zelfs na uitbreiding van de eurozone met meerdere landen. Nederland is bovendien relatief meer gaan verdienen aan landen buiten de Europese Unie zoals de Verenigde Staten en China.

3.3.4 Aandeel eurozone in de totale exportverdiensten

Inclusief de indirecte exportverdiensten, droeg de export naar de eurozone 20,8 procent bij aan het Nederlandse bbp in 2018. In 1995 was dit nog 19,4 procent, zie figuur 3.3.5. Dat betekent dat ondanks de afname van het aandeel van de eurozone in de totale exportverdiensten, het belang van de export naar de eurozone voor de Nederlandse economie is gestegen. Sinds het dieptepunt in 2009, toen het aandeel 17,3 procent bedroeg, is het aandeel met 2,5 procentpunt toegenomen. Wat ook uit figuur 3.3.5 kan worden opgemaakt is dat de exportverdiensten naar niet-eurozonelanden over de tijdspanne 1995–2018 belangrijker zijn geworden voor de Nederlandse economie, maar dat de eurozone nog altijd het belangrijkste is.

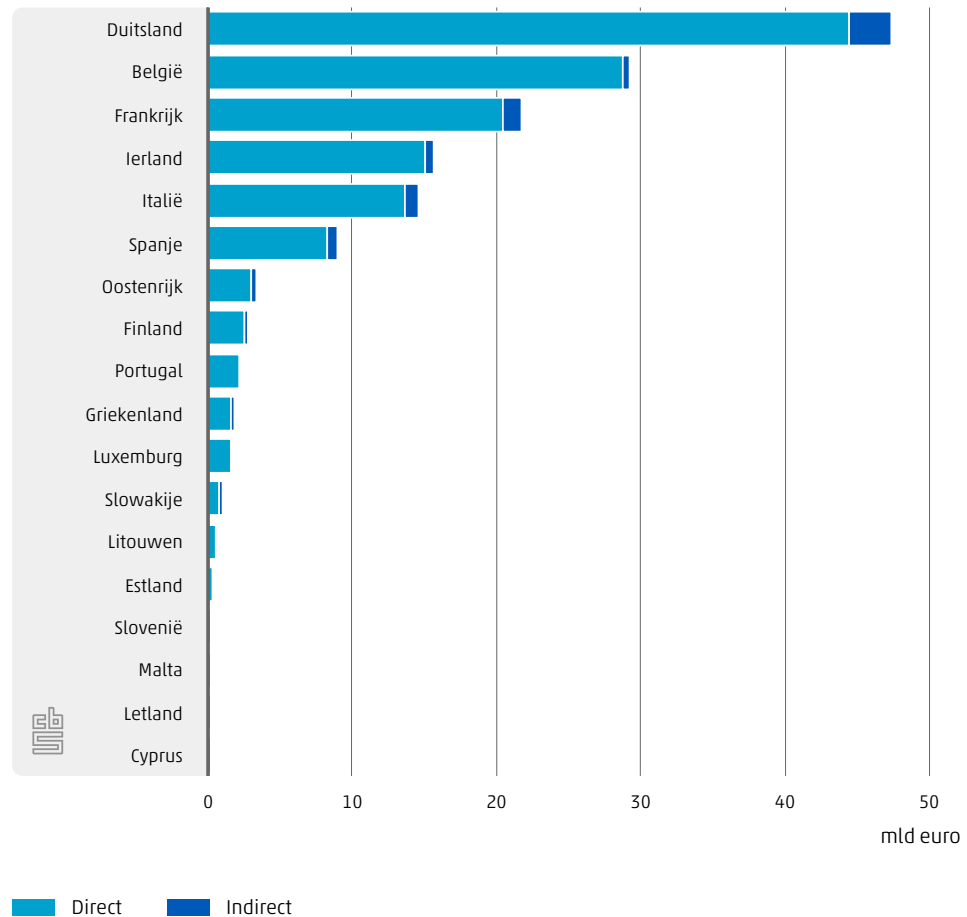
3.3.5 Aandeel eurozone in het bruto binnenlands product

Van de eurozonelanden verdient Nederland het meest aan de directe en indirecte export naar Duitsland, gevolgd door België en Frankrijk, zie figuur 3.3.6. Wat opvalt is dat de elf oorspronkelijke EMU-lidstaten ook de elf belangrijkste exportpartners zijn gemeten naar directe en indirecte exportverdiensten. De exportverdiensten aan de zeven landen die later lid zijn geworden van de eurozone (3,2 miljard euro) zijn gezamenlijk kleiner dan de exportverdiensten aan Oostenrijk (3,3 miljard euro). Dat geeft aan dat de integratie van Nederland met de zeven nieuwe landen bescheiden uitvalt ten opzichte van de integratie met de elf oorspronkelijke EMU-lidstaten.

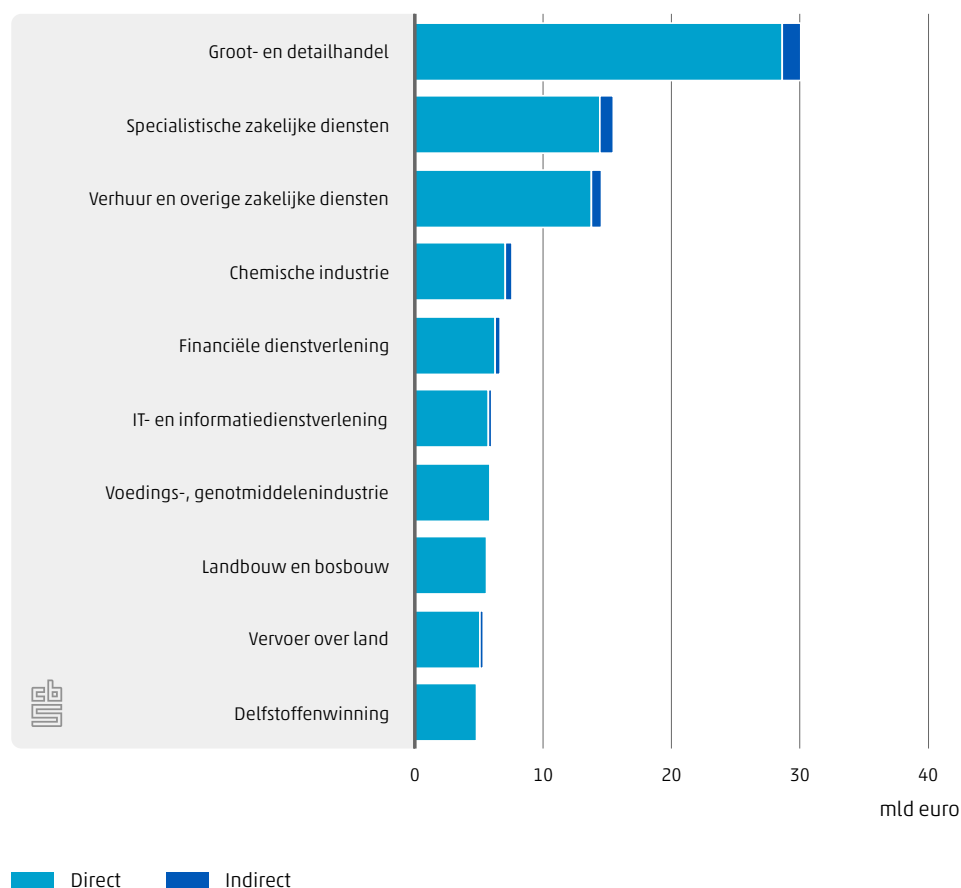

3.3.6 Exportverdiensten aan de eurozone naar land, 2018

Waar figuur 3.2.5 laat zien welke Nederlandse bedrijfstakken in 2020 het meest verdienen aan de directe export naar de eurozone, laat figuur 3.3.7 zien dat sommige bedrijfstakken ook aan de indirecte export naar de eurozone verdienen. Als we beide figuren vergelijken, dan zien we dat de bedrijfstakken die het meeste verdienen aan de directe export naar de eurozone (zie figuur 3.2.5), ook qua totale exportverdiensten (dus inclusief indirecte exportverdiensten) aan de eurozone hoog op de ranglijst staan. De groot- en detailhandel verdiende in 2018 het meest aan de totale export naar de eurozone, gevolgd door bedrijven die specialistische zakelijke diensten leveren en bedrijven actief in verhuur en andere zakelijke diensten. De industriële bedrijfstakken met de hoogste totale exportverdiensten aan de eurozone waren de chemische industrie en de voedings- en genotmiddelenindustrie.

3.3.7 Directe en indirecte exportverdiensten aan de eurozone naar bedrijfstak, top-10, 2018

Van de Nederlandse exportverdiensten aan de eurozone in 2018, was 78,4 procent uiteindelijk bestemd voor finale bestedingen. Ongeveer 120 miljard euro van de 153,1 miljard euro die Nederland in totaal verdiende aan de export naar de eurozone hangt samen met consumptie en investeringen door landen in de eurozone. Denk hierbij niet alleen aan door Belgische huishoudens geconsumeerde Nederlandse kaas (directe of rechtstreekse export), maar ook aan in Nederland gefabriceerde halfgeleiders en microchips die zijn verwerkt in consumentenelektronica geassembleerd in China, die uiteindelijk door huishoudens in Frankrijk worden geconsumeerd (indirecte export via andere landen).

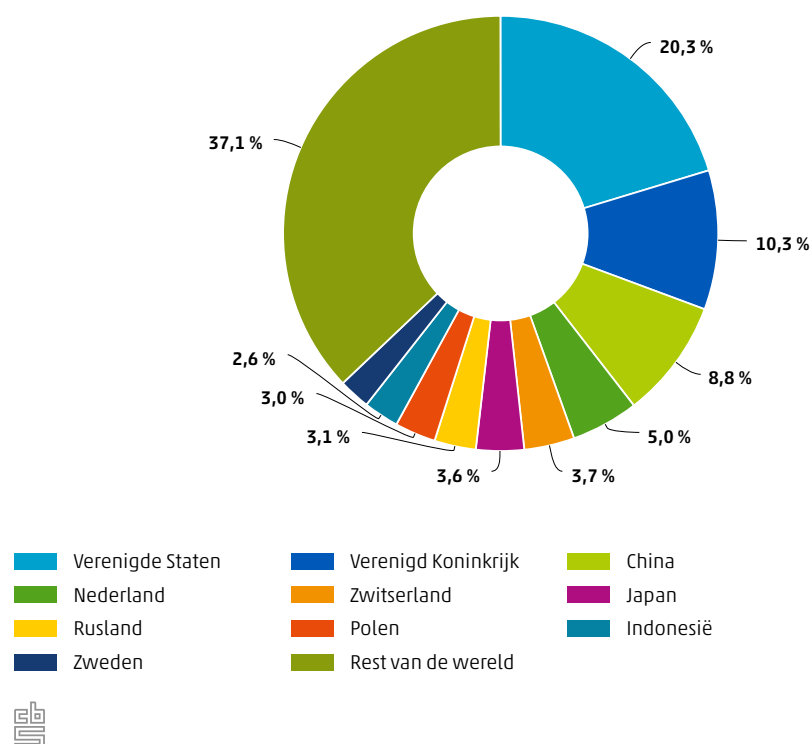
Eerder waardeketenonderzoek van het CBS heeft al uitgewezen dat de Europese Unie als toegangspoort dient naar de rest van de wereld voor Nederlandse toeleveranciers (Jaarsma & Wong, 2018). Het is niet verrassend dat datzelfde geldt voor de eurozone. Ongeveer 21,6 procent van de Nederlandse exportverdiensten aan de eurozone – 33,1 miljard euro – is verwerkt in de export van goederen en diensten van eurozonelanden naar andere landen die geen lid zijn van de eurozone. Bijna 27,9 miljard euro – 84,1 procent – van deze exportverdiensten wordt uiteindelijk geconsumeerd buiten de Europese Unie.³⁾ Daarmee zijn de EMU-landen voor Nederland een belangrijke toegangspoort naar markten buiten de Europese Unie. Dat heeft als bijkomend gevolg dat handelsconflicten tussen de EU en bijvoorbeeld de Verenigde Staten of China de Nederlandse

3) Met de Europese interne markt wordt hier de Europese Unie bedoeld exclusief het Verenigd Koninkrijk.

economie niet alleen direct maar ook indirect kunnen raken. Dat indirecte effect bestaat eruit dat Nederlandse toeleveranciers aan bijvoorbeeld de Duitse auto-industrie met minder vraag te maken zouden kunnen krijgen (CBS, 2019).

Figuur 3.3.8 laat zien waar de Nederlandse toegevoegde waarde uiteindelijk wordt geconsumeerd na bewerking van Nederlandse goederen en diensten in andere eurozonelanden. Ongeveer 6,7 miljard euro aan exportverdiensten komt tot stand door de export van EMU-landen naar de Verenigde Staten, goed voor 20,3 procent van het totaal. Na de Verenigde Staten is het Verenigd Koninkrijk de belangrijkste eindbestemming met 3,4 miljard euro (aandeel 10,3 procent), gevolgd door China met 2,9 miljard euro (8,8 procent). Van de 3,6 miljard euro Nederlandse verdiensten aan de export van de eurozone naar landen die wel deel uitmaken van de Europese Unie maar die geen lid zijn van de eurozone wordt ruim 1 miljard euro uiteindelijk geconsumeerd in Polen, gevolgd door Zweden met 777 miljoen euro en Denemarken met 480 miljoen euro. In onze analyse hebben we Nederland als eindbestemming van de exportverdiensten van andere EMU-landen apart gehouden van de rest van de eurozone om ook de ketens in kaart te brengen die van Nederland naar eurozonelanden gaan (als tussenstation) en uiteindelijk in Nederland uitkomen. Uit de analyse blijkt dat 1,7 miljard euro of 5 procent van de Nederlandse verdiensten aan export die verder gaat dan de eurozone uiteindelijk in Nederland wordt geconsumeerd. Denk hierbij aan in Nederland gefabriceerde auto-onderdelen die worden verwerkt in Duitse personenauto's die uiteindelijk door Nederlandse huishoudens worden aangekocht.

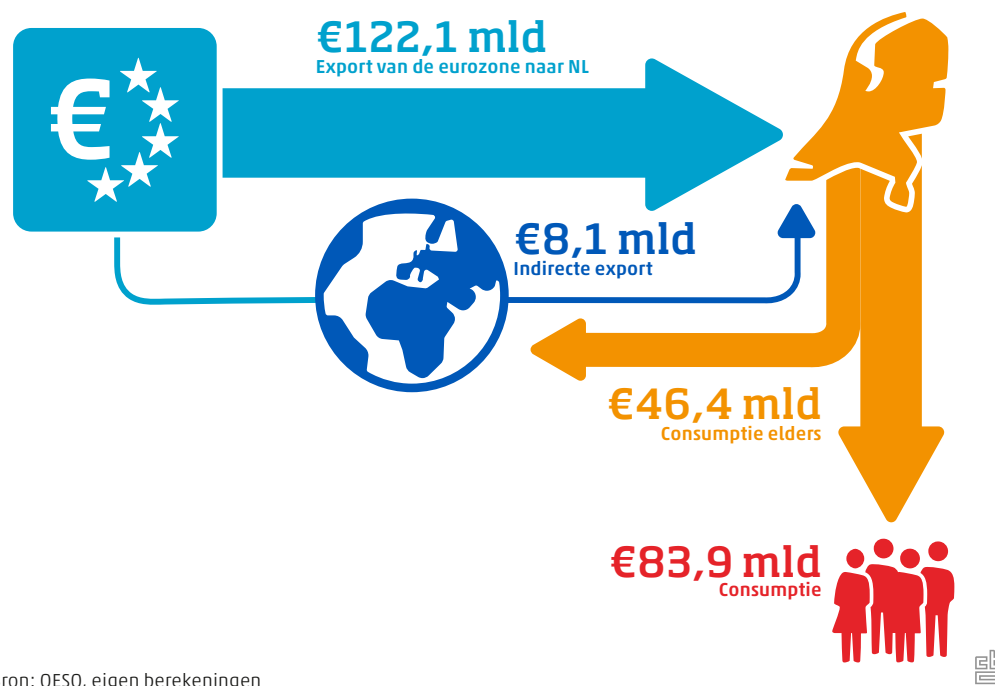
3.3.8 Eindbestemming van Nederlandse export die verder gaat dan de eurozone, 2018

3.4 Export van de eurozone naar Nederland in mondiale waardeketens

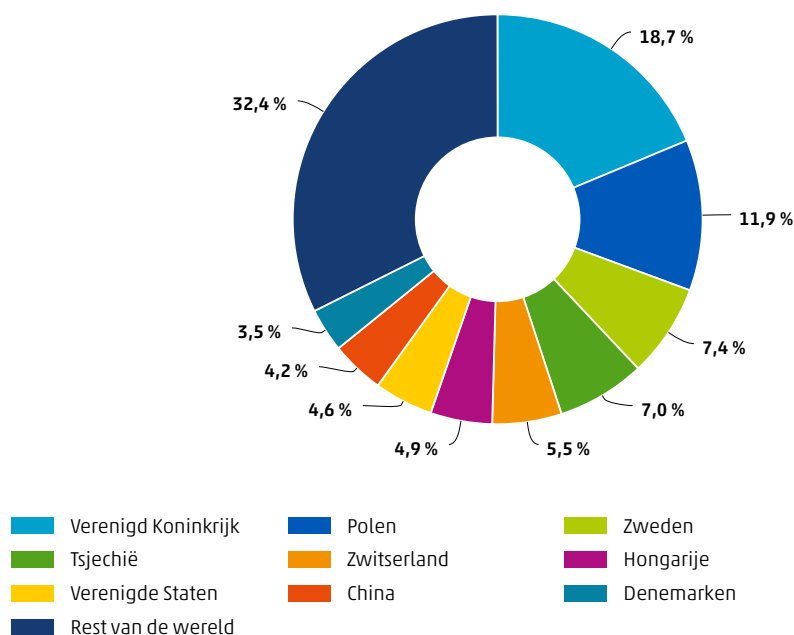
Om het belang van de handel van goederen en diensten tussen Nederland en de eurozone en de onderlinge afhankelijkheden in internationale waardeketens zo goed mogelijk in beeld te krijgen, analyseren we in deze paragraaf de exportverdiensten van eurozonelanden naar Nederland.

3.4.1 Hoeveel en op welke wijze verdient de eurozone aan de export van goederen en diensten naar Nederland, 2018?

Zoals weergegeven door middel van de lichtblauwe brede pijl in figuur 3.4.1 verdienden de eurozonelanden 122,1 miljard euro aan de rechtstreekse export van goederen en diensten naar Nederland in 2018. Daarnaast verdienden de overige achttien leden van de eurozone 8,1 miljard euro aan geëxporteerde goederen en diensten die via niet-eurozonelanden Nederland bereikten. Van deze indirecte exportdiensten naar Nederland kwam 1,5 miljard euro of 19 procent tot stand via het Verenigd Koninkrijk, zie figuur 3.4.2. Polen was met 963 miljoen euro goed voor 12 procent van de indirecte exportverdiensten van eurozonelanden aan Nederland. De grootste niet-Europese tussenschakel zijn de Verenigde Staten met 376 miljoen euro, gevolgd door China met 342 miljoen euro. Respectievelijk 5 en 4 procent van de indirecte exportverdiensten aan Nederland liepen via de Verenigde Staten en China.

3.4.2 Verdiensten van eurozone landen aan export van andere landen naar Nederland, 2018

In totaal hield de eurozone 130,3 miljard euro aan toegevoegde waarde over aan de export naar ons land. Dat is 22,9 miljard euro minder dan Nederland aan de export naar de eurozone verdiende. Nederland heeft dus niet alleen een handelsoverschot met de eurozone (zoals ook al in hoofdstuk 2 aan bod kwam), maar verdient ook meer aan de eurozone dan dat het eurogebied aan Nederland verdient. Het overschot in exportverdiensten aan de eurozone afgezet tegen het Nederlandse bbp was 3,1 procent. Als we alleen kijken naar het Nederlandse overschot in handelsverdiensten aan de consumptie en investeringen – daarmee compenserend voor het grote aandeel van de eurozone exportverdiensten die uiteindelijk buiten Nederland worden gegenereerd – dan bedroeg die zelfs 4,9 procent van het Nederlandse bbp.

22,9 miljard euro verdiende
Nederland meer aan eurozonelanden dan
eurozonelanden aan Nederland

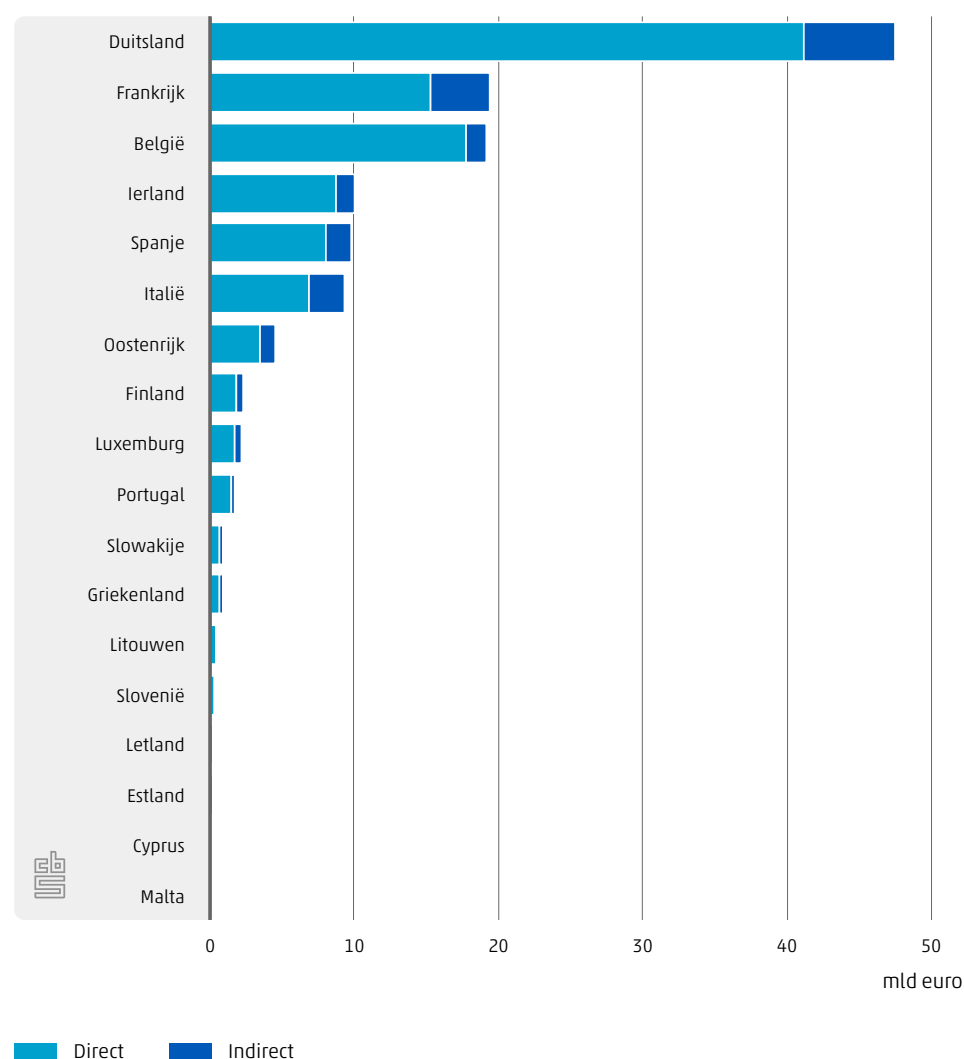

64,4 procent van de exportverdiensten van eurozonelanden aan Nederland komen voort uit consumptie en investeringen binnen Nederland. Deze exportverdiensten bedroegen 83,9 miljard euro en worden weergegeven door de brede oranje pijl in figuur 3.4.1.

De overige 35,6 procent of 46,4 miljard euro werd verdiend aan de export van Nederland naar andere landen, weergegeven door de smalle oranje pijl. Dat betekent dat ruim een derde (35,6 procent) van de exportverdiensten van eurozonelanden aan Nederland dankzij de Nederlandse export tot stand kwam. Ter vergelijking, voor China was dit maar een kwart (Notten et al., 2020).

Duitsland verdiende het meest aan Nederland in 2018 met 47,6 miljard euro, goed voor 36,5 procent van de totale eurozone verdiensten aan Nederland, zie figuur 3.4.3. Frankrijk was met 19,5 miljard euro goed voor 15 procent van de totale eurozone verdiensten aan Nederland. België draagt met 19,2 miljard euro voor 14,7 procent bij aan de totale eurozone verdiensten aan Nederland. De zeven nieuwe lidstaten zijn tezamen dit is 2,8 miljard euro aan exportverdiensten aan Nederland, goed voor 2,1 procent van de totale exportverdiensten van de eurozone aan Nederland.

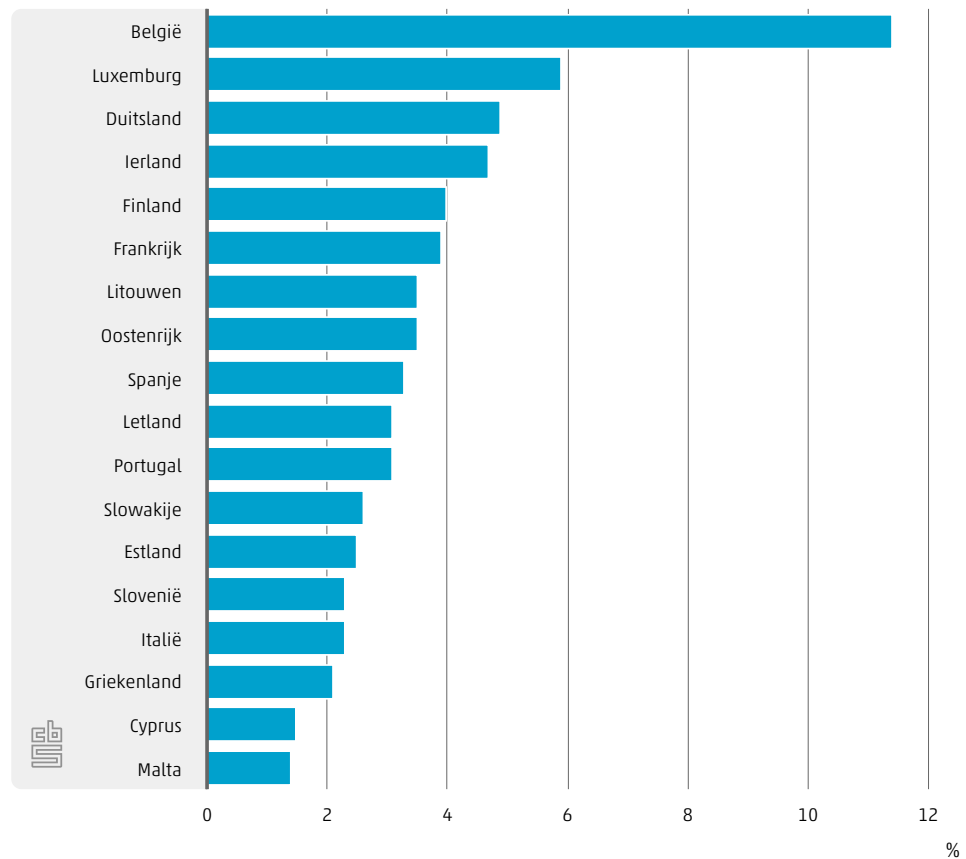
3.4.3 Exportverdiensten van eurozone landen aan Nederland, 2018

België is voor zijn exportverdiensten voor 11,4 procent afhankelijk van Nederland, Luxemburg is dat voor 5,9 procent en Duitsland voor 4,9 procent, zie figuur 3.4.4. Opvallend op de vierde en vijfde plaats zijn respectievelijk Ierland met 4,7 procent en Finland met 4,0 procent. Van de nieuwe lidstaten is Litouwen het meest afhankelijk van Nederland voor

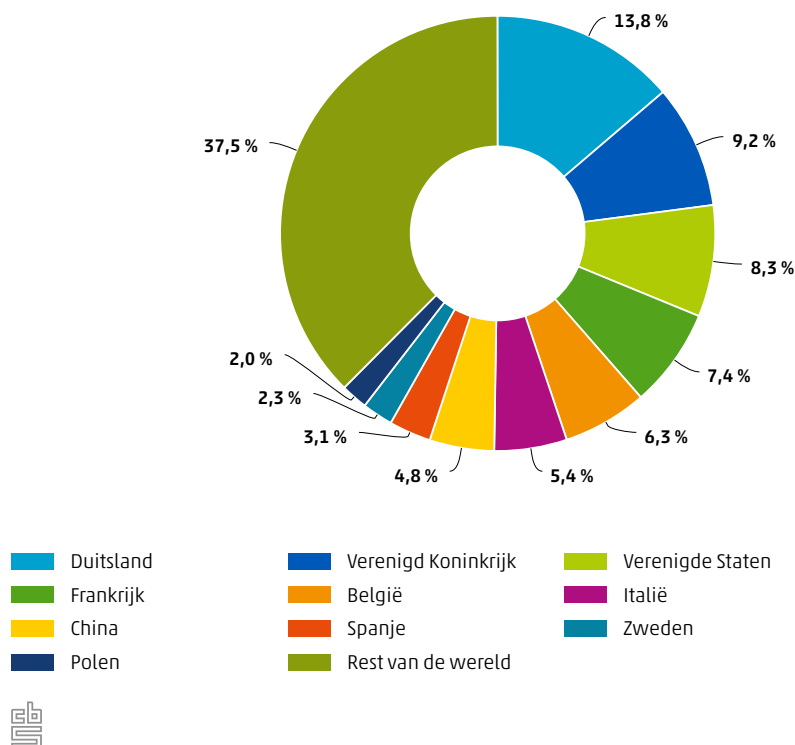
zijn exportverdiensten met 3,5 procent. Malta is met 1,4 procent relatief het minst afhankelijk van Nederland voor zijn exportverdiensten.

3.4.4 Aandeel van Nederland in totale exportverdiensten, top-10 eurolanden, 2018

Figuur 3.4.5 geeft weer waar de in de eurozone geproduceerde goederen en diensten in 2018 geconsumeerd werden, nadat zij Nederland hadden verlaten en in welke mate de eurozonelanden hieraan verdienden. Eurozonelanden zelf zijn belangrijke eindbestemmingen van de Nederlandse export waarin goederen en diensten uit de eurozone verwerkt zijn. Dat heeft alles te maken met het bestaan van mondiale waardeketens, waarin tussenproducten en halffabricaten meerdere malen een landsgrens passeren en stapsgewijs verwerkt worden tot eindproduct. 41,9 procent van de export van eurozonelanden die verder gaat dan Nederland had de eurozone zelf als eindbestemming, goed voor 19,4 miljard euro. Andere belangrijke eindbestemmingen waren het Verenigd Koninkrijk met 4,2 miljard euro, de Verenigde Staten met 3,9 miljard euro en China met 2,2 miljard euro.

3.4.5 Eindbestemming van de export van eurozone landen die verder gaat dan Nederland, 2018

3.5 Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk is onderzocht in welke mate Nederland verdient aan de export naar de eurozone, welke bedrijfstakken hiervan met name profiteren, via welke andere landen verdiend wordt aan de indirecte export en waar de export uiteindelijk terecht komt. Ook vanuit het eurozone perspectief zijn de exportverdiensten aan Nederland uitgelicht. Daarbij is ook gekeken naar welke landen het meest verdienen aan Nederland en welke landen het meest voor hun exportverdiensten van Nederland afhankelijk zijn.

De directe verdiensten aan de export van Nederland naar de eurozone voor de export van goederen van Nederlandse makelij waren 56,4 miljard euro in 2020. Aan de wederuitvoer werd in 2020 21,2 miljard euro verdiend, aan de diensten 38,7 miljard euro en aan het reisverkeer 4,2 miljard euro. Alle exporttypes, op het reisverkeer na, lieten een stijging zien ten opzichte van 2015. Dit is natuurlijk een logisch gevolg van het coronavirus en de bijhorende lockdowns. In zowel 2015 als 2020 was de groothandel en handelsbemiddeling de bedrijfstak met de meeste exportverdiensten. Dit was ook de bedrijfstak met de grootste toename over de periode 2015–2020. Andere bedrijfstakken die sterk groeiden waren de IT-dienstverlening en de elektrotechnische industrie. Bedrijfstakken die juist een afname van de verdiensten gedurende deze periode zagen, zijn voornamelijk de winning van aardolie en aardgas, maar ook bijvoorbeeld het bankwezen.

Zoals verwacht is Duitsland het belangrijkste handelsland binnen de eurozone voor Nederland. In 2020 werd er ruim 45 miljard euro verdiend aan de export naar Duitsland. Op een tweede plek staat België met bijna 21 miljard euro. Ook aan de export naar Frankrijk werd veel verdiend, ruim 16 miljard euro in 2020. Ook wat betreft de werkgelegenheid zijn de EMU-landen belangrijke handelspartners. Zo waren er in 2020 ruim 1,1 miljoen banen afhankelijk van de export naar deze landen. Het belangrijkste hiervoor was de export van goederen van Nederlandse makelij, verantwoordelijk voor ruim 500 duizend banen. De sterkste stijging in werkgelegenheid komt op conto van de dienstenexport. In 2015 waren er 308 duizend banen afhankelijk van de dienstenexport, in 2020 liep dit op tot 393 duizend. Ook hier is Duitsland de belangrijkste handelspartner. Ruim 450 duizend banen waren afhankelijk van de export naar Duitsland. Dat is meer dan 2 keer zoveel als naar het op een na belangrijkste land, België; daarvan waren ruim 200 duizend banen afhankelijk.

Naast de directe export naar de eurozone verdiende Nederland in 2018 ook nog 8,2 miljard euro aan de export van andere landen naar de eurozone waarin Nederlandse tussenproducten, halffabricaten of ondersteunende diensten waren verwerkt. Aan de hand van OESO-cijfers is het ook mogelijk een schatting te maken van wat Nederland als toeleverancier verdient aan de export van niet-eurozonelanden naar de eurozone, de zogenaamde indirecte export. In totaal – direct en indirect – verdiende Nederland in dat jaar 153,1 miljard euro aan de export naar de eurozone, goed voor 20,8 procent van het Nederlandse bbp. De indirecte exportverdiensten komen tot stand doordat Nederland als toeleverancier levert aan niet-eurozonelanden via mondiale waardeketens met andere landen binnen de eurozone als eindbestemming. Hoewel het belang van de export naar de eurozone voor de Nederlandse economie is toegenomen van 19,4 procent in 1995 tot 20,8 procent in 2018, is het aandeel van de eurozone in de totale exportverdiensten juist afgenomen van 56,8 procent in 1995 tot 52,6 procent in 2018.

De groot- en detailhandel verdiende het meest aan de directe en indirecte export naar de eurozone, gevolgd door de zakelijke dienstverlening. De industriële bedrijfstakken met de hoogste exportverdiensten waren de chemische industrie en de voedings- en genotmiddelenindustrie. Ruim 78 procent van de Nederlandse exportverdiensten aan de eurozone kwam tot stand dankzij finale bestedingen in de eurozone. Het overige deel van de Nederlandse exportverdiensten kwam tot stand doordat tussenproducten, halffabricaten of ondersteunende diensten in de export van eurozonelanden werden verwerkt en daardoor markten buiten de eurozone bereikten. De belangrijkste eindbestemmingen van de overige 22 procent buiten de eurozone waren de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en China. Daarmee is de eurozone indirect een belangrijke toegangspoort voor Nederlandse toeleveranciers naar markten buiten de Europese Unie, waarmee de verwevenheid van Nederland in mondiale waardeketens benadrukt wordt.

Nederland verdient meer aan de directe en indirecte export aan de eurozone, dan dat eurozonelanden aan Nederland verdienen. In 2018 bedroegen de totale exportverdiensten van de eurozone – direct en indirect – aan Nederland 130,2 miljard euro. Dat is 22,9 miljard euro minder dan Nederland aan de export naar de eurozone verdiende. Het merendeel van de exportverdiensten van eurozonelanden aan Nederland kwam tot stand dankzij de directe export die 122,1 miljard euro bedroeg. De overige 8,1 miljard euro bestond uit verdiensten aan tussenproducten, halffabricaten en ondersteunende diensten die verwerkt waren in de export van andere landen naar Nederland. Op indirecte wijze profiteerde de eurozone vooral van de export van het Verenigd Koninkrijk en Polen naar Nederland.

Ongeveer 64,4 procent van de export van eurozonelanden die Nederland in 2018 bereikte – zo'n 83,9 miljard euro – was daadwerkelijk bestemd voor Nederlandse finale bestedingen, zoals consumptie en investeringen. De overige 35,6 procent verliet ons land weer voor een buitenlandse eindbestemming. Dat komt overeen met 8,1 miljard euro. 41,9 procent van de export van eurozonelanden die verder gaat dan Nederland had de eurozone zelf als eindbestemming. Andere belangrijke eindbestemmingen zijn de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en China.

3.6 Data en methoden

Door de toenemende opdeling van productieprocessen wordt het steeds moeilijker om de afhankelijkheid van deelnemende landen en sectoren goed in te schatten. De onderlinge afhankelijkheid gaat immers verder dan alleen de directe relatie tussen toeleverancier en afnemer; het gaat om alle betrokkenen in de hele keten. Waardeketenanalyse maakt het mogelijk in kaart te brengen hoeveel waarde wordt toegevoegd op ieder punt in de keten, waardoor dwarsverbanden en de mate van afhankelijkheden in de keten inzichtelijk worden.

In dit hoofdstuk is gesproken over de verdiensten van de Nederlandse export naar de eurozone voor de Nederlandse economie, en omgekeerd. Dankzij het koppelen van de statistieken Internationale Handel in Goederen (IHG) en diensten (IHD) aan input-output tabellen afkomstig van Nationale Rekeningen (NR) van het CBS, is het mogelijk om deze verdiensten in kaart te brengen. De methode die gebruikt wordt om deze koppeling tot stand te brengen is ontwikkeld door Lemmers (2015) en maakt het mogelijk om vast te stellen wat Nederland verdient aan de directe export naar andere afzetmarkten. Deze koppeling maakt het ook mogelijk om de werkgelegenheid die gemoeid is met deze export in kaart te brengen door gebruik te maken van cijfers uit de Arbeidsrekeningen van het CBS. Daarbij wordt eveneens gebruikgemaakt van input-outputanalyse (Miller & Blair, 2009).

Input-outputtabellen laten onder andere per bedrijfstak zien hoeveel deze aan de andere bedrijfstakken levert, waar de bedrijfstak de benodigde goederen en diensten zelf inkoopt en hoeveel de bedrijfstak produceert en exporteert. Met behulp van een dergelijke input-outputtabel is het mogelijk te berekenen hoeveel toegevoegde waarde er gegenereerd wordt in iedere bedrijfstak en hoeveel werkgelegenheid hiermee gemoeid is. Hiermee kunnen afhankelijkheden in waardeketens zichtbaar worden gemaakt.

Het CBS beschikt echter uitsluitend over gegevens over de directe internationale handel van Nederland met een andere handelspartner. Deze data was op het moment van schrijven beschikbaar voor het verslagjaar 2020. Het CBS heeft echter geen zicht op wat er met de goederen en diensten gebeurt nadat ze zijn geëxporteerd. Met multiregionale input-outputtabellen gepubliceerd door de OESO kan het CBS wel schatten wat er met de export gebeurt: worden de goederen en diensten in het importerende land bijvoorbeeld geconsumeerd of verwerkt voor verdere export? Deze gegevens van de OESO bestaan uit indicatoren en tijdreeksen; de zogenaamde 'multi region' input-outputtabellen (MRIO). Deze MRIO-tabellen delen de wereld op in 66 gebieden en 45 bedrijfstakken en laten onder andere zien hoeveel onderlinge leveringen er zijn tussen bedrijfstakken en aan consumenten, overheid en investeringen voor de periode 1995–2018 (OECD, 2021). Om de verdiensten van deze indirecte handel in kaart te brengen wordt eveneens gebruikgemaakt

van input-outputanalyse. Voor meer informatie over deze methode zie onder andere Lemmers (2013), Lemmers et al. (2014) en Jaarsma & Wong (2017).

3.7 Literatuur

Bohn, T., Notten, T. & Wong, K. F. (2021). Nederland in internationale waardeketens. In: S. Creemers & M. Jaarsma (Red.), Nederland Handelsland 2021: Export, import & investeringen. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2019). Auto-export naar VS levert Nederland half miljard op. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Jaarsma, M. & Wong, K. F. (2017). Wat verdient Nederland aan de export naar het Verenigd Koninkrijk? In: M. Jaarsma & R. Voncken (Red.), Internationaliseringsmonitor 2017, eerste kwartaal: Verenigd Koninkrijk. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Jaarsma, M. & Wong, K. F. (2018). Export naar de EU: gateway to the rest of the world? In: M. Jaarsma & R. Voncken (Red.), Internationaliseringsmonitor 2018, eerste kwartaal: De positie van Nederland. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Lemmers, O. (2013). Global value chains and the value added of trade. In: M. Jaarsma (Red.), Internationalisation Monitor 2013. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Lemmers, O. (2015). Who needs MRIOs anyway? An alternative assignment of value added of trade. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Lemmers, O., Rozendaal, L., Berkel, van, F. & Voncken, R. (2014). Nederland en internationale waardeketens. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Miller, R. E. & Blair, P. D. (2009). *Input-Output Analysis: Foundations and Extensions (2e ed.)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Notten, T., Creemers, D. & Voncken, R. (2020). Nederland en China in internationale waardeketens. In: S. Creemers, M. Jaarsma & A. Lammertsma (Red.), Internationaliseringsmonitor 2020, eerste kwartaal: China. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Notten, T., Prenen, L. & Wong, K. F. (2021). Nederlandse verdiensten aan internationale handel. In: S. Creemers & M. Jaarsma (Red.), Nederland Handelsland 2021: Export, import & investeringen. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

OECD (2021). OECD Inter-Country Input-Output Database. [Dataset]. Geraadpleegd op 20 januari 2022.

World Bank & WTO (2019). Global Value Chain Development Report 2019: Technological Innovation, Supply Chain Trade, and Workers in a Globalized World. Washington, DC: World Bank Group.

4 Welk effect had EMU-deelname op de Nederlandse goederenexport?

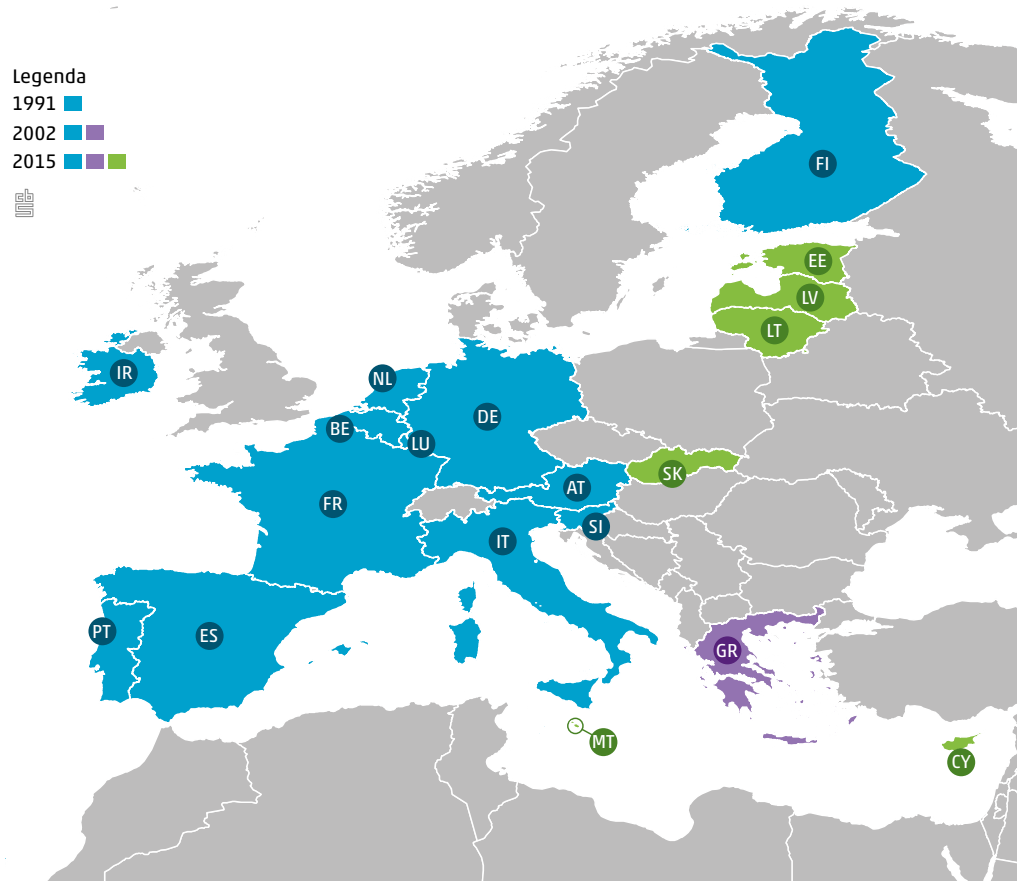
Auteurs: Thomas van Gemert, Janneke Rooyakkers, Mark Vancauteren

1999 was het jaar waarin de euro de officiële munteenheid werd van 11 EU-landen

2009 was het jaar waarin Slowakije toetrad tot de eurozone

Welk effect had de Economische en Monetaire Unie (EMU) op de Nederlandse uitvoer van goederen? En verschilt dit effect wanneer er onderscheid gemaakt wordt tussen de zes oorspronkelijke leden van eurozone (België en Luxemburg, Frankrijk, Duitsland, Italië en Nederland) en landen die later zijn toegetreden tot de EMU. Het effect van EMU-deelname op de Nederlandse handel meten we aan de hand van een nulscenario waarbij we ons de vraag stellen wat de Nederlandse handel geweest zou zijn indien er geen EMU was opgericht. Daarnaast gebruiken we inzichten uit de literatuur om een onderscheid te maken tussen de zogenoemde oudere en nieuwere EMU-landen.

Deelnemende landen aan de eurozone, 1991, 2002, 2015

4.1 Inleiding

Eén van de belangrijkste redenen voor de invoering van de euro was het vergroten van de handel binnen de eurozone (ofwel de Economische Monetaire Unie, EMU). Met de euro is er tussen de deelnemende landen geen wisselkoersrisico meer, wordt er geld bespaard voor het omruilen van valuta, en is er meer prijstransparantie tussen landen, wat de concurrentie ten goede kan komen.

Bij aanvang van de euro waren de verwachtingen voor de handel in de EMU hooggespannen. Naast vrij verkeer van goederen, was er nu ook één munt om mee te handelen, die de voordelen van de interne markt verder zou kunnen vergroten. De eerste studies na invoering van de euro temperden echter de verwachtingen. Zo waren de voordelen voor de handel kleiner dan vooraf voorspeld, en is er zelfs niet in alle studies sprake van een positief effect.

Ook varieert het effect tussen landen en door de tijd heen. Inmiddels is de introductie van de euro al ruim twintig jaar een feit. Hoog tijd voor een terugblik op deze periode en voor onderzoek naar welk effect de euro had op de Nederlandse goederenhandel met eurozonelanden.

In dit hoofdstuk onderzoeken we wat de invoering van de euro voor de Nederlandse goederenhandel met andere eurozonelanden heeft betekend. We doen dit aan de hand van twee aaneengeschakelde analyses. In het eerste deel van de analyses bekijken we de gevolgen van de invoering van de euro voor de Nederlandse goederenhandel door de ontwikkeling van de handel met eurozonelanden te vergelijken met een controlegroep (*counterfactual*), op basis van de synthetische controlemethode. Door middel van een geconstrueerde *counterfactual*, een groep landen met vergelijkbare kenmerken maar zónder euro als munteenheid, wordt de werkelijke Nederlandse handel met andere EMU-landen vergeleken met een schatting van de Nederlandse handel indien er geen EMU was opgericht. Hierdoor wordt het mogelijk om de eventuele toename in de handel toe te schrijven aan de invoering van de euro en niet aan andere economische factoren, zoals bijvoorbeeld economische groei, het opheffen van taritaire en niet-taritaire barrières, de interne markt, enz. In het tweede deel van de analyses bekijken we aan de hand van beschrijvende statistieken hoe de Nederlandse handel met de gehele eurozone zich ontwikkelde in vergelijking met niet-eurozonelanden, sinds de invoering van de euro. Hierbij worden enkele nieuwe EU- en EMU-lidstaten uitgelicht.

Concreet staan bij de analyses in dit hoofdstuk de volgende onderzoeksvragen centraal:

- In welke mate is de invoering van de euro van invloed geweest op de ontwikkeling van Nederlandse goederenhandel met Frankrijk, Italië, België en Luxemburg, Duitsland (EMU-6)?
- Hoe ontwikkelde de Nederlandse goederenhandel met de eerste deelnemers aan de eurozone (EMU-12) zich na de invoering van de euro? En hoe verschilt dit van de handel met niet-eurozonedelnemers (controlegroep)?
- Hoe zag de Nederlandse goederenhandel met de nieuwste toetreders eruit sinds de invoering van de euro? En hoe was dat voor de handel met vergelijkbare landen zónder de euro?

Leeswijzer

Ten eerste bespreken we in paragraaf 4.2 eerder onderzoek naar de eurozone en de effecten daarvan op de welvaart en meer specifiek op de handel. In paragraaf 4.3 gaan we vervolgens in op de methode en de data die we gebruiken om de gevolgen van de eurozone voor de Nederlandse handel met de EMU-6 te analyseren. In paragraaf 4.4 laten we hier de resultaten van zien, en bespreken we ook de context waarin deze cijfers begrepen kunnen worden. In paragraaf 4.5 laten we vervolgens zien hoe de Nederlandse handel zich de afgelopen jaren met de gehele eurozone ontwikkelde in vergelijking met niet-EMU-landen sinds de invoering van de euro, waarbij enkele recente EMU-deelnemers specifiek worden belicht. Paragraaf 4.6 concludeert en vat het hoofdstuk samen, waarna de gebruikte methode en resultaten van de synthetische schatting in detail uitgelicht worden in paragraaf 4.7. In de bijlage in paragraaf 4.8 zijn ten slotte nog tabellen ter aanvulling op de resultaten van paragraaf 4.4 opgenomen.

4.2 De eurozone en handel: eerdere resultaten

Er zijn veel onderzoeken uitgevoerd naar het effect van de EMU op de welvaart van de eurozone als geheel en op individuele landen, waarbij de welvaart over het algemeen wordt uitgedrukt in bbp per hoofd van de bevolking. Door verschillen in data en methoden variëren de resultaten behoorlijk. Daarbij kan worden opgemerkt dat de resultaten erg gevoelig zijn voor de gebruikte methode. Wat in de meeste bevindingen wel terugkomt, is dat voor Nederland de gevolgen van de euro voor de welvaart verwaarloosbaar zijn. De invoering ervan lijkt geen duidelijk positief of negatief effect op te leveren (Puzzello & Gomis-Porqueras, 2018; Fernández & García Perea, 2015; Verstegen et al., 2017).

Verwachtingen rondom impact euro op handel bij aanvang hooggespannen...

Omdat één van de belangrijkste mechanismen voor een toename van de algemene welvaart door de euro via de toegenomen handel zou zijn, is daar veel onderzoek naar gedaan. De meeste studies die zijn uitgevoerd met data van vóór de invoering van de euro, voorspelden erg grote toenames van bilaterale handel binnen de EMU, tot wel 3 keer meer handel (Rose, 2000). De schattingen op basis van andere monetaire unies bleken niet op te gaan voor de EMU, omdat die landen of gebieden niet goed vergelijkbaar zijn met de eurozone. Bovendien was het effect van wisselkoersen op de handel, waarbij het wegvallen daarvan het belangrijkste voordeel van de euro is, in eerdere studies bescheiden te noemen (Chen & Novy, 2018). Immers, vanaf 1979 maakten de landen die in 1999 de eurozone zouden vormen al onderdeel uit van het Europees Wisselkoersmechanisme (WKM). Daardoor was het wisselkoersrisico tussen deze landen al beperkt.

...maar additionele voordelen van euro kleiner dan vooraf verwacht

De studies die zijn uitgevoerd na de invoering van de euro temperden de verwachtingen. Sommige studies vonden geen significant effect van de oprichting van de EMU op de handel (De Souza, 2002; Havránek, 2010). Andere studies schatten dat de EMU de handel tussen deelnemers deed toenemen met percentages uiteenlopend van 2,6 tot 6,3 procent (De Nardis & Vicarelli, 2003), 5 tot 10 procent (Baldwin, 2006) tot wel 9 tot 20 procent (Micco et al., 2003). Glick en Rose (2016) concludeerden zelfs dat de euro de export van EMU-landen met 50 procent deed toenemen.

Voordelen euro groter voor latere deelnemers aan EU en eurozone

Veel studies zien dat het effect van de invoering van de euro heterogeen is voor de verschillende deelnemende landen en door de tijd. Zo vinden onderzoekers dat de euro voor de latere toetreders tot de EMU (tussen 2007 en 2015) een groter positief effect op hun handel had dan voor de lidstaten die meteen de euro invoerden (Mensah, 2017; Gunnella et al., 2021). Dat kan ermee te maken hebben dat het effect van de euro op de bilaterale handel

groter is voor landen die nog niet veel met elkaar handelen (Chen & Novy, 2018). De eerste deelnemers aan de EMU¹⁾ hadden al heel veel handel met elkaar, ze zaten immers al enkele jaren met elkaar in een Europese interne markt. De landen die later de euro invoerden²⁾, waren pas vlak ervoor lid geworden van de EU en daarmee de interne markt. Glick (2017) maakt echter ook een onderscheid tussen 'oude' en 'nieuwe' EMU-leden, en uit deze analyses blijkt het tegenovergestelde. Aan de hand van een graviteitsanalyse, die wordt toegepast op een groot aantal landen in de wereld, vindt de auteur een EMU-handelspremie van 40 procent onder oude EMU-landen, terwijl het effect van de euro op handel tussen nieuwe EMU-leden praktisch nul is. Dit resultaat geldt alleen indien er gelijktijdig ook voor het heterogene EU-effect onder 'oude' en 'nieuwe' leden wordt gecontroleerd. Hieruit blijkt dat voor de nieuwere EMU-landen de voordelen eigenlijk vooral zitten in het deelnemen aan de EU en de single market met z'n gelijk speelveld, vrij verkeer, gelijke productstandaarden en kwaliteitseisen, en dat de additionele voordelen van de euro daardoor verwaarloosbaar zijn.

De nadelen van één munt; de eurocrisis

Daarnaast bleek ook dat een deel van de positieve effecten van de euro alleen tot aan de financiële crisis aanwezig was. Daarna had de euro juist negatieve gevolgen voor de handel van de EMU-deelnemers (Verstegen et al., 2017). Dat zit volgens de literatuur als volgt: de nadelen van één autonoom economisch (monetair) beleid worden zichtbaar wanneer de minder geïntegreerde lidstaten (bijvoorbeeld landen die later zijn toegetreden) te maken krijgen met asymmetrische macro-economische schokken. De Europese Centrale Bank kan voor die landen die harder getroffen zijn door een schok, zoals bijvoorbeeld een financiële crisis, ingrijpen, maar dit gaat dan ten koste van handel en economische groei in landen die minder getroffen werden (door bijvoorbeeld meer inflatie, minder vraag en minder export) (Baldwin & Wyplosz, 2006). Hierdoor bestaat er een onevenwicht waardoor de effecten van de euro op internationale handel minder beduidend zijn geweest na de crisis. Uit hoofdstuk 1 van deze Internationaliseringsmonitor blijkt bovendien ook dat er grote structurele verschillen zijn tussen de EMU-landen, zoals op het gebied van bbp per hoofd van de bevolking, economische groei, werkloosheid en investeringen.

4.3 Synthetische schatting: methode en data

De synthetische controlemethode

Om het effect van EMU-deelname op de Nederlandse handel na te gaan, baseren we ons op de zogenoemde synthetische controlemethode (SCM), zoals ontwikkeld door Abadie en Gardeazabal (2003) en voor wat betreft de statistische software beschreven in Abadie et al. (2011). De intuïtie achter deze methodologie is het meten van het economische effect van een interventie of schok op een economische eenheid, meestal een regio of een land. Voor

1) België, Duitsland, Finland, Frankrijk, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal en Spanje voerden de euro in 1999 in. Griekenland trad in 2001 toe tot de EMU.

2) Slovenië (2007), Cyprus en Malta (2008), Slowakije (2009), Estland (2011), Letland (2014) en Litouwen (2015) traden later toe tot de EMU.

eenheden als landen en regio's bestaan er vaak geen perfect vergelijkbare eenheden die men kan gebruiken als controlegroep. Om toch een controlegroep samen te stellen moet er, bijvoorbeeld in de context van onze studie, eerst een combinatie van vergelijkbare niet-EMU-landen (synthetische controle eenheid) gevonden worden die het beste lijkt op de bilaterale EMU-partners in de periode voordat de EMU in werking is getreden (d.w.z. de pre-interventieperiode; vóór 1999). Om het effect van de oprichting van de EMU op de internationale handel te meten, wordt in de literatuur vaak een vergelijking gemaakt tussen de handel met EMU-landen en met EU-landen zonder euro. Echter zo'n vergelijking volstaat niet, omdat dan zowel het effect van EMU-deelname als de verschillen in geobserveerde en niet-geobserveerde economische factoren, die mede de handel tussen landen kunnen verklaren (bijvoorbeeld EU-integratie, tarifaire en niet-tarifaire barrières, economische groei, technologische vooruitgang) onterecht aan EMU-deelname toegewezen kunnen worden.

De methode schat een gewogen gemiddelde van de Nederlandse handel met de controlelanden. De gewichten laten toe om de verschillen in beide groepen in de pre-interventieperiode zo klein mogelijk te houden. De weging in de SCM is gebaseerd op relevante economische kenmerken zoals de samenstelling van de import- of exportportefeuille, het bbp per hoofd van de bevolking en de ratio van import en export tot het bbp. Zie paragraaf 4.7 Data en methoden voor een verdere uitleg van de synthetische schattingsmethode. Vervolgens vergelijken we de handel na de interventie (d.w.z. de invoering van de euro op 1 januari 1999 als giraal betaalmiddel) tussen de synthetische controlegroep van niet-EMU-landen met EMU-landen. Op die manier kunnen we schatten wat de internationale handel van Nederland met de EMU-partners zou geweest zijn als er geen EMU zou zijn opgericht. Het synthetische controle model wordt de laatste jaren steeds vaker gebruikt in studies naar de effecten van bijvoorbeeld de Europese Unie, de Europese interne markt of de impact van de EMU op het bbp, de handel, of de lopende rekening (Campos et al., 2018; Lehtimäki & Sondermann, 2021; Gabriel & Pessoa, 2020; Hope, 2016).

Data

In deze analyse bekijken we de Nederlandse goederenhandel met de vroegste Europese partners: België en Luxemburg³⁾, Duitsland⁴⁾, Frankrijk en Italië. Samen met Nederland vormen zij de EMU-6. Deze landen waren allen onderdeel van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS), een eerste aanzet tot Europese integratie. Door de ontwikkeling van de handel tussen Nederland en de andere leden al vanaf 1960 te volgen, kunnen we het échte effect van de euro inschatten, en niet van de oprichting van de gemeenschappelijke markt en de Europese integratie die in dezelfde periode plaatsvond.

4.4 Synthetische schatting: resultaten

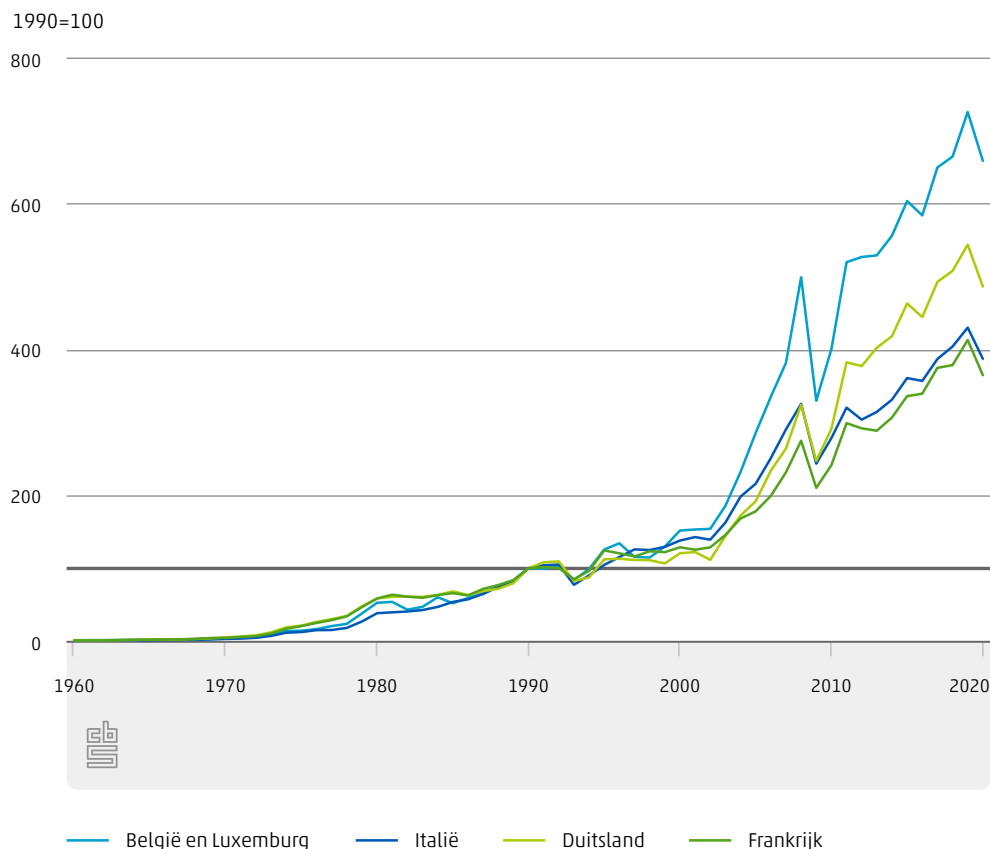
Omdat – zoals al uit de literatuur bleek – de EMU voor iedere deelnemer een ander welvaartseffect opleverde, én omdat Nederland met ieder EMU-6 land een andere uitgangspositie had voor wat betreft de bilaterale handelsrelatie, zijn ook de gevolgen van

³⁾ België en Luxemburg zaten samen in een douane-unie, waardoor we tot 1999 geen afzonderlijke handelscijfers hebben. We nemen ze hier dan ook samen mee. De controlevariabelen van België zijn gebruikt, omdat dat land verreweg het grootste aandeel in de goederenhandel van deze twee landen had.

⁴⁾ Tot 1990 alleen West-Duitsland.

de invoering van de euro voor de Nederlandse goederenhandel per handelspartner verschillend. Figuur 4.4.1 laat de ontwikkeling van de Nederlandse exportwaarde zien naar de EMU-6 landen, waarbij 1990 als basisjaar is genomen. Hieruit blijkt duidelijk dat export naar België en Luxemburg het hardst is gestegen sinds de invoering van de euro in 1999. In deze paragraaf vergelijken we de ontwikkeling van de exportwaarde met een synthetische schatting per land. Voor ieder EMU-6 land beschrijven we de resultaten van de synthetische schatting, waarvan de data en methoden in de vorige paragraaf zijn en in paragraaf 4.7 worden toegelicht.

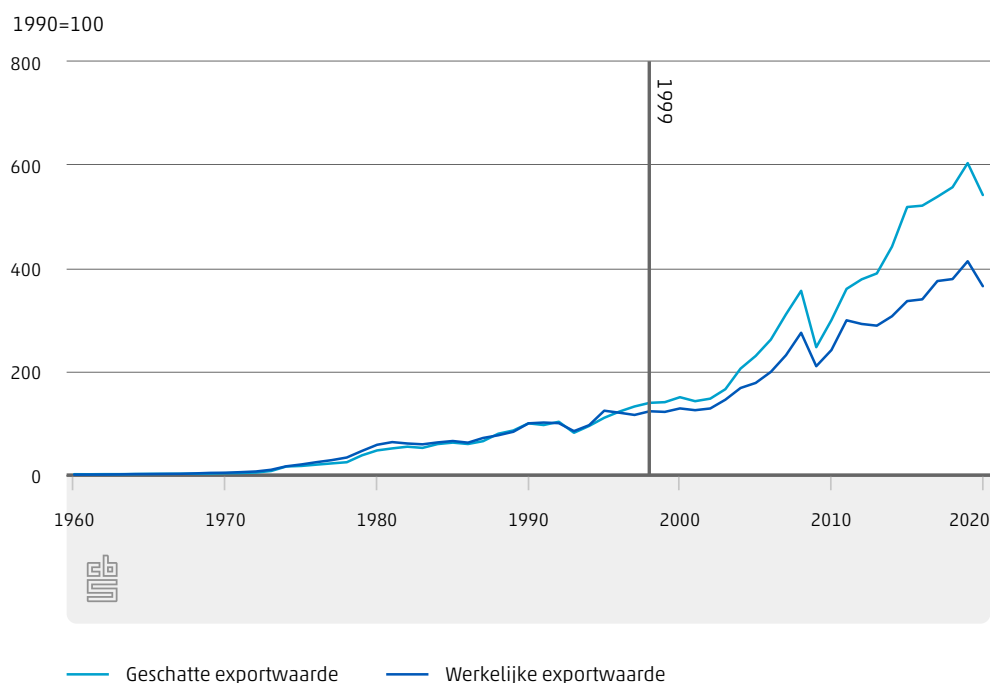
4.4.1 Ontwikkeling Nederlandse exportwaarde naar EMU-6

Frankrijk

De goederenexport naar Frankrijk groeide na het ontstaan van de EMU (1999) minder hard dan verwacht werd op basis van de bilaterale handel met de controlelanden. Dat blijkt uit figuur 4.4.2, waarin te zien is dat de synthetisch geschatte exportwaarde na 1999 hoger ligt dan de werkelijke exportwaarde. Noteer ook dat vóór 1999 de exportcurve naar Frankrijk versus de exportcurve naar de controlelanden heel gelijklopend zijn wat aantoont dat de schatting door het model de werkelijkheid heel goed benadert. Vervolgens zien we dat, hoewel de export naar zowel Frankrijk als naar de controlelanden sinds 1999 groeide (met uitzondering van een krimp rond de financiële- en eurocrisis), de Nederlandse export naar de controlelanden harder toenam dan die naar Frankrijk.

4.4.2 Export naar Frankrijk

3^e exportbestemming is Frankrijk
sinds het vertrek van het VK uit de EU

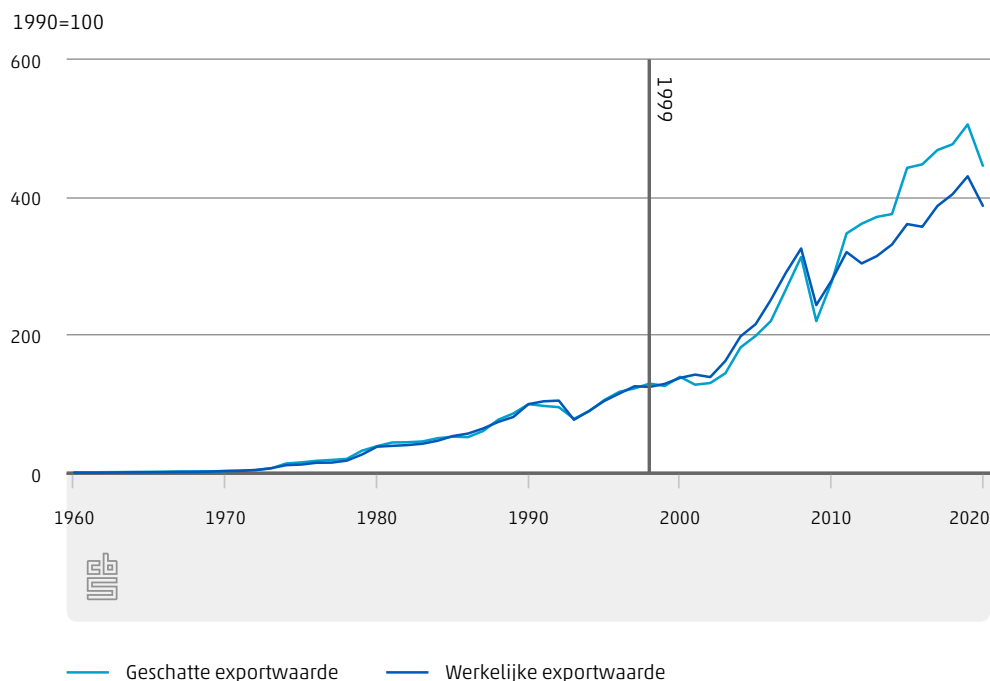
Net zoals bij de export naar Frankrijk, geldt ook voor de import uit het land dat de waarde lager ligt dan verwacht werd op basis van de controlelanden. De euro lijkt voor de Nederlandse handel met Frankrijk dus zowel bij de import als bij de export geen additionele handelsvoordelen op te leveren. Frankrijk was namelijk ook al vóór de invoering van de euro één van de belangrijkste handelspartners voor Nederland, na Duitsland en België. Sinds die tijd is de Nederlandse handel met bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten belangrijker geworden door veranderingen in de wereldeconomie. Hierdoor is de handel met Frankrijk relatief minder hard gegroeid dan zou mogen worden verwacht op basis van de groei in de handel met andere OESO-landen.

Italië

Bij de goederenexport naar Italië is een bescheiden tweedeling zichtbaar, zie figuur 4.4.3. Direct bij aanvang van invoering van de euro in 1999 lag de Nederlandse export naar Italië licht boven de export die naar Italië verwacht werd op basis van de controlelanden. Na de financiële crisis lag de werkelijke exportwaarde echter juist wat lager dan verwacht. De EMU-landen gingen daarna namelijk de eurocrisis in. Landen met de euro herstelden later en minder goed van de crisis, en Italië was een van de landen die zware klappen kreeg. Daardoor is het aannemelijk dat de vraag naar Nederlandse producten vanuit Italië werd

afgeremd. Dat kan ertoe hebben geleid dat de exportwaarde naar dit land sinds de eurocrisis lager ligt dan verwacht op basis van de OESO-controlegroep.

4.4.3 Export naar Italië

De goederenimport uit Italië laat het tegenovergestelde zien van de export. De waarde van de import lag bij de invoering van de euro in 1999 lager dan verwacht mag worden op basis van de controlegroep. Na de crisis, rond 2016, importeerden we al meer uit Italië dan verwacht werd. Voor de handel met Italië geldt dus dat voor de hele periode sinds de invoering van de euro, de EMU geen eenduidige handelsvoordelen opleverde. Wel lijkt de crisis bij zowel de import uit als bij de export naar Italië een kantelpunt te zijn geweest in de onderlinge handelsrelatie.

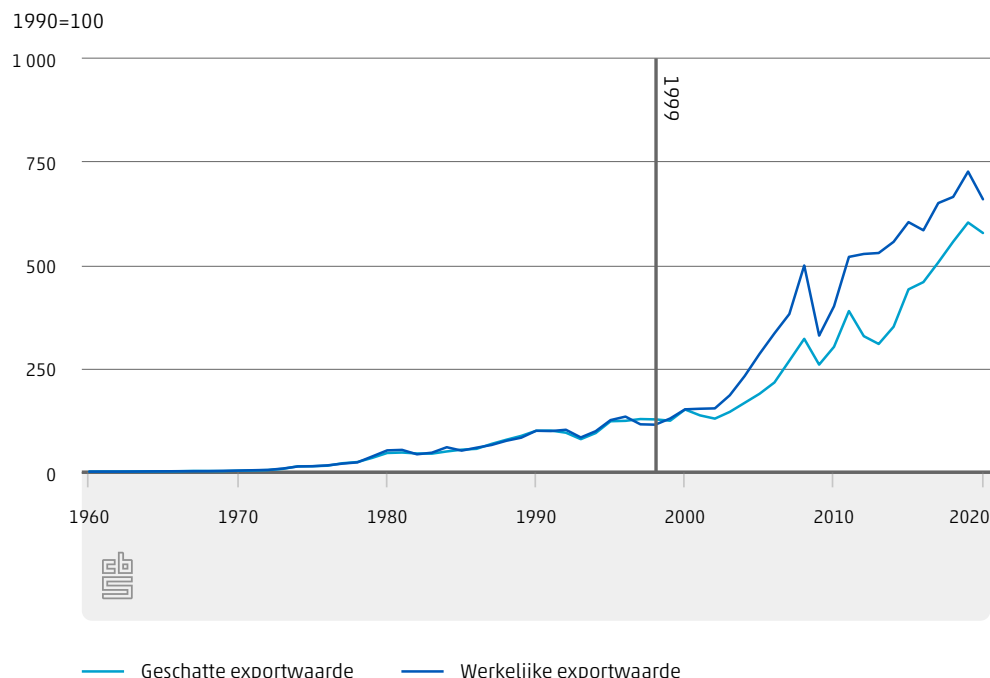
België en Luxemburg

De export naar België en Luxemburg samen lag na de invoering van de euro structureel hoger dan verwacht op basis van de controlegroep, zie figuur 4.4.4. Vooral in de jaren tot aan de economische crisis in 2009 was de groei in de export naar deze landen erg sterk. Na het herstel van de crisis blijft het verschil met de controlelanden door de tijd heen constant. Ook de importwaarde uit België en Luxemburg was na invoering van de euro hoger dan verwacht werd op basis van de synthetische schatting.

Dit betekent dat de euro er in ieder geval niet voor heeft gezorgd dat Nederlandse producenten meer concurrentie hebben ondervonden van andere eurozonelanden, of dat de uitvoer naar België daardoor wordt bedreigd. De vraag naar Nederlandse producten vanuit België blijkt namelijk juist sterker te zijn gegroeid dan zou mogen worden verwacht op basis van de controlelanden.

Deze resultaten sluiten aan bij de bevindingen van Glick (2017) waarbij beargumenteerd kan worden dat, door de diepere EU-integratie van Nederland en België, bijvoorbeeld vanwege het delen van een landsgrens en een gemeenschappelijke taal, de positieve effecten van de EMU duidelijker naar voren treden. We noteren ook dat het aandeel wederuitvoer in de totale export naar België lager is dan bij Duitsland, Frankrijk en Italië (Creemers & Draper, 2021).

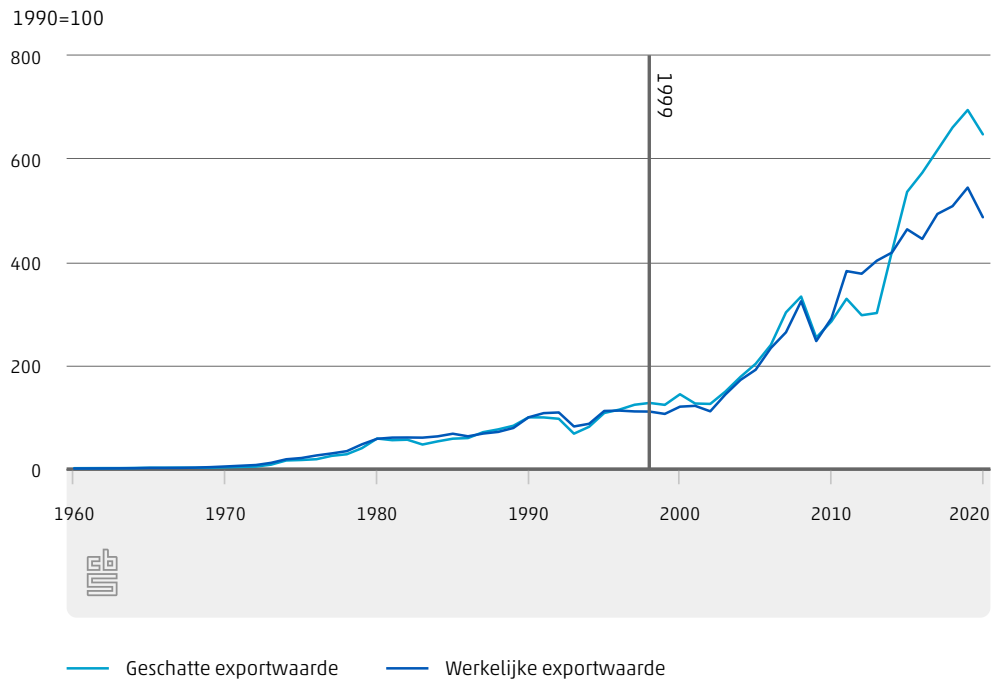
4.4.4 Export naar België en Luxemburg

Duitsland

De synthetische schatting van de export naar Duitsland geeft geen eenduidig beeld. Tot aan het moment van de invoering van de euro levert het model een goede benadering van de werkelijke exportwaarde naar Duitsland. In de eerste periode na de invoering van de euro lag de exportwaarde naar Duitsland net onder de geschatte exportwaarde op basis van de controlelanden. Tussen 2010 en 2015 lag de exportwaarde juist flink bóven de exportwaarde verwacht op basis van de controlelanden. Sinds 2015 ligt de daadwerkelijke export naar Duitsland echter vrij fors onder die van de geconstrueerde exportwaarde.

4.4.5 Export naar Duitsland

De import uit Duitsland ligt sinds de invoering van de euro stabiel onder het niveau van de verwachte importwaarde op basis van de controlelanden. Op basis van de hier gemaakte analyses kunnen we dus niet stellen dat de invoering van de euro (positief of negatief) bepalend is geweest voor de handelswaarde met Duitsland. Ook Chen en Novy (2018) vonden geen significante toename in de Duits-Nederlandse handel na de invoering van de euro.

Euro voor Nederlandse goederenhandel niet belangrijk?

Op basis van bovenstaande analyses lijkt de invoering van de euro de Nederlandse goederenhandel met de andere EMU-6 landen niet ontegenzeggelijk te hebben vergroot. Er is geen grote trendbreuk in de Nederlandse handel met de EMU-6 te zien bij de invoering van de euro. We zien wel dat de handel zich per land anders ontwikkelt na de introductie van de euro: de Nederlandse goederenhandel ontwikkelt met ieder land simpelweg langs een ander groeipad. Zo lijken er voor goederenhandel met zowel Frankrijk als Duitsland geen overduidelijke voordelen van de euro te zijn. De handel met België en Luxemburg lijkt wel te profiteren van EMU-lidmaatschap, aangezien de handelswaarde na invoering van de euro hoger was dan verwacht werd op basis van de geconstrueerde handelswaarde. Onze import- en exportwaarde met België en Luxemburg lijkt structureel op een hoger groeipad terecht te zijn gekomen sinds de invoering van de euro. Voor Italië geldt dat de crisis een rol leek te spelen: in de jaren tot aan de crisis exporteerden we er méér naartoe dan verwacht werd zonder de EMU, maar na de crisis zijn die voordelen verdwenen. De goederenimport uit Italië lag juist onder het verwachte niveau zonder euro, maar na de crisis er weer boven. Kortom, heterogene en bescheiden tekenen van een euro-effect voor de Nederlandse goederenhandel.

Betrouwbaarheid

In tabel 4.4.6 zijn de zogenaamde RMSPE ratio's weergegeven. Dat is de gemiddelde ratio van de voorspelfout in het model na de interventie (1999) en die van ervoor. Het is de bedoeling dat de voorspelfout ná de interventie groter is dan ervoor.

4.4.6 De ratio's tussen de post- en pre-interventie voorspelfout voor de export, over de hele periode

	RMSPE ratio
Frankrijk	294
Italië	199
België en Luxemburg	703
Duitsland	135

Uit de resultaten blijkt dat de voorspelfout na de interventieperiode duidelijk groter is ná 1999 dan ervoor. Vooral voor België en Luxemburg is dit verschil groot, omdat de werkelijke waarde flink hoger ligt dan de synthetische waarde.

Additionele factoren

Bij deze analyses zijn een aantal kanttekeningen van toepassing. Ten eerste was de Nederlandse handel met de EMU-6 al ver ontwikkeld. Chen en Novy (2018) stellen daarbij dat het effect van de euro voor de handel kleiner is voor landen die al relatief veel handelen met elkaar. Dat geldt zeker voor Nederland en de hier onderzochte handelspartners. Daarnaast heeft de Nederlandse goederenhandel met de verder weg gelegen OESO-landen zich, onder invloed van toenemende globalisering in de onderzochte periode, juist later sterk(er) ontwikkeld (zie ook hoofdstuk 2 van deze Internationaliseringsmonitor). De invoering van de euro ging bovendien gelijk op met de toetreding van China tot de Wereldhandelsorganisatie. De opkomst van China als grote speler op de wereldhandelsmarkt veranderde de bestaande handelsrelaties tussen alle partners. Een andere grote ontwikkeling in de wereldhandel was de fragmentatie van productie. Doordat productieketens in toenemende mate worden opgeknipt om in verschillende landen te worden uitgevoerd, veranderden handelspatronen de afgelopen decennia (Gunnella et al., 2021). Met een onderzoek waarin intermediaire en finale goederen apart geanalyseerd worden, is de rol van de euro in de toenemende fragmentatie in de eurozone nog beter te onderzoeken. Helaas was dat niet mogelijk voor de analyse in dit hoofdstuk, vanwege gebrek aan bruikbare data met dit onderscheid in goederensoorten voor de periode die is onderzocht.

Daarnaast is het zo dat Nederland met de andere EMU-6 landen niet alleen een gemeenschappelijke munt heeft, maar ook een interne markt en verregaande integratie op andere gebieden. De EMU-6 hadden het grootste deel van de integratie (oprichting van de EU en de interne markt) in 1999 al achter de rug. De methode die we hier hanteren zorgt ervoor dat het effect van de euro niet beïnvloed is door het EU-effect. Het feit dat er heterogene verschillen zijn in handel met België en Luxemburg versus de andere EMU-lidstaten duidt erop dat de omvang van de bilaterale handel wordt aangestuurd door andere structurele factoren dan de euro.

Tot slot hebben we in deze analyse alleen naar de goederenhandel gekeken wegens databeperkingen bij de data over internationale dienstenhandel.⁵⁾ Uit de literatuur blijkt dat het positieve effect van de euro voor de dienstenhandel een stuk groter is dan voor de goederenhandel, en dat geldt ook voor Nederland (Freeman et al., 2022). De beschikbare data laten wel zien dat de Nederlandse dienstenhandel met de EMU-12 vanaf midden jaren '00 duidelijk harder groeide dan de dienstenhandel met controlelanden (VS, VK en Japan).

4.5 De Nederlandse goederenhandel met de gehele eurozone

De effecten van de eurozone voor de Nederlandse goederenhandel variëren – zoals hierboven al bleek – per land en door de tijd. In deze paragraaf analyseren we de Nederlandse handel met de landen die de euro als eerste invoerden (EMU-12)⁶⁾ gezamenlijk, en met enkele latere deelnemers aan de EMU apart. Dit schatten we niet door middel van de synthetische controlemethode zoals in voorgaande paragraaf, maar laten we zien aan de hand van de ontwikkeling van de goederenhandelscijfers. Daarbij laten we ook de Nederlandse bilaterale handel met enkele controlelanden zien waar we veel mee handelen, en die bovendien in de voorgaande analyse belangrijke voorspellers waren voor de bilaterale handel met de EMU-6 landen: de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Japan. In deze paragraaf gebruiken we enkel CBS-cijfers, die we vanaf 1996 beschikbaar hebben. Ook hier hebben we dezelfde deflator gebruikt om te corrigeren voor inflatie over tijd als in de vorige paragraaf. Daarnaast zijn de cijfers in logaritmen, en hebben we er een indexcijfer van gemaakt, met 1999 als basisjaar.

EMU-12

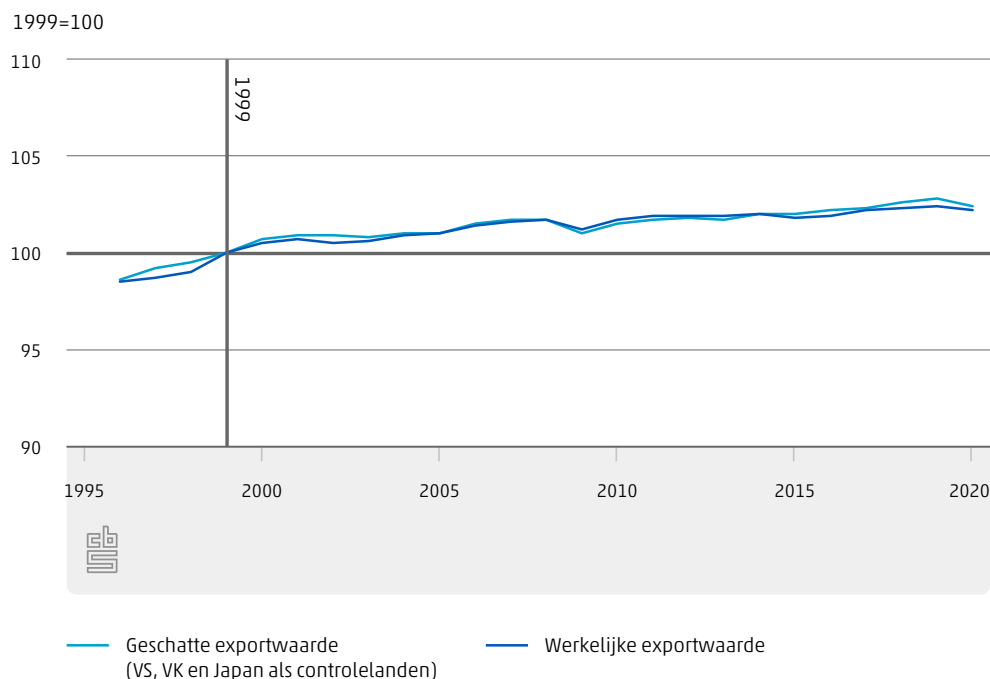
De Nederlandse uitvoer naar de EMU-12 landen ontwikkelde zich heel vergelijkbaar met de uitvoer naar de controlelanden (VS, VK en Japan), zie figuur 4.5.1. Dit is in lijn met de resultaten uit de vorige paragraaf. Klaarblijkelijk heeft de euro er niet voor gezorgd dat de export naar eurozonelanden sterker is gestegen dan die naar de controlelanden. Voor de invoer zijn overigens wel iets grotere verschillen zichtbaar. De invoer uit de EMU-landen steeg sinds 1999 duidelijk harder dan de invoer uit de VS, het VK en Japan. Mogelijk dat dit komt door een afname in de invoer uit deze controlelanden en niet zozeer door een toename in de invoer vanuit EMU-landen sinds de introductie van de euro.

5) Het CBS publiceert internationale dienstenhandel naar land vanaf 2014. Andere databases hebben ook data voor eerdere jaren, maar niet vóór 2001, terwijl de euro toen al ingevoerd werd. In verband met meerdere trendbreuken achten wij de data voor deze analyse bovendien niet goed genoeg.

6) Griekenland voerde de euro pas in 2001 in, toch nemen we dat land met deze groep mee.

4.5.1 Export naar EMU-12

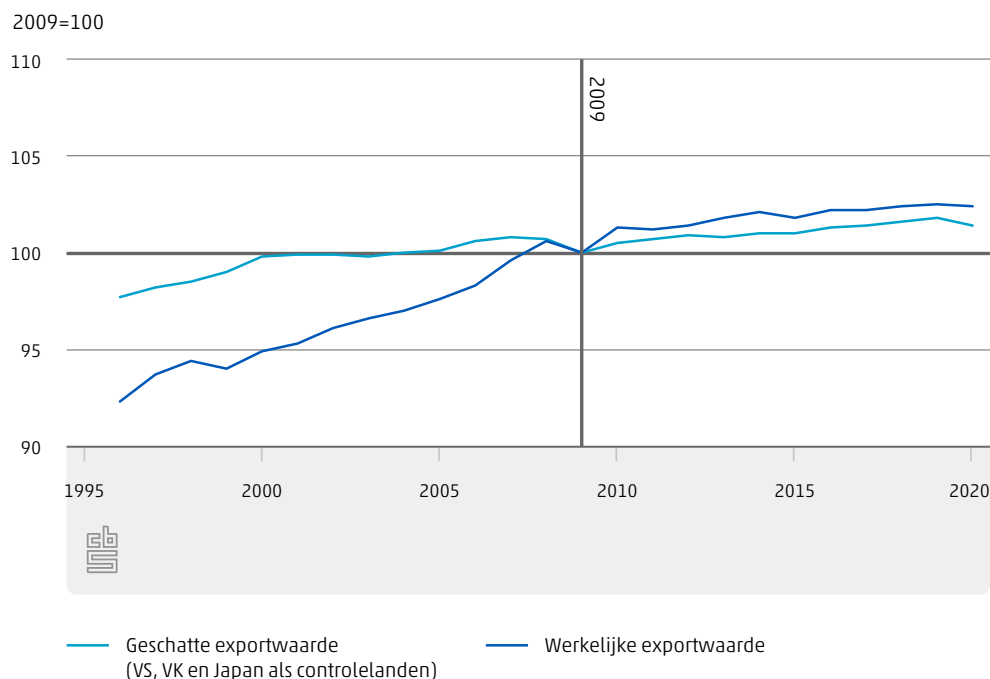
Slowakije

De Nederlandse handel met Slowakije is erg klein, zoals uit hoofdstuk 2 van deze Internationaliseringsmonitor bleek. Nederland importeerde in 2021 zo'n 1,3 miljard euro uit het land, wat vooral personenauto's betreft. De export naar Slowakije is met 1,8 miljard euro iets groter, maar de handel met het land besloeg nog geen half procent van de totale Nederlandse goederinvoer of -uitvoer.

Toch is het interessant om de ontwikkeling van de handel met Slowakije te bekijken, omdat onze handel ermee de afgelopen jaren sterk toenam én Slowakije later tot de EU en eurozone toetrad. Slowakije werd in 2004 lid van de EU en voerde in 2009 de euro in. Zowel bij de import uit als de export naar het land zien we in figuur 4.5.2 een forse groei in de jaren daaraan voorafgaand, wanneer vergeleken met de ontwikkeling van de controlelanden. Sinds Slowakije daadwerkelijk lid is van de eurozone, is de groei echter niet meer zo groot, vergeleken met de VS, het VK en Japan.

Wat hier waarschijnlijk een grote rol speelt is het EU-lidmaatschap dat het land in 2004 verkreeg: de voorbereidingen op toetreding en vervolgens de toegang tot de Europese interne markt waren vermoedelijk de belangrijkste drijvers achter de groei van de handel met Nederland. Voor de Nederlandse goederenhandel met Slowakije lijkt de EU dus belangrijker te zijn geweest dan de EMU, gezien de sterke groei in de jaren '00, en de geringe groei vanaf de jaren '10.

4.5.2 Export naar Slowakije

5^e belangrijkste leverancier is
Nederland voor Litouwen

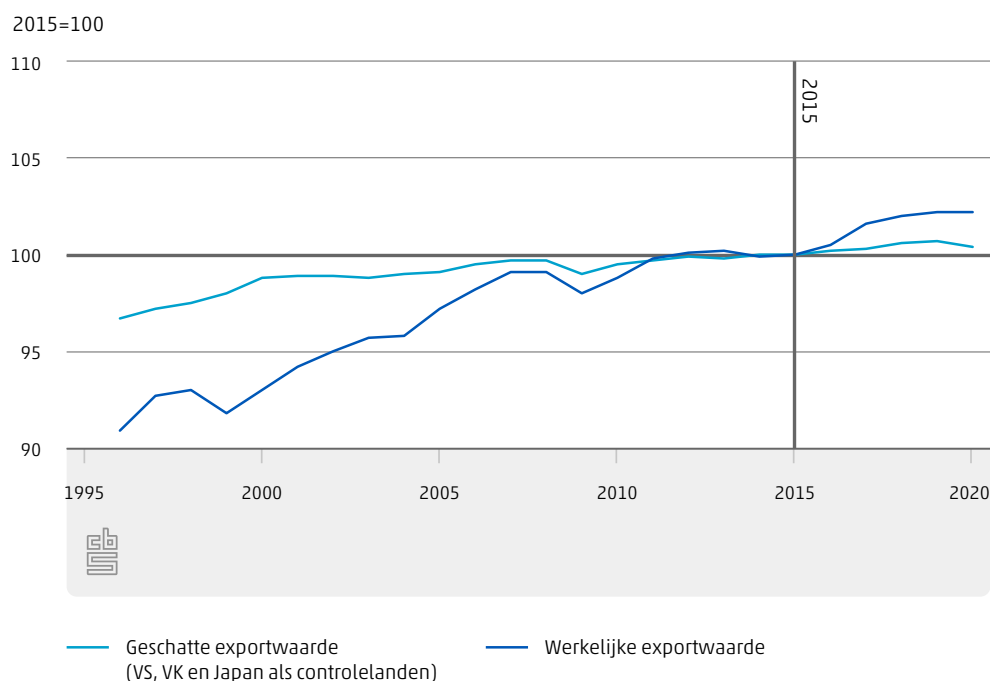

Litouwen

Nederland exporteerde in 2021 voor ruim 1,8 miljard euro naar Litouwen, en Nederland was in 2020 de 5^e belangrijkste exportpartner voor Litouwse bedrijven. De import uit Litouwen maakt echter nog maar 0,3 procent van zowel de totale Nederlandse goederenimport als -export uit.

Voor de handel met Litouwen, EU-lid sinds 2004 en EMU-deelnemer sinds 2015, zien we in figuur 4.5.3 deels eenzelfde effect als bij Slowakije: sterke groei vlak vóór en sinds het land de Europese interne markt betrad, bescheiden groei sinds de invoering van de euro, vergeleken met de controlegroep. Mogelijk speelt ook de eurocrisis een rol. Tot 2009 nam de uitvoer sterker toe dan in de periode erna. De uitvoer naar Litouwen nam vanaf 2015 nog wel duidelijk sterker toe dan de uitvoer naar de VS, het VK en Japan. De invoer uit het land ontwikkelde zich vergelijkbaar met de controlegroep.

4.5.3 Export naar Litouwen

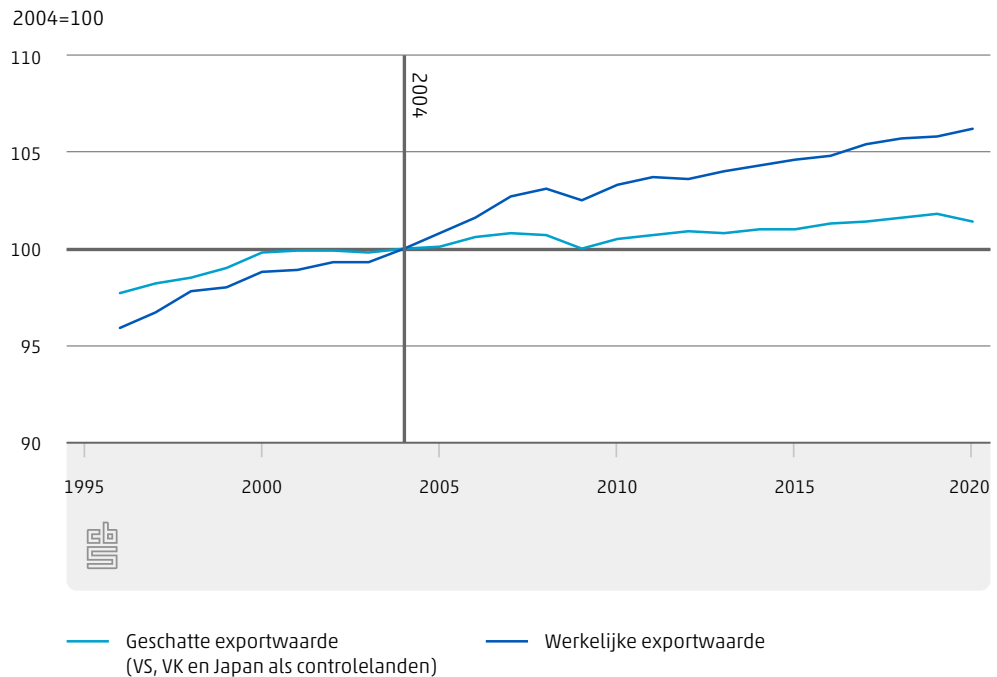
6% nam de uitvoer naar Polen toe
sinds 2004, terwijl de uitvoer naar
controlelanden slechts 1% is gegroeid

Polen

Ook Polen werd in 2004 lid van de EU, maar het land voerde tot dusver de euro nog niet in, waardoor het een interessante vergelijking met Litouwen en Slowakije oplevert. Uit figuur 4.5.4 blijkt dat de Nederlandse uitvoer naar Polen in de gehele onderzochte periode harder steeg dan onze goederenhandel met de controlegroep. Met betrekking tot de uitvoer naar Polen beslaat dat voor een groot deel de wederuitvoer van goederen, maar ook de uitvoer van Nederlandse makelij groeide fors harder dan verwacht op basis van de uitvoer van Nederlandse makelij naar de VS, het VK en Japan.

4.5.4 Export naar Polen

De belangrijkste conclusie die we hieruit kunnen trekken, is in ieder geval dat het feit dat sommige EU-landen, zoals Polen, geen euro hebben, er niet voor heeft gezorgd dat de handel met deze landen minder hard is toegenomen. Het lijkt erop dat voor de recente toetreders bij de eurozone het lidmaatschap van de Europese Unie een groter voordeel heeft gebracht dan de euro. Kortom, de Nederlandse goederenhandel blijkt niet minder hard te groeien met landen die géén euro hebben ingevoerd, vergeleken met de landen die dat wel doen.

4.6 Samenvatting en conclusie

De verwachtingen rondom de invoering van euro waren hooggespannen. Handelen werd door de invoering van de euro transparanter, eenvoudiger en goedkoper, en in praktische zin heeft goederenhandel hier veel profijt van gehad. Echter blijkt uit de resultaten in dit hoofdstuk dat de invoering van de euro geen wonderen heeft verricht voor de Nederlandse goederenhandel met de eurozone. De analyses in de tweede helft van dit hoofdstuk wijzen op een factor die veel belangrijker was dan de invoering van de euro: Europese integratie met als belangrijkste pijler daarvan, de Europese interne markt. Uit de literatuur weten we bovendien dat er meer factoren zijn die de handel beïnvloedden in de onderzochte tijdperiode: globalisering, de eurocrisis, fragmentatie van internationale handelsketens en de opkomst van handelsreus China.

In paragraaf 4.4 hebben we met behulp van de synthetische controlemethode laten zien dat het effect van de euro voor de Nederlandse bilaterale goederenhandel erg divers was, per handelspartner en tijdsbestek variërend. De handel met Frankrijk en Duitsland was lager dan we verwachtten op basis van de controlelanden; die met België en Luxemburg juist hoger. Voor de handel met Italië bleek dat de invoer vóór de eurocrisis lager was dan verwacht, en

na de crisis hoger dan verwacht. Voor de goederenexport was dat precies andersom, waaruit bleek dat de crisis voor een duidelijke kentering in de handelsrelatie met Italië zorgde.

In paragraaf 4.5 hebben we laten zien hoe de Nederlandse goederenhandel zich ontwikkelde met alle oorspronkelijke EMU-12 landen samen sinds de invoering van de euro, in vergelijking met een groep controlelanden (VS, VK en Japan). Voor de uitvoer naar de EMU-12 landen samen geldt dat deze vergelijkbaar groeide met de uitvoer naar de controlegroep. Klaarblijkelijk heeft de euro er niet voor gezorgd dat de handel met eurozonelanden sterker is gestegen in vergelijking met de controlelanden

In de ontwikkeling van de handel met Slowakije en Litouwen was sinds de invoering van euro – door Slowakije en Litouwen – geen boven verwachting grote groei te zien. De groei in handelswaarde met Nederland die hoger lag dan de groei van de controlelanden vond eerder plaats, namelijk na het EU-lidmaatschap van deze landen in 2004. De ontwikkeling van onze handel met Polen laat eenzelfde patroon zien: forse groei na toetreding tot de EU en daarmee de interne markt. En nog wel belangrijker, de handel met Polen groeit fors door, ook al voert het de euro niet in. Daaruit kunnen we opmaken dat voor Polen groei van de handel met Nederland kennelijk niet afhankelijk is van EMU-lidmaatschap.

Hoewel de euro het leven van velen – handelaren, maar ook reizigers, toeristen en grenspendelaars – gemakkelijker heeft gemaakt, kon het de hoge verwachtingen voor wat betreft additionele handelsgroei tussen de eurozonelanden ogenschijnlijk niet waarmaken. Het lidmaatschap van de EU lijkt daarbij toch belangrijker te zijn geweest voor het toenemen van de bilaterale handel.

4.7 Data en methoden

De synthetische controlemethode (SCM) is een statistische methode die wordt gebruikt om het effect van een interventie te evalueren. SCM laat toe om op een meer systematische manier gewichten toe te kennen aan de controlegroep. Het gebruikt meestal een relatief lange tijdreeks van de uitkomst voorafgaand aan de interventie en schat de gewichten zo in dat de controlegroep de behandelingsgroep zo goed mogelijk weerspiegelt.

De schatter van het oorzakelijk effect van de interventie (in onze analyse de invoering van de euro) is gedefinieerd als het verschil tussen de uitkomst (bilaterale goederenhandel) y_1 waargenomen in de 'treated' eenheid (de landen die de euro als munteenheid hebben ingevoerd) over een tijdshorizon van lengte T en een nulscenario van potentiële bilaterale handel y_1^* als de euro niet was aangenomen. Dit laatste wordt gegenereerd door op een $(T \times J)$ matrix y_0 van de tijdreeks van bilaterale handel in J potentiële vergelijkingseenheden (d.w.z. landen die niet aan het beleid zijn blootgesteld) een $(J \times 1)$ vector van w gewichten op toe te laten passen. We schrijven,

$$y_1^* = y_0 w^*$$

$$w_j \geq 0 \text{ voor } j = 1, \dots, J; \sum_{j=1}^J w_j = 1$$

Gegeven een x_1 vector van N -voorspellers van handel in de treated groep (handel tussen Nederland en EMU-handelspartners) en een $(N \times J)$ matrix van dezelfde voorspellers waargenomen in de donorpool, w^* minimaliseert de volgende expressie gedurende de periode vóór de invoering van de euro (pre-treatment periode):

$$D(w) = (x_1 - x_0 w)' V (x_1 - x_0 w)$$

En V is een diagonale matrix met niet-negatieve componenten die het relatieve belang van de verschillende voorspellers van de goederenhandel weerspiegelen. In onze analyse omvat de reeks voorspellers die voorkomen in de traditionele graviteitsliteratuur, evenals enkele nieuwe zoals gedefinieerd in Lehtimäki en Sondermann (2021). De traditionele graviteitsvariabelen omvatten bbp, bevolking en handelsopenheid, evenals de bilaterale afstand.

De selectie van de controlelanden is op basis van OESO-lidmaatschap. OESO-landen hadden in 1960 al een vergelijkbaar welvaartsniveau en economische ontwikkeling met de EMU-6. Voor niet alle landen is de data beschikbaar vanaf 1960, waardoor we uiteindelijk de Verenigde Staten, Australië, Japan, het Verenigd Koninkrijk, Noorwegen, Zwitserland, Zweden, Denemarken, Turkije en IJsland als controlelanden overhouden.

De bilaterale goederenhandelswaarde van Nederland met de andere EMU-6 landen is de afhankelijke variabele, en hier hebben we indexcijfers van gemaakt (1990=100). De historische bilaterale handelsdata van het CBS is maar beschikbaar voor enkele landen, dus de data voor de analyse komt van de OESO en is beschikbaar vanaf 1960 tot en met 2013. Deze data is vanaf 2013 vervolgens aangevuld met CBS-handelsdata tot en met 2020. Omdat we een lange tijdreeks hebben, gebruiken we een deflator voor de import en export van goederen van Nederland van de OESO om te corrigeren voor de inflatie in die jaren.⁷⁾ Vanwege de grote schommelingen in de maanddata hebben we ervoor gekozen om de data op jaarbasis te gebruiken. Daarmee controleren we ook automatisch voor mogelijke seizoenseffecten.

Om de geschatte handelswaarde vóór de invoering van de euro zo goed mogelijk op de werkelijke goederenhandelswaarde te laten lijken, hebben we een aantal variabelen aan het model toegevoegd die informatie geven over de economie of goederenhandel van een land. De volgende variabelen zijn gebruikt om de gewichten voor de controlelanden te schatten:

- het logaritme van het bbp per hoofd van de bevolking en de bevolking waarvan we de jaarlijkse groei nemen, afkomstig van de Penn World Tables (Feenstra et al., 2015);
- de afstand tussen Nederland en het desbetreffende land afkomstig van de CEPII-database (zie Conte et al., 2021, voor een beschrijving van de data);
- de openheid voor handel uitgedrukt als de ratio van export en import ten opzichte van het bbp, afkomstig van de Wereldbank;
- de aandelen van de verschillende SITC-goederengroepen in de exportportefeuille van Nederland met het desbetreffende land in 1997, gemaakt op basis van de bilaterale handelsdata van het CBS.

⁷⁾ De deflator is afkomstig van de OESO.

In tabel 4.8.1 in de bijlage worden de gewichten van elk land bij de controlegroep weergegeven om de *counterfactual* te specificeren die besproken zijn bij de resultaten van de synthetische controlemethode in paragraaf 4.4. We volgen Lehtmaki en Sondermann (2021) en kiezen als controlegroep alle landen die deel uitmaken van de OESO en niet behoren tot de Europese Monetaire Unie. Tabel 4.8.2 toont de gewichten van elk van de voorspellers dat de synthetische controlemethode allocceert.

4.8 Bijlage

4.8.1 Gewichten van de controlelanden in de synthetische schatting

	Frankrijk	Italië	België en Luxemburg	Duitsland
Gewicht				
Verenigde Staten	0,14	0,00	0,00	0,00
Japan	0,00	0,16	0,29	0,00
Denemarken	0,23	0,00	0,10	0,41
Verenigd Koninkrijk	0,63	0,81	0,00	0,00
Zwitserland	0,00	0,00	0,23	0,03
Turkije	0,00	0,03	0,00	0,00
Zweden	0,00	0,00	0,00	0,00
Noorwegen	0,00	0,00	0,00	0,00
IJsland	0,00	0,00	0,38	0,56
Australië	0,00	0,00	0,00	0,00

4.8.2 Gewichten van de variabelen in de synthetische schatting

	Frankrijk	Italië	België en Luxemburg	Duitsland
Gewicht				
Bbp/capita (log)	0,03	0,15	0,13	0,02
Aandeel export in bbp	0,18	0,08	0,10	0,02
Bevolkingsgroei	0,01	0,13	0,00	0,00
Exportwaarde (index) 1960–1998	0,06	0,19	0,03	0,00
Aandeel voeding (SITC 0, 1, 4) in de export	0,12	0,03	0,33	0,12
Aandeel grondstoffen/brandstoffen (SITC 2, 3) in de export	0,00	0,02	0,17	0,06
Aandeel chemische producten (SITC 5) in de export	0,17	0,09	0,00	0,60
Aandeel industriële producten (SITC 6, 8, 9) in de export	0,00	0,03	0,24	0,01
Aandeel machines (SITC 7) in de export	0,00	0,03	0,00	0,00
Afstand tot Nederland	0,42	0,26	0,00	0,16

4.9 Literatuur

Abadie, A. & Gardeazabal, J. (2003). [The economic costs of conflict: a case study of the Basque Country](#). *American Economic Review*, 93(1), 112–132.

Abadie, A., Diamond, A. & Hainmueller, J. (2011). [Synth: An R Package for Synthetic Control Methods in Comparative Case Studies](#). *Journal of Statistical Software*, 42(13), 1–17.

Baldwin, R. (2006). [The euro's trade effects](#). ECB Working Paper Series, no. 594.

- Baldwin, R. & Wyplosz, C. (2006): *The Economics of European Integration*, 2nd edition, London, McGraw-Hill Education.
- Campos, N. F., Coricelli, F. & Moretti, L. (2018). Institutional integration and economic growth in Europe. *Journal of Monetary Economics*, 103, 88–104.
- Chen, N. & Novy, D. (2018). Currency Unions, Trade, and Heterogeneity. CEPR Discussion Paper, no. 12954.
- Conte, M., Cotterlaz, P. & Mayer, T. (2021). The CEPII Gravity Database. [Dataset].
- Creemers, S. & Draper, H. (2021). Geografische dimensie van de Nederlandse goederenhandel. In: S. Creemers & M. Jaarsma (Red.), Nederland handelsland 2021: export, import & investeringen. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Feenstra, R., Inklaar, R. & Timmer, M. (2015). The next generation of the Penn world table. *American Economic Review*, 105(10), 3150–3182.
- Fernández, C. & García Perea, P. (2015). The impact of the euro on euro area GDP per capita. Working document no. 1530. Banco de España.
- Freeman, D., Meijerink, G. & Teulings, R. (2022). Handelsbaten van de EU en de interne markt. CPB Notitie. Centraal Planbureau: Den Haag.
- Glick, R. & Rose, A. (2016). Currency Unions and Trade: A Post-EMU Mea Culpa. CEPR Discussion Paper, no. 10615.
- Glick, R. (2017). Currency Unions and Regional Trade Agreements: EMU and EU Effects on Trade. *Comparative Economic Studies*, 59, 194–209.
- Gunnella, V., Lebastard, L., Lopez-Garcia, P., Serafini, R. & Mattioli, A. Z. (2021). The impact of the euro of trade : two decades into monetary union. ECB Occasional Paper Series, No 283.
- Havránek, T. (2010). Rose effect and the euro: is the magic gone? *Review of World Economics*, 146, 241–261.
- Hope, D. (2016). Estimating the effect of the EMU on current account balances: A synthetic control approach. *European Journal of Political Economy*, 44, 20–40.
- Lehtimäki, J. & Sondermann, D. (2021). Baldwin versus Cecchini revisited: the growth impact of the European Single Market. *Empirical Economics*, 1–33.
- Mensah, I. (2017). The Euro's Effect on Trade: An Analysis of 'Old' and 'New' EMU Members. *Review of Economics and Institutions*, 10(1), art. 3.
- Micco, A., Stein, E. & Ordoñez, G. (2003). The Currency Union Effect on Trade: Early Evidence from EMU. Inter-American Development Bank, Working Paper no. 490.
- Nardis, de, S. & Vicarelli, C. (2003). The Impact of the Euro on Trade. The (Early) Effect Is Not So Large. European Network of Economic Policy Research Institutes. Working Paper no. 17.

Puzzello, L. & Gomis-Porqueras, P. (2018). Winners and losers from the €uro. *European Economic Review*, 108, 129–152.

Rose, A. (2000). One Money, One Market: Estimating the Effect of Common Currencies on Trade. *Economic Policy*, 30(15), 8–45.

Souza, de, L. (2002). Trade Effects of Monetary Integration in Large, Mature Economies: A Primer on the European Monetary Union. Kiel Working Paper no. 1137.

Verstegen, L., Groezen, van, B. & Meijdam, L. (2017). Benefits of EMU participation: estimates using the synthetic control method. CentER Discussion Paper no. 2017–032.

5 Exporteren naar de eurozone; wat karakteriseert deze bedrijven en hun export?

Auteurs: Dennis Dahlmans, Marjolijn Jaarsma

31% van de ruim 223 miljard euro export naar de eurozone werd in 2021 geëxporteerd door het zelfstandig mkb

43% groei in het aantal bedrijven met goederenexport naar Litouwen tussen 2016 en 2021

Nederland maakt sinds de oprichting deel uit van de eurozone. Uit eerdere hoofdstukken in deze Internationaliseringsmonitor blijkt dat de Nederlandse goederenexport naar de eurozone, sinds de introductie van de euro, aanzienlijk is gegroeid. In dit hoofdstuk wordt onderzocht of dat ook geldt voor de Nederlandse bedrijvenpopulatie met goederenexport naar eurozonelanden. Om hoeveel bedrijven gaat het en hoe ontwikkelen deze aantallen zich? Hoe ontwikkelde hun exportwaarde zich en hoe verhoudt zich dit tot andere gebieden zoals de EU (zonder euro), overig Europa, Amerika of Azië? Daarnaast onderzoeken we de ontwikkeling van de exportwaarde van het zelfstandig mkb naar de eurozone en volgen we de ontwikkelingen voor ieder eurozoneland individueel. Met welke eurozonelanden handelt het zelfstandig mkb het meest? Hoe ontwikkelde de export zich langs de intensieve en extensieve marges voor individuele eurozonelanden? En hoe ontwikkelde de export zich voor startende exporteurs in de loop der tijd?

5.1 Inleiding

De voorgaande hoofdstukken hebben een aantal opvallende trends laten zien in de Nederlandse handelsrelatie met de eurozone. Zo blijkt enerzijds dat de goederenexport naar de landen van de eurozone is gegroeid sinds de introductie van de fysieke euro in 2002. Anderzijds werd ook duidelijk dat de Nederlandse exportwaarde naar landen buiten de eurozone (zowel die binnen als buiten de EU) na de oprichting van de economische en monetaire unie (EMU) harder groeide dan de export naar de landen die de euro hadden geïntroduceerd. Met name sinds het uitbreken van de kredietcrisis (circa 2008) was dit het geval. In 2019, vlak voor de coronacrisis, was de Nederlandse exportwaarde naar niet-eurolanden 2,7 keer groter dan in 2002, terwijl de export naar eurolanden net niet was verdubbeld. Deze ontwikkeling heeft natuurlijk vele onderliggende oorzaken. Zo zette de kredietcrisis en de daaropvolgende eurocrisis een langdurige rem op de economische groei in de eurozone (Lukkezen & Kool, 2015). De economische groei in landen als China, Zuid-Korea en de Verenigde Staten was in die tijd veel groter dan in Europa (Arias & Wen, 2015). De vraag naar onder andere Nederlandse producten vanuit deze gebieden groeide de afgelopen decennia sterker dan die vanuit onze eurozone-partners.

Populatie internationale handelaren scheef verdeeld

Uit empirisch (academisch) onderzoek komt ondubbelzinnig naar voren dat er een sterke relatie ligt tussen internationaal handelen en de grootte van een bedrijf. Grote bedrijven zijn in de regel gemiddeld productiever dan kleine bedrijven (OESO, 2013) en productieve bedrijven zijn vaker internationaal actief dan minder productieve bedrijven (zie Wagner, 2005 voor een literatuuroverzicht). Hoe productiever een bedrijf is, hoe meer het in staat is de toetredingskosten tot exportmarkten te dragen (Alvarez, 2007). Toch kunnen niet alle bedrijven de stap over de grens zetten. Slechts de meest productieve bedrijven kunnen zich de initiële kosten veroorloven die het betreden van buitenlandse markten met zich mee brengt. Dit genereert een patroon van *productivity sorting*, waarbij de meest productieve bedrijven exporteren en de minder productieve bedrijven zich beperken tot de binnenlandse markt (Melitz, 2003).

Afstand – in de vorm van transport- en transactiekosten maar ook risico en onzekerheid – speelt een remmende rol in de exportmogelijkheden van bedrijven (Berthou & Fontagné, 2008). Hoe verder weg de te bedienen markt, hoe vaker deze kosten en risico's alleen door de meest productieve (grote) bedrijven gedragen worden. Nederlandse bedrijven vormen hierop geen uitzondering. Het zelfstandig mkb¹⁾ start én blijft vaker dicht bij huis daar waar het gaat om internationale handel. Zelfstandig mkb'ers zijn groot in aantal, maar betrekkelijk klein in gemiddelde exportwaarde, het aantal markten dat ze bedienen, en kennen veel dynamiek (Jaarsma & Rooyakkers, 2021; Creemers et al., 2021). Het grootste deel van de Nederlandse exportwaarde komt daarmee voor rekening van grote bedrijven.

EU en eurozone

Internationaal handelen met landen binnen de Europese Unie is sinds de inwerkingtreding van de *Single Market* enorm vereenvoudigd. Binnen de EU is er sprake van vrij verkeer van goederen en hoeft er over de export van goederen geen btw- of douanerechten te worden betaald. Ook zijn er binnen de EU uniforme standaarden bijvoorbeeld met betrekking tot productveiligheid, productievoorschriften of gezondheid. Deze eenwording en integratie heeft het goederenverkeer tussen EU-landen sterk gestimuleerd, zoals bleek uit de voorgaande hoofdstukken. Handelen binnen de eurozone heeft daarbij nog als aanvullend voordeel dat er geen onzekerheid meer is over wisselkoersen, geen kosten zijn om valuta om te wisselen en er grotere prijstransparantie tussen landen en aanbieders is (Berthou & Fontagné, 2008). Maar had de introductie van de euro – naast een stimulans in de handel tussen eurozonelanden – ook een positief effect op microniveau, ofwel op het niveau van de handelaar? Baldwin & Taglioni (2004) laten zien dat een afname in de onzekerheid rondom wisselkoersen samengaat met een groei van zowel het exportvolume van bestaande exporteurs (intensieve marge) als het aantal bedrijven dat toetreedt tot de internationale markt (extensieve marge). De afname van onzekerheid en risico stelt vooral kleinere bedrijven in staat om toe te treden. Berthou en Fontagné (2008) laten zien dat de euro voor Franse bedrijven een positief effect heeft op de extensieve marge, maar niet op de intensieve marge (waarbij de extensieve marge gedefinieerd is als groei in aantal producten/variëteiten, niet zozeer door toetreding). Of zoals Esteve-Pérez et al. (2011) het formuleren, het nadeel dat kleine bedrijven hebben om in Europese markten te handelen is door de introductie van de euro een stuk kleiner geworden.

In dit hoofdstuk wordt onderzocht hoe de populatie van Nederlandse bedrijven met goederenexport naar de eurozone eruit ziet. Komt deze sterk overeen met de groep bedrijven die naar de EU exporteert, in samenstelling en exportwaarde of zijn hier opvallende verschillen? Concreet staan de volgende onderzoeksvragen centraal:

- Hoe ziet de bedrijvenpopulatie met goederenexport naar de eurozone eruit? Om hoeveel bedrijven gaat het, hoeveel exportwaarde vertegenwoordigen zij en hoe verhoudt zich dit tot andere gebieden als de EU, overig Europa, Amerika of Azië?
- Welk aandeel vormt het zelfstandig mkb in deze populatie en exportwaarde naar de eurozone? Hoe ontwikkelt dit zich over tijd?

¹⁾ Hierbij wordt naast bedrijfsgrootte ook rekening gehouden met de zelfstandigheid van een bedrijf. Specifiek worden bedrijven die óf onderdeel zijn van een groot Nederlands concern (met in totaal meer dan 250 werkzame personen) óf onder buitenlandse zeggenschap vallen niet tot het zelfstandig mkb gerekend, ook al heeft het specifieke bedrijf misschien minder dan 250 werkzame personen. Dit onderscheid maken we omdat een klein bedrijf dat toegang heeft tot het kapitaal, de kennis, het netwerk of de R&D van een (buitenlands) moederbedrijf andere kansen op de (inter)nationale markt heeft dan een volledig zelfstandig bedrijf.

- Met welke landen van de eurozone handelt het zelfstandig mkb het meest?
- Vond er groei in de export naar de eurozone plaats langs de intensieve marge en/of de extensieve marge? En hoe zit dit voor individuele eurozonelanden? Groeide de export van het zelfstandig mkb langs één of beide marges, en hoe zit dit voor het grootbedrijf?
- Hoeveel bedrijven startten met export naar de eurozone en wat kenmerkt deze bedrijven? Hoe verging het deze startende exporteurs in de loop der tijd?

Leeswijzer

Paragraaf 5.2 gaat in op de ontwikkelingen van de goederenhandel van Nederlandse bedrijven met landen binnen en buiten de eurozone, voor de periode 2016–2021. We tonen onder andere analyses over de totale aantallen exporteurs en hoeveel van deze populatie exporteert binnen en buiten de eurozone. Vervolgens treden we verder in detail door middel van de kwantificering van de ontwikkeling van de exportwaarde en het aantal bedrijven dat naar specifieke landen en gebieden exporteert binnen en buiten de eurozone. Daarnaast gaan we ook dieper in op bedrijfskenmerken zoals economische activiteit (SBI) en bedrijfsgrootte. Daarbij vergelijken we de ontwikkelingen in de export naar nieuw toegetreden eurozonelanden met die naar de oorspronkelijke EMU-landen. In paragraaf 5.3 tonen we de exportrelatie met de verschillende eurozonelanden in meer detail, en gaan we dieper in op de extensieve en intensieve handelsmarges van ieder individueel EMU-land, en tonen we verdere uitsplitsingen voor het zelfstandig mkb en het Nederlandse grootbedrijf. Paragraaf 5.4 gaat vervolgens in op een specifieke groep bedrijven met export naar de eurozone, namelijk een groep bedrijven die daar onlangs (in 2016) mee is gestart. Welke exportmarkten bedienen deze starters, welk deel exporteert vijf jaar later nog steeds en welk groepspad volgden zij? Vervolgens vatten we de in dit hoofdstuk beschreven resultaten samen en volgt er een paragraaf met de beschrijving van de gebruikte data en methoden.

5.2 Kenmerken van export naar de eurozone

In deze paragraaf staat centraal hoe de populatie van bedrijven²⁾ met goederenexport is opgebouwd, in termen van grootte, economische activiteit (SBI) en afzetmarkt. Ondanks dat veel bedrijven slechts naar één land exporteren, heeft een aanzienlijk gedeelte export naar meerdere exportpartners. Dat houdt in dat onderstaande cijfers over het aantal exporteurs naar land of gebied logischerwijs niet optellen tot het totaal aantal goederenexporteurs.

Export naar de eurozone is in dit hoofdstuk eenduidig aangezien de microdata pas vanaf verslagjaar 2016 beschikbaar is. Sinds 2015 bestaat de eurozone uit negentien landen waarvan Letland (in 2014) en Litouwen (in 2015) het laatst zijn toegetreden. De cijfers over de export naar de eurozone worden in deze paragraaf in perspectief gezet door ze te vergelijken met export naar andere grote handelsblokken als Amerika (Noord én Zuid), Azië en Afrika, alsook naar de EU-landen zonder euro (Denemarken, Bulgarije, Hongarije, Kroatië, Polen, Roemenië, Tsjechië, Zweden en tot en met 2020 het Verenigd Koninkrijk) en overig

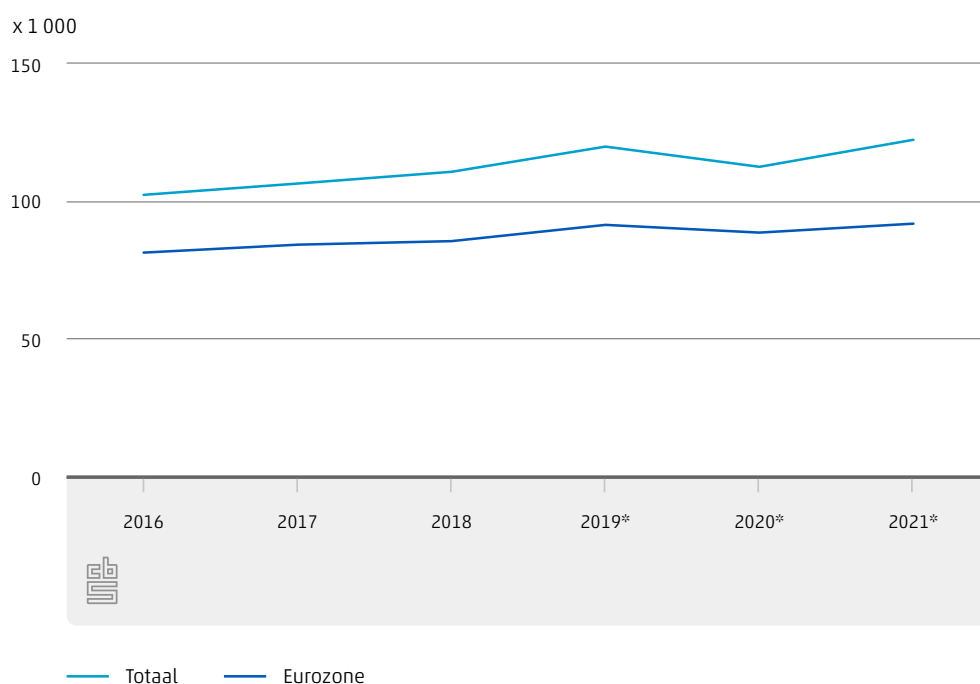
²⁾ Een kwart tot 30 procent van de internationale goederenhandel van Nederland is niet toe te schrijven aan in Nederland actieve bedrijven. In dit hoofdstuk wordt derhalve gefocust op dat deel van de goederenhandel dat wel aan in Nederland actieve bedrijven koppelt. Zie paragraaf 5.6 voor meer uitleg.

Europa (Albanië, Andorra, Bosnië-Herzegovina, Faeröer, Gibraltar, IJsland, Kosovo, Liechtenstein, Macedonië, Moldavië, Montenegro, Noorwegen, Oekraïne, Rusland, San Marino, Servië, Turkije, Vaticaanstad, Wit-Rusland en Zwitserland). Op 31 januari 2020 heeft het VK de Europese Unie verlaten door middel van de Brexit. In deze analyses wordt het VK voor het gemak voor heel 2020 als overig Europa gerekend.

Driekwart goederenexporteurs heeft export naar eurozone

Nederland telde in 2016 ruim 102 duizend bedrijven met goederenexport, zie figuur 5.2.1. Hiervan had afgerond 80 procent, ofwel ruim 81 duizend bedrijven export naar de eurozone. In de jaren daarna steeg het aantal exporteurs, evenals het aantal exporteurs naar de eurozone, en bereikte in 2019 een piek. In dat jaar waren er bijna 120 duizend goederenexporteurs waarvan ruim 91 duizend met export naar de eurozone. Het eerste coronajaar leidde tot een krimp in het aantal exporteurs van ruim 7 duizend (-6 procent). Dit gold met name voor bedrijven met export naar niet-eurozonelanden. Het aantal bedrijven met export naar de eurozone daalde namelijk met circa 3 procent. Het aantal bedrijven met export naar Amerika en Azië daalde in 2020 in beide gevallen met 9 procent en naar Afrika met 11 procent.

5.2.1 Exporteurs

Groei exporteurs in 2021

In 2021 trad herstel op voor de populatie goederenexporteurs. Ten opzichte van 2020 nam het totaal aantal goederenexporteurs met 9,8 duizend toe, zoals blijkt uit tabel 5.2.2. Veel van deze nieuwe goederenexporteurs hadden export naar de eurozone, maar ook het aantal exporteurs met export naar Amerika (+3 procent) groeide stevig. Opvallend is de lichte afname onder bedrijven met export naar Azië in 2021, en de beperkte groei in het aantal exporteurs naar Azië tussen 2016 en 2019. Ten opzichte van 2016 is het aantal bedrijven met

export naar Afrika sinds het uitbreken van de coronacrisis kleiner. Omdat het Verenigd Koninkrijk in 2020 de Europese Unie verliet, daalt het aantal bedrijven met export naar EU-landen zonder euro in 2020 fors, en groeide het aantal exporteurs naar overig Europa. In 2021 groeide het aantal bedrijven met export naar EU-landen zonder euro weer, terwijl het aantal exporteurs naar overig Europa fors daalde. Deze daling vond met name plaats onder bedrijven met veel wederuitvoer van goederen naar het VK.

5.2.2 Aantal exporteurs, totaal en naar gebied, 2016-2021*

	2016	2017	2018	2019*	2020*	2021*
Totaal	102 290	106 390	110 650	119 785	112 455	122 260
waaronder						
EMU	81 355	84 230	85 515	91 410	88 605	91 850
EU, zonder euro	35 570	36 675	37 450	40 280	31 135	32 385
Europa, niet-EU	16 495	17 095	17 775	18 065	30 460	24 560
Amerika	13 605	15 580	15 890	15 970	14 600	15 065
Azië	13 570	14 680	14 960	15 250	13 815	13 770
Afrika	6 970	7 115	7 165	7 440	6 595	6 750
Australië en Oceanië	4 190	4 640	4 900	4 850	4 800	4 975

Wanneer er verder ingezoomd wordt op de bedrijven met export naar de eurozone, blijkt dat de meerderheid van deze bedrijven tot het zelfstandig mkb behoort. In 2016 behoorde 91 procent van de exporteurs met export naar de eurozone tot het zelfstandig mkb, en in 2021 was dit aandeel zelfs 92 procent. De groei in het aantal kleine, zelfstandige mkb bedrijven met export naar de eurozone was groter dan voor het grootbedrijf.

5.2.3 Aantal exporteurs, naar omvang en zelfstandigheid bedrijf, 2016-2021*

	Grootbedrijf	Zelfstandig mkb	Totaal
2016	7 265	74 090	81 355
2017	7 575	76 655	84 230
2018	7 720	77 795	85 515
2019*	7 765	83 645	91 410
2020*	7 320	81 290	88 605
2021*	7 270	84 580	91 850

Circa 55 procent exportwaarde ging naar eurozone in 2016

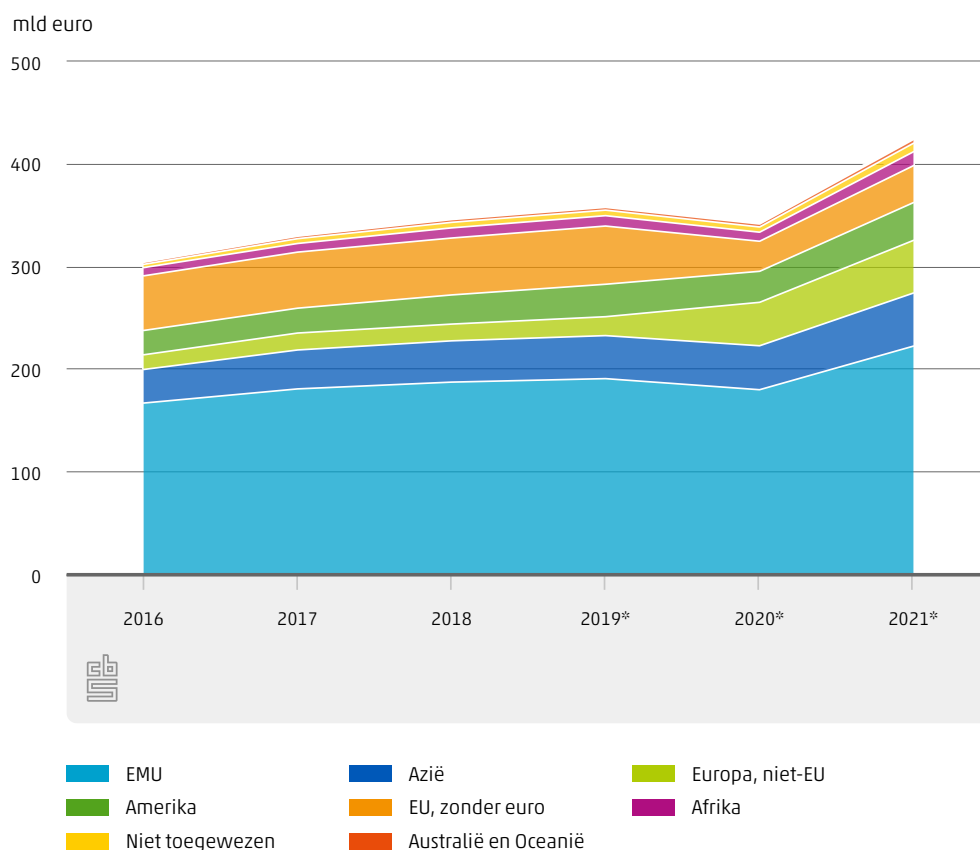
Figuur 5.2.4 laat de samenstelling en ontwikkeling van de exportwaarde door in Nederland gevestigde bedrijven zien. In 2016 ging 55 procent van de exportwaarde naar landen in de eurozone, 17 procent naar EU-landen zonder euro. Dit kwam neer op respectievelijk 168 en 53 miljard euro. Het aandeel van de EMU in de Nederlandse export was in 2021 2 procentpunt lager, vooral omdat de exportwaarde naar andere landen buiten de eurozone en EU harder groeide. Met name de exportwaarde naar Azië (+58 procent) en Amerika (+55 procent) groeide ten opzichte van 2016 fors, maar ook de veel kleinere exportstromen Afrika (+69 procent) en Australië en Oceanië (+84 procent) namen sterker toe dan gemiddeld. Omdat het VK verschoven is van EU zonder euro naar Overig Europa vond er in 2020 een trendbreuk plaats. Samengeteld is het aandeel van beide gebieden in de Nederlandse exportwaarde ongeveer gelijk gebleven ten opzichte van 2016. Met andere woorden, er ging

in 2021 relatief gezien vrijwel evenveel export naar EU-landen zonder euro en Overig Europa als in 2016.

Sterkste groei in export naar Azië in 2021

Opnieuw is in 2020 een duidelijke teruggang te zien in de exportwaarde naar alle gebieden, onder invloed van de coronacrisis en lagere exportprijzen. In 2021 herstelde de export van in Nederland gevestigde bedrijven en er werd naar alle gebieden meer geëxporteerd. Dit herstel was vrij evenwichtig; van de grotere exportbestemmingen springt geen enkel gebied er noemenswaardig bovenuit. De export naar Afrika herstelde zich procentueel het sterkst. Vergeleken met 2019, het pre-coronajaar, is met name de export naar Azië sterk gegroeid (China, Zuid-Korea, Taiwan). Daarmee ging in 2021 nog maar 53 procent van de exportwaarde naar de eurozone, en groeide het aandeel van Azië en Amerika naar respectievelijk 12 en 9 procent. Deze trends kwamen ook al naar voren in hoofdstuk 2, waar naar de totale Nederlandse goederenhandel werd gekeken.

5.2.4 Exportwaarde naar gebied

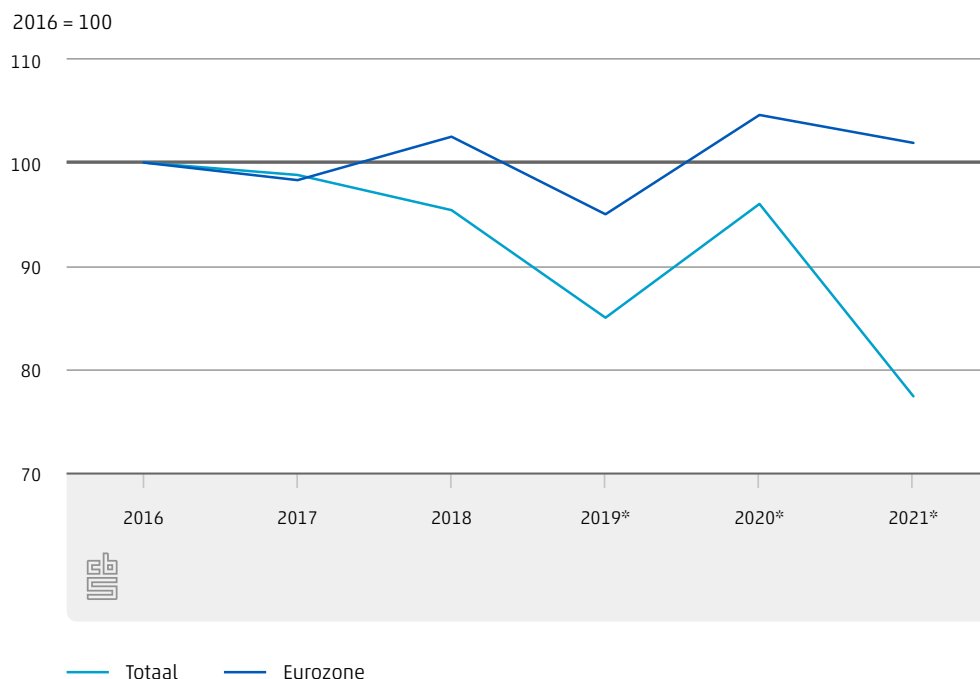

Figuur 5.2.5 laat een opvallende ontwikkeling zien. Daar waar de totale exportwaarde – en die naar eurozonelanden – gestaag groeide tot 2019, zoals bleek uit figuur 5.2.4, vertoont de mediane exportwaarde een minder stabiel patroon. De totale exportwaarde van de doorsnee exporteur nam af ten opzichte van 2016, met een flinke opleving in 2020, om daarna weer fors te dalen. Deze daling van de mediane exportwaarde lijkt te duiden op een groeiend belang/aandeel van vooral kleinere exporteurs in de exportpopulatie. Het jaar 2020 is daarop een uitzondering; het aantal (met name kleine) exporteurs nam

sterker af dan de totale exportwaarde wat een stijging van de mediaan tot gevolg had. Ondanks uitdagingen zoals logistieke belemmeringen, tekorten aan chips en prijsstijgingen van vele grondstoffen en energie kende de wereldhandel – en de Nederlandse handel – een sterke opleving in 2021. Met name de export van machines en apparaten (+13 procent), vervoermaterieel (+16 procent) en chemische producten (+24 procent) groeide stevig. De uitvoerwaarde van minerale brandstoffen was maar liefst bijna 62 procent groter dan in 2020, mede door de sterk hogere brandstofprijzen. Bedrijven met export naar eurozonelanden lieten min of meer hetzelfde patroon zien, zij het een stuk gematigder. De mediane exportwaarde van bedrijven met export naar de eurozone fluctueerde tussen 2016 en 2021 tussen +5 en –5 procent.

5.2.5 Mediane exportwaarde

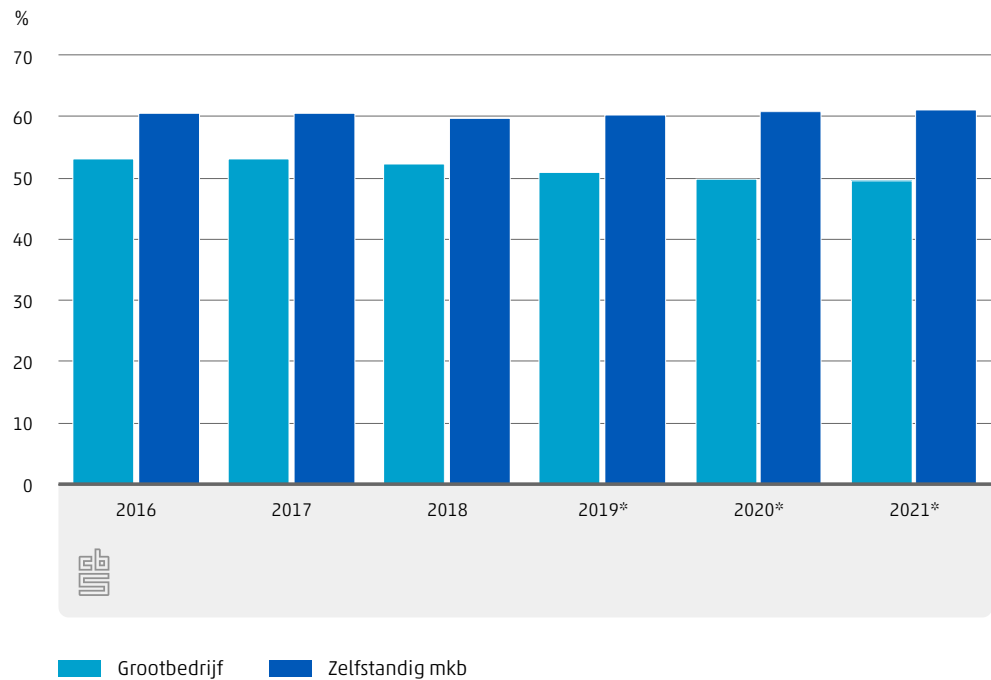
Circa 60 procent van exportwaarde zelfstandig mkb gaat naar eurozone

Ondanks dat de meeste bedrijven met export klein en zelfstandig zijn, komt het grootste gedeelte van de exportwaarde voor rekening van het grootbedrijf. Het zelfstandig mkb nam tussen 2016 en 2021 circa 16 procent van de exportwaarde van in Nederland gevestigde bedrijven voor haar rekening. Uit eerder onderzoek is bekend dat kleine exporteurs met name dicht bij huis handelen. Dat wil zeggen dat zelfstandig mkb exporteurs relatief vaker naar de eurozone en EU zullen exporteren terwijl het grootbedrijf relatief vaker naar Amerika en Azië exporteert. Gemiddeld 60 procent van de goederenexport van zelfstandig mkb bedrijven gaat naar de eurozone, en dat aandeel blijft tussen 2016 en 2021 aardig constant (zie figuur 5.2.6). EU-landen zonder euro (zoals het VK, Zweden en Denemarken) vormden een opvallend afnemend deel in het exportportfolio van zelfstandig mkb'ers, wat natuurlijk samenhangt met de Brexit.

Export grootbedrijf vaker naar landen buiten eurozone en EU

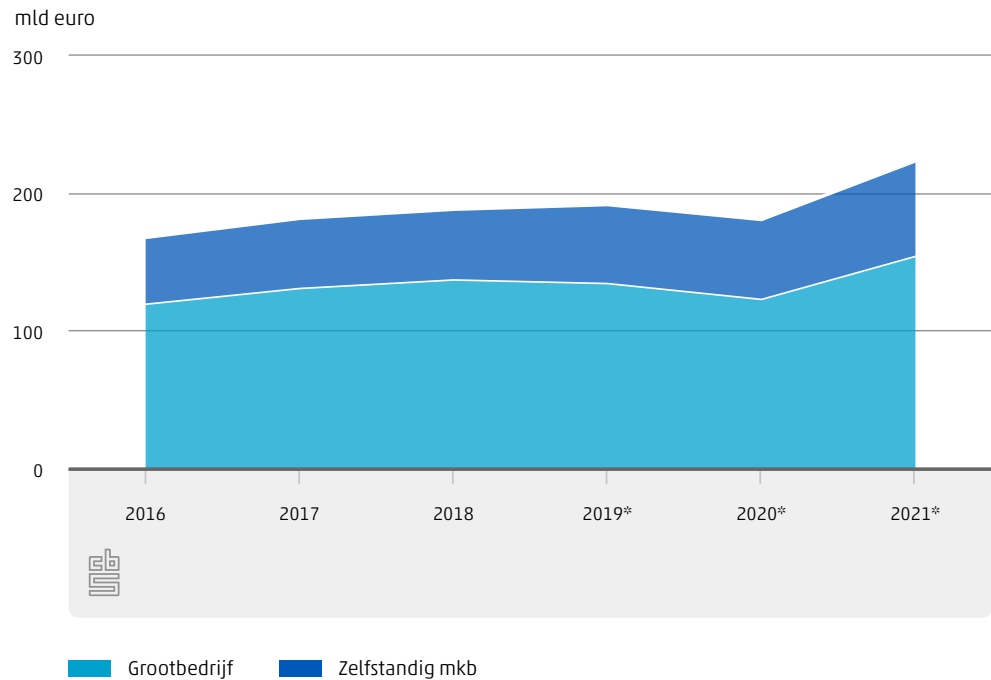
Grote bedrijven exporteerden naar verloop van tijd een steeds kleiner deel van hun exportpakket naar de eurozone (en overigens ook naar EU-lidstaten zonder euro). In 2016 ging nog 53 procent van de export van grote bedrijven naar de eurozone, in 2021 was dit krap 50 procent (zie figuur 5.2.6). In de afgelopen zes jaar hebben grote bedrijven een groter deel van hun pakket naar Azië, Amerika en Overig Europa, waaronder het VK, geëxporteerd.

5.2.6 Exportwaarde naar eurozone

Figuur 5.2.7 laat zien dat het zelfstandig mkb bijna een derde van de export naar de eurozone voor haar rekening neemt. In 2021 werd van de ruim 223 miljard euro export naar de eurozone 31 procent geëxporteerd door het zelfstandig mkb. In 2016 was dit nog 28 procent. Ten opzichte van 2016 groeide de export door het zelfstandig mkb als groep dus relatief sterker dan het grootbedrijf.

5.2.7 Exportwaarde naar eurozone, naar type bedrijf

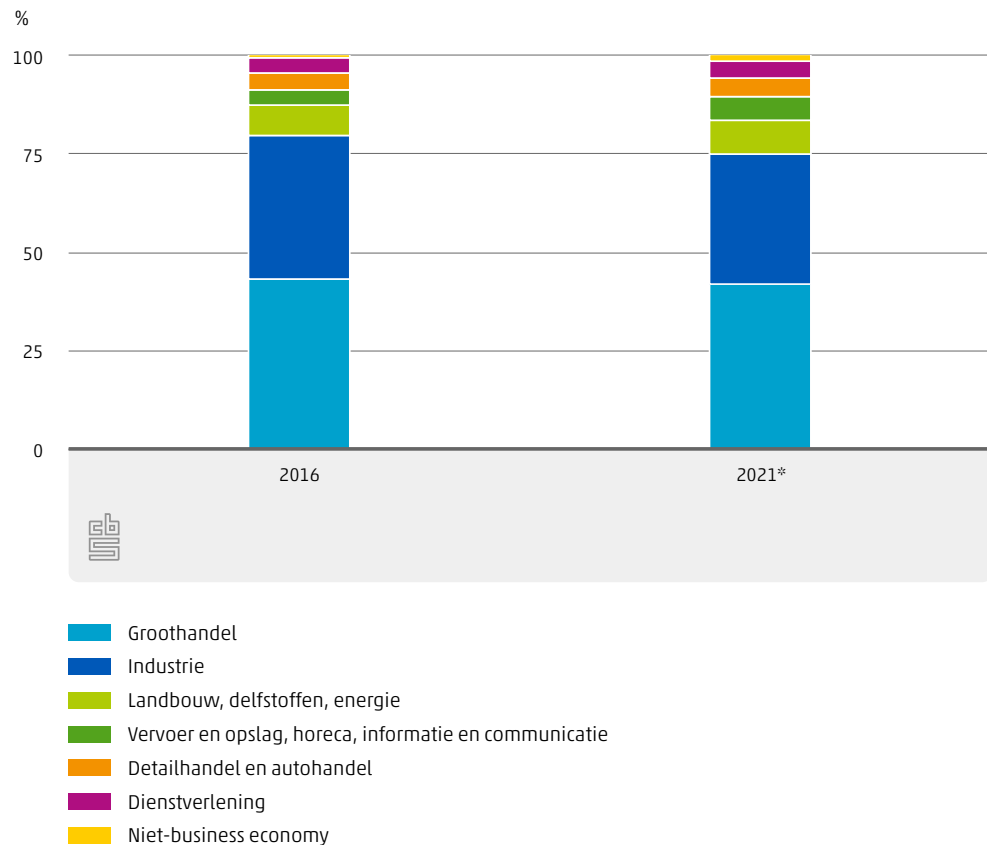

Aandeel industrie in export naar eurozone neemt af

Ruim 40 procent van de exportwaarde naar de eurozone komt voor rekening van bedrijven in de groothandel, zie figuur 5.2.8. Dat was in 2016 het geval, alsook in 2021. Na de groothandel is de industrie de grootste exporterende sector. Het aandeel export naar de eurozone door de industrie staat echter onder druk. In 2016 was de industrie nog goed voor 37 procent van de export naar de eurozone, in 2021 viel dit terug naar 33 procent. Ten opzichte van 2016 zijn met name bedrijven in de bedrijfstakken vervoer en opslag, informatie en communicatie en horeca meer naar de eurozone gaan exporteren. Dit aandeel groeide van 4 naar 6 procent. Ook het exportbelang van de landbouw en de detailhandel naar de eurozone groeide ten opzichte van 2016.

Ten opzichte van andere gebieden is het belang van de groothandel in de export naar de eurozone groter, en dat van de industrie kleiner. Dat wil zeggen dat de export naar Amerika of Azië vaker plaatsvindt door de industrie, en minder vaak door de groothandel, dan bij de export naar de eurozone het geval is.

5.2.8 Exportwaarde naar eurozone, naar bedrijfstak

5.3 Kenmerken van exporteurs; ingezoomd op eurozonelanden

In deze paragraaf wordt nader ingezoomd op de exportrelatie met eurozonelanden, onder andere door onderscheid te maken naar de zogenaamde extensieve en intensieve marge. De intensieve marge wordt in dit hoofdstuk gedefinieerd als de gemiddelde exportwaarde per bedrijf. Deze wordt afgezet tegen de extensieve marge, die conform tabel 5.2.2 aangeeft of het aantal bedrijven met export groeit of afneemt over tijd.

64 duizend bedrijven met export
naar België in 2021

Groei langs de extensieve marge

Tabel 5.3.1 toont dat veruit de meeste bedrijven met export naar de eurozone export naar België hebben. In 2021 ging het om ruim 64 duizend bedrijven. Daarna volgt Duitsland, waar in 2021 ruim 51 duizend bedrijven naar exporteerden. Frankrijk is de derde afzetmarkt voor Nederlandse exporteurs, gevolgd door Spanje en Italië. Nederlandse exporteurs exporteren het minst vaak naar kleine eurozonelanden als Cyprus en Malta. Het aantal exporteurs is tussen 2016 en 2021 naar alle eurozonelanden gegroeid. Het aantal exporteurs groeide in absolute zin het sterkst naar de top-3; naar België groeide het aantal exporteurs met 6,3 duizend het meest, gevolgd door Duitsland en Frankrijk. In relatieve zin springen met name ook enkele nieuw toegetreden landen eruit. Zo groeide het aantal bedrijven met export naar Litouwen jaarlijks met gemiddeld 6,7 procent. Ook naar de andere Baltische staten groeide het aantal exporteurs jaarlijks sterker dan gemiddeld. Datzelfde geldt ook voor landen als Slowakije, Ierland, Portugal en Slovenië. Dat zijn, met uitzondering van Portugal en Ierland, landen die later tot de eurozone toetraden.

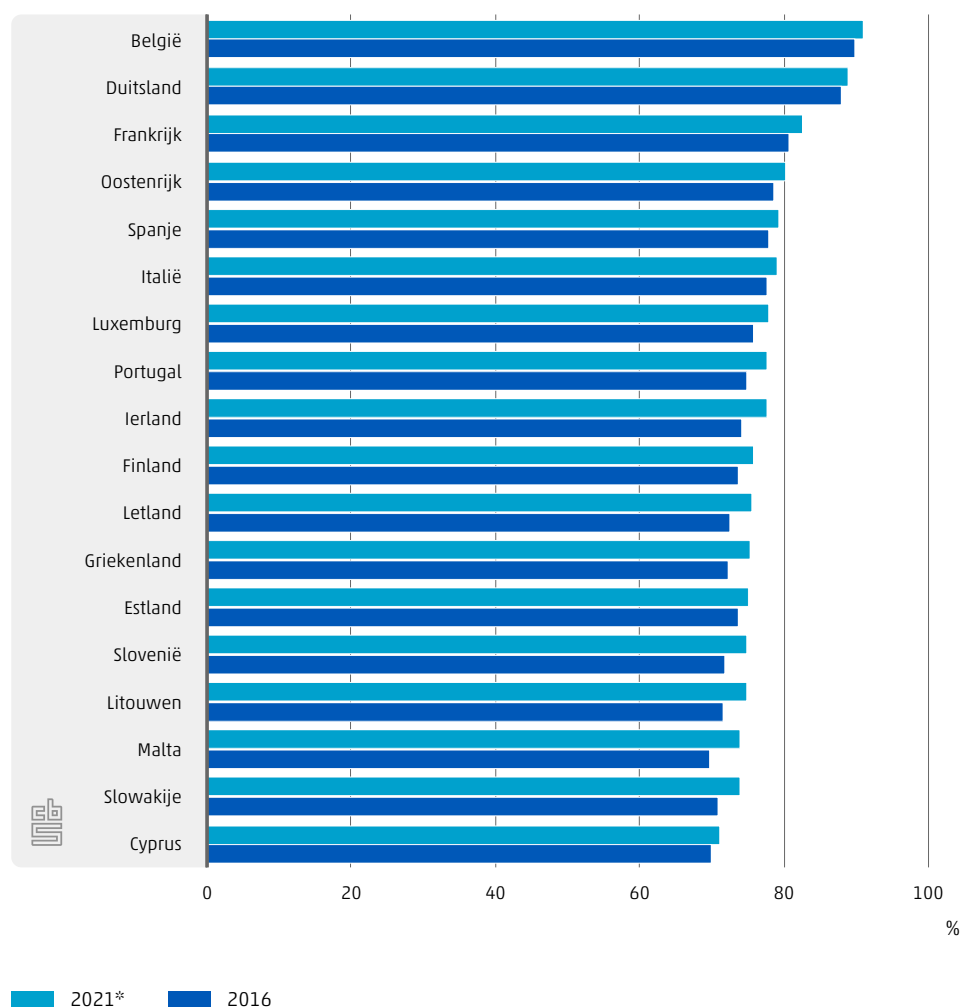
5.3.1 Aantal exporteurs naar eurozoneland

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Absolute groei	Gemiddelde groei per jaar
								%
België	58 065	59 730	60 355	63 320	62 585	64 410	6 345	2,1
Duitsland	47 380	48 895	49 575	51 955	50 810	51 625	4 245	1,7
Frankrijk	21 595	22 160	22 715	23 795	23 395	24 760	3 170	2,8
Spanje	14 800	15 535	15 955	16 870	16 375	17 315	2 520	3,2
Italië	14 480	15 010	15 365	16 235	15 685	16 585	2 105	2,8
Oostenrijk	12 055	12 545	12 685	13 295	13 105	13 800	1 745	2,7
Ierland	7 740	7 900	8 135	8 810	8 680	9 790	2 050	4,8
Portugal	7 850	8 340	8 570	9 005	9 175	9 755	1 905	4,4
Finland	8 120	8 340	8 455	8 725	8 800	9 065	945	2,2
Luxemburg	7 970	7 945	8 120	8 545	8 540	8 895	925	2,2
Griekenland	6 525	6 665	6 870	7 185	7 240	7 895	1 370	3,9
Slowakije	5 030	5 320	5 405	5 700	5 845	6 460	1 435	5,1
Litouwen	4 670	4 990	5 210	5 540	5 825	6 450	1 780	6,7
Estland	4 330	4 400	4 695	4 920	5 070	5 595	1 265	5,3
Slovenië	4 520	4 590	4 840	5 070	5 220	5 560	1 040	4,2
Letland	3 900	3 945	4 080	4 290	4 360	4 785	890	4,2
Cyprus	2 945	3 020	3 070	3 260	3 150	3 465	520	3,3
Malta	2 860	2 880	2 960	3 215	3 125	3 420	560	3,6
Totaal eurozone	81 355	84 230	85 515	91 410	88 605	91 850	10 495	2,5

Aandeel zelfstandig mkb'ers het grootst in export naar buurlanden

Zoals tabel 5.2.3 al liet zien, bestaat het merendeel van de exporteurs uit zelfstandig mkb bedrijven. Daarbij geldt het adagium dat hoe verder weg de bestemming, hoe vaker de markt bediend wordt door grote bedrijven. Dit is conform de economische literatuur op dit vlak en blijkt ook uit figuur 5.3.2. Bedrijven met export naar België en Duitsland behoren het vaakst tot het zelfstandig mkb; bijna 90 procent. Bedrijven met export naar Malta, Cyprus, Slowakije en Litouwen zijn vaker grote bedrijven (circa 25–30 procent). Ook laat figuur 5.3.2 zien dat het aandeel zelfstandig mkb'ers ten opzichte van 2016 naar alle EMU-markten is gegroeid.

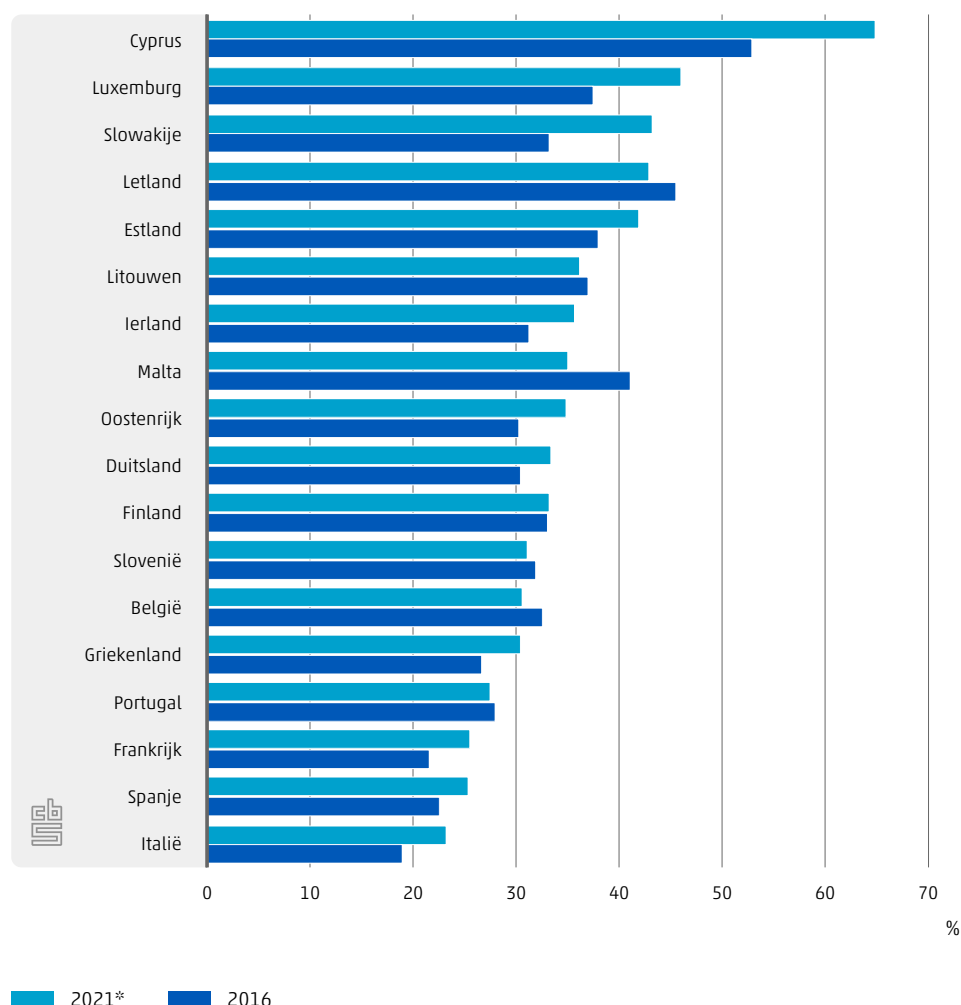
5.3.2 Zelfstandig mkb exporteurs

Aandeel zelfstandig mkb grootst in exportwaarde naar Cyprus

Wanneer we in figuur 5.3.3 kijken naar de exportwaarde naar de verschillende eurozonelanden dan zijn er grote verschillen in het aandeel dat het zelfstandig mkb hierin neemt. Naar grote exportbestemmingen zoals België, Duitsland, Frankrijk en Spanje is het aandeel export door het zelfstandig mkb op of onder het eurozone-gemiddelde. Bij de exportwaarde naar (veel) kleinere exportbestemmingen zoals Cyprus, Luxemburg en Slowakije zien we opvallend grote aandelen voor het zelfstandig mkb.

5.3.3 Exportwaarde door zelfstandig mkb

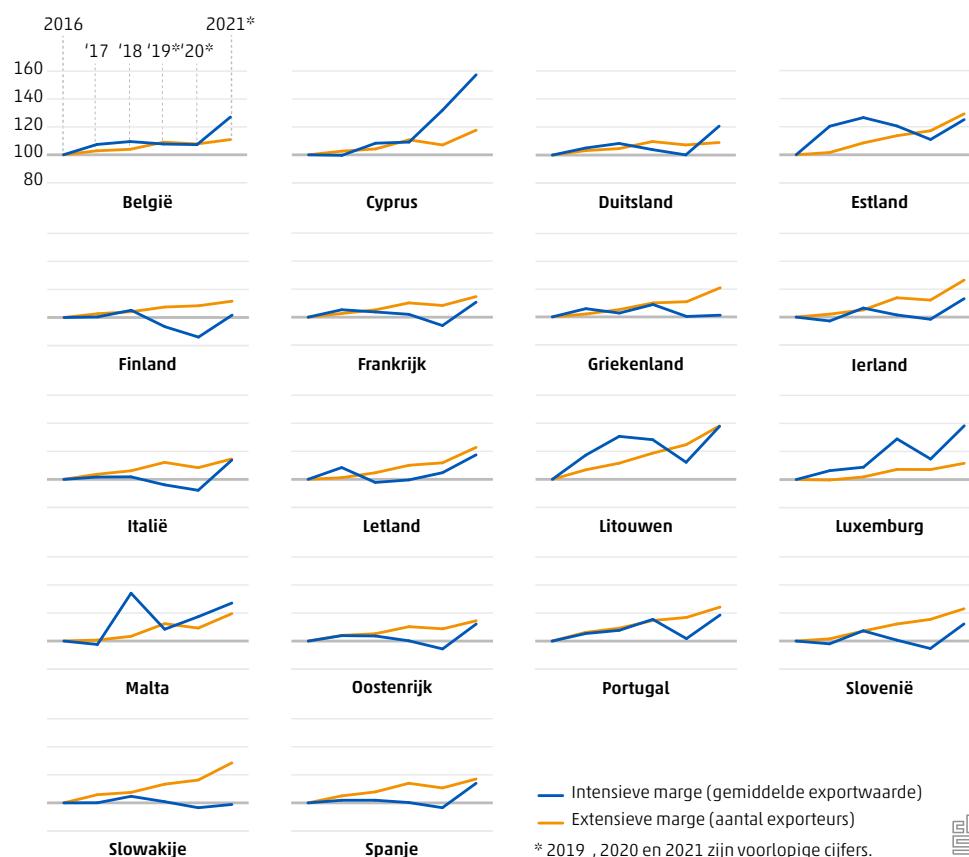

Sterk herstel gemiddelde exportwaarde in 2021

Figuur 5.3.1 liet zien dat er sinds 2016 naar alle eurozonelanden een groei in het aantal exporteurs (extensieve marge) heeft plaatsgevonden. In figuur 5.3.4 is deze ontwikkeling afgezet tegen de groei in de gemiddelde exportwaarde van alle bedrijven die dat jaar goederen exporteerden naar een bepaald EMU-land, ofwel de intensieve marge. Voor de grote afzetmarkten Duitsland en België is de ontwikkeling langs de intensieve marge (groei van de gemiddelde exportwaarde) sinds 2016 ongeveer vergelijkbaar met de extensieve marge (groei in het aantal exporteurs). Het jaar 2021 is daarop een mogelijke uitbijter aangezien het herstel in exportwaarde sterk beïnvloed wordt door de hoge exportprijzen/olieprijs. Voor subtoppers Frankrijk, Italië en Spanje groeide het aantal exporteurs de laatste jaren sterker dan de gemiddelde exportwaarde, of daalde de gemiddelde exportwaarde zelfs licht. Voor de meeste landen is in het jaar 2020 een daling van de gemiddelde exportwaarde te zien en een sterke inhaalslag in 2021, waardoor beide maatstaven uiteindelijk in dezelfde richting bewegen. Opvallend is de groei van de gemiddelde exportwaarde voor nieuwe toetreders Litouwen en Estland. Dit komt ook overeen met de analyses uit hoofdstuk 2 en 4; deze landen hebben het na toetreding tot de eurozone goed gedaan in de Nederlandse export. Het gedeelte van de Nederlandse export dat naar de zeven

nieuwe EMU-toetreders gaat, is in de afgelopen twintig jaar toegenomen terwijl het deel van de export dat naar de oorspronkelijke eurozonelanden gaat juist is afgenomen.

5.3.4 Ontwikkeling intensieve en extensieve marge per eurozoneland

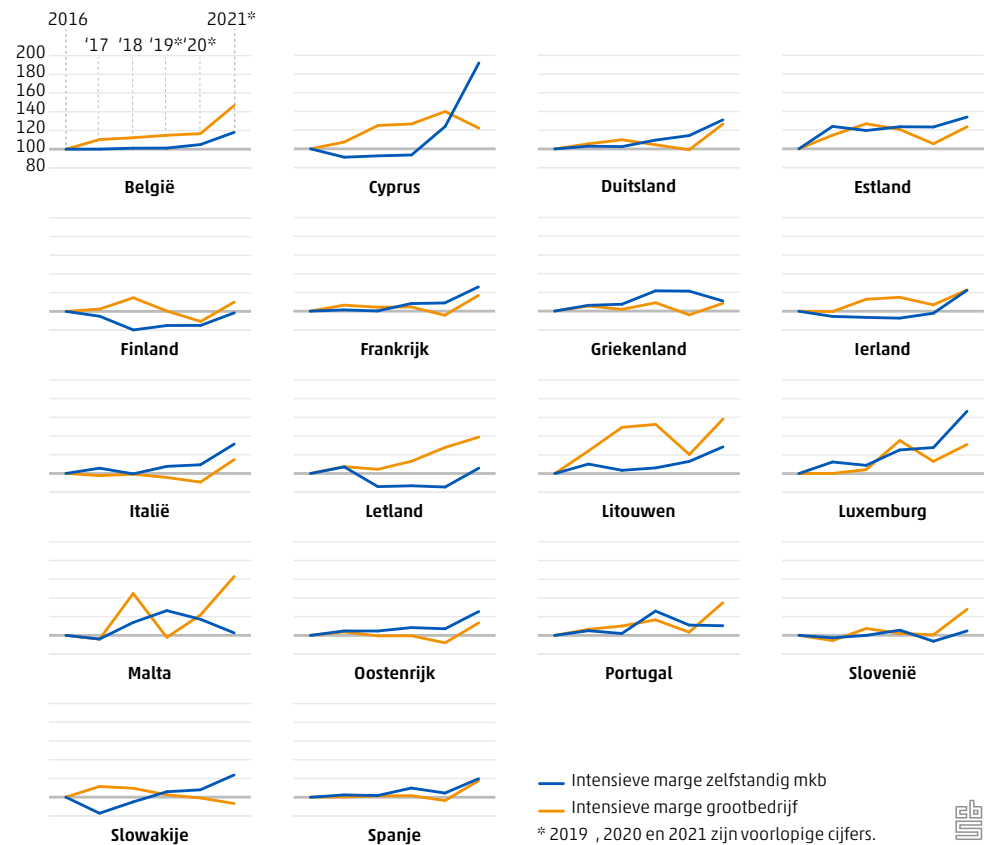

Divers beeld in ontwikkeling gemiddelde exportwaarde

In figuur 5.3.5 bekijken we de intensieve marge van de exporterende bedrijven per eurozoneland in meer detail, voor zowel het zelfstandig mkb als het grootbedrijf. Opvallend is de ontwikkeling van de gemiddelde exportwaarde van de handel naar Cyprus door het zelfstandig mkb, deze stijgt aanzienlijk in de jaren 2020 en 2021 terwijl de gemiddelde exportwaarde voor het grootbedrijf tussen 2018 en 2021 juist enigszins gelijk blijft. Ook Luxemburg, Italië en Estland vallen op met een sterke stijging van de gemiddelde exportwaarde door het zelfstandig mkb. Voor het grootbedrijf zien we voornamelijk sterke stijgingen van de gemiddelde exportwaarde naar Malta, Letland, Litouwen en België. De stagnatie of daling in de gemiddelde exportwaarde tot en met 2020 naar grote afzetmarkten als Duitsland, Frankrijk, Italië en Spanje, lijkt vooral voor rekening van het grootbedrijf te komen. De gemiddelde exportwaarde van het zelfstandig mkb lijkt zich naar deze landen – tot en met 2020 – vaker iets beter te ontwikkelen (m.u.v. België).

5.3.5 Ontwikkeling intensieve marge van het zelfstandig mkb en grootbedrijf per eurozoneland

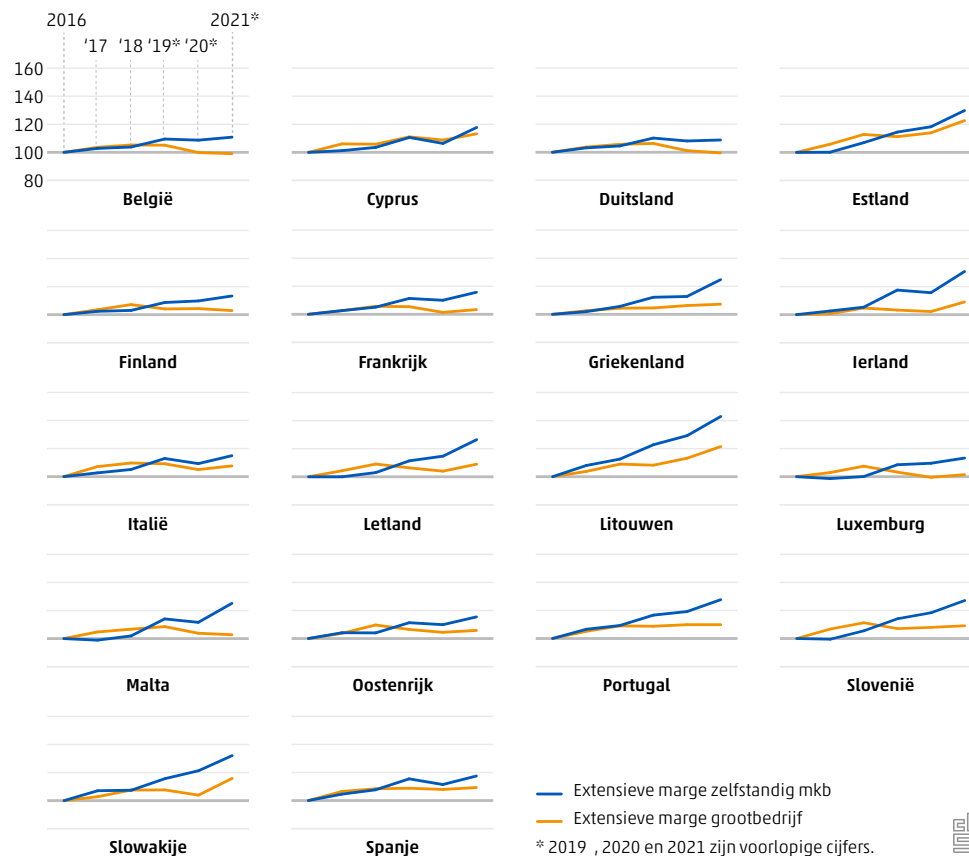
40% meer zelfstandig mkb'ers met export naar Litouwen sinds 2016

Sterkste groei in aantal exporteurs naar Baltische staten

Figuur 5.3.4 liet zien dat het aantal exporteurs per EMU-land sinds 2016 vrijwel continu toenam. Wanneer we in figuur 5.3.6 het aantal bedrijven dat export drijft met eurozonelanden over de tijd volgen voor zowel het zelfstandig mkb als het grootbedrijf, vallen een aantal zaken op. Zo groeit het aantal exporterende midden- en kleinbedrijven naar de meeste eurozonelanden harder dan het aantal grote bedrijven. Dat is niet onlogisch aangezien de meeste exporteurs klein zijn. Ook valt de ontwikkeling naar de Baltische staten op; steeds meer bedrijven in zowel het zelfstandig mkb als het grootbedrijf exporteren naar Estland, Letland en Litouwen. Het aantal exporteurs binnen het grootbedrijf steeg, met ruim 21 procent, eveneens het meest voor Estland, gevolgd met een groei van ruim 20 procent exporteurs naar Litouwen. In het zelfstandig mkb groeide het aantal bedrijven met export naar Litouwen met 40 procent het meest. Naast de groei in het aantal exporteurs naar de Baltische staten groeide het aantal exporteurs in het zelfstandig mkb ook opvallend snel voor

Slovenië en Ierland. Het is goed mogelijk dat het later toetreden tot de EU en eurozone door de Baltische landen en landen in Oost-Europa ervoor zorgt dat de groei in het aantal exporteurs naar die landen (flijk) groter is dan de groei in exporteurs naar de oorspronkelijke eurozonelanden.

5.3.6 Ontwikkeling extensieve marge van het zelfstandig mkb en grootbedrijf per eurozoneland

5.4 Starters naar de eurozone

De vorige paragraaf liet zien dat er veel dynamiek langs de extensieve marge is en dat het aantal bedrijven met export naar de eurozone is gegroeid. De extensieve marge groeit door toename van het aantal exporteurs, ofwel startende exporteurs (zie paragraaf 5.6 voor precieze definitie). In deze paragraaf is er meer aandacht voor deze starters en hun exportontwikkeling.

Circa een op de drie starters exporteerde in 2021 nog steeds naar de eurozone

In 2016 startten er bijna 17 duizend bedrijven met goederenexport naar de eurozone, zie tabel 5.4.1. Bijna 14 duizend hiervan zijn zogenaamde beginnende exporteurs; ruim 3 duizend zijn herbeginnend en hadden dus in 2013 of 2014 al een keer export gerapporteerd. Lang niet allemaal waren ze in staat hun exportactiviteiten in de jaren daarna

voort te zetten. Van de groep exportstarters in 2016 rapporteerden er een jaar later circa 30 procent geen exportwaarde meer (naar de eurozone noch naar andere landen). In 2021 had nog iets minder dan een derde van de starters uit 2016 nog export, naar de eurozone of andere landen. Degenen die erin slaagden te blijven exporteren, kenden jaar op jaar een grotere gemiddelde exportwaarde. Dat wil zeggen dat deze bedrijven in staat waren om te groeien. Hun totale exportwaarde groeide naar circa 15 miljard euro in 2019, om tijdens de coronacrisis even te dalen en daarna weer sterk te herstellen. Hiermee zijn de starters uit 2016 inmiddels goed voor 4 procent van de totale exportwaarde van Nederlandse bedrijven in 2021.

5.4.1 Ontwikkeling aantal en (gemiddelde) exportwaarde van bedrijven die in 2016 startten met export naar de eurozone

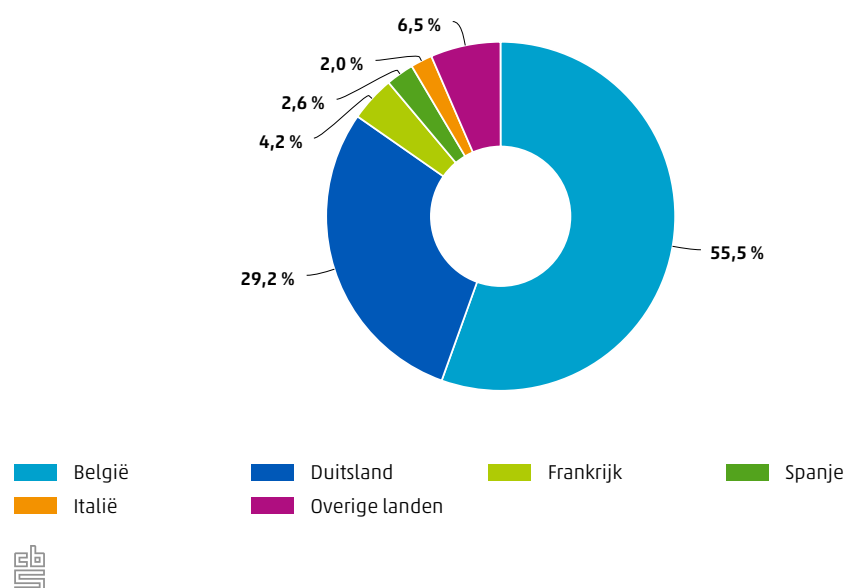
	Gemiddelde exportwaarde	Totale exportwaarde	Aantal exporteurs
	mln euro		
2016	0,5	7 772	16 810
2017	1,3	11 385	15 810
2018	2,0	14 352	15 145
2019*	2,4	15 244	14 445
2020*	2,7	14 594	9 785
2021*	3,3	17 112	5 235

Ongeveer een vijfde van de bedrijven die in 2016 startten met export naar de eurozone was actief in de groothandel. Ook de bedrijfstak dienstverlening (22 procent) en de detailhandel en autohandel (15 procent) waren goed vertegenwoordigd bij deze startende groep in 2016. Ook waren de startende exporteurs in deze bedrijfstakken relatief succesvol. Van de ruim 5 duizend succesvolle starters uit 2016 was in 2021 60 procent actief in bovengenoemde bedrijfstakken. Starters in het Nederlandse niet-bedrijfsleven (zoals bedrijfstakken als cultuur, onderwijs of financiële sector), landbouw, delfstoffenwinning of energie, vervoer, opslag en communicatie en horeca haalden 2021 minder vaak.

Succesvolle exportstarters breiden aantal markten uit

Circa 73 procent van de bedrijven die in 2016 startten met export naar de eurozone (waarvan het exportland bekend is) begon met export naar 1 eurozoneland, zoals tabel 5.4.3 laat zien. Iets meer dan de helft van de bedrijven die in 2016 startte met export, begon met export naar België, en bijna een op de drie startte met export naar Duitsland (zie figuur 5.4.2). Ongeveer 14 procent startte gelijk met export naar twee landen en 13 procent van de starters exporteerde naar 3 landen of meer (mogelijk ook naar niet-eurozonelanden). Van de bedrijven die na 2016 succesvol bleef exporteren, wist een gedeelte het aantal exportmarkten uit te breiden. In 2021 had nog iets meer dan de helft export naar 1 land en inmiddels 14 procent export naar 6 landen of meer. Voor succesvolle starters geldt dus dat er flinke groei langs de intensieve marge (120 procent groei in gemiddelde exportwaarde) en extensieve marge heeft plaatsgevonden.

5.4.2 Aandeel bedrijven dat start met export, naar vaakst voorkomend land

5.4.3 Ontwikkeling aandeel exportstarters naar aantal landen

	2016	2017	2018	2019*	2020*	2021*
	%					
1 land	73	76	78	78	72	51
2 landen	14	10	9	8	10	17
3-5 landen	8	8	7	7	9	17
6 landen of meer	5	5	6	6	8	14

Ook bij de exportstarters is er sprake van een sterk scheve verdeling, met relatief veel starters die naar 1 eurozoneland beginnen, en een relatief kleine exportwaarde hebben. Circa 4 procent van de exportwaarde naar EMU-landen van starters in 2016 kwam voor rekening van bedrijven die naar 1 eurozoneland startten met exporteren, zie tabel 5.4.4. Dit aandeel nam vervolgens gestaag af naar 2 procent in 2021. Het grootste gedeelte van de exportwaarde die de starters van 2016 vertegenwoordigden, kwam voor rekening van bedrijven die naar 6 of meer landen exporteren (waarvan eventueel ook niet-eurozonelanden).

5.4.4 Ontwikkeling aandeel exportwaarde starters

	2016	2017	2018	2019*	2020*	2021*
	%					
1 land	4	2	1	3	3	2
2 landen	5	2	2	2	1	1
3-5 landen	4	7	3	2	3	2
6 landen of meer	88	90	94	93	93	95

5.5 Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk is onderzocht hoe de goederenexport zich binnen de eurozone heeft ontwikkeld en wat de bedrijvenpopulatie die deze goederenhandel voor haar rekening neemt, kenmerkt. Hierbij is gekeken naar onder andere de ontwikkelingen van de goederenhandel binnen en buiten de eurozone tussen 2016 en 2021. Vervolgens werd het handelsgedrag van bepaalde groepen bedrijven in kaart gebracht, onderscheiden naar economische activiteit (SBI) en bedrijfsgrootte. Daarnaast toonden we de ontwikkelingen naar verschillende eurozonelanden in meer detail, en werd de groei (of krimp) langs de extensieve en intensieve marges onderzocht. Als laatste identificeerden we startende exporteurs, en werd gepresenteerd hoe deze bedrijven zich sinds de exportstart (in 2016) staande hebben gehouden bij het exporteren naar de eurozone.

In 2016 telde Nederland 102 duizend bedrijven met goederenexport. Wanneer we de handelsbestemmingen van deze bedrijven analyseren zien we dat 80 procent van deze groep export heeft naar de eurozone. Over de jaren stegen deze aantallen tot ruim 122 duizend exporterende bedrijven in 2021 waarvan bijna 92 duizend bedrijven met export binnen de eurozone. Hoewel het aantal exporterende bedrijven stijgt, is het aandeel bedrijven met export binnen de eurozone – met 75 procent in 2021 – niet meer zo groot als in 2016. Voor de exportwaarde zagen we een soortgelijk patroon: in 2016 ging 55 procent van de exportwaarde naar de andere eurozonelanden, in 2021 was dit aandeel gedaald tot 53 procent. Dit komt voornamelijk door de sterk toegenomen exportwaarde naar Azië en Amerika, deze steeg respectievelijk met 58 en 55 procent in 2021 ten opzichte van 2016.

Door de populatie exporteurs verder uit te splitsen naar zelfstandig mkb en grootbedrijf zien we dat deze daling in het aandeel export naar de eurozone vooral toe te schrijven is aan de grote bedrijven. Alhoewel de export naar de eurozone voor zowel het zelfstandig mkb als het grootbedrijf toenam tussen 2016 en 2021, exporteerde het grootbedrijf echter in 2016 circa 53 van het exportpakket naar de eurozone en in 2021 nog maar krap 50 procent. Ook hier zien we dat het grootbedrijf juist meer is gaan exporteren naar andere handelsblokken zoals Azië en Amerika. Zowel in 2016 als 2021 had de groothandel – met ruim 40 procent – het grootste aandeel van de export naar de eurozone in handen, gevolgd door de industrie met een aandeel van 37 procent in 2016 en 33 procent in 2021. De industrie leverde terrein in ten voordele van met name bedrijven in de bedrijfstakken vervoer en opslag, informatie en communicatie en horeca. Het aandeel van deze laatstgenoemde groep groeide van 4 naar 6 procent.

Van de bijna 92 duizend bedrijven met goederenexport binnen de eurozone in 2021 blijkt dat veruit de meeste bedrijven van deze groep exporteren naar België (64 duizend), gevolgd door Duitsland (52 duizend) en Frankrijk (25 duizend). Alhoewel het aantal exporteurs naar alle eurozonelanden groeide in de onderzochte periode, was de relatieve groei voor Litouwen het grootst (+38 procent). Ook groeide het aantal exporteurs naar de andere Baltische staten, evenals voor afzetmarkten als Slowakije, Ierland, Portugal en Slovenië.

Wanneer we de ontwikkeling in het aantal exporteurs (extensieve marge) afzetten tegen de ontwikkeling in de gemiddelde exportwaarde (intensieve marge) dan blijkt voor de grote exportlanden, zoals Duitsland en België, het aantal exporteurs en de gemiddelde exportwaarde in dezelfde orde van grootte te zijn gegroeid. Voor Frankrijk, Italië en Spanje groeide het aantal exporteurs sneller dan de gemiddelde exportwaarde. De Baltische staten,

met name Litouwen en Estland, laten juist een sterke groei zien zowel langs de intensieve als de extensieve marge. Mogelijk zorgt de latere toetreding tot de EU en tot de eurozone door de Baltische landen en landen in Oost-Europa ervoor dat het aantal exporteurs naar die landen momenteel sneller groeit dan het aantal exporteurs naar de oorspronkelijke eurozonelanden, waarmee de handelsbetrekkingen vaak al veel ouder zijn.

Wanneer we deze analyses verder uitsplitsen naar bedrijfsgrootte en zelfstandigheid, valt een aantal dingen op. We zien bijvoorbeeld een sterke intensivering van de handel met Cyprus door het zelfstandig mkb, terwijl deze voor het grootbedrijf enigszins stabiel blijft. Daarnaast genieten ook Luxemburg, Italië en Estland van een sterke stijging van de gemiddelde exportwaarde door zelfstandig mkb'ers. Wat betreft het exporterend grootbedrijf zien we vooral de gemiddelde exportwaarde stijgen naar Malta, Letland, Litouwen en België.

Om meer inzicht te krijgen in de vele nieuwe exporterende bedrijven, keken we in dit hoofdstuk naar een groep van 17 duizend bedrijven die in 2016 startten met goederenexport naar de eurozone. Van deze groep rapporteerde in 2017 circa 30 procent al geen exportwaarde meer naar de eurozone noch naar andere landen. In 2021 had nog maar een derde van de starters uit 2016 export naar de eurozone of andere landen. Wel groeide de gemiddelde exportwaarde van de succesvolle starters van gemiddeld bijna 500 duizend euro in 2016 naar bijna 3,3 miljoen euro in 2021. Daarmee was deze groep in 2021 verantwoordelijk voor bijna 4 procent van de totale export in 2021. Circa 73 procent van de starters begon met export naar 1 eurozoneland. Dit was meestal een van onze buurlanden, Duitsland of België. Vijf jaar later, in 2021, had nog maar de helft van de exporteurs handel met 1 land, en exporteerde 14 procent van de bedrijven al naar 6 landen of meer. We zien dus dat succesvolle beginnende exporteurs hun exportmarkten tijdens de onderzochte periode uitbreiden naar meerdere eurozonelanden.

5.6 Data en methoden

Gebruikte databronnen

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden is een microdataset samengesteld voor het verslagjaar 2016 tot en met 2021. De microdataset is een koppeling tussen een aantal interne CBS-statistieken en externe data. De ruggengraat van het microdatabestand is het Bedrijfsdemografisch Kader (BDK). Het BDK bevat een veelheid aan achtergrondkenmerken van bedrijven, zoals o.a. de sector en een grootteclassificatie. Het zelfstandig mkb is geschat voor 2020 en 2021.

Aan het BDK is de statistiek Internationale Handel in Goederen (IHG) gekoppeld. De IHG bevat gegevens over handel van in Nederland gevestigde bedrijven met het buitenland. Een deel van de goederenhandel is niet toe te schrijven aan in Nederland actieve bedrijven. Dit heeft een aantal redenen. De belangrijkste is de internationale handel door buitenlandse bedrijven via Nederland. Dit zijn bedrijven die wel een Nederlands btw-nummer hebben, maar voor de rest niet in Nederland geregistreerd zijn. Omdat ze niet in Nederland actief zijn, met omzet of werkgelegenheid, komen zij ook niet voor in het Algemeen Bedrijven Register. Douane-opgaven waarbij de informatieplichtige onbekend is of aangiftes onder onbekende

of zelfs ontbrekende btw-nummers, leidt ook tot miskoppelingen met het bedrijvenregister (CBS, 2016).

Extensieve en intensieve marge

De extensieve marge beschrijft het aantal bedrijven dat goederen exporteerde naar een bepaald eurozoneland. De intensieve marge beschrijft de gemiddelde exportwaarde per bedrijf dat het betreffende jaar goederenexport heeft gehad met ieder eurozoneland. De bedrijvenpopulatie verandert ieder jaar door nieuwe bedrijven die toetreden tot de exportmarkt van een bepaald eurozoneland en bedrijven die deze exportmarkt verlaten.

Starters

Bedrijven die starten met export worden in dit hoofdstuk gedefinieerd zoals door Boutorat et al. (2019) is beschreven. Starters omvatten twee type bedrijven, namelijk bedrijven die beginnen met export en herbeginners. Beginners zijn bedrijven die in jaar t (hier: 2016) goederenexport rapporteren en in de drie jaren voorafgaand aan jaar t geen export rapporteerden. Een herbeginner is een bedrijf dat opnieuw begint met exporteren in jaar t , nadat het maximaal één jaar geëxporteerd heeft in de drie voorafgaande jaren (maar niet in $t-1$).

5.7 Literatuur

Alvarez, R. (2007). [Explaining Export Success: Firm Characteristics and Spillover Effects](#). *World Development*, 35(3), 377–393.

Arias, M. & Wen, Y. (2015). [Recovery from the Great Recession has varied around the world](#). Regional Economist, Federal Reserve Bank of St. Louis.

Baldwin, R. & Taglioni, D. (2006). [Positive OCA criteria: Microfoundations for the Rose effect](#).

Boutorat, A., Franssen, L., Mounir, A. & Berg, Van den, M. (2019). Incidentele handelaren: wie zijn ze en wat onderscheidt ze? In: M. Jaarsma (Red.), [Internationaliseringsmonitor 2019, tweede kwartaal: Patronen in handelsgedrag](#). Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Berthou, A. & Fontagné, L. (2008). [The Euro and the intensive and extensive margins of trade: Evidence from French firm level data](#). CEPII Working Paper No 2008–06.

CBS (2016). [Documentatierapport Internationale Handel in Goederen](#). Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Creemers, S., Loog, B., Peeters, T. & Rooyakkers, J. (2021). Kenmerken van het internationale bedrijfsleven. In: S. Creemers & M. Jaarsma (Red.), [Nederland Handelsland 2021. Export, import en investeringen](#). Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Esteve-Pérez, S., Gil-Pareja, S., Llorca-Vivero, R. & Martínez-Serrano, J. A. (2011). The impact of the euro on firm export behaviour: does firm size matter? *Oxford Economic Papers*, 63(2), 355–374.

Jaarsma, M. & Rooyakkers, J. (2021). Samenstelling van de Nederlandse handel. In: S. Creemers & M. Jaarsma (Red.), Nederland Handelsland 2021. Export, import en investeringen. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Lukkezen, J. & Kool, C. (2015). Lessons learnt from seven years of stagnation in the Eurozone. CPB Policy Brief, 2015/09. Den Haag.

Melitz, M. J. (2003). The impact of trade on intra-industry reallocations and aggregate industry productivity. *Econometrica*, 71(6), 1695–1725.

OESO (2013). Entrepreneurship at a glance. Parijs, Frankrijk.

Wagner, J. (2005). Exports and productivity: a survey of the evidence from firm level data. Working Paper Series in Economics, No. 4, Universität Lüneburg, Institut für Volkswirtschaftslehre, Lüneburg.

Begrippen

Arbeidsproductiviteit

Toegevoegde waarde per werkzame persoon.

Bedrijf(seenheid)

De feitelijke transactor in het productieproces gekenmerkt door zelfstandigheid ten aanzien van de beslissingen over dat proces en door het aanbieden van zijn producten aan derden. Kenmerkend is dat er autonomie is over beslissingen met betrekking tot productie binnen deze entiteit. Wanneer deze eenheid zich uitstrekt over verschillende landen wordt omwille van de nationale statistiek het Nederlandse deel als bedrijf beschouwd.

Bedrijfsdemografisch Kader (BDK)

Het Bedrijfsdemografisch Kader (BDK) is een doorontwikkelde versie van het Algemeen Bedrijven Register (ABR) waarin methodebreuken zijn gecorrigeerd en de aansluiting van de gegevens in de tijd verder is gewaarborgd. Dit maakt het bij uitstek geschikt voor onderzoek waarbij individuele bedrijven in de tijd worden gevolgd. Doordat omnummeringen vanwege bijvoorbeeld administratieve oorzaken, fusies, overnames of afsplitsingen 'gerepareerd' worden, verdwijnen bedrijven niet uit het zicht. Daarnaast is het BDK verrijkt met informatie uit andere statistieken en de UCI-lijst.

Betalingsbalans

Systematisch overzicht van alle economische transacties in een bepaalde periode van Nederlandse ingezetenen met niet-ingezetenen. De lopende en kapitaalrekening samen vormen de betalingsbalans van een land.

Bijzondere Financiële Instelling (BFI)

Bijzondere Financiële Instellingen zijn in Nederland gevestigde dochtermaatschappijen van buitenlandse ondernemingen die fungeren als financieel intermediair tussen diverse onderdelen van het concern waar ze deel van uitmaken. De vorderingen en verplichtingen van deze instellingen hebben veelal betrekking op directe investeringen vanuit het ene land via Nederland in een ander land, of op het doorsluizen naar de buitenlandse moeder van in het buitenland aangetrokken middelen. Een BFI is in dit verband een speciaal rechtspersoon die zich bezighoudt met securitisaties. Zij neemt in het kader van een securitisatietransactie activa en/of kredietrisico over en geeft effecten, eenheden van securitisatiefondsen, andere schuldbewijzen en/of financiële derivaten uit, dan wel is eigenaar van onderliggende activa. Een BFI is gevrijwaard van het risico van faillissement of en andere vorm van in gebreke blijven van de initiator (ofwel 'originator', d.w.z. de instelling die activa en/of kredietrisico's aan de BFI overdraagt).

Bruto binnenlands product (bbp)

Een maat voor de omvang van de economie. Deze wordt berekend uit de som van de waarde die door ondernemingen, huishoudens en overheden wordt toegevoegd aan de goederen en diensten die zij hebben moeten verbruiken om hun producten te kunnen maken. Deze som staat bekend als de toegevoegde waarde 'in basisprijzen'. Om tot het bbp 'in marktprijzen' te komen, wordt hierbij het saldo van product-gebonden belastingen en subsidies én het verschil tussen toegerekende en afgedragen btw opgeteld.

Doorvoer

De som van quasi-doorvoer, transportdoorvoer en entrepotdoorvoer. Zie ook: quasi-doorvoer, transportdoorvoer en entrepotverkeer.

Eurozone

In 2002 bestond de eurozone uit twaalf landen: België, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal, Spanje.

De eurozone is daarna uitgebreid met Slovenië (2007), Malta en Cyprus (2008), Slowakije (2009), Estland (2011), Letland (2014) en Litouwen (2015).

Exportverdiensten

Waarde van een bruto exportstroom minus het verbruik van geïmporteerde grondstoffen, halffabricaten en ondersteunende diensten.

Extensieve marge

De extensieve marge beschrijft het aantal bedrijven dat goederen exporteerde naar een bepaald eurozoneland.

Grootbedrijf

Hiertoe behoren alle bedrijven die gevestigd zijn in Nederland en onderdeel uitmaken van een concern met minstens 250 werkzame personen en/of een onderdeel zijn van een concern dat al in buitenlandse handen is.

Handelsbalans

Het saldo van de uit- en invoer van goederen en diensten. Aan de ontvangstenkant staat de exportwaarde van een land over een bepaalde periode. Aan de uitgavenkant staat de importwaarde. Het handelsbalanssaldo is het verschil tussen de twee.

Intellectueel eigendom

De verzamelnaam voor rechten op uitgewerkte ideeën en concepten zoals beschermd door bijvoorbeeld patenten, handelsmerken en auteursrechten (copyrights).

Intensieve marge

De intensieve marge beschrijft de gemiddelde exportwaarde per bedrijf dat het betreffende jaar goederenexport heeft gehad met ieder eurozoneland. De bedrijvenpopulatie verandert ieder jaar door nieuwe bedrijven die toetreden tot de exportmarkt van een bepaald eurozoneland en bedrijven die deze exportmarkt verlaten.

Intermediaire goederen

Dit zijn inputs in het productieproces, zoals grondstoffen, halffabricaten of brandstoffen. Een intermediair product wordt gebruikt tijdens het productieproces, vaak getransformeerd, en dan verwerkt in de uiteindelijke output. Het wordt dus gebruikt om weer andere goederen te produceren.

Internationale handel in diensten

Er is sprake van internationale handel in diensten wanneer Nederlandse ingezetenen voor ingezetenen van een andere economie diensten verrichten of omgekeerd. Diensten zijn producten die over het algemeen niet tastbaar zijn, bijvoorbeeld vervoersdiensten, zakelijke diensten en persoonlijke, culturele en recreatieve diensten. Met Nederlandse ingezetenen worden bedrijven en personen bedoeld die in Nederland economische activiteiten ontplooiën en daartoe reeds langer dan één jaar over een locatie in Nederland beschikken.

Internationale handel in goederen

Er is sprake van internationale handel in goederen wanneer ingezetenen goederen leveren aan het buitenland en omgekeerd. Bij invoer uit EU-landen is dit de waarde van de goederen inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de Nederlandse grens. Bij invoer uit niet-EU-landen is dit de waarde inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de buitengrens van de Europese Unie. De uitvoerwaarde is inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de Nederlandse grens. Dit is in overeenstemming met de statistiek Internationale Handel in Goederen (IHG).

Internationale productieketen (waardeketen)

Een internationale productieketen omvat alle activiteiten – in meer dan één land – die nodig zijn om een product of dienst vanuit de conceptfase via de verschillende productiefases bij eindverbruikers te bezorgen en verwerking na gebruik.

Invoer

De som van invoer voor binnenlands gebruik en invoer voor wederuitvoer.

Kapitaalrekening

Deze rekening registreert het saldo van aan- en verkopen van niet-financiële activa door ingezeten eenheden en meet de mutatie in het vermogenssaldo als gevolg van besparingen (eindsaldo lopende rekening) en kapitaaloverdrachten.

Lopende rekening

Het deel van de betalingsbalans, waarop de transacties in het zogenaamde lopende verkeer met het buitenland zijn verantwoord, dat wil zeggen het goederen- en dienstenverkeer benevens de inkomstentransacties. Tot de laatste behoren behalve de primaire inkomens (kapitaelopbrengsten, arbeidsloon, enz.) ook de overgedragen inkomens (ontwikkelingshulp met een consumptieve bestemming, transacties met de EU in het kader van het gemeenschappelijk landbouwbeleid, uitkeringen sociale fondsen e.d.).

Onderneming (ondernemingengroep)

De eenheid die feitelijk optreedt als financiële transactor. Operationeel wordt de ondernemingengroep gedefinieerd als de meest omvattende verzameling van in Nederland gevestigde juridische eenheden waarover zeggenschap kan worden uitgeoefend en die homogeen is naar institutionele sector. Een ondernemingengroep kan uit één of meerdere bedrijfseenheden bestaan. Zie ook bedrijf (bedrijfseenheid).

Quasi-doorvoer

Quasi-doorvoer betreft invoer van goederen van buitenlandse makelij die na aankomst in Nederland niet of nauwelijks een bewerking ondergaan en daarna weer worden doorgevoerd naar het buitenland. De goederen zijn tijdens het gehele verblijf in Nederland eigendom van een buitenlands bedrijf (in tegenstelling tot de wederuitvoer). Daarnaast moet er nog één van de volgende administratieve handelingen gebeuren in Nederland, wil er sprake zijn van quasi-doorvoer:

- De goederen van buiten de EU worden bij aankomst in Nederland vrijgemaakt;
- De goederen verlaten Nederland en de EU en er wordt door de douane een uitvoerdocument opgemaakt;
- De internationale goederen worden in Nederland voor minimaal één dag opgeslagen. Hierdoor wordt de eigenaar BTW-plichtig en moet hij zich laten registreren voor de BTW.

De quasi-doorvoer is geen onderdeel van de Nederlandse cijfers over de Nederlandse handel, wel bij de Europese cijfers over de Nederlandse handel (Eurostat). Zie ook begrip: doorvoer.

Starter

Bedrijven die starten met export omvatten twee type bedrijven, namelijk bedrijven die beginnen met export en herbeginners. Beginners zijn bedrijven die in jaar t goederenexport rapporteren en in de drie jaren voorafgaand aan jaar t geen export rapporteerden. Een herbeginner is een bedrijf dat opnieuw begint met exporteren in jaar t , nadat het maximaal één jaar geëxporteerd heeft in de drie voorafgaande jaren (maar niet in $t-1$).

Toegevoegde waarde

Het verschil tussen de productie (basisprijzen) en het intermediair verbruik (exclusief aftrekbare btw).

Uitvoer

De som van uitvoer van Nederlandse makelij en wederuitvoer.

Uitvoer van Nederlandse makelij

Uitvoer van Nederlandse makelij betreft uitvoer na productie in Nederland dan wel uitvoer na significante bewerking van buitenlandse makelij (waarbij wordt gekeken in hoeverre de statistische goederencode van het goed al dan niet sterk is veranderd). Wederuitvoer en uitvoer van Nederlandse makelij vormen samen de totale Nederlandse uitvoercijfers.

Ultimate Controlling Institutional Unit (UCI)

De UCI is gedefinieerd als het bedrijf, hogerop in de zeggenschapsketen waarvan het Nederlandse bedrijf deel uitmaakt, niet onder zeggenschap van een ander bedrijf of onderneming staat.

Wederuitvoer

Wederuitvoer betreft invoer van goederen van buitenlandse makelij die na aankomst in Nederland niet of nauwelijks een bewerking ondergaan en daarna weer worden uitgevoerd naar het buitenland. De goederen zijn tijdens het verblijf in Nederland (tijdelijk) eigendom van een Nederlands bedrijf (in tegenstelling tot de quasi-doorvoer). Wederuitvoer en uitvoer van Nederlandse makelij vormen samen de totale Nederlandse uitvoercijfers.

Zeggenschap

De zeggenschap van bedrijven wordt bepaald aan de hand van het land waar de strategische besluitvorming plaatsvindt. Deze zeggenschap ligt bij de Ultimate Controlling Institutional Unit (UCI). Buitenlandse zeggenschap betekent dat het land van vestiging van de UCI een ander land is dan Nederland.

Zelfstandig mkb

Het zelfstandig midden- en kleinbedrijf omvat alle bedrijven in Nederland die in Nederlandse handen zijn en waar minder dan 250 personen werkzaam zijn, bekeken op het niveau van de onderneming. Specifiek worden bedrijven die onderdeel zijn van een onderneming waar in totaal meer dan 250 werkzame personen zijn, óf bedrijven die onder buitenlandse zeggenschap vallen volgens deze afbakening niet als zelfstandig mkb geteld.

Reeds eerder verschenen kwartaaledities

2014

- Tweede kwartaal, thema [Internationale handel](#)
- Derde kwartaal, thema [Bedrijfsprestaties](#)
- Vierde kwartaal, thema [Werkgelegenheid](#)

2015

- Eerste kwartaal, thema [Waardeketens](#)
- Tweede kwartaal, thema [Innovatie](#)
- Derde kwartaal, thema [Multinationals](#)
- Vierde kwartaal, thema [Duurzaamheid](#)

2016

- Eerste kwartaal, thema [Bedrijvendynamiek](#)
- Tweede kwartaal, thema [Agribusiness](#)
- Derde kwartaal, thema [Duitsland](#)
- Vierde kwartaal, thema [Zelfstandig MKB](#)

2017

- Eerste kwartaal, thema [Verenigd Koninkrijk](#)
- Tweede kwartaal, thema [Internationale handel in diensten](#)
- Derde kwartaal, thema [Innovatie](#)
- Vierde kwartaal, thema [Waardeketens](#)

2018

- Eerste kwartaal, thema [De positie van Nederland](#)
- Tweede kwartaal, thema [Werkgelegenheid](#)
- Derde kwartaal, thema [Exportstrategieën](#)
- Vierde kwartaal, thema [Financiële globalisering](#)

2019

- Eerste kwartaal, thema [Verenigde Staten](#)
- Tweede kwartaal, thema [Patronen in handelsgedrag](#)
- Derde kwartaal, thema [Groothandel](#)
- Vierde kwartaal, thema [Kwaliteitseisen in handelsbeleid](#)

2020

- Eerste kwartaal, thema [Duitsland](#)
- Tweede kwartaal, thema [China](#)
- Derde kwartaal, thema [Internationale handel in diensten en R&D](#)
- Vierde kwartaal, thema [Handelsbeleid: Tarieven & verdragen](#)

2021

- Eerste kwartaal, thema [Afrika](#)
- Tweede kwartaal, thema [Handel en milieu](#)
- Derde kwartaal, thema [Niet-tarifaire maatregelen: Een investering in kwaliteit?](#)
- Vierde kwartaal, thema [Exogene schokken](#)

Dankwoord

We danken de volgende personen voor hun constructieve bijdrage aan deze editie van de Internationaliseringsmonitor:

Timon Bohn
Janneke Hendriks
Richard Jollie
Michel van Kooten
Irene van Kuik
Tim Peeters
Davey Poulissen
Roos Smit
Sandra Vasconcellos
Karolien van Wijk
Hendrik Zuidhoek
CBS Vertaalbureau

Medewerkers

Auteurs

Sarah Creemers
Dennis Cremers
Dennis Dahlmans
Hans Draper
Thomas van Gemert
Marjolijn Jaarsma
Tom Notten
Leen Prenen
Pascal Ramaekers
Janneke Rooyakkers
Mark Vancauteren

Redactie

Sarah Creemers
Daniël Herbers
Marjolijn Jaarsma
Janneke Rooyakkers

Eindredactie

Sarah Creemers
Marjolijn Jaarsma